

Llibres de l'ICPS

LA REACCIÓ NEOMASCLISTA DESPRÉS DE LA QUARTA ONADA FEMINISTA

Maria Freixanet Mateo (ed.)

Institut de Ciències
Polítiques i Socials

**La reacció neomasclista
després de la quarta onada feminista**

Maria Freixanet (ed.)

Institut de Ciències Polítiques i Socials

**La reacció neomasclista
després de la quarta onada feminista**

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
Bellaterra, 2025

Primera edició: setembre de 2025

© dels textos: ICPS, 2025

© d'aquesta edició: Universitat Autònoma de Barcelona, 2025

Edició i producció:

Universitat Autònoma de Barcelona

Servei de Publicacions

Plaça de l'Acadèmia. Edifici A

08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès). Spain

T. (+34) 93 581 10 22

sp@uab.cat

www.uab.cat/publicacions

ISBN (paper): 978-84-10202-74-0

ISBN (digital): 978-84-10202-75-7

Dipòsit legal: B 10362-2025

Imprès per: Ivel Color SL.

Imprès a Espanya. Printed in Spain

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per enregistrament o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Índex

Introducció	9
Cada onada té la seva reacció <i>Maria Freixanet i Ana Aroca</i>	15
La reacció a la quarta onada <i>Eva Anduiza, Guillem Rico i Paula Zuluaga</i>	45
La violència sexual en la quarta onada feminista. <i>Leire Rincón</i>	63
Veus digitals: <i>influencers</i> i la difusió de narratives antifeministes a Espanya <i>Paula Zuluaga, Alejandro Tirado i Marta Fraile</i>	103
Antifeminisme digital: una anàlisi de la masculofera espanyola i les seves conseqüències <i>Elisa García-Mingo</i>	127
Cap al desmuntatge de la masculinitat <i>Olmo Morales Albarrán</i>	149
Estratègies útils contra el neomasclisme <i>Paloma Tosar López</i>	179
Deu recomanacions per a les polítiques públiques <i>Maria Freixanet Mateo</i>	215

Introducció

En el nostre present, en el nostre temps i lloc, vivim en societats formalment igualitàries, en què homes i dones gaudim de drets sense discriminació formal. Moltes dones gaudeixen de marge de llibertat per triar el sentit i camí de la seva pròpia existència. Vivim una etapa de maduresa del moviment feminista i en tota institució pública hi ha algun tipus d'organisme públic dedicat a la promoció de la igualtat.

A més, les qui aquí escrivim ens trobem en un lloc i un temps històric en què el feminisme interpel·la i sacseja els sistemes de valors que han persistit durant bona part de la nostra història. En aquests darrers anys, declarar-se feminista ha estat un acte d'adhesió que d'alguna manera es demanava a la societat en conjunt, i els valors igualitaris són una referència ètica central.

Alhora, i en sentit contrari, la desigualtat entre dones i homes persisteix, es pot constatar en qualsevol dada relativa a temps, treballs, espais, rols o poder, i —això és cabdal— persisteix i s'agreuja la violència envers les dones i les nenes, extrem i punt culminant de la desigualtat social. Aquesta violència que empitjora, a més a més, s'adapta als nous canals i formes. Tenim també en marxa discursos desacomplexats que demanen una involució. I així, podem dir que tan cert és que vivim l'impacte de la quarta onada feminista en format de sensibilització col·lectiva com que ja ens trobem en plena contraofensiva de reacció.

Aquest llibre que aquí presentem ha convocat diferents especialistes en diversos camps de coneixement acadèmic i intervenció social en la matèria per intentar descriure a consciència el nostre moment històric, que cavalca entre l'impacte d'una poderosa onada feminista i la reacció a les seves tesis.

En un costat de la balança tenim el pòsit que ha deixat aquesta gran marea feminista que creix durant la segona dècada d'aquest segle i que ar-

riba al cim el 2018, any de la vaga feminista més multitudinària i mundial. Aquell vuit de març s'ha establert com a referència temporal simbòlica, ja que es viu el punt culminant d'uns anys d'intensa mobilització de capes rellevants de la societat, incloent-hi la politització de moltes noies joves. Va ser una mobilització que va sacsejar el tauler sobre diverses qüestions relatives a la vida lliure de les dones, i de manera crucial pel que fa a la llibertat sexual. El que es produeix és un desvetllament respecte a la prevalença de la violència sexual. Un esclat. Un corrent electrizant d'indignació, la revitalització de les mobilitzacions feministes i una proposta de canvi en els consensos relatius al que és la violència sexual. L'esclat es deixa sentir en diferents continents alhora, emergeixen multitud de qüestions i debats, i el feminisme es mostra com un moviment de masses.

A l'altra banda de la balança, contra tot plegat emergeix de manera immediata, gairebé en el mateix temps històric, un discurs antagonista. Per anomenar el discurs que emergeix com a reacció a aquesta quarta onada de feminisme fem servir el terme *neomasclisme*,¹ un concepte present tant a la literatura especialitzada com a la divulgativa, la popular i la premsa, i que pretén nomenar la més recent versió del masclisme. Es tractaria del format i relat que el masclisme està adoptant en aquelles societats formalment igualitàries, aquelles en què ja està mal vist definir-se com a masclista o sostenir obertament posicions que denigren les dones.

Aquest cos de pensament pivota sobre una interpretació distorsionada del feminisme, que es percep com una proposta ideològica de desigualtat, com una cosa injusta envers els homes. Explota la idea de la victimització masculina i sosté una actitud contrària i destructiva envers tota institució o política d'igualtat i especialment contra tota articulació de protecció específica de les dones. La seva idea més reeixida és que el «feminisme s'ha passat». Que abans tenia sentit, però avui és un excés. Aquest discurs té altres meandres com la naturalització i la nostàlgia de certs rols tradicionals de gènere, els malestars de gènere que pateixen els homes i la pèrdua d'identitat masculina, i fins i tot empara sentiments masculins de ràbia i hostilitat envers les dones.

Aquesta versió discursiva del masclisme aflora quan la igualtat es va fent més plena. Aquí apareixeria aquest camp argumentatiu, un seguit de raonaments que suposadament no la qüestionen, ja que elaboren un dis-

1. Altres conceptes que es fan servir són postmasclisme, neosexisme i sexisme modern. Utilitzarem de manera preferent el concepte de neomasclisme, ja que ens sembla clar respecte a la idea que ens trobem davant d'una actualització del discurs masclista, adaptat als temps formalment igualitaris.

cur políticament correcte cap als principis d'igualtat, però que s'oposen de manera frontal a cada política concreta per materialitzar-la.

Com escriu Paloma Tosar en aquest llibre citant Celia Amorós, durant milers d'anys el patriarcat no ha deixat de transformar-se. Situar el neomasclisme en aquest context metaestable és imprescindible per entendre'l com el que és: una rearticulació del masclisme després de la quarta onada feminista. Una estratègia de resistència.

La compilació d'articles que presentem aquí té l'objectiu d'unir informació relativa a aquest fenomen: presentar la quarta onada feminista i focalitzar la seva atenció en la reacció neomasclista que avui s'obre pas. Pretenem conèixer-ne l'impacte, captar-ne el discurs, observar-ne els altaveus, per proposar després estratègies igualitaristes per deslegitimar-lo i desmuntar-lo.

El primer capítol del llibre, «Cada onada té la seva reacció», reflexiona sobre el fet que sempre hi hagi hagut discursos reactius després de cada onada del moviment feminista. Presenta la metàfora de les onades, selecciona moments icònics de les onades feministes i hi presenta la reacció, i acaba enfocant la nostra pròpia onada, la reacció i la idea fatídica d'una reacció inevitable. Aquest capítol l'escriuen Maria Freixanet i Ana Aroca, des de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials.

El segon capítol, «La reacció a la quarta onada», presenta dades d'actualitat sobre les actituds de la població espanyola respecte a la desigualtat entre homes i dones, les protestes feministes i les polítiques sobre la matèria. Matisa certs discursos que imperen avui relatius a la diferència per cohorts d'edat, i fa palès l'augment generalitzat del sexisme modern, que es produeix com a reacció a l'impacte de la quarta onada feminista per al cas espanyol. Aquest capítol l'escriuen Eva Anduiza, Guillem Rico i Paula Zuluaga des de la Universitat Autònoma de Barcelona.

El tercer capítol aborda la violència sexual a la quarta onada feminista. Hi dediquem un tema sencer, perquè la violència sexual constitueix la qüestió central i nuclear i té el protagonisme de la quarta onada feminista. Aquest article ens explica com ha abordat el feminisme la violència sexual, ens presenta dades i indaga en les causes, en les pràctiques socials que la permeten. Ens parla del doble missatge d'igualtat/desigualtat que rep la població i fa propostes d'actuació. L'escriu Leire Rincón, des de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Els capítols quart i cinquè es dediquen a l'espai de la virtualitat, que és clau tant per a l'onada com per a la reacció a aquesta. Així, el quart capítol «Veus digitals: *influencers* i la difusió de narratives antifeministes a Espanya» analitza exactament aquesta capacitat de transmissió. Aquest article

explora els continguts antifeministes que difonen els *influencers* generalistes més destacats a Espanya a través d'una anàlisi del contingut de les publicacions dels seus comptes, i dona bones pistes sobre els formats i estils que aconseguen més atracció i adhesió entre la població. L'escriuen Paula Zuluaga, de la UAB, juntament amb Marta Fraile i Alejandro Tirado, del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC).

Així mateix, el cinquè capítol, «Antifeminisme digital: una anàlisi de la masclosfera espanyola i les seves conseqüències», ens condueix per un rigorós busseig per la masclosfera. La masclosfera es defineix com el conjunt d'espais digitals on els homes es reuneixen per discutir temes relacionats amb els drets dels homes, la masculinitat i les relacions de gènere, un lloc que en els darrers anys ha pres una deriva antifeminista i emergeix actualment com un dels terrenys clau d'argumentació neomasclista. L'escriu Elisa García-Mingo, des de la Universitat Complutense de Madrid.

A partir d'aquí, la resta dels capítols intenten apuntar actuacions que serveixin per desactivar el neomasclisme i per persistir en el camí de l'establiment de relacions igualitàries i positives entre homes i dones.

Per fer-ho, disposem del sisè capítol, «Cap al desmuntatge de la masculinitat», escrit per Olmo Morales des de la Universitat Complutense de Madrid (però especialment des de la seva experiència en conducció de grups d'homes). El seu article reflexiona sobre la masculinitat com a mandat i subjectivitat, sobre les diferents reaccions dels homes davant de la vindicació feminista, i presenta estratègies útils per treballar amb homes, per descartar el masclisme i per establir dinàmiques igualitàries entre els sexes.

Presentem, així mateix, l'article «Estratègies útils contra el neomasclisme», el setè, redactat per Paloma Tosar, que escriu també des de l'experiència pràctica, després de molts anys de formació i treball amb joves, especialment amb grups de noies. El seu capítol ens mostra els seus aprenentatges, i presenta de manera concreta aquelles estratègies discursives i educatives que són efectives, aquelles pràctiques que aconseguen avenços en termes d'equitat, respecte i llibertat en com es conceben i relacionen les dones i els homes.

I tanquem amb un breu text de recomanacions finals, unes línies d'acció per a les polítiques públiques, que elabora Maria Freixanet, coordinadora del volum. Aquestes pàgines finals recullen i analitzen algunes de les reflexions, propostes o idees que s'han anat filant al llarg del llibre i hi afegeix les pròpies, amb la qual cosa pretén ser útil per a qui dissenya i executa polítiques públiques feministes.

Esperem que aquest esforç de conjuminar coneixements diversos en aquest llibre pugui ajudar a posar llum sobre el moment que vivim, un mo-

ment confús de col·lisió d'una onada contra la seva contraonada, un moment de barreges discursives i de pols entre forces progressives i reactives. Aquests anys marcaran el sentit dels nous temps. Haurem de posar de part nostra perquè aquests siguin de justícia i emancipació.

Institut de Ciències Polítiques i Socials

Cada onada té la seva reacció

Maria Freixanet i Ana Aroca

Aquest capítol aborda la idea de *reacció*, el rearmament patriarcal que es produeix després de cada onada de moviment feminista. L'aportació consisteix a presentar la quarta onada i la reacció contra aquesta, no sense ubicar abans el nostre present en un sentit històric. Anomenarem alguns dels discursos feministes que ens van emancipar, aquells més referenciats, però també la línia dels discursos reactius que els van frenar (en part). Finalment, ens preguntarem quant hi ha de canvi i quant hi ha de cíclic, quant n'és diferent i quant n'és repetició i actualització.

El capítol s'organitza en quatre punts:

- 1.1. La metàfora de les onades
- 1.2. Tres moments icònics del moviment feminista i discursos reactius
- 1.3. Quarta onada i neomasclisme
- 1.4. Eterna reacció?

1.1. La metàfora de les onades

En aquesta part del capítol presentem l'eina conceptual amb què s'acostumen a classificar les etapes del moviment feminista: la metàfora de les onades. Hi parlarem de la primera aparició, de la utilitat (o no) per explicar la trajectòria del feminisme i la gairebé unanimitat teòrica en la seva utilització.

La història del feminisme s'acostuma a estructurar en «onades» perquè això il·lustra bé que estem davant d'un moviment sociopolític i de pensament de llarg recorregut, conformat per diferents etapes, avenços i frens,

empesos cada cop per esdeveniments viscuts en diferents llocs del món i amb desigual desenvolupament segons la societat en què ens situem. Com explica Núria Varela, relatar la història del feminisme a partir de les onades que es produeixen en determinats contextos històrics descriu el feminisme com el moviment aclaparador que és a favor de la idea d'igualtat. La metàfora també és adequada per explicar la contracció, les reaccions patriarcales que sorgeixen arran de cada progrés feminista.

La classificació en onades no és exclusiva del moviment feminista, però sí que és el cas paradigmàtic i de referència quan es parla de les onades d'un moviment social (Garrido-Rodríguez, 2021). Aquests moviments mai no es mantenen estables, sinó que les estratègies van canviant al llarg del temps i tenen etapes d'eclosió i recolliment. Evidentment, estem davant d'un concepte descriptiu *a posteriori*: el concepte de les *onades* com a referència habitual al feminisme és posterior als primers moviments massius de dones i homes que van reclamar l'equivalència existencial i de drets entre tots dos.

Hi ha rastres d'uns primers usos de la metàfora de les onades en treballs del segle XIX. La britànica Millicent Garrett Fawcett i la irlandesa Frances Power Cobbe equiparaven l'ímpetu del moviment feminista amb les mareas de l'oceà (Chaparro, 2022). Però no és fins als anys seixanta del segle XX que es comença a utilitzar amb èxit aquesta expressió.

Podem llegir aquesta metàfora en la periodista nord-americana Martha Weinman Lear, en un article en el *New York Times* titulat *What do these women want? The second feminist wave* (1968). Es referia al ressorgiment del moviment feminista als Estats Units a partir dels anys seixanta del segle passat, arran de l'empenta de l'organització creada el 1966 per Betty Friedan (la National Organization for Women, NOW). Aquestes dones van anomenar la seva mobilització com una segona onada del moviment feminista, i van explicar que la primera havia estat protagonitzada pel sufragisme i havia finalitzat amb la victòria del vot femení (Weinman, 1968). De la mateixa manera, Kate Millett, una de les grans veus del feminisme radical, va escriure el 1971 que «la primera onada del feminisme a la primèria del segle XX va perdre bona part de la seva força després que es va assolir el dret al vot de les dones, però va renéixer com una segona onada d'acció feminista a principis dels anys seixanta» (Garrido-Rodríguez, 2021).

S'inscriuen, doncs, en una perspectiva històrica, i reconeixen l'enllaç entre l'onada present i l'anterior. La terminologia de *les onades del feminisme* es va difondre ràpidament, amb l'acceptació força unànime de l'acadèmia i de les principals veus del feminisme. Va aconseguir una difusió tal, que es va convertir en la manera popular de definir el moviment.

Val a dir que aquesta categorització del feminisme sorgeix en un context concret, els Estats Units als anys seixanta, i apareixen crítiques que adverteixen que la seva periodització no es pot concebre en representació del feminisme mundial o que no ha d'explicar necessàriament els processos propis d'altres llocs (Suárez, 2019). Se li critica l'artificialitat, la sensació d'homogeneïtzació que genera o el caire etnocèntric (Garrido-Rodríguez, 2021). Per a algunes autores, la metàfora de les onades s'acompanya del risc de pensar el feminisme com a conjunt d'idees homogènies que avancen i reculen en bloc, com també una historització lineal del feminisme. Nicholson (2015), per exemple, afegeix que l'ús de la metàfora té una implicació històricament enganyosa, que és unir el feminisme a la història dels Estats Units.

Altres autores es fixen que el salt del sufragisme a l'onada dels anys seixanta i setanta deixa cinquanta anys de buit, quan la veritat és que es continuaven produint lluites com aquelles encapçalades per dones en altres zones del món que reivindicaven el seu dret al sufragi o lluites de dones obreres en moviments sindicals (Chaparro, 2022). Es comenten altres processos socials, i experiències de dones negres, del «tercer món» i de les lluites anticolonials, o bé les lluites indígenes i camperoles protagonitzades per dones a l'Amèrica Llatina (Espinosa, 2009).

Així, hi hauria desacord pel que fa al nombre d'onades que s'han produït; hi hauria dificultat per incloure tots els esdeveniments feministes en alguna onada; es qüestionaria l'autoritat epistemològica: qui decideix quins esdeveniments són prou rellevants per inaugurar una nova onada?; i es preguntaria què queda invisible en la simplificació necessària (Chaparro i Salazar, 2022). Tot i això, les autores que estableixen la metàfora no intentaven parlar en representació del món sencer ni dibuixaven un panorama d'unanimitat teòrica; la seva observació està situada, si bé els valors que proposen instaurar sí que tenen caràcter universal.

Amb tot, la immensa majoria de posicions teòriques coincideixen en el potencial didàctic de la metàfora de les onades, i les crítiques al concepte no n'han qüestionat l'ús, sinó que n'han pretès la contextualització (Chaparro, 2022). La seva pretensió és fer comprensibles etapes i tendències. I no cal confondre la idea d'onada amb la d'homogeneïtat (Garrido-Rodríguez, 2021), ja que la classificació no invisibilitza els corrents, però els uneix sota elements comuns. Els elements comuns són les idees igualitàries, la fi de l'opressió dels homes sobre les dones, l'emancipació d'aquestes.

En aquest punt, cal explicar l'altra gran tendència crítica respecte a l'ordenació americana de la història feminista, una crítica que procedeix de la teoria feminista espanyola. Si per al nostre context s'ha arribat a un cert

grau de consens sobre la utilització de l'expressió de les onades feministes, on no es produeix el mateix acord és en el temps històric a què remet cada onada. Com explica Judith Muñoz-Saavedra, hi conviuen dos enfocaments diferents, vegem-los.

D'una banda, hi ha l'enfocament teòric nord-americà i anglosaxó, que és el que s'ha referenciat abans. Aquest enfocament situa l'inici de la primera onada en el feminisme sufragista, que té l'origen emblemàtic a la Declaració de Seneca Falls el 1848. I reserva la segona onada feminista per al feminisme liberal i el radical dels anys seixanta i setanta del segle XX, com també per al feminisme socialista i de classe. Aquesta trajectòria reservaria la tercera onada per a aquella que és protagonitzada pel feminisme institucional, pel feminisme negre, xicano, interseccional, i per als paradigmes de caire postmodern.

D'altra banda, des de l'acadèmia espanyola es produeix un altre enfocament, gràcies al treball de les teòriques feministes de l'escola de Celia Amorós. Amorós i la seva escola de pensament són grans coneixedores de l'etapa il·lustrada en territori europeu, i defensen l'existència d'una primera onada a l'inici de la modernitat. Així, s'inaugura una primera onada feminista a Europa que és filla de la Revolució Francesa (1789). En aquell moment, quan es decreta per primer cop la igualtat ontològica i política entre els homes, un moviment de dones es pregunta per què les dones no. Així, per a l'escola espanyola de pensament feminista, el sufragisme equival a una segona onada de feminisme. I engloba, en una mateixa tercera onada, allò que per a l'enfocament anglosaxó està separat en dos: el feminisme liberal, radical i socialista, unit amb l'emergència del feminisme institucional, descolonial, postmodern, interseccional... (Muñoz-Saavedra, 2019); tota l'etapa de pensament contemporani.

En el que sí que es recupera de nou una pràctica unanimitat és en situar en l'esclat del #MeToo (i el «germana, jo sí que et crec» per al cas espanyol), com la referència temporal clau per a la quarta onada feminista. La nostra, l'onada viscuda al segle XXI.

Finalment, cal dir que la metàfora de les onades per referir-nos al feminisme no ens ha d'induir a pensar que prèviament al que s'anomena (en un o altre paradigma) *primera onada* no s'haguessin produït demandes que catalogariem com a feministes, ni dones (i homes) que volguessin revertir la situació de desigualtat i opressió que patien les dones, ja que al llarg de tota la història de la humanitat hi ha hagut dones i homes que han alçat la veu contra el sistema d'opressió d'un sexe sobre l'altre.

Els aspectes fonamentals que ens permeten referir-nos a una fase del feminisme com una onada són l'existència d'una agenda política o teòrica

clara (una vindicació), una mobilització amb proclames de canvi social, polític i cultural, i quan aquestes mobilitzacions aconseguixin un impacte rellevant de caire públic i col·lectiu (Varela, 2013). Cada onada es va nodrir de l'anterior. I cada onada va produir salts en termes d'assumpció d'idees igualitàries i d'emancipació d'aquesta meitat de la població humana.

Amb tot plegat, i coneixent-ne les limitacions, en aquest material farem servir la idea de les onades, ja que gaudeix d'un alt reconeixement com a metàfora que permet ordenar vindicacions, i ho farem des de l'enfocament europeu, ja que recull una època clau —la il·lustrada— que considerem significativa per comprendre la trajectòria del feminisme amb més influència en el nostre context concret, polític i social.

Finalment, cal tornar a situar que el concepte de les onades és útil per tal com il·lustra no només els èxits, sinó també les reaccions patriarcals que sorgeixen al darrere. Defensem aquí que l'actual procés reactiu està inscrit històricament en aquest format de mareas, avenços i frens, d'aspiracions i pors, que es repeteix, en format d'onatge, al llarg dels tres-cents anys que portem de feminisme.

1.2. Tres moments icònics del moviment feminista i discursos reactius

Fem ara una visita guiada a tres moments de la història del feminisme, tres dels més coneguts, repetits, dibuixats, *mainstreamitzats*, per il·lustrar que, en tota etapa històrica, van existir no només discursos d'avenç, sinó també discursos reactius després de la petició de drets i llibertats per a les dones. Sostenim que cada onada ha tingut la seva reacció, i mostrarem com es produeix després de la petició d'igualtat ontològica de les il·lustrades franceses, després de la petició de drets civils de les sufragistes angleses i després de l'acusació d'arrel de les radicals americanes.

Ens deixarem molt de feminisme a fora, i, a més, com ja s'ha dit, és important no caure en l'assumpció de referir-nos a les onades del moviment feminista com les primeres aparicions de demandes de drets o de queixes per la situació de desigualtat de les dones. Si les denúncies anteriors no s'inscriuen en una onada és perquè es considera que no arribaven a qüestionar l'origen d'aquesta subordinació femenina i no es van consolidar en pensament col·lectiu, agenda política i poderoses mobilitzacions (Varela, 2013) per a l'equivalència entre els sexes. Però el feminisme com a idea, consciència, reflexió o aspiració és anterior; vegeu, per exemple,

Christine de Pizan, el 1405, parlant de la violació, la manca d'educació de les dones o la humiliació a què eren sotmeses (Ibeas, 2020; De Pizan, 1405).

Per al primer exemple ens mourem fins al segle XVII, amb Poulain de la Barre i el text *Sobre la igualtat dels sexes*, i el XVIII, quan en el nostre context europeu comencem a parlar d'una elaboració d'idees igualitàries entre homes i dones, una demanda d'igualtat sexual (De Miguel, 2011).

Ens trobem en el moment de la influència de les idees il·lustrades, que s'estenien arreu d'Europa i Amèrica amb el seu qüestionament polític als privilegis de bressol i que donarien peu als principis d'*igualtat, llibertat i fraternitat*, amb la màxima expressió a la Revolució Francesa, en què l'Assemblea Nacional dictava els drets humans de tots els ciutadans.

La qüestió és que la idea fonamental d'igualtat (tal com la fem servir avui) arrela en aquest canvi de pensament social, cultural i polític que suposa la Il·lustració. En serà la llavor (Aguilar, 2020). Fins aquell moment, els éssers humans eren ontològicament desiguals entre si. Un pagès i un marquès no eren la mateixa cosa, eren desiguals per definició i de per vida. Un rei, escollit per Déu, podia disposar de la vida de la seva població a l'Antic Règim. El poder era absolut, la desigualtat era absoluta.

La Revolució Francesa, els fets revolucionaris del 1789 comporten el naixement de la societat *moderna*. La Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà dicta que «els homes neixen i romanen lliures i iguals en drets». Aquesta afirmació trenca els esquemes feudals anteriors i inaugura la nova era. Les idees de llibertat individual, contracte social, drets, acord entre iguals i domini de la raó sobre el prejudici s'obren pas.

L'establiment de les primeres democràcies es va fonamentar en la idea que tots els homes (nacionals) serien considerats iguals entre si, agermanats pel reconeixement de l'igual, però no les dones (Cobo, 1995). Per a algunes dones i també per a alguns homes, això va suposar una immediata segona pregunta: per què no regeix per a les dones? Així, hi va haver dones que es van unir per impugnar la seva exclusió. No era acceptable que, després d'haver lluitat amb els seus companys, el nou concepte d'igualtat com a principi vertebrador per als nous règims polítics regís les relacions exclusivament entre els homes (Amorós, 1990).

Davant d'aquest canvi polític per als homes i la inalterada situació política de les dones, algunes d'elles, receptores de les idees il·lustrades, s'identificarien amb la causa i la revolució de la racionalitat i la portarien a la seva conseqüència lògica. Per quina idea racional es pot excloure així les dones? En paraules d'Amelia Valcárcel, el feminisme va resultar ser el fill no volgut de la Il·lustració (Camps, 2010).

Així començaria la primera onada feminista, amb la petició de les dones de formar part de la ciutadania de ple dret, de l'equivalència existencial, amb un argumentari universal. És un moment clau en l'aparició d'una consciència de les dones com a subjecte polític.

En el camp de l'acció, les dones van tenir una participació important en la presa de la Bastilla i en la marxa sobre Versalles, com també en altres fets clau de la Revolució Francesa. Van ser-ne protagonistes milers de dones de les classes més populars. Quan estava en joc la qüestió de la subsistència, la presència femenina superava clarament la masculina i les principals queixes eren per l'alt preu dels aliments, com en la coneguda Revolta del pa (Fauré, 2010).

Hi va haver dones burgeses i intel·lectuals que van elaborar quaderns de queixes (1788-1789) que van ser enviats a la ja constituïda Assemblea Nacional de la qual les dones havien estat excloses. Contenien demandes socioeconòmiques i politicocivils i es lamentaven, per exemple, de la deficient educació que rebien les nenes, demanaven la representació política de les dones als Estats Generals, la protecció dels interessos personals i econòmics de les dones en el matrimoni o la fi dels privilegis masculins que minoritzaven legalment les dones; també la fi dels maltractaments. Es va començar a consolidar un cos coherent de vindicacions (Camps, 2010). Es van establir les bases per a un programa educatiu igualitari (Aguilar, 2020).

Però, a l'hora de donar forma a una nova Constitució, la qüestió del vot femení o el dret a l'educació de les nenes van trobar una oposició infranquejable. La dona no serà subjecte d'aquest contracte social fundacional, en considerar-la un ens proper a la naturalesa, precívic i prepolític, cuidadora de l'espai privat, reproductora del ciutadà (Offen, 2015; Cobo, 1995). Un ésser que necessita ser dominat, i que exercirà la ciutadania només a través dels homes (Landes, 1988), amb la qual cosa els ideals igualitaris en queden minvats.

Des de Rousseau fins a Kant, la majoria dels grans pensadors il·lustrats es van esforçar a legitimar l'exclusió de les dones. Per a Kant les dones tenien una feble inclinació a les passions i havien de viure subjectes a una tutela permanent. Creia que les dones són intel·lectualment i moralment inferiors (Kant, 1798). Així mateix, Rousseau escriu a *L'Emili* —obra importantíssima per a la pedagogia moderna— que la missió de les dones és «fer que les nostres vides siguin més fàcils i agradables, aquestes són les funcions de les dones en tot temps i lloc i per al que han de ser educades des de la infància» (Rousseau, 1762). Rousseau parlarà d'una feminitat natural que té com a àmbit per desenvolupar-se el de l'esfera familiar i privada.

Una de les grans figures representatives d'aquesta primera onada de feminisme és Olympe de Gouges i la seva Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana (1791). En aquest text, defensa la igualtat en tots els aspectes de la vida pública i privada, i deixa anar: «Home, ets capaç de ser just? Una dona et fa aquesta pregunta [...] Digues-me, qui t'ha donat el sobirà poder d'oprimir el meu sexe?». De Gouges va ser guillotinata el 1795 per ser considerada una enemiga de la Revolució.

D'aquest mateix temps històric és un dels escrits que es consideren fundacionals del pensament polític feminista: «Vindicació dels drets de la dona», redactat el 1792 per Mary Wollstonecraft. Wollstonecraft va créixer protegint la seva mare de la violència física que exercia el seu pare. Ella també era víctima d'aquesta violència i va ajudar la seva germana a fugir del maltractament del seu marit. No volia casar-se, va viure emancipada, i als seus escrits recull les demandes de les dones. Igualitarisme entre els sexes, independència professional i econòmica, necessitat de participació i representació política, educació igual per a nens i nenes, ciutadania per a les dones.

Wollstonecraft exigeix a l'Estat que garanteixi un sistema nacional d'ensenyament primari gratuït i universal per a tots dos sexes. Un sistema que ajudi a posar fi als prejudicis que atrapen les dones. Considera la condició femenina un producte del seu ambient i del medi cultural —«bastants dels trets de temperament i conducta propis de les dones són en realitat producte de la seva situació de manca de recursos i llibertat» (Wollstonecraft, 1792; Cobo, 1989)—, i defensa que allò que els homes exerceixen sobre les dones no és autoritat natural, sinó privilegi injust. Amb ella, queda inaugurada la crítica a la condició femenina (Varela, 2013).

En paraules de Rosa Cobo, la perspicàcia de Wollstonecraft radica a utilitzar les premisses de la Il·lustració (recerca incessant de la veritat, negació de tot apriorisme, destrucció de prejudicis...), sobretot les de Jean-Jacques Rousseau, per replantejar la seva falta d'aplicació pel que fa a la situació de les dones. Bona part dels teòrics il·lustrats van trampejar la universalitat dels seus propis postulats per excloure la meitat de la humanitat.

Les demandes principals de la primera onada serien l'equivalència de valor entre homes i dones, el dret a la ciutadania i l'educació de les nenes. Però també hi és present el dret al treball, els drets matrimonials, el dret al control dels béns i reclames de subsistència i millores socials per a les dones de les classes populars. També hi ha crítica a estereotips (de gènere), als privilegis masculins i la violència que s'exerceix contra les dones.

La reacció davant d'aquesta onada de feminisme no va ser només discursiva i no es va fer esperar. Després d'una primera i enorme desil·lusió

per a les dones que van crear els quaderns de queixes que no van ser ateses, se'ls va negar el dret a la ciutadania. Entre el 1789 i el 1793 es van tancar més de 56 clubs republicans femenins i es va posar fre als processos d'organització que construïen les dones, que ja estaven emetent peticions i guanyant presència pública. Es va prohibir la reunió de més de cinc dones al carrer, i posteriorment l'assistència a qualsevol assemblea política. Es va desplegar la repressió, incloent-hi assassinats, empresonaments i exili de dones (Varela, 2013; Pérez, 2011).

Així mateix, coherent amb el fet que aquest feminisme es va forjar inicialment en petits cercles intel·lectuals, la resposta en va ser elaborar un projecte de llei (1801) que prohibís a les dones aprendre a llegir. L'educació és un conflicte central. Es va defensar que la natura vol que les dones es dediquin a les tasques domèstiques, i els marits han de ser els *únics llibres* de les seves dones (Aguado, 2005). L'educació de les dones sempre ha de ser relativa als homes, citant Rousseau.

Es va instaurar el codi civil napoleònic (1804), que es va adaptar a diferents llocs d'Europa, i amb això es realça el matrimoni com a contracte desigual i es decreta la subalternitat de les dones. Es dictamina l'obediència de la dona al marit, es concedeix el divorci només en el cas que el marit porti la seva concubina al domicili conjugal, es decreta la impossibilitat de les dones a rebutjar el pare o marit violents, i no podran administrar la seva propietat. Aquest nou dret penal va fixar delictes específics per a les dones, com ara l'adulteri o l'avortament, i consolidava el domini polític dels homes a controlar el cos de les dones (Pérez, 2011). Davant d'aquesta primeríssima demanda política d'igualtat, s'imposa l'obediència, l'abnegació i el sacrifici de les dones com a virtuts obligatòries i necessàries per al seu futur.

L'etapa del Romanticisme que va venir després de la Il·lustració es va dedicar a afegir més dosis de misogínia al discurs social i polític, un treball cultural de consolidació dels enganxosos rols de gènere que arrossegariem fins al present (Varela, 2013).

Saltem ara a un segon exemple, observem una altra fase d'acció i reacció a les peticions feministes de ser considerades éssers d'igual valor i condició. Ens traslladem a la segona onada feminista, la que comprèn des de mitjan segle XIX fins a les primeres dècades del XX, i que és coneguda com *la gran onada sufragista*. Si bé aquesta onada va tenir també una varietat de temes a l'agenda, se'n destaca un objectiu clar: aconseguir una ciutadania completa per a les dones mitjançant el dret al sufragi universal. Disposa d'una enorme força política i es converteix en un moviment fort i internacional dotat de programes, demandes i estructures organitzatives.

És obligat anomenar l'elaboració del Manifest de Seneca Falls (1848, Estats Units), en la convenció de dones convocada per Elizabeth Cady Stanton i Lucretia Mott, filles del moviment abolicionista de l'esclavitud. Elles van fer decantar la denúncia de la manca de llibertat de les persones esclavitzades cap a la denúncia de la manca de llibertat i drets per a les dones. Aquesta convenció és assenyalada com el primer fòrum públic i col·lectiu de les dones, i aquest manifest se cita com un dels primers programes polítics feministes (DuBois, 1999; McMillen, 2008). D'aquell moment és també el discurs de Sojourner Truth, *Que potser no soc una dona?*, que il·lustrava la situació de les dones negres i obriria el camí per al camp de pensament que avui s'anomena *perspectiva interseccional*.

Si ens situem en territori europeu, es produeix un moviment dels fonaments de la societat a partir de l'exaltació massiva de les sufragistes britàniques de finals del XIX i principis del segle XX. Potser els noms més coneguts en són Emmeline Pankhurst i les seves filles Sylvia i Christabel, que van liderar *The Suffragette* (Purvis, 2002). Però també personatges com John Stuart Mill, per la seva obra escrita i la seva acció parlamentària compromesa a favor de la igualtat entre els sexes (Aguilar, 2020).

Les demandes constituïen una declinació directa de la pregunta il·lustrada que planteja *i per què les dones no?* Drets civils, compartir la pàtria potestat, poder administrar els propis béns, accés a estudis superiors i a totes les professions, igual salari per igual treball, i per descomptat el vot. També arribaven temes nous, com el plaer, l'anticoncepció o la violència sexual, i s'aprofundia en alguns, com ara la deslegitimació de la doble moral sexual o la prostitució (De Miguel i Palomo, 2011). Quedarien encara per anomenar totes les reivindicacions que provenen del feminisme de classe que emergeix al si del moviment obrer, centrades en l'emancipació i les condicions de vida de les dones obreres, filles de l'estela que inaugura Flora Tristán.

Centrades per al nostre exemple en el sufragisme anglès, els drets civils i educatius van ser el nucli d'aquesta agenda, però el seu objectiu diana va ser l'aprovació parlamentària del vot femení. «No estem demanant una cosa impossible, estem demanant el que ja és nostre, el nostre dret de naixement» (Pankhurst, 1914). Amb aquesta finalitat, les sufragistes van dur a terme accions de molt diversa índole (De las Heras, 2009). Les manifestacions, la interrupció d'oradors mitjançant preguntes sistemàtiques, la vaga de fam, l'autoencadenament i el repartiment de pamflets reivindicatius eren mètodes habituals del sufragisme. Aquest moviment va posar en marxa noves formes d'agitació que després serien imitades per altres moviments socio-polítics. Amb la seva èpica, el feminisme es va convertir en un moviment

de masses (Cobo, 2019). La reivindicació del sufragi era de per si mateixa subversiva, però, a més, la seva manera de demanar-ho implicava una constant presència femenina a l'esfera pública (Nash, 2004).

Pel que fa a la reacció, i parafrasejant Ana de Miguel, traçar un fil conductor a través de la història ens serveix per anar veient el continu de decepcions. En la qüestió del sufragi i per al cas anglès, les dones van haver de veure l'oposició per part d'un gran espectre de partits polítics a la seva demanda de vot, una oposició implacable fins després de la Primera Guerra Mundial. La historiadora Mary Nash relata com l'oposició al vot femení a Anglaterra va implicar inicialment tot el camp polític (Nash, 2004).

Respecte a la repressió, aquesta va ser severa i només entre el 1913 i el 1914 més de mil dones sufragistes, dones de tota mena i condició, van ser empresonades a la Gran Bretanya i obligades a menjar per força i intubades quan es van declarar en vaga de fam (Purvis, 1995 i 2002; Crawford, 1999). «Som aquí no perquè siguem transgressores de la llei; som aquí degut als nostres esforços per convertir-nos en creadores de lleis», deia Pankhurst.

Doncs bé, la presència massiva de dones a l'esfera pública es va percebre pels moviments contraris al sufragi com una amenaça per al concepte de feminitat previst per a les dones, com també per a l'ordre en les llars: estaven en risc la figura de la perfecta casada dedicada a la maternitat i la família, la seva dedicació com a esposa i mare, i el confinament de les dones en les seves tasques (Purvis, 1995). Així mateix, l'argument dels opositors al sufragi femení se centrava en aquesta idea de desordre.

Si per a la primera onada el fons del discurs assumia una naturalesa inferior de les dones, supeditada i dedicada a la reproducció i la cura dels ciutadans, el discurs nuclear de fons reactiu en aquesta ocasió va anar virant cap a l'argument següent: la naturalesa de les dones no és que fos inferior, però era clarament complementària, cadascú tenia el seu espai i el seu rol. La dona pertanyia —continuava pertanyent— a casa seva, era guardiana de la moral i tenia el seu lloc natural ordenat i en equilibri.

Els opositors al vot pensaven que admetre'l alteraria l'estructura de la família tradicional i la vida política del Regne Unit (Stuart Mill, 1869). I la reacció es va organitzar el 1908 en constituir dues associacions per frenar el moviment sufragista britànic, una de masculina, la Lliga Masculina Antisufragi, i una de femenina, la Lliga Antisufragista de Dones. Totes dues s'unirien al voltant de tres idees: el rebuig al sufragi femení, la defensa que suposava una amenaça per al poder del govern imperial, i que implicaria un trastorn a la felicitat i l'ordre de les llars britàniques.

A més, una de les grans formes de resposta del sistema va ser la humiliació constant a les feministes per part dels mitjans de comunicació i a tra-

vés de les campanyes (cosa que també van patir les antecessores i les successores). Van emprar la caricatura com a mecanisme destructiu en ridiculitzar les sufragistes com a dones lletges, masculinitzades, infelices, solteres, insatisfetes sexualment (Nash, 2004). Es buscava que cap dona no volgués sentir-s'hi reflectida.

Aquells discursos enllaçarien amb aparells discursius més sofisticats. Per exemple, l'impacte del pensament freudià apareixeria com una gran força legitimadora, laica i suposadament científica de la subordinació de les dones (De Miguel, 2011).

Tot i així, el feminisme va aconseguir èxits en aquesta ocasió. Es va assolir el sufragi universal a la majoria de les democràcies parlamentàries que existien després de la Segona Guerra Mundial. I, així mateix, es va produir la progressiva acceptació del dret a l'educació i al treball i l'autonomia de les dones. Amb això, es presentava un nou escenari en què les societats van donar el feminisme per conclòs (Valcárcel, 2023).

Observem finalment un tercer exemple icònic d'explosió feminista i reacció a aquesta. Ens traslladem als Estats Units per observar aquesta etapa ja esmentada d'emergència del feminisme dels anys setanta del segle passat, un procés de mobilització amb un gran impacte.

En les dècades anteriors, i acabada aquesta segona guerra mundial/total que *havia de ser l'última de les guerres*, els homes van tornar dels fronts i va caldre construir-los de nou el lloc. Per més que les dones s'haguessin mobilitzat massivament durant la contesa, «*s'haguessin guanyat*» el vot, haguessin cultivat aspiracions, algunes haguessin adquirit educació i independència econòmica, un cop la guerra va haver acabat, es va promoure un nou relegament femení a les llars (Varela, 2013; May, 2001). Hi va haver una forta promoció dels ideals de la família nuclear, la maternitat i la domesticitat per a les dones, impulsada per campanyes mediàtiques i culturals. No operava igual el mandat per a les dones negres, però per a moltes la postguerra va possibilitar deixar de servir en cases blanques per habitar la pròpia.

Betty Friedan va escriure un treball de recerca, *La mística de la feminitat* (1963), en què relata el malestar que envaïa moltes dones nord-americanes blanques de classe mitjana —les que podien permetre's-ho—, dedicades a quadrar amb l'àngel de la llar, el retorn a les cures, el model mestressa-de-casa-mare-de-família. Es va trobar amb una col·lecció de dones deprimides, tot i que semblaven tenir-ho tot a ulls de l'estàndard de dona feliç del somni americà. Friedan va donar el nom de la «mística de la feminitat» a aquesta imatge del que és essencialment femení, el dispositiu cultural omnipresent de què parlaven les revistes del moment, la publicitat i els llibres

d'autoajuda. Era una proposta política per a les dones i les estava emmalaltint. Aquest llibre va impactar fortament i, juntament amb *El segon sexe* de Simone de Beauvoir (1949), esdevindria un dels elements d'arrencada de la tercera onada. Tots dos van commocionar de tal manera que tornarien a posar dempeus el feminisme occidental després de la Segona Guerra Mundial (López, 2005).

En terra nord-americana, l'organització feminista NOW liderada per Friedan estava generant impacte, aconseguia que les veus de les dones s'escoltessin i organitzava des de piquets davant de diaris en protesta per anuncis d'ocupació classificats per sexe fins a actuacions de pressió a favor de l'esmena d'igualtat de drets davant del Congrés (Napikoski, 2020). Però el gran salt feminista, en profunditat de plantejaments, el genera per a aquesta etapa el feminisme radical, un moviment de dones que són filles crítiques de la nova esquerra política i del feminisme liberal (Cobo, 2024).

Van ser elles les que van analitzar prioritàriament les relacions de poder que estructuraven la família i la sexualitat. Van mirar de portes endins i van observar que el que passa en l'àmbit personal és també polític i està establert sobre el domini sexual (Pérez, 2011). La seva gran aportació és el fet de focalitzar en el que és privat, en la sexualitat, l'amor, les relacions familiars, la reproducció, com una zona ideològica i política clau per a la dominació de les dones. Els seus referents icònics i teòrics són Kate Millett i Shulamith Firestone, i amb elles l'espai privat deixa de ser una cosa «sagrada», aliena a la política, un espai d'intimitat aliè a la llei i a l'Estat.

Les feministes radicals van posar en marxa grups d'autoconsciència de dones en què es compartien vivències personals per col·lectivitzar-les i polititzar-les, feien marxés nocturnes per denunciar la manca de llibertat de moviments, i són les creadores dels primers centres de suport a les dones que vivien violència masclista.

Van analitzar els orígens de l'opressió de les dones, del rol en la família, el matrimoni, la divisió sexual del treball, la sexualitat patriarcal, la dicotomia entre espai públic i privat i l'androcentrisme (Gamba, 2008). Consideraven que l'origen de l'opressió patriarcal es troba en el control masculí de les capacitats sexuals i reproductives de les dones. Van parlar de drets, d'anticoncepció, de relacions de parella i violència dins del matrimoni. També del treball domèstic. Van assenyalar la supremacia masculina en tots els espais de poder. I van acusar la cosificació, la pornografia i la prostitució, la violència sexual i el setge als cossos de les dones. En paraules de Millett (1970), «la política és una relació de poder en què el sexe està profundament involucrat. La lluita per la igualtat de les dones és una lluita per transformar una estructura patriarcal que ha dominat durant segles.» La

seva proposta consistia a fer canvis d'arrel, buscant obtenir control sexual i reproductiu per part de les dones, augmentar el seu poder econòmic, social i cultural, i la creació de formes d'organització (també política i familiar) no jeràrquiques.

Kate Millett conceptualitza el patriarcat com una política sexual. Regit pel domini del mascle sobre la femella i del mascle adult sobre el jove, és universal i s'adapta a tota mena de sistemes polítics i culturals. «El patriarcat, per definició, és una jerarquia sexual» (Millett, 1970), que quan ho necessita recorre a la força —les violacions, la prohibició de l'avortament, la prostitució, la violència masclista—, però que es basaria sobretot en el consens generat per la socialització de gènere.

Les radicals van ser tan espectaculars en les seves accions de protesta i forma política com en la seva destresa intel·lectual (Varela, 2013), i les seves pràctiques es van disseminar per àmplies zones americanes i europees.

La reacció tampoc no es va fer esperar. Sobre això va escriure Susan Faludi el seu llibre *Reacció, la guerra no declarada contra la dona moderna*, que mostrava com va respondre aquesta vegada el sistema davant de les noves demandes feministes. A l'assaig, Faludi analitza com als avenços del feminisme dels seixanta i setanta es va donar una reacció en totes les capes de la societat, majoritàriament encapçalada per homes molestos davant la posició que anava prenent la dona a la societat, una posició de més igualtat (si més no formal) que comportava una pèrdua de privilegis per als homes (Faludi, 1991).

El discurs cultural que es va produir va ser la repetició constant de la idea que la igualtat ja era un fet, si més no als Estats Units dels anys setanta i vuitanta. Una igualtat que es percebia aconseguida i es problematitzava, ja que això significava una mala vida per a les dones. En el llibre, l'autora retrata com els mitjans, els discursos a la televisió, els diaris, les novel·les i les pel·lícules es movien entre l'afirmació que la igualtat ja s'havia aconseguit, que les dones estaven tan equiparades als homes que ja no necessitaven més lleis que garantissin la igualtat, i la culpabilització al feminisme, per exemple indicant com n'estaven, de deprimides, tristes i desorientades tantes dones per haver pres la decisió de no formar una família i no tenir fills.

El feminisme es presentava com el pitjor enemic de les dones. Si hi havia més dones sense llar, si hi havia més divorcis, si la natalitat estava baixant, fins i tot si hi havia més pel·lícules violentes (per normalitzar la violència de l'avortament), si la delinqüència augmentava (perquè elles ara també delinqueixen), o si creixien les violacions (perquè s'exposen, van on no han d'anar), tota la culpa era del feminisme.

Si per a l'exemple de la primera onada feminista el fons del discurs re-actiu parlava d'una naturalesa inferior de les dones, si per a l'onada sufragista la reacció exposava que la naturalesa de les dones no era inferior però sí que era complementària en el seu ordre natural, cadascú el seu espai i el seu rol, en aquest moment de la història se'ns explica que la igualtat ja és aquí, però que el preu a pagar és la infelicitat de les dones. Moriràs sola i lletja, envoltada de gats.

L'afirmació que el feminisme és responsable de fer desgraciades les dones va ser un mite que va calar en la societat i que va articular ideològicament la reacció a la tercera onada feminista. Calia salvar les dones del feminisme. Així, a la pràctica política, i considereu la dècada dels vuitanta amb l'administració Reagan com a exemple, es van aplicar polítiques tan cabdals com la congelació dels pocs recursos que es donaven als centres per a dones maltractades. Aquest exemple del cas americà serveix per fer palesa la força política i material que té la instauració d'un discurs.

Però les dècades que van seguir no van ser només de desmobilització i desmantellament. També es va produir l'augment de la producció acadèmica, atenció a la diversitat de les dones, debats severos sobre el subjecte del feminisme, processos d'autoesmena, la forta influència del postmodernisme, la fragmentació per una crisi notable entre paradigmes (Gamba, 2008) i sense oblidar la institucionalització del feminisme en territori europeu.

1.3. Quarta onada i neomasclisme

Anomenem *quarta onada feminista* el període històric de consciència i activisme feminista massiu que hem viscut durant la segona dècada del segle XXI, i que arriba a la màxima expressió l'any 2018. Segons explica Rosa Cobo (2019), les característiques principals d'aquesta quarta onada en són el caràcter global, el format popular de moviment de masses, la utilització de les xarxes socials per organitzar-se i la composició intergeneracional.

Pel que fa al caire global, l'esclat s'ha fet sentir a l'Argentina, Mèxic, Xile o els Estats Units; a Polònia, el Regne Unit o Espanya; a l'Índia o a les Filipines, a Sud-àfrica i a Nigèria. I, de fet, per primera vegada podem dir que ja no hi ha un sol país al món sense presència d'organitzacions de defensa dels drets de les dones. Si bé el feminisme havia anat creixent en forma i temps diferents en cada indret del món, la nostra onada significa l'expansió total del feminisme.

Sobre el seu caràcter virtual, d'altra banda, cal dir que les mobilitzacions tenen les característiques pròpies del seu temps, i el ciberactivisme és

una marca fonamental d'aquesta onada. Les tecnologies digitals van actuar com a eines per a l'organització i la difusió, i certes plataformes es van utilitzar com a poderosos instruments de pedagogia feminista (Mendes et al., 2019). Es va generar una intel·ligència col·lectiva feminista transnacional, en què un relat es podia iniciar en una xarxa per mobilitzar milions de joves i motivar-les a sortir massivament als carrers (Cochrane, 2014).

És el que va passar amb la violència sexual. Aquesta onada feminista va sorgir com a resposta a les persistents situacions de violència sexual i assetjament que viuen les dones arreu del món. Allò que, a la nostra onada, motiva les dones a aixecar la veu és una autèntica insurrecció contra la violència patriarcal (Posada, 2018; Cobo, 2019) i contra el poder expressat sexualment.

Com explica Leire Rincón en aquest llibre, pel que fa a la violència sexual hem procedit aquests últims anys a un camí d'autoconsciència similar al dels anys seixanta i setanta del segle passat, però al revés: ja no es tracta de girar la mirada cap al que és privat, adonar-nos que en l'àmbit personal també hi ha política sexual i violència, sinó de tornar aquesta mirada de nou cap al terreny públic, d'enunciar-la sense por cap enfora. És adonar-nos i assenyalar que hi ha violència sexual a tot arreu, que és contínua i sistemàtica i que, de fet, s'intensifica. Que n'hi ha una part que tenim normalitzada, i que s'ha d'acabar.

Així, dones i homes van sortir al carrer en una petició massiva de fi del silenci i de la impunitat. I amb això, es va produir una mirada d'empara a qui la rep —«germana, jo sí que et crec»— i d'acusació a qui agredeix —«el violador ets tu». Des de les manifestacions post-Manada fins al #MeToo, la denúncia col·lectiva i pública ha obligat la societat a mirar la violència sexual a la cara (De Miguel, 2023). Així mateix, a la fase final, ha aconseguit estendre el missatge que *la vergonya ha de canviar de bàndol*, que qui ha de donar explicacions i sentir pressió social és qui l'executa, mai més qui la rep.

Amb això, el feminisme de quarta onada ha tingut un paper fonamental en la redefinició i l'assenyalament de la violència sexual. Ha situat la voluntat i el desig de les dones com a pedra angular, i ha promogut un enfocament que prioritza la credibilitat de les víctimes. El feminisme ha transformat les definicions (socials i legals) de la violència sexual, i ha pogut generar un cert canvi cultural en la manera com aquesta és percebuda, tractada i denunciada.

Així, el feminisme de quarta onada ha provocat el trencament del *miratge de la igualtat*. I és que, almenys en les societats occidentals i de manera clara per al cas espanyol, aquest icònic 2018 el precedeixen unes quantes dècades d'acumulació de polítiques, lleis i processos d'institucionalització del feminisme.

La construcció de les polítiques d'igualtat des de la Transició fins al present havia estat molt transcendent per a la vida de les dones espanyoles, però també per al procés de democratització del país (Freixanet, 2023). Gràcies a l'impuls de l'onada anterior, per al cas espanyol arribem al 2018 amb un entramat legal, institucional i de polítiques que va aconseguir ban-
dejar la desigualtat formal, que institueix la igualtat jurídica entre els sexes.

La qüestió de present és que, fins i tot en societats formalment igualitàries, la desigualtat i la violència contra les dones romanen. Així, la qüestió de la violència sexual funciona com a demostració que sota la capa de la igualtat formal persisteixen les dinàmiques de subordinació de les dones (Puleo, 2005; Alario, 2021; De Miguel, 2015). La presa de consciència que això passa enerva l'onada.

L'acumulació de forces prèvia a l'explosió es rastreja des de la dècada anterior. Les crisis financeres al voltant de l'any 2008 i les polítiques d'austeritat posteriors ja havien deixat un impacte tan gran sobre la vida quotidiana de les dones que les mobilitzava intensament (Varela, 2019). Sectors de dones ocupades als llocs més vulnerats, a la perifèria del sistema econòmic, moltes migrades, comencen a organitzar-se a favor dels seus interessos. De les *Kellys* a les aparadores, de les netejadores a les teleoperadores. Aquests corrents de força i les seves demandes en clau laboral es barregen amb altres provinents d'estrats de dones joves, preocupades per la llibertat sexual, per la pressió estètica, per la por de ser agredides sexualment, o per la llibertat d'estimar qui vulguin. També dones menys joves que impugnen qüestions relatives a la maternitat, la criança, la feina i la conciliació. Totes elles s'uneixen a dones més grans, organitzades, les que sostenien l'agenda feminista des de la Transició fins al present. El *Tren de la llibertat* del 2014, que va aconseguir frenar i fer caure el llavors ministre Gallardón per la seva proposta legal d'involució en matèria d'avortament i drets sexuals i reproductius, ja va ser simptomàtic de la nova acumulació de força feminista. El que tenim en arribar al 2018 és una amalgama de reivindicacions i de cansament, pulsions en diferents sentits, expressades en manifestacions massives intergeneracionals i interseccionals, però que s'arremolinen, totes a una i de manera capital, en l'exigència de la fi de la violència sexual.

Per a l'àmbit espanyol, on aquesta onada es va fer sentir de manera preminent, el disparador té a veure amb el tractament judicial d'un cas de violació múltiple (cas La Manada, del 2016). Una violència sexual descarnada d'un grup d'homes contra una noia era valorada al jutjat segons com va actuar la víctima. Que aquella violència extrema fos catalogada com a abús i no com a agressió sexual —l'abús implicava penes inferiors—, així com el vot particular d'un jutge veient «*jolgorio*» on hi havia terror de la víctima, va

desencadenar la indignació general. Darrere d'aquest disparador, altres qüestions en agenda emergien i s'aglomeraven fins a transformar les manifestacions d'aquells anys en autèntiques vagues generals.

Es va produir una repolitització. Dels treballs, temps i cures, de l'amor i la maternitat, i especialment de la sexualitat i del poder. A l'agenda es va posar la problemàtica severa de cosificació, mercantilització i agressió sobre les dones. El cos vindicatiu de la quarta onada el van constituir la precarització de la vida de les dones, la profunda crisi de cures, l'impacte del neoliberalisme, la violència masclista que persisteix contra les dones, i en concret i amb gran èmfasi, la violència sexual. També l'assenyalament i la necessitat de canvi en els comportaments masculins, com ara respecte a la prostitució, així com la indignació envers aquelles institucions resistents a abandonar praxis patriarcal, com ara la judicatura.

Així mateix, traços característics en serien l'emergència de la interseccionalitat com un prisma ineludible, la connexió virtual global del feminisme i la presa de consciència respecte a com n'estava, d'estesa, l'agressió sexual. En aquest darrer i cabdal sentit, es produeix una renegociació social dels límits. Què és sexe i què és violència. Com es pot i no es pot tractar les persones, concretament les dones.

La quarta onada fa una acusació d'aquelles institucions socials que estan reproduint subjectivitats masculines patriarcal. I sobretot connecta amb les vides de moltes dones en com «explicar la violència», experimentant amb una manera massiva d'explicar-la. Van començar els relats de vivències a través d'internet i en primera persona, es van activar els mecanismes d'identificació (Fallarás, 2019) i es va fer palès que l'experiència de la violència marca la vida de la majoria de dones.

Doncs bé, contra tot això, emergeix de manera immediata, gairebé en el mateix temps històric, un discurs antagonista, el *neomasclisme*, un discurs que permet i afavoreix un gir patriarcal. Val a dir, abans d'explicar-lo, que l'investida del neomasclisme troba el feminisme en una posició de sobtada fragilitat, ja que al mateix temps s'obre una crisi severa dins del camp d'influència feminista, on col·lideixen diferents moviments i línies de pensament, al voltant d'un ventall de temàtiques cabdals, del consentiment a la prostitució, i especialment la crisi relativa a les legislacions que instauren la lliure determinació del sexe i la reconceptualització del gènere.

Pel que fa al replègament, aquest es pot observar en els canvis que apunten les principals enquestes d'opinió política i social dels darrers anys i que es tracten detalladament en el proper capítol. De moment, simplement cal afirmar que estan emergint posicions reactives contra el feminisme i especialment contra les polítiques públiques que s'elaboren en nom seu,

posicions que segueixen un patró de reacció al context i que acusen més els homes que les dones, si bé el *backlash* és per a tothom.

Respecte al discurs que el sosté, que és el que interessa en aquesta part, aquest pivota substancialment sobre la idea de la victimització masculina. És a dir, en societats com la nostra i en general al món occidental, les dones ja haurien assolit els mateixos drets que els homes, la desigualtat estaria ja erradicada segons aquestes argumentacions, i per això tota política feminista actual no seria altra cosa que un excés, un abús, revengisme de gènere. Les dones pretendrien sortir beneficiades a costa dels homes (Lorente, 2023; Rubiales, 2010), de manera que estariem davant d'una injustícia de signe contrari.

Per a aquest sistema de pensament, els homes són danyats pel feminisme (Alario, 2021), són les víctimes en primer terme, i darrere seu el conjunt de la societat, la família i els valors socials i l'ordre de gènere. El to contrari al feminisme és bel·ligerant, ja que es presenta no com la defensa d'un privilegi o de l'*statu quo* tradicional, sinó com la lluita contra una nova i evident injustícia. L'estratègia retòrica del neomasclisme consisteix a no negar mai el valor de la igualtat. La qüestió seria que aquesta igualtat avui està malmesa en favor de les dones (Iturbide et al., 2016).

Les idees que mobilitza aquest argumentari es poden resumir en un antifeminisme militant (el feminisme és una ideologia totalitària i perversa, però alhora ridícula), un cultiu de la victimització masculina (els homes són, en realitat, els discriminats, i no se'ls permet ser homes de veritat), un retorn a una visió conservadora de les relacions entre homes i dones (l'ordre de gènere s'ha desmuntat i ara tot és un caos) i fins i tot el cultiu de l'odi envers les dones (elles no són de fiar, són manipuladores, són unes putes). Aquest victimisme masculí funciona, en paraules del sociòleg Lionel Delgado (2022), com la *benzina* que alimenta tot el procés.

Com s'apuntava, la idea central d'aquest marc discursiu és la idea d'excés, és a dir, la idea que, a les nostres societats occidentals, on les dones han assolit una igualtat formal respecte als homes, persistir en l'acció feminista i pretendre fer política en aquest sentit el que acaba atorgant són privilegis, beneficis injustos per a les dones.

Aquesta forma de pensament l'anomenem *neomasclisme*, l'entendem com l'adaptació del masclisme als temps actuals, i té similituds amb altres conceptes que s'estan fent servir des dels anys noranta, per exemple, el de *sexisme modern*. La idea del sexisme modern (Swim et al., 1995) és que ja no estem tant davant de discursos obertament supremacistes, d'inferioritat de les dones o estereotípia tradicional, sinó més aviat davant de formes subtils, com la negació de la discriminació, el qüestionament de la legítimi-

tat de les reivindicacions feministes, i especialment de les polítiques públiques d'igualtat.

Per al cas espanyol, les dianes contra les quals dispararia aquest argumentari serien, per una banda, les lleis; per exemple, la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, ja que es considera un abús en tant que la violència de gènere no es reconeix malgrat la prevalença que té («hi ha violència de tots contra tots»; «la violència no té gènere»; «l'home i la dona es peguen tots dos per igual, però ell té més força»), però també les de creació més recent, per exemple la Llei orgànica 10/2022, de 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual («un contracte per follar», «aniràs a la presó per dir una floreta», «ja no podem ni mirar les dones»).

D'altra banda, i de manera igualment important, es produeix la impugna-ció de les dades, institucions i coneixement expert sobre la matèria. No serien reals les xifres oficials de violència contra les dones que recullen les institucions («estan ideologitzades, adoctrinades»), no serien certes les denúncies per violència que s'acumulen a les comissaries («denúncies falses, són unes mentideres»), no serien veritables els informes, les estadístiques, les investigacions sobre condicions de vida que actualment continuen evidenciant que vivim en societats llastrades per la desigualtat de gènere i per la violència masculina contra les dones («són *xiringuitos*, ideologia de gènere»).

Som davant d'un argumentari articulat, profundament ideològic, que maneja una certesa absoluta que la igualtat real entre dones i homes s'ha aconseguit (Borraz, 2015) i excedit; per tant, les dades estan clarament manipulades.

I, així mateix, estem davant d'una proposta política. En formen part la defensa a ultrança de la custòdia compartida en cas de divorci siguin quines siguin les situacions que concorrin en aquesta relació familiar, fins i tot casuístiques de maltractament; la defensa de l'existència de l'anomenada síndrome d'alienació parental (SAP), una síndrome inexistent, refutada científicament, segons la qual les dones estarien manipulant (danyant) els seus fills o filles quan hi ha menors que expressen no voler viure amb el progenitor; s'expressaria també una oposició severa a qualsevol política de quotes o altres formes d'acció positiva, ja que s'entén que es pretén privilegiar les dones o modificar a la força allò que és natural («el que val val»; «si t'han de rescatar del foc, t'estimes més un bomber o una bombera?»), i en definitiva, es presenta una oposició directa a tota llei específica, acció positiva o institució d'igualtat.

Evidentment, tot això s'amaneix amb elements discursius repetitius llançats amb sorna, com és la ridiculització sistemàtica del llenguatge no sexista, la utilització de frases fal·laces com «ni masclisme ni feminisme», o

l'acusació a les dones feministes de «misàndriques» o de «rebre pagues» del sistema. El to humorístic és un factor rellevant, així que ho haurà de ser també en la resposta; vegeu el capítol de Paloma Tosar.

El discurs neomasclista té un lloc clar d'alimentació, que és la producció de valors i pensament que s'elabora a la mascloesfera, l'espai virtual de trobada masculina on s'està articulant aquest argumentari de gènere i sobre el qual ens parla Elisa García Mingo en aquest llibre. Tal com ho explica el sociòleg David del Pino, davant del context d'una quarta onada feminista han aparegut un conglomerat de nínxols masculinistes que busquen unir l'experiència d'una posició privilegiada observada com a enderrocada (Del Pino, 2022). Es produeix un intent de recomposició de l'espai social masculí que se sent en perill pel feminisme. Presenta banalització, burla i fins i tot incitació a la violència contra les dones. I aconsegueix ocupar el lloc de la irreverència, de l'antipolítica. D'allò políticament incorrecte que «ningú no s'atreveix a dir». Utilitza un llenguatge trencador, graciós, àgil, transgressor. Ostentant el poder a la jerarquia social entre els sexes, es considera l'antipoder.

Aquests discursos, replicats milions de vegades, arriben a la població. Se sumen a altres elements tan efectius o més, com és l'impacte de la nova pornografia violenta i misògina a la construcció del desig, i boicoteja el treball de prevenció sobre la violència masclista. Dificulta el treball coeducatiu a les aules. Afebleix els fonaments dels avenços aconseguits en matèria d'igualtat i llibertat per a les dones (Alario, 2021). I l'extrema dreta, que és l'espai polític que de manera més directa expressa un discurs antifeminista, capitalitza i polititza aquesta reacció.

Finalment, hi ha un element clau que cal retenir que ens retorna al lloc nuclear de la quarta onada, i és que el disparador que fa saltar aquesta reacció té a veure amb aquest establiment de límits que es produeix pel que fa a la sexualitat. Com afirma Leire Rincón, aquesta reacció no es remou tant contra els drets formals de les dones, sinó que s'irrita especialment contra aquesta nova imposició de límits que obliga a modificacions de caire personal i sexual. A repensar el propi comportament sexual envers les dones.

La violència sexual ja no queda protegida pel silenci assegurat, i els actes i els acostaments sexuals a una persona que no els desitja s'han de retenir. El simple petó de Rubiales mereix desaprovació, i el que importa en una violació ja no és si es va defensar o no, és que ella no volia que li passés allò. Només diem que cal considerar les dones éssers humans amb una opinió que s'ha de respectar en el terreny sexual, però aquesta reconfiguració dels pactes sexuals ha estat viscuda per sectors socials reactius com un esquinçament a la seva llibertat i masculinitat.

Amb Miguel Lorente diríem que estem davant d'un intent de refundació del masclisme, davant d'una estratègia masculina i un discurs deliberadament confús que permet mantenir la posició de domini en èpoques d'aparent igualtat (Lorente, 2023). Tot i així, hem de saber que aquests discursos no cauen sobre el no-res. Aquests discursos cauen sobre una societat amb diverses generacions que ja han crescut en temps d'igualtat formal, d'experiències igualitàries en múltiples sentits de la seva existència, i que a més han rebut l'impacte anterior: els discursos feministes que irradien influència des de l'explosió de la quarta onada feminista. Així doncs, cal veure com s'acoblaran tots dos discursos, la força i la contraforça, en la composició de valors de les properes generacions.

1.4. Eterna reacció?

En aquest darrer apartat dediquem la reflexió sobre la mateixa idea de reacció, a partir de l'assaig de Susan Faludi *Reacción: la guerra no declarada contra la mujer moderna*. Ens interessa posar la lupa en el seu concepte de la sempiterna reacció, concepte que ens ajuda a traçar un fil conductor entre les demandes de les dones a cada onada diferent i la consegüent reacció que s'alça contra elles. La paradoxa d'aquest concepte és que alhora que ha de ser comprès ha de ser curtcircuitat i descartat, si pretenem establir una societat igualitària.

Faludi va iniciar l'assaig estudiant la gran reacció patriarcal al feminisme radical i liberal dels anys seixanta i setanta als Estats Units. Però, en escriure el mateix assaig, es va adonar que allò no era una cosa ni casual ni nova. En paraules de Faludi, si en rastregem l'aparició (de les reaccions) a la història nord-americana descobrirem que el sorgiment d'aquestes actituds no és casual: aquests episodis sempre han estat desencadenats per la percepció —encertada o no— que les dones estaven fent grans passos endavant.

Així, l'autora comença a parlar de la *sempiterna reacció*, remetent al fet que cada cop que hi ha un esclat de dones que demanen drets, que no vol dir que els hagin aconseguit, es produeix una reacció del sistema. La causa sempre en seria la mateixa, adaptada al context polític i històric, i és la misogínia que batega a la societat, així com el fet que els esforços de les dones per millorar la seva condició són interpretats per una part dels homes com a amenaces al seu benestar i posició social (o com a alteració i crisi per a la seva masculinitat). Com més grans siguin els suposats progressos de les dones, més severa es presenta la reacció.

Estàriem davant d'un fenomen repetit, cíclic. La idea és que, davant de qualsevol aparició de dones que reclamen els seus drets, el patriarcat ha sabut trobar la manera de reaccionar de manera subtil o violenta per desprestigiari-les i apartar la lluita feminista en l'oblit. Es transmet, així, una sensació d'orfandat, perquè creguem que cada generació ha de començar de zero sense consciència de tot el camí recorregut: s'esborra tot el pensament, la teoria i l'anàlisi que ens van deixar les nostres predecessores per aplanar-nos el terreny (Valcárcel, 2023). Amb Adrienne Reich ho diríem d'aquesta manera: «Una anul·lació del passat històric i polític de la dona que fa que cada nova generació de feministes sembli una excrescència anormal a la faç del temps».

Faludi (1991) parla sobre com tot plegat configura el nostre mapa mental: «La imaginació popular es representa la història dels drets de la dona, en general, com una prolongada línia recta que fa només vint anys va començar a pujar d'una manera pronunciada i sense precedents. Ignorant dels molts pics i valls que ha hagut de salvar en la seva interminable marxa cap a la llibertat, aquest mapa mental dels progressos de la dona [nord-americana] mostra en canvi una vasta planura de feminitat “tradicional”, per la qual les dones han vagat sense posar res de la seva part, d'una manera natural; com a éssers eternament passius, fins que a la dècada dels setanta es va iniciar el moviment que en propugnava l'alliberament».

Una característica interessant de la idea de la sempiterna reacció és que consisteix sempre en un cop anticipat que intenta aturar el feminisme molt abans que arribi a la meta. Faludi recull la idea de la doctora Jean Baker, que va defensar que la reacció es produïa quan els avenços són encara petits en els seus efectes, abans que els canvis siguin suficients per afectar molta gent. Els qui reaccionen, realment, el que esgrimeixen és el temor al canvi com una amenaça abans que s'esdevingui una millora important. Així, el desencadenant d'una reacció no és la consecució de la plena igualtat, sinó perquè de cop i volta *pot semblar possible* que arribin a aconseguir-la.

Una altra de les característiques que cal retenir és que la reacció aconsegueix passar com a no política, com una cosa no organitzada. Justament la manca d'orquestració, l'absència d'un únic responsable fa que sigui més difícil de veure i que sigui molt més efectiva. Si aquesta reacció es veu acorralada, nega la seva pròpia existència, apunta amb dit acusador el feminisme i s'enfonsa al subsol.

La reacció ignora totes les apel·lacions a la raó (i diríem que també a les dades oficials i al dibuix de desigualtat que presenten). Treballa amb els seus propis mitjans, a través de la impregnació a la cultura popular, a través de

temors, afalacs, estereotips, o de presentar una presumpta preocupació per les dones. També a través de l'ús de l'humor, la burla, la ridiculització o la humiliació. Sembla zones de creació de consens que generen mites i faciliten que la reacció passi de la cultura popular a discursos polítics, a polítiques concretes i fins i tot a pràctiques socials violentes que atempten contra les dones.

Així mateix, el concepte de *sempiterna reacció* té detractores. També la mateixa idea de reacció o involució o *backlash* —en anglès— quan suggereix aquesta dinàmica cíclica, gairebé com una llei sociohistòrica que es repeteix, una cosa que ha passat, passa i passarà, per tant, ens portaria a pensar en una cosa ineludible. Immodificable. Vegem aquest paràgraf de Susan Faludi que mira d'il·lustrar aquesta dinàmica cíclica per la qual una reacció concreta es fila amb les anteriors:

Com una inevitable gelada primerenca que caigués sobre la nostra cultura quan hi floreix breument el feminisme, es repeteix cada vegada que les dones fan algun progrés cap a la igualtat [...]. Però si el temor i l'odi cap al feminisme són una mena de malalties epidèmiques a la nostra cultura, no sempre es manifesten amb la mateixa virulència: els seus símptomes remeten i rebroten periòdicament. I són aquests episodis de recaiguda, com el que ara s'enfronta al feminisme, els que es poden anomenar precisament reaccions contra l'avenç de la dona.

Per veure algunes de les limitacions que acusen aquest tipus de plantejaments, presentarem com a exemple les que fa el sociòleg David Paternotte a la idea de *backlash*.

En primer lloc, aquest concepte podria fer pensar en una entesa mecànica de la història, una contraofensiva gairebé automàtica de certs actors que es repeteix al llarg del temps cada cop que les dones intenten millorar la seva posició social. Paternotte (2020) afirma que les historiadores ja han demostrat que la història no pot ser llegida com una repetició, no és tal el seu funcionament. Així mateix, situa que l'acció feminista no sempre rep resposta ni l'acció antifeminista es dispara sempre com a reacció. D'altra banda, en aquesta narrativa (de *backlash*, però ens serviria per a la *sempiterna reacció*), s'utilitza una noció de progrés que entén la història com a lineal. Aquesta perspectiva treballaria amb la idea que inevitablement anem cap a un futur igualitari, un futur necessàriament progressista, i la reacció seria simplement una resistència al canvi, gent que habita a la foscor del passat.

Una altra crítica afirma que aquest tipus de narratives acostumen a simplificar i agrupar els actors en conflicte. Passen per alt les tensions que es donen a cada bàndol. De la mateixa manera que coneixem els conflictes i dissensos que es donen dins del camp de força feminista, hi ha conflictes i dissensos en el camp de força que s'hi oposa.

I finalment i molt important, portat a l'extrem, una narrativa que accepti que la reacció és deguda a una acció feminista prèvia podria portar a una autocensura; podria fer-nos pensar que seria raonable l'abandonament d'alguns dels reclams més controvertits, si amb això disminuïm la probabilitat d'una reacció.

Hi afegiríem la desesperança que causa la idea que la reacció existirà sempre, que és inevitable, i com això ens treu atenció sobre allò que sí que canvia, sobre allò que sí que s'ha endut la marea. La *sempiterna reacció* ha de conviure amb el fet indiscutible que les dones —en aquest lloc concret i aquest temps històric exacte— gaudim de les conquestes de drets i llibertats de les anteriors; per tant, després de cada onada i la seva reacció el que va transcendir va ser substancialment diferent de la situació anterior. Així que ha de conviure amb la idea que avancem. Que canviem. Que són moltes les dones i els homes que avui es relacionen i es conceben com a éssers del mateix valor i condició social.

Finalment, citem de Paternotte també la idea que una reacció contra els avenços feministes com a marc únic pot portar a no adonar-nos que els assalts als drets de les dones (també LGBTI, diu) formen part d'un projecte més ampli, que busca establir un nou ordre polític, menys liberal i democràtic. Els drets de les dones com a zona d'atac per a un projecte social general d'involució.

Aquest ordre polític, a més, buscaria canviar una cosa igualment crítica, que és «el desmantellament de les actuals institucions de producció de coneixement i l'avenç d'un nou criteri de què és el que fa vàlid el coneixement i què qualifica com a veritat». Repetim aquí que tenim, en la qüestió de les dades, la credibilitat i la veritat, un dels flancs que caldrà sospesar bé si volem entendre el nostre present.

Amb tot i per acabar, direm que si per a l'onada feminista il·lustrada el fons del discurs de la reacció parlava d'una naturalesa inferior de les dones; si per a l'onada sufragista la reacció exposava que la naturalesa de les dones no era inferior però sí que era complementària; si contra el feminisme radical dels anys setanta s'avisava que el preu a pagar per la igualtat era la infelicitat de les dones, en el nostre temps històric la reacció exposa que ens hem passat, que les dades menteixen. Que els homes són avui els discriminats. Aquest és l'epicentre discursiu del neomasclisme, la nostra reacció.

Bibliografia

- AGUADO, A. (2005). «Ciudadanía, mujeres y democracia. Historia constitucional». Red de Revistas Científicas de América Latina, el Caribe, España y Portugal.
- AGUILAR, N. (2020). «Una aproximación teórica a las olas del feminismo: la cuarta ola». *FEMERIS: Revista multidisciplinar de estudios de género*, 5(2), 121-146.
- ALARIO, M. (2021). «La reproducción de la violencia sexual en sociedades patriarcales formalmente igualitarias en la actualidad» (tesi doctoral, tomo II) Ministerio de Igualdad. Centro de Publicaciones.
- AMORÓS, C. (1990). «El feminismo, senda no transitada de la Ilustración», a *Isegoría, Revista de Filosofía Moral y Política*.
- BORRAZ, M. (2015). «El decálogo del neomachismo o cómo perpetuar la desigualdad de género sin parecer machista». Article en premsa *ElDiario.es*.
- CAMPS, V. (2010). «El hijo no querido de la ilustración». *RdL Revista de Libros*.
- CHAPARRO, A. (2022). «Las olas feministas, ¿una metáfora innecesaria?». A KORPUS 21. Vol. II, núm. 4: Sobre las olas del feminismo, Centro de Investigaciones y Estudios de Género, UNAM.
- CHAPARRO, A., i SALAZAR, A. (2022). «Olas y remolinos feministas. Estudios de género y feminismos», 23. Centro de Investigaciones y Estudios de Género, UNAM.
- COBO, R. (1989). «Mary Wollstonecraft, un caso de feminismo ilustrado». REIS 48/49.
- (1995). *Fundamentos del patriarcado moderno. Jean Jacques Rousseau. Feminismos*. Ediciones Cátedra.
- (2019). «Cuarta ola: La globalización del feminismo». Servicios Sociales y Política Social.
- (2024). *La ficción del consentimiento sexual*. Madrid, Ed. Catarata.
- COCHRANE, K. (2024). «La cuarta ola del feminismo». *Femimagazine*. 22 de gener.
- CRAWFORD, E. (1999). *The Women's Suffrage Movement: A Reference Guide 1866-1928*. Routledge.
- DELGADO, L. (2022). *Masculinitats patriarcales* (unitat 3.1). Dins del curs «Capacitació per a l'abordatge de les violències masclistes» de la formació oberta de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya.
- DUBOIS, E. (1999). *Feminism and Suffrage: The Emergence of an Independent Women's Movement in America, 1848-1869*. Cornell University Press.

- ESPINOSA, Y. (2009). «Etnocentrismo y colonialidad en los feminismos latinoamericanos: Complicidades y consolidación de las hegemonías feministas en el espacio transnacional». *Revista Venezolana de Estudios de la Mujer*.
- FALLARÁS, C. (2019). *Ahora contamos nosotras. Cuéntalo: una memoria colectiva de la violencia*. Nuevos cuadernos Anagrama.
- FALUDI, S. (1991). *Reacción: La guerra no declarada contra la mujer moderna*. Anagrama.
- FAURÉ, C. (dir.) (2010). *Enciclopedia histórica y política de las mujeres, Europa y América*, Akal, Madrid.
- FREIXANET, M. (2023). «A propósito de la ley de igualdad: reflexionando sobre los raíles, nudos y riesgos». A PASTOR, I. (ed): *Una ley para la igualdad. Avances y desafíos 15 años después de la aprobación de la L.O. 3/2007 para la igualdad efectiva de mujeres y hombres*. Publicacions URV.
- GAMBA, S. (2008). «Feminismo: Historia y corrientes». *Mujeres en Red, el Periódico Feminista*.
- GARRIDO-RODRÍGUEZ, C. (2021). «Repensando las olas del feminismo. Una aproximación teórica a la metáfora de las “olas”». *Revista de Investigaciones Feministas*, 12(2).
- GOUGES, O. de (1791). «Declaración de los derechos de la mujer y de la ciudadana». A: RAMÍREZ, G. (2020): *La declaración de derechos de la mujer y la ciudadana de Olympe de Gouges de 1791, ¿una declaración de segunda clase?.* Cátedra UNESCO de Derechos Humanos de la UNAM.
- HERAS, S. de las (2009). «Una aproximación a las teorías feministas». *Universitas, Revista de Filosofía, Derecho y Política*, (9), 45-82.
- IBEAS, N. (2020). «Conciencia feminista, discurso literario y legitimación auctorial: *Le Livre de la Cité des Dames* de Christine de Pizan». *Çédille*, Revista de estudios franceses, núm. 17 (abril), 243-65.
- ITURBIDE, R.; AMIGOT, P., i MENÉNDEZ, M. I. (2016). «Neomachismo ante las noticias sobre mujeres: análisis de la participación del público en los foros mediáticos de la Comunidad Autónoma de Euskadi (CAE)». Emakunde.
- KANT, I. (1798/1991). *Antropología en sentido pragmático*. Madrid: Alianza editorial.
- LANDES, J. B. (1988). *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Ithaca, Nova York: Cornell University Press.
- LÓPEZ, T. (2005). «El feminismo existencialista de Simone de Beauvoir». A: AMORÓS, C., i MIGUEL, A. de (eds.): *Teoría feminista: De la Ilustración a la Globalización*. Madrid: Minerva Ediciones, S.L.

- LORENTE, M. (2023). *Refundación del machismo. Poscultura y guerra cultural*. Editorial Comares.
- MAY, E. T. (2001). «Ambivalent Dreams: Women and the Home after World War II». *Journal of Women's History*, vol. 13 no. 3. Project MUSE.
- MCMILLEN, S. (2008). *Seneca Falls and the Origins of the Women's Rights Movement*. Oxford University Press, 2009.
- MENDES, K.; RINGROSE, J., i KELLER, J. (2019). *Digital Feminist Activism: Women and Girls Fight Back Against Rape Culture*, Oxford, Oxford University Press.
- MIGUEL, A. de (2011). «Los feminismos a través de la historia». *Mujeres en red, el periódico feminista*.
- (2015). *Neoliberalismo sexual. El mito de la libre elección*. Colección Feminismos. Ed. Cátedra.
- (2023). «La reacción contra la cuarta ola feminista. La (re)legitimación de la violencia sexual en los tiempos post “Me Too”. Claves filosóficas para comprender lo incomprensible». *EUNOMÍA. Revista en cultura de la legalidad*.
- MIGUEL, A. de, i PALOMO, E. (2011). «Los inicios de la lucha feminista contra la prostitución: políticas de redefinición y políticas activistas en el sufragismo inglés». *Brocar, Cuadernos de Investigación Histórica* (35).
- MILLETT, K. (1970). *Sexual Politics*. Nova York: Doubleday.
- MUÑOZ-SAAVEDRA, J. (2019). *Una nueva ola feminista, más allá del MeToo: Irrupción, legado y desafíos*. En: Pablo Rivera-Vargas et al. (coord.): *Políticas Públicas para la Equidad Social. V.II*. Universitat de Barcelona – Universidad de Santiago de Chile. Juny del 2019.
- NAPIKOSKI, L. (2020). «What is “The second feminist wave?”», *ThoughtCo*. 10 de març.
- NASH, M. (2004). *Mujeres en el mundo. Historia, retos y movimientos*. Madrid: Alianza.
- NICHOLSON, L. (2015). *Feminism in «Waves»: Useful metaphor or not?* *New Politics* Vol. XII, No. 4, Whole Number 48. Winter 2010.
- OFFEN, K. (2015). *Feminismos europeos, 1700-1950: una historia política*, Madrid: Akal.
- PANKHURST, E. (1914/2021). *My Own Story*. Mint Editions.
- PATERNOTTE, D. (2020). «Backlash: A misleading narrative». *LSE*.
- PÉREZ GARZÓN, J. S. (2011). *Historia del feminismo*. Catarata.
- PINO, D. del (2022). «Expresiones antifeministas en YouTube. Un análisis discursivo del youtuber Roma Gallardo». *CIC. Cuadernos de Información y Comunicación*. Ediciones Complutense.

- PIZAN, C. de (1405/2013). *La ciudad de las Damas*. Ed. Siruela.
- POSADA, L. (2018). «El sujeto político feminista en la 4ª ola». *ElDiario.es*. 22 d'octubre.
- PULEO, A. (2005). «El patriarcado del consentimiento: La mujer como objeto y sujeto sexual», *Teoría feminista: De la Ilustración a la globalización* (Vol. II), editat per Celia Amorós i Ana de Miguel.
- PURVIS, J. (1995). *The Prison Experiences of the Suffragettes in Edwardian Britain*. *Women's History Review* 4.1: 103–133.
- (2002). *Emmeline Pankhurst: a biography*, Routledge, Londres i Nova York.
- ROUSSEAU, J. J. (1762/1989). *Emili, o de l'educació*. Eumo.
- RUBIALES, A. (2010). «Neomachismo». *El País*. 15 de gener.
- STUART MILL, J. (1869/2011). *The Subjection of Women*. València: Jpm Edicions.
- SUÁREZ TOMÉ, D. (2019). *El mar proceloso del feminismo ¿en qué ola estamos?* Club Ecofeminista. Ciencia, Feminismos, Notas.
- SWIM, J. K.; AIKIN, K. J.; HALL, W. S., i HUNTER, B. A. (1995). «Sexism and racism: Old-fashioned and modern prejudices». *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(2), 199–214.
- VALCÁRCEL, A. (2023). *La civilización feminista*. Editorial Cátedra.
- VARELA, N. (2013). *Feminismo para principiantes*. Penguin Random House.
- (2019). *Feminismo 4.0, La Cuarta Ola*. Penguin Random House.
- WEINMAN LEAR, M. (1968). «What do these women want? The second feminist wave». *The New York Times*.
- WOLLSTONECRAFT, M. (1792/2005). *Vindicación de los derechos de la mujer*. Madrid: Istmo.

Biodata

Maria Freixanet Mateo és la coordinadora de la línia de recerca Gènere i Política de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials de la UAB, on dirigeix, entre d'altres, el Curs d'Idees Capitals del Pensament Polític Feminista. És politòloga i màster en Polítiques Públiques i Socials per la Universitat Pompeu Fabra, on també va ser responsable de l'Observatori Social d'Espanya dins del programa de polítiques públiques de la Universitat. Va ser portaveu d'igualtat al Senat i va participar en l'elaboració del Pacte d'Estat contra la Violència de Gènere. Actualment es dedica a la divulgació sobre pen-

sament feminista i a la recerca sobre l'impacte dels discursos feministes i neomasclistes en la població jove de Catalunya.

Ana Aroca Donato té el grau en Ciències Polítiques i Gestió Pública, així com diversos postgraus en Violències Masclistes, Perspectiva de Gènere en Polítiques Públiques i Projectes i Cultura de la Pau. Ha cursat el Curs d'Idees Capitals del Pensament Polític Feminista i diferents formacions sobre violència sexual. Ha treballat en punts lila durant festes majors i mercats locals, i en instituts i escoles impartint tallers de prevenció de les violències masclistes. És voluntària a l'Associació Helia, on ha acompanyat víctimes i supervivents de violències masclistes. També treballa com a dinamitzadora en projectes comunitaris feministes que promouen la prevenció de les violències masclistes i la sensibilització davant aquestes en diferents barris de Barcelona.

La reacció a la quarta onada

Eva Anduiza, Guillem Rico i Paula Zuluaga

Una de les possibles conseqüències de la quarta onada feminista és que hagi produït canvis en les actituds que la gent té en relació amb la igualtat entre homes i dones. Podria haver conscienciat la gent que la igualtat és un valor important i que les dones pateixen situacions de discriminació i violència que cal tallar. Però també podria haver produït un *backlash*, és a dir, una reacció en el sentit contrari, que hauria afectat especialment els homes més joves i que estaria relacionada amb el creixement dels partits d'ultradreta. En aquest capítol analitzem els canvis que es produeixen en algunes actituds sexistes a Espanya, en un període marcat tant per les mobilitzacions feministes com per l'aparició de Vox.

Diferents mitjans de comunicació nacionals i internacionals s'han fet ressò recentment de la creixent divisió ideològica entre homes i dones joves (Burn-Murdoch, 2024; Sangiao, 2024; *The Economist*, 2024).

Algunes dades apunten més específicament a un efecte de *backlash* en relació amb la qüestió de la igualtat entre homes i dones. L'enquesta del CIS (Centre d'Investigacions Sociològiques, 2023), segons la qual el 52% dels homes joves estaven d'acord amb la idea que s'ha arribat tan lluny en la promoció de la igualtat que ara es discrimina els homes (enfront del 28% de les dones joves), obria titulars. Segons dades del CEO (Centre d'Estudis d'Opinió, 2024), els homes joves perceben que la desigualtat actualment els perjudica (lleugerament) més que les dones, mentre que per a tots els altres grups d'edat i per a les dones la percepció és que la desigualtat que hi ha és fonamentalment en perjudici de les dones. Els homes joves també estan més d'acord (gairebé el doble que les dones joves) amb la idea que el moviment feminista ha anat massa lluny (54 vs. 23%, respectivament). La bretxa de gènere en la percepció del feminisme que tenen els joves també s'observa en altres països (Off et al., 2022).

Els homes joves s'han tornat més conservadors en relació amb la igualtat entre homes i dones? O és un canvi que va més enllà d'aquest grup social? És un canvi generacional que marcarà les cohorts que ara són joves? O és més aviat un efecte del context social i polític que es diluirà amb el temps?

Les actituds envers la igualtat entre homes i dones

Per contestar aquestes preguntes, cal fer alguna consideració prèvia, perquè analitzar les actituds envers la igualtat entre homes i dones és més complicat que no sembla a primer cop d'ull. Encara que la idea de (des)igualtat pot resultar intuïtiva, en realitat és un principi abstracte que es pot concretar de maneres molt diferents. De fet, una de les coses que mostren aquestes enquestes és que segons quina pregunta fem i com la formulem, podem obtenir resultats molt diferents.

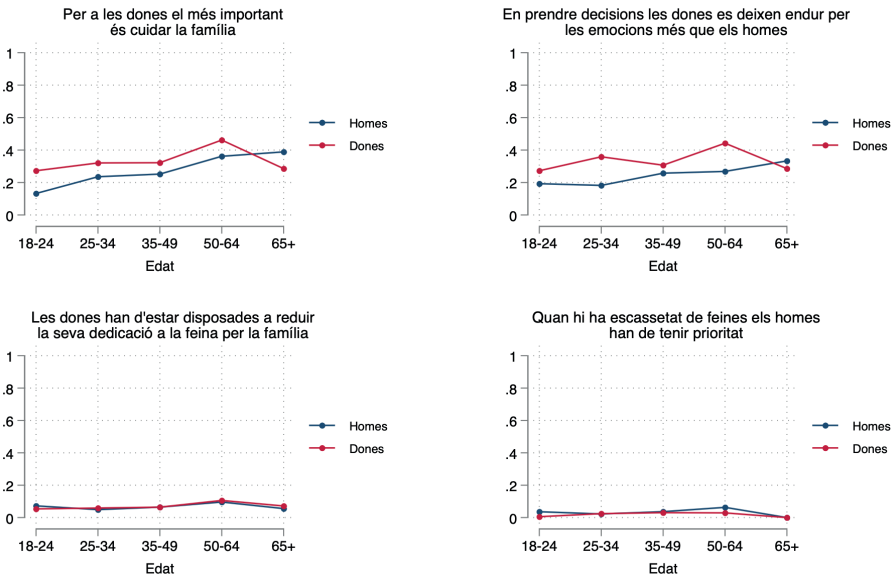
Les qüestions concretes sobre les quals es mesuren les actituds també poden ser molt variades. Hi ha aspectes que tenen a veure amb els anomenats estereotips de gènere, és a dir, les consideracions al voltant de com són o haurien de ser els homes i les dones. Per exemple, la idea que les dones són més emocionals, que el més important per a elles és la seva família, o que haurien de reduir la feina per dedicar-se a cuidar, són visions estereotipades descriptives —sobre com es percep que són les coses— o prescriptives —sobre com convindria que fossin— dels rols socials de les dones. Aquestes idees ignoren les diferències de poder històriques entre homes i dones subjacents, normalitzen la desigualtat i col·loquen les dones en una situació de subordinació, d'acord amb el que podríem anomenar sexisme tradicional (Rombough i Ventimiglia, 1981). Dades recents (Fraile i Zuluaga, 2024) apunten que, encara que aquests estereotips encara persisteixen entre algunes persones, les generacions més joves els tenen menys presents que les més grans, i no s'aprecien diferències significatives entre homes i dones joves. Els trets de personalitat (competició, risc, lideratge, empatia, preocupació pel benestar dels altres) amb què s'identifiquen homes i dones són, en molts casos, menys estereotipats entre els grups més joves.

Per poder analitzar les diferents dimensions de les percepcions sobre la igualtat entre homes i dones, fem servir dades procedents d'una enquesta que es va fer al març del 2022 sobre una mostra representativa de la població espanyola (N=2.892), en què vam preguntar el grau d'acord (molt d'acord, més aviat d'acord, ni d'acord ni en desacord, en desacord, molt en desacord) sobre diverses afirmacions.

La figura 1 presenta els indicadors relatius als estereotips, que es relacionen amb formes de sexisme tradicional. Les dones mostren nivells de sexisme tradicional lleugerament més elevats que els homes pel que fa a estereotips descriptius (acord amb les afirmacions «Per a les dones el més important és tenir cura de la família», «En prendre decisions les dones es deixen emportar per les emocions més que els homes»), i no hi ha diferències entre els sexes pel que fa a l'acord amb estereotips prescriptius («Quan hi ha escassetat de feines els homes han de tenir prioritat»), que, d'altra banda, són absolutament minoritaris.

Figura 1. Actituds de sexisme tradicional per sexe i edat

Proporció d'acord o molt d'acord

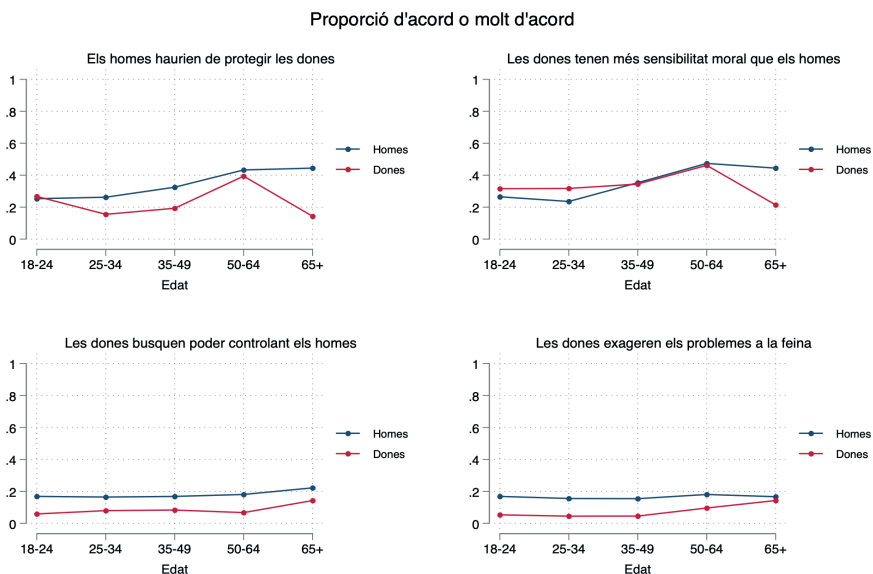
Font: Enquesta DEC sobre polarització, 2022.

Un segon aspecte relatiu a les percepcions de la igualtat entre homes i dones té a veure amb les actituds que, construïdes sobre els estereotips, ofereixen visions de les dones ja siguin paternalistes o obertament hostils, en el que s'ha anomenat *sexisme ambivalent* (Bareket i Fiske, 2023). En el cas del sexisme benvolent, les dones, d'acord amb els estereotips de gènere, són vistes com a éssers fràgils que necessiten protecció i proveeixen d'estabilitat emocional als homes i les famílies. Per contra, el sexisme hostil implica actituds de rebuig i control envers les dones, particularment si no es mantenen dins els lí-

mits dels estereotips de gènere. El sexisme ambivalent descriu la coexistència de les dues percepcions —benvolents i hostils— en una mateixa persona.

Segons les dades que reflecteix la figura 2, cap dels indicadors de sexisme ambivalent no és més freqüent entre els homes més joves que en altres grups d'edat. De fet, augmenta lleugerament amb l'edat tant per a homes com per a dones (encara que decau entre les de més edat). A tot estirar, les dones joves estan més d'acord amb l'afirmació «Els homes haurien de protegir les dones» que les que tenen entre 25 i 49 anys. Tot i que aquesta afirmació es considera un indicador de sexisme benvolent, tenint en compte els nivells de violència de gènere que hi ha a la societat espanyola, potser aquesta dada no hauria de sorprendre. Pel que fa al sexisme hostil («Les dones busquen poder controlant els homes», «Les dones exageren els problemes que tenen a la feina»), és una mica més gran entre homes que entre dones, però sense canvis rellevants en funció de l'edat.

Figura 2. Actituds de sexisme ambivalent (benvolent i hostil) per sexe i edat

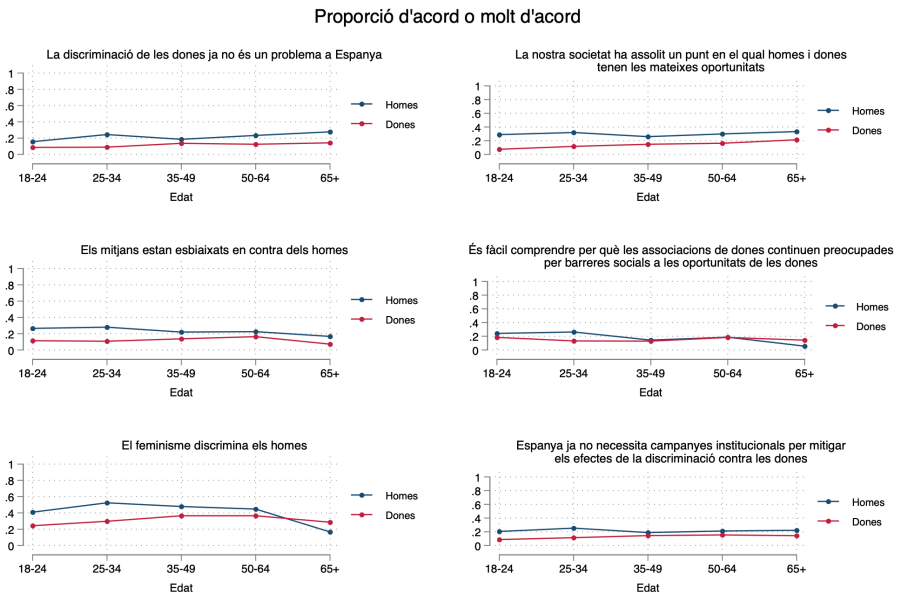
Font: Enquesta DEC sobre polarització, 2022.

Un tercer aspecte que cal tenir en compte a l'hora de concretar la igualtat entre homes i dones es relaciona amb el reconeixement de l'existència de desigualtat i discriminació. En aquesta línia, a mitjan anys noranta es crea el concepte de sexisme modern, en paral·lel al concepte de racisme modern (Swim et al., 1995). La idea és que el sexisme, com el racisme, fa temps que

no es presenta obertament en forma d'estereotips o de supremacisme masculí (com hem pogut apreciar a la figura 1), sinó que adopta formes més subtils, com ara la negació de la discriminació i el qüestionament de la legitimitat de les reivindicacions feministes i de les polítiques que lluiten contra la discriminació. Va ser un concepte visionari, ja que encara avui continua sent útil. Segons aquesta definició, no només és sexista qui pensa que un sexe és inferior o està subordinat a un altre, sinó també qui, a través de les seves actituds, contribueix a mantenir aquesta subordinació perquè la nega.

La figura 3 recull uns quants indicadors de sexisme modern procedents de la mateixa enquesta. S'hi mesuren les percepcions de discriminació de les dones («La discriminació de les dones ja no és un problema a Espanya», «La nostra societat ha assolit un punt en què homes i dones tenen les mateixes oportunitats»), les actituds envers les protestes feministes («És fàcil comprendre per què les associacions de dones continuen preocupades per barreres socials a les oportunitats de les dones», un indicador invertit) i envers les polítiques d'igualtat («Espanya ja no necessita campanyes institucionals per mitigar els efectes de la discriminació contra les dones»). Com es pot apreciar, la majoria de la gent reconeix l'existència de discriminació contra les dones. Els homes són una mica més negadors i menys favorables

Figura 3. Sexisme modern per sexe i edat

Font: Enquesta DEC sobre polarització, 2022.

a les campanyes que les dones, i encara que en alguns indicadors els homes menors de 35 semblen una mica més d'acord que els de més edat («Els mitjans estan esbiaixats en contra dels homes»), no és una pauta sistemàtica de tots els indicadors ni s'aprecia un efecte particularment fort de l'edat. Sí que s'hi observa una distància una mica més acusada entre homes i dones en menors de 35 anys que en edats més avançades.

Aquestes dades ajuden a matisar el panorama que es presenta a la introducció a aquest capítol. Si més no en el moment de fer l'enquesta (2022), les actituds sexistes tradicionals apareixen com a minoritàries en la seva forma més explícita i sense que els homes joves revelin nivells superiors als de les dones ni als dels homes d'altres grups d'edat. El sexisme ambivalent (benvolent i hostil) no sembla ser més elevat tampoc entre els homes més joves. És en el sexisme modern on trobem una bretxa de gènere que s'obre no només entre els més joves (18-24), sinó també a la següent franja d'edat (25-34 anys). A la secció que ve a continuació aprofundim en l'anàlisi del sexisme modern amb una mirada longitudinal.

L'onada del *backlash* en el sexisme modern

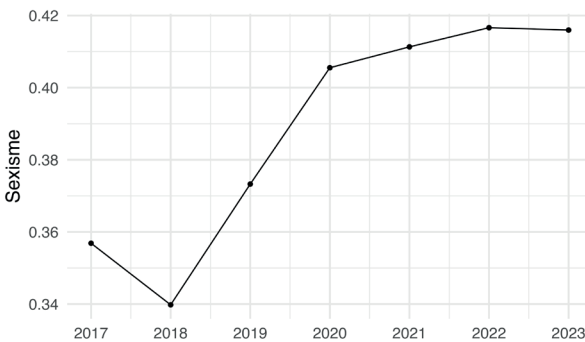
Per posar en una perspectiva temporal l'estat de les actituds envers la igualtat entre homes i dones, fem servir dades de l'enquesta panell POLAT (Pannico et al., 2024), amb què hem monitoritzat els nivells de sexisme modern en una mateixa mostra de persones amb periodicitat anual entre el 2017 i el 2023 (vegeu l'apèndix per al nombre d'observacions per any).

Com hem vist, l'índex de sexisme modern té tres components: la negació de la discriminació,² l'oposició a la protesta³ i l'oposició a les polítiques públiques.⁴ En combinar les tres obtenim un índex que varia entre 0

2. Acord amb «La discriminació de les dones ja no és un problema a Espanya», «Les dones sovint no aconsegueixen bones feines a causa de la discriminació per raó de sexe» (invertit), «És poc habitual veure dones tractades de manera sexista a la televisió», «En general, la nostra societat tracta igual marits i mullers», «La societat ha assolit un punt en què homes i dones tenen les mateixes oportunitats».
3. Acord amb «És fàcil comprendre la ràbia de les associacions de dones a Espanya» (invertit), «És fàcil comprendre per què les associacions de dones continuen preocupades per les barres socials a les oportunitats de les dones» (invertit).
4. Acord amb «Els darrers anys el govern i els mitjans de comunicació han mostrat més preocupació pel tracte a les dones del que es pot justificar per les experiències reals de les dones», «El nostre país ja no necessita campanyes institucionals per pal·liar els efectes de la discriminació contra les dones».

(mínim sexisme) i 1 (màxim sexisme). Com reflecteix la figura 4, l'índex registra nivells relativament baixos el 2017, baixa després de les grans mobilitzacions del 8M del 2018. A partir del 2019, una vegada perden força les manifestacions feministes i amb Vox en ascens, els nivells de sexisme pugen. L'ascens es modera el 2021, i el sexisme modern s'estabilitza en màxims a partir del 2022.

Figura 4. Evolució del sexisme modern

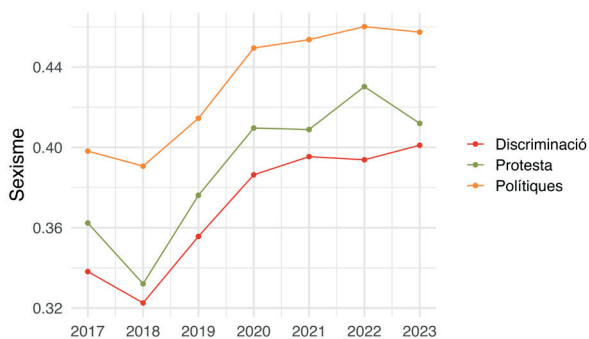

Aquesta evolució temporal sembla suggerir un efecte de *backlash*, és a dir, es produeix un augment del sexisme amb posterioritat a les mobilitzacions feministes com a reacció a aquestes.

Si separem les tres dimensions del sexisme modern, observem que la negació de la discriminació és la que presenta valors més reduïts, seguida de l'oposició a la protesta. La dimensió que reflecteix més valors és la relativa a l'oposició a les polítiques d'igualtat. Podem dir que el sexisme modern està més relacionat amb una atenció que es considera «excessiva» per part d'institucions que amb la negació de la discriminació de les dones. El component relatiu a la protesta és més sensible a la conjuntura, amb canvis més acusats i pics segons els anys.

Cal tenir en compte que el sexisme modern és especialment sensible al context. Totes les actituds envers la igualtat entre homes i dones podrien ser-ho (en el fons els estereotips reflecteixen normes socials), però en el cas del sexisme modern hi ha referències explícites a coses que poden canviar amb relativa rapidesa, com ara les mobilitzacions feministes o l'atenció de les institucions a la discriminació. Això vol dir que les fluctuacions que observem en els nivells de sexisme podrien estar reflectint tant canvis en la percepció dels individus com canvis en les situacions reals a les quals es refereixen aquestes percepcions. En un cas extrem, podríem imaginar una

Figura 5. Evolució de les tres dimensions del sexisme modern

societat utòpica en què efectivament s'hagués aconseguit una situació de no-discriminació, i en aquest cas estar d'acord amb l'afirmació «La discriminació de les dones ja no és un problema» no es podria interpretar com un indicador de sexisme. D'altra banda, la forta connexió dels tres components del sexisme modern amb els discursos d'actors polítics d'ultradreta (Bernardez-Rodal et al., 2020; Brown, 2021) en fa un indicador potencialment més polititzat que altres tipus de sexisme, com el tradicional o l'ambivalent, és a dir, més dependent dels alineaments ideològics que pugui tenir una persona (Zuluaga et al., 2024).

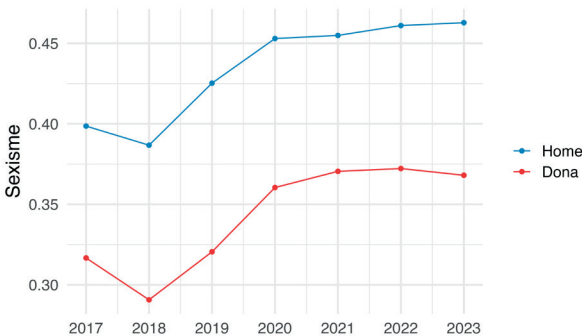
No obstant això, ni la seva sensibilitat més gran al context ni la seva major politització invaliden el sexisme modern com a mesura per observar fins a quin punt la gent és conscient que, fins i tot en les societats més desenvolupades i igualitàries en què s'han donat importants avenços, persisteixen els problemes de discriminació de les dones (tal com avalen múltiples indicadors, com ara l'European Institute for Gender Equality, 2024), que motiven protestes i es poden abordar amb polítiques públiques d'igualtat.

Per contra, en ser sensible a canvis en el context, el sexisme modern és un concepte útil per examinar si el ritme del canvi en les percepcions es correlaciona amb diversos processos (com l'evolució dels indicadors objectius d'igualtat de gènere, la presència de mobilitzacions feministes o la posada en marxa de determinades polítiques d'igualtat), i si aquests canvis a les percepcions són iguals per a diferents categories sociodemogràfiques (definides, per exemple, pel sexe, l'edat o el nivell d'estudis).

El *backlash* és per a tothom

En ajuntar tots els indicadors de sexisme en un sol índex (que varia entre 0 i 1), obtenim una visió més clara de les diferències i similituds entre homes i dones. Ells se situen uns 8 punts més amunt que elles, com s'aprecia a la figura 6, però tots dos segueixen una evolució força semblant. És a dir, el *backlash* afecta per igual homes i dones, i, per tant, la bretxa en el nivell de sexisme entre uns i altres es manté relativament estable, amb un increment subtil el 2018 (les dones baixen més que els homes respecte al 2017) i també en els darrers anys (els homes augmenten i les dones redueixen els seus nivells de sexisme, tots dos molt lleugerament).

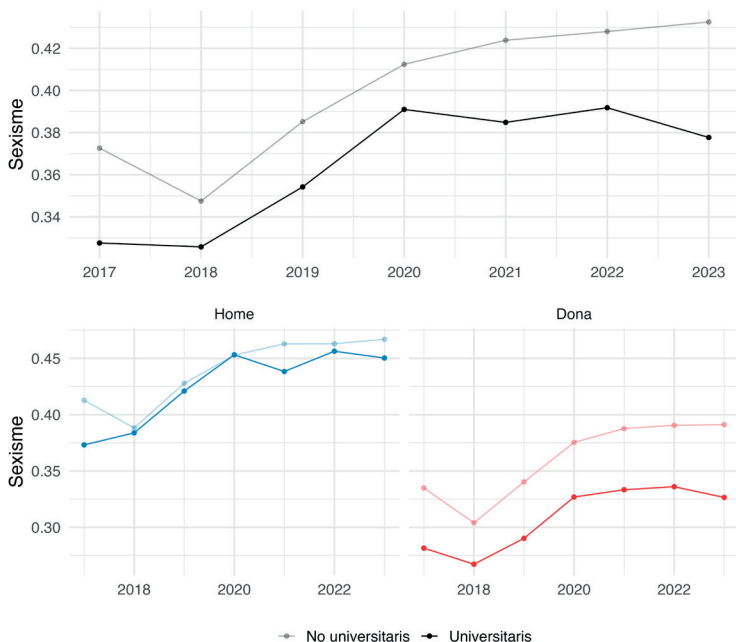
Figura 6. Evolució del sexisme entre homes i dones

El *backlash* també afecta persones amb diferents nivells d'estudis. Les persones amb estudis universitaris tenen nivells una mica inferiors de sexisme, però, com es pot apreciar a la figura 7, això és degut fonamentalment al menor nivell de sexisme de les dones amb estudis universitaris. És curiós que els homes amb estudis universitaris no són sensibles a la reducció de sexisme que es produeix el 2018, sinó que els nivells augmenten lleugerament. Més enllà d'això, entre els homes gairebé no hi ha diferències segons el nivell d'estudis. En altres paraules, l'educació fa les dones més conscients de la seva discriminació, mentre que no sembla capaç de reduir els nivells de sexisme en els homes.

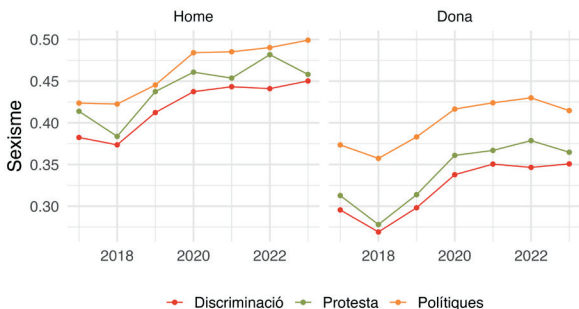
Si distingim les tres dimensions de sexisme, observem que homes i dones comparteixen una mateixa pauta d'evolució de les percepcions al voltant de la discriminació i la protesta (encara que el rebuig sigui més gran entre homes), però difereixen amb relació a les polítiques públiques (figura 8). Entre els homes, el rebuig a les polítiques d'igualtat no es mou des-

Figura 7. Evolució del sexisme per nivell educatiu i sexe

prés de les manifestacions del 2018 i puja primer a bon ritme i després més suaument de manera constant. Entre les dones, aquest rebuig baixa el 2018 però també el 2023, cosa que produeix una bretxa creixent entre homes i dones en aquesta dimensió.

Figura 8. Evolució dels components del sexisme modern en homes i dones

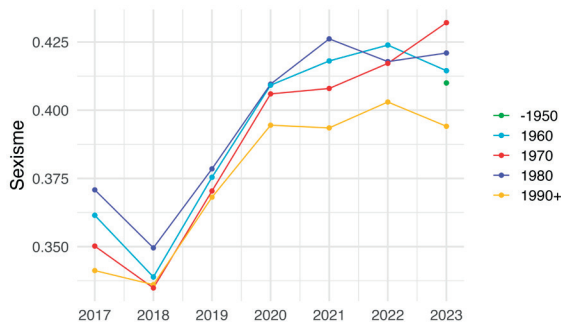

Tot i que hi ha diferències en els nivells de sexisme en funció del sexe, del nivell d'estudis i de la dimensió de sexisme que observem, en general l'evolució segueix una pauta semblant: estabilitat o reducció del sexisme entre el 2017 i el 2018, augment força pronunciat fins al 2020 i estabilització o descens moderat de llavors ençà. Això sembla apuntar a un efecte de període, és a dir, una evolució relativament semblant entre diferents cohorts o grups d'edat, però amb matisos importants introduïts pel nivell d'estudis, que només redueix el nivell de sexisme de dones.

Generació Z: no són més sexistes, però la bretxa augmenta recentment

El nostre panell inclou persones nascudes entre els anys 1950 i 1990, per la qual cosa podem analitzar la diferent evolució de cada cohort.⁵ Segons el que mostra la figura 9, totes les generacions reflecteixen la característica evolució en forma de S pròpia del *backlash* que mostrava la figura 4, amb algunes particularitats. Contràriament al que altres dades semblen suggerir, els més joves, nascuts a partir dels anys 1990, són també els menys sexistes durant pràcticament tot el període. Són també els menys sensibles als factors contextuals, és a dir, els que mostren una menor oscil·lació en la seva evolució. Els de la generació anterior, nascuda als anys 1980, són, en canvi, els més reactius al context. Els nascuts als anys 1970 són els que arriben al 2023 amb uns nivells de sexisme més elevats i la generació dels anys 1960 és la que baixa més en els nivells de sexisme al final de la sèrie. En general, l'efecte de període que s'observa clarament fins al 2021 es desordena una mica al final de la sèrie, i cada generació evoluciona de manera diferent.

Figura 9.
Evolució del sexisme
per cohort

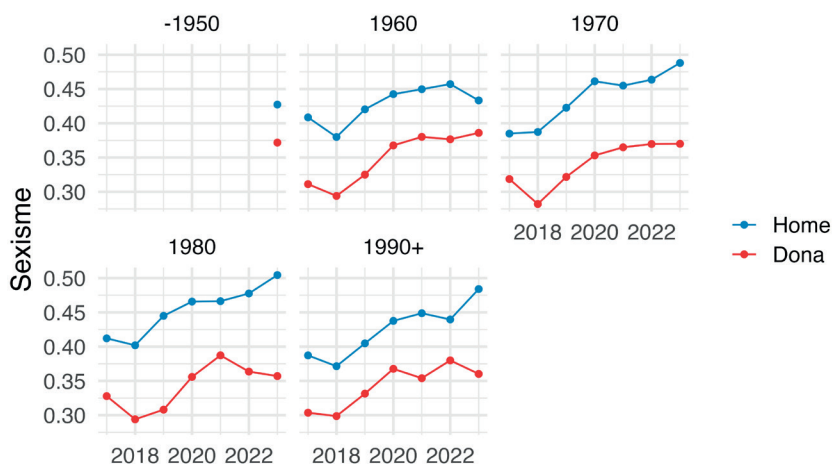

5. La cohort dels nascuts els anys 1950 va ser introduïda al panell el 2023, per la qual cosa la seva evolució no es pot observar encara.

Analitzant les dades per sexe, a la figura 10 s'aprecien algunes diferències interessants en l'evolució de les cohorts. Entre els homes, el sexisme puja des del 2018 per a totes les cohorts excepte per a la dels nascuts els anys 1960, que es moderen el 2023. Aquest ascens és més acusat per als de la cohort més jove, però cal observar que aquests són els menys sexistes de les quatre cohorts per als quals tenim dades. Només els homes nascuts als anys seixanta tenen nivells de sexisme inferiors als dels més joves al final de la sèrie. Entre les dones, la pujada també es produeix, però és menys acusada en totes les generacions. El canvi després del 8M va ser més gran per a les nascudes als setanta i vuitanta i, en canvi, va ser molt modest per a les més joves, que partien de nivells mínims.

És cert que la bretxa entre homes i dones s'obre clarament per a la generació més jove, perquè tant els homes com les dones pateixen canvis significatius en direccions oposades el 2023. Però la bretxa s'obre també per als nascuts als anys setanta (perquè els homes pugen més a partir del 2022) i els vuitanta (homes i dones es mouen en direccions diferents des del 2022). Només entre els nascuts als seixanta sembla que es tanca la bretxa, perquè les dones pugen lleugerament i els homes baixen. En general, des del 2022, s'observa una divergència generalitzada en l'evolució de les actituds sobre el sexisme modern entre homes i dones en pràcticament totes les cohorts. Amb excepció de la cohort del 1960 (l'evolució de la qual resulta molt particular), homes i dones d'una mateixa generació semblen estar desenvolupant perspectives cada cop més discrepants sobre qüestions relacionades amb la igualtat i la discriminació.

Figura 10. Evolució del sexisme per cohort i sexe

En separar les tres dimensions del sexisme modern continua prevalent l'efecte de període (és a dir, canvis al llarg del temps que afecten de manera similar totes les generacions), però es poden apreciar algunes pautes consistents amb un cert efecte generacional (és a dir, canvis diferents per a les diferents cohorts). Per exemple, a la cohort més jove hi ha més suport a les reivindicacions i a les polítiques feministes, especialment el 2023. Si separem per sexe, observem que la protesta és la dimensió que més oscil·la, sobretot entre els homes. Tot i que els homes més joves pugen de manera important en la seva visió negativa de la protesta, aquesta continua per sota de la dels nascuts als anys setanta i vuitanta.

Figura 11. Evolució de les tres dimensions del sexisme modern per cohort

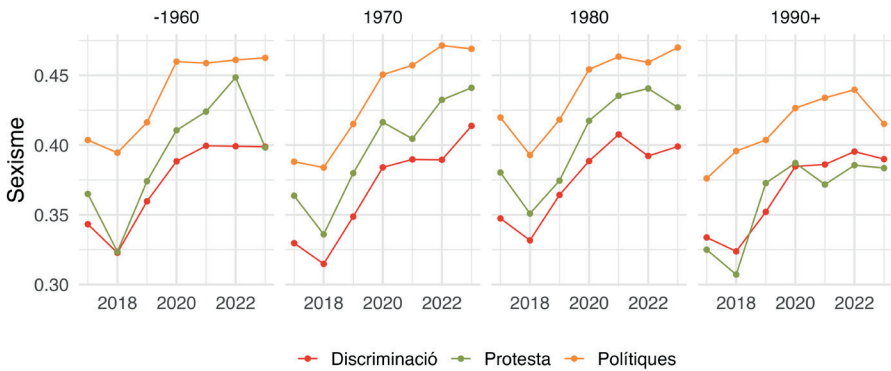
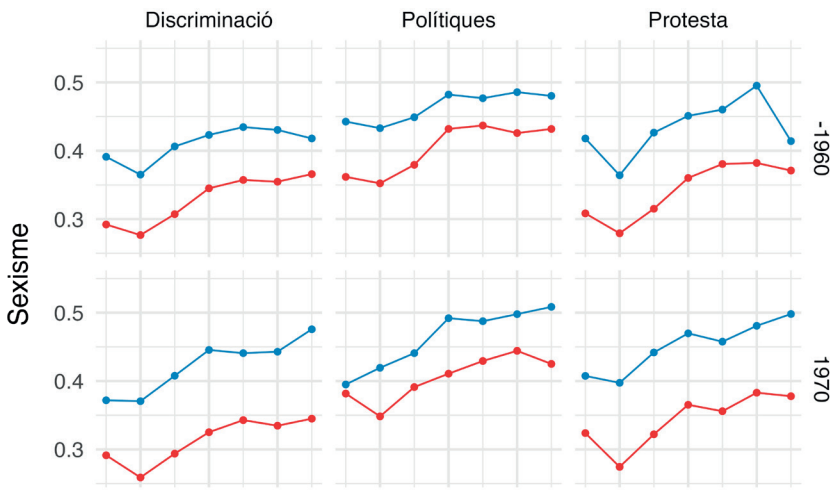
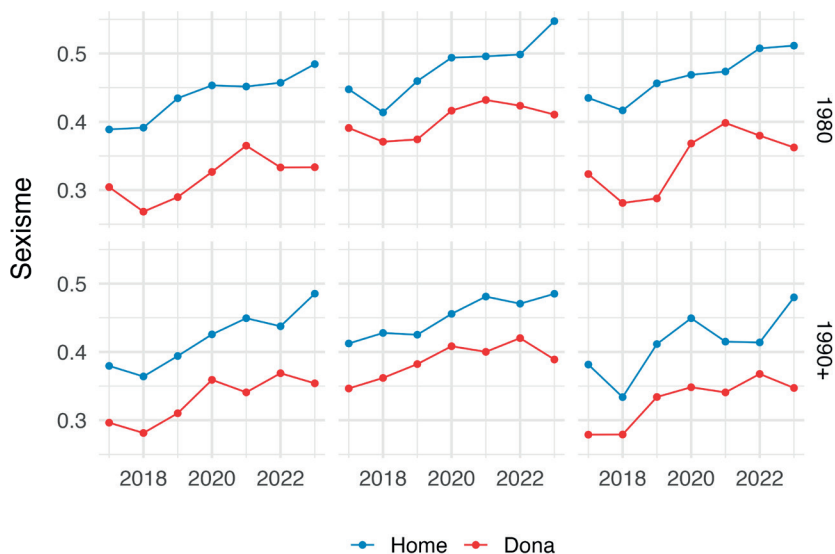

Figura 12. Evolució de les tres dimensions del sexisme modern per cohort i sexe

Conclusions

És plausible pensar que la quarta onada de mobilització feminista, que a Espanya va ser especialment vigorosa, hagi pogut generar una reacció conservadora. Les dades reflecteixen un creixement en els nivells de sexisme modern a partir del 2019 que és transversal: afecta homes i dones, persones amb estudis universitaris i sense, i totes les cohorts. És un clar efecte de període.

Els homes joves també han patit aquest efecte de *backlash*, i a més repunten en els nivells de sexisme de manera molt acusada l'últim any, en la mateixa direcció que assenyalen diferents enquestes publicades des del 2023. Per a ells no només hi ha un *backlash* que comença el 2019, sinó també una segona etapa reactiva al final del període analitzat.

Per aquesta raó, la bretxa al nivell de sexisme entre homes i dones que s'obre al final del període per a totes les generacions ho fa de manera més abrupta el 2023 per a la cohort més jove. Els homes pugen des del 2019 i els homes joves ho fan més acusadament de manera recent, mentre que a partir del 2020 el sexisme de les dones deixa de créixer (entre les més grans) o disminueix (entre les més joves).

Aquesta conclusió relativa a un efecte de *backlash* que afecta persones amb perfils molt diversos, però especialment i de manera més recent als joves, s'ha de matisar. En primer lloc, el creixement observat fa referència

al sexisme modern, és a dir, a les percepcions sobre la discriminació que pateixen les dones i les actituds envers les protestes feministes i polítiques d'igualtat. No tenim dades per analitzar l'evolució temporal d'un altre tipus d'indicadors com el sexisme tradicional.

En segon lloc, cal dir que els homes joves, si bé presenten aquesta evolució recent a l'alça, no són «els més sexistes». Segons dades recents, entre els homes joves són molt minoritàries les visions que consideren que els homes han de tenir prioritat en aspectes com ara l'accés al mercat laboral. Els valors igualitaris, en aquest sentit, semblen relativament ben implantats, encara que res no s'hagi de donar per assegurat. És cert que els homes manifesten actituds de sexisme hostil una mica més elevats que les dones, però no s'aprecia cap diferència significativa dels joves amb relació als homes de més edat.

En tercer lloc, és important precisar que en termes generals continua havent-hi consciència de la discriminació que pateixen les dones, que alhora conviu amb el discurs neomasclista que la impugna. Dins del sexisme modern, la negació de la discriminació és menor que el qüestionament a les reivindicacions i les polítiques correctores, que són els aspectes on les bretxes de gènere són creixents. Això podria indicar que les actituds no reflecteixen necessàriament una oposició a millorar la situació de les dones, sinó més aviat una percepció d'empitjorament o negligència en la situació dels homes relacionada amb la protesta «excessiva» o un presumpte biaix institucional.

És possible que la mesura de sexisme modern utilitzada aquí no estigui captant cap dels elements d'una possible reacció neomasclista. Per exemple, la bateria no inclou ítems específics sobre «feminisme», un terme sobre el qual comença a haver-hi una acusada polarització que podria no afectar les formulacions (com «organitzacions de dones») que empenen els nostres indicadors. No incloure ítems específics sobre feminisme pot subestimar la magnitud o el caràcter del sexisme contemporani, particularment en contextos en què el discurs antifeminista està en apogeu, però també permet l'anàlisi de l'evolució de les actituds amb menys interferències. Fins i tot és possible que les dades ens estiguin indicant que, afortunadament, el discurs neomasclista no arrasa amb tot. En tot cas, sembla clar que les actituds cap a la igualtat entre homes i dones poden canviar al llarg del temps de manera força accelerada, i que per tant hem de romandre atents.

Referències

- BAREKET, O., i FISKE, S. T. (2023). A systematic review of the ambivalent sexism literature: Hostile sexism protects men's power; benevolent sexism guards traditional gender roles. *Psychological Bulletin*, 149(11–12), 637–698. <https://doi.org/10.1037/bul0000400>.
- BERNARDEZ-RODAL, A.; REY, P. R., i FRANCO, Y. G. (2020). Radical right parties and anti-feminist speech on Instagram: Vox and the 2019 Spanish general election. *Party Politics*, 28(2), 272–283. <https://doi.org/10.1177/1354068820968839>.
- BROWN, V. L. (2021). *Of Feminazis and False Accusations: Vox, «Gender Ideology,» and Backlash in Rural Spain*. <https://www.europenowjournal.org/2020/11/09/of-feminazis-and-false-accusations-vox-gender-ideology-and-backlash-in-rural-spain/>.
- BURN-MURDOCH, J. (26 de gener de 2024). *A new global gender divide is emerging*. <https://www.ft.com/content/29fd9b5c-2f35-41bf-9d4c-994d-b4e12998>.
- CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ (2024). *La nova divisió ideològica de gènere*.
- CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS (2023). *Percepciones sobre la igualdad entre mujeres y hombres y estereotipos de género*.
- EUROPEAN INSTITUTE FOR GENDER EQUALITY (2024). *Gender Equality Index 2023: Towards a green transition in transport and energy*. https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/gender-equality-index-2023-towards-green-transition-transport-and-energy?language_content_entity=en.
- FRAILE, M., i ZULUAGA, P. (març del 2024). *Siguen vivos los estereotipos de género—El Observatorio Social—Fundación “la Caixa”—Osocial*. El Observatorio Social - Fundación “la Caixa.” <https://elobservatoriosocial.fundacionlacaixa.org/es/-/siguen-vivos-los-estereotipos-de-genero>.
- OFF, G.; CHARRON, N., i ALEXANDER, A. (2022). Who perceives women's rights as threatening to men and boys? Explaining modern sexism among young men in Europe. *Frontiers in Political Science*, 4. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpos.2022.909811>.
- PANNICO, R.; TOMIC, D.; ZÁRATE, L. G.; BONSFILLS, J. M. C.; PÉREZ, E. H.; GONZÁLEZ, C. G.; CAMPS, G. R.; MARINOVA, D. M.; MUÑOZ, J.; HIERRO, M. J.; BARBET, B., i PEREA, E. A. (coordinator) (2024). *POLAT Panel. Spanish Political Attitudes Dataset (12 waves)* [Dataset]. CORA. Repositori de Dades de Recerca. <https://doi.org/10.34810/data1486>.
- ROMBOUGH, S., i VENTIMIGLIA, J. C. (1981). Sexism: A tri-dimensional phenomenon. *Sex Roles: A Journal of Research*, 7(7), 747–755. <https://doi.org/10.1007/BF00290042>.

- SANGIAO, S. (7 de març de 2024). *La brecha ideológica que divide la juventud: Ellos, más de derechas que nunca y ellas, cada vez más de izquierdas*. <https://www.publico.es/mujer/brecha-ideologica-divide-juventud-derechas-vez-izquierdas.html>.
- SWIM, J. K.; AIKIN, K. J.; HALL, W. S., i HUNTER, B. A. (1995). Sexism and racism: Old-fashioned and modern prejudices. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(2), 199–214. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.2.199>.
- THE ECONOMIST (2024). Why young men and women are drifting apart. *The Economist*. <https://www.economist.com/international/2024/03/13/why-the-growing-gulf-between-young-men-and-women>.
- ZULUAGA, P.; FRAILE, M., i ANDUIZA, E. (2024). *Disentangling Sexism: Seeking conceptual clarity in the measurement of sexist attitudes in surveys*.

Apèndix

Taula A1. Nombre d'observacions per onada del panell POLAT.

Onada	Freq.
2017	1.990
2018	2.128
2019	1.748
2020	2.013
2021	2.112
2022	1.712
2023	2.013
Total	26.828

Biodata

Eva Anduiza Perea és catedràtica de Ciències Polítiques a la Universitat Autònoma de Barcelona, on també és investigadora ICREA Acadèmia. Ha dirigit el grup de recerca Democràcia, Eleccions i Ciutadania. És doctora per l'Institut Universitari Europeu i ha estat professora a les universitats de Salamanca i Múrcia. Ha estat becària al Centre d'Estudis Avançats en Ciències del Comportament de la Universitat de Stanford. Les seves àrees de recerca aborden diferents aspectes de la participació de la ciutadania en la política. Recentment, la seva recerca s'ha centrat en l'anàlisi de les actituds populistes i en la relació entre les actituds cap a la igualtat de gènere i el vot a l'extrema dreta.

Guillem Rico Camps és professor agregat de Ciències Polítiques a la Universitat Autònoma de Barcelona i membre del grup de recerca Democràcia, Eleccions i Ciutadania (DEC). Els seus interessos de recerca s'emmarquen en l'àmbit del comportament polític i l'opinió pública i se centren concretament en les actituds populistes, les emocions, la socialització política i el lideratge polític, habitualment amb una metodologia quantitativa.

Paula Zuluaga Borrero és investigadora postdoctoral a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i membre del grup de recerca Democràcia, Eleccions i Ciutadania (DEC). Prèviament, va ser investigadora postdoctoral Juan de la Cierva a la UAB. És doctora en Ciències Polítiques per l'Institut Universitari Europeu (IUE). La seva recerca se centra en la conducta política (bretxes de gènere en actituds polítiques, opinió pública i participació) i economia política (formació de l'Estat, capacitat fiscal i democràcia). Actualment forma part dels projectes Geneq-Resist i Demotradeoff, que examinen les actituds de la ciutadania cap a la igualtat de gènere a Europa i els compromisos dels principis democràtics.

La violència sexual en la quarta onada feminista

Leire Rincón

1. Introducció

La violència sexual constitueix el tema central que protagonitza la quarta onada feminista, fins al punt que ja hi ha diverses contribucions que apunten a la centralitat de la violència sexual a la quarta onada (De Miguel, 2023; Cobo, 2021; Muñoz-Saavedra, 2019). Un exemple clar n'ha estat el moviment #MeToo o el #Cuéntalo a Espanya, com també les manifestacions que es van produir després del cas de La Manada. Hi ha hagut una forta mobilització pública contra la violència sexual, però també han entrat a l'arc parlamentari forces polítiques de bandera feminista que han impulsat reformes per tractar, prevenir i condemnar la violència sexual, i que han donat com a resultat legislacions com la Llei de llibertat sexual (2022). Pel que fa a la literatura feminista, la violència sexual també ha estat una temàtica clau. S'han publicat nombrosos llibres sobre aquest tema, que han generat debats sobre com definim la violència sexual, on s'han de traçar els límits del que constitueix violència sexual, i quins en són els orígens i les causes immediates (Abdulali, 2020; Alario, 2021; De Miguel, 2018; Serra, 2024).

És possible que la centralitat de la violència sexual en aquesta quarta onada feminista sigui deguda en part a la continuïtat de la problemàtica, amb nombrosos casos de violència sexual com el de La Manada, que han destacat per la forta mediatització i una resposta massiva de protesta feminista. Més enllà d'aquesta mediatització, les dades sobre l'evolució d'aquesta problemàtica també són preocupants. La violència sexual presenta un repunt significatiu: en els darrers cinc anys, les violacions grupals han pujat un 54% (Save the Children, 2024). A més, l'edat dels agressors i les víctimes ha baixat de manera considerable. De fet, tal com mostra la fi-

gura 1, les víctimes menors de 18 anys gairebé s'han arribat a duplicar en els darrers anys.

Aquest fet contrasta profundament amb el context d'igualtat formal. Si bé és cert que encara estem lluny d'assolir una igualtat formal plena, els darrers anys s'han registrat avenços significatius. De fet, mai no havíem assolit nivells tan alts d'igualtat formal en diferents àmbits, la qual cosa es reflecteix als indicadors corresponents: Espanya ha millorat notablement en l'índex d'igualtat de la Unió Europea (UE) i actualment ocupa el quart lloc, amb la qual cosa s'equipara amb els països nòrdics. Tanmateix, de manera paradoxal, la violència sexual ha experimentat un augment considerable.

Figura 1. Número de violacions grupals (esquerra) i agressions sexuals segons edat dels agressors condemnats (dreta). Evolució temporal. Gràfic de l'informe «Silenciadas» de Save the Children, 2024. Dada per al cas espanyol.

Aquest panorama tan desconcertant ens planteja preguntes que necessitem respondre per entendre què hi ha al darrere de la paradoxa actual: a què es deu aquest repunt de violència sexual? Podria ser part d'una reacció neomasclista? Estem realment davant d'un ascens de violència sexual objectiva, o simplement es denuncia més, a causa d'un canvi en la tolerància social del problema, i augment de denúncia pública? Pel que fa al clima social, quins han estat els reclams i els avenços feministes en matèria de violència sexual? I de manera urgent i important, cap on anem ara, i què podem fer per bregar amb els nivells actuals de violència sexual?

Per mirar de resoldre aquestes preguntes, aquest capítol aprofundirà sobre què és la violència sexual i què reflecteixen les dades sobre aquesta

violència. És a dir, si està en augment o és producte de més visibilitat i consciència social. S'aprofundirà sobre els casos més mediàtics de violència sexual i els reclams feministes en aquesta matèria. Aquest capítol abordarà també les possibles causes d'aquest repunt de violència i fins a quin punt pot constituir una reacció patriarcal. Per entendre com se sustenta la violència sexual en un context d'igualtat formal, el capítol parla sobre com els recents desenvolupaments en la indústria pornogràfica i la pornificació de la cultura contribueixen a alimentar aquesta violència. Amb aquestes reflexions, el capítol tanca amb una sèrie de recomanacions per prevenir la violència sexual.

2. La violència sexual en la quarta onada

2.1. Definicions de la violència sexual

A l'hora de definir la violència sexual, podem trobar com a mínim dues tipologies de definicions. Una categoria de definició seria la que prové de la literatura i la teoria feminista, que ressalta la funcionalitat d'aquesta violència, i una segona tipologia, de caràcter més pràctic i específic, que se centra en les formes en què aquesta violència es manifesta. Aquesta darrera l'acostumen a desenvolupar organismes internacionals o legislacions concretes que estipulen i defineixen les formes específiques i tangibles que adopta la violència sexual. En aquesta secció oferim una breu introducció a aquests dos tipus de definicions.

La violència sexual queda teoritzada per les feministes radicals a les dècades de 1970 i 1980, i es fa un important èmfasi en la violació com una forma d'aquesta violència. És fora de l'abast d'aquest capítol oferir una revisió sistemàtica i comprensiva de com el feminisme ha definit i entès la violència sexual (De Miguel, 2025; Kelly et al., 1996). Tot i això, sí que es busca oferir un panorama general que permeti situar les bases de la nostra comprensió sobre la violència sexual en el context de l'arribada de la quarta onada feminista. En aquest sentit, la contribució de Susan Brownmiller és una de les principals per entendre què és la violència sexual i la seva funció social (Tardón Recio, 2017). Brownmiller reconceptualitza la violació no com un producte de la passió o de la irrefrenable energia sexual dels agressors —com s'entenia popularment fins aquell moment—, sinó com una forma de poder i control, una eina que s'utilitza per dominar i subordinar les dones. Per tant, no és un acte sexual, sinó de poder (Brownmiller,

1993). Aquí, la sexualitat es converteix en un camp de control, i la violència sexual és una manera d'exercir aquest control i subordinar les dones: no cal que totes les dones siguin agredides sexualment, sinó que els actes i la possibilitat d'aquesta forma de violència siguin coneguts perquè la por a aquesta violència mantingui les dones en una posició de subordinació (Rennison i Addington, 2014).

A finals de la dècada del 1980 s'amplia l'enfocament de la violència sexual per incloure-hi altres actes més enllà de la violació. Una contribució clau en aquest sentit és la de Liz Kelly (1988), que redefineix la violència sexual com un continu de diverses formes, i que destaca que les dones no han patit una única forma de violència sexual, sinó múltiples formes. Aquestes manifestacions es distingeixen més per constituir una escala de matisos que per estar separades per límits clarament definits. D'una banda, la contribució de Kelly amplia l'enfocament de la violència sexual més enllà de la violació i ofereix una manera d'organitzar-la com a continu. De l'altra, en l'àmbit teòric, proposa dos aspectes interrelacionats de la teoria feminista: que la violència sexual manté l'opressió de les dones i que, com que la sexualitat està construïda sobre les definicions dels homes, també legitima la violència en l'àmbit de la sexualitat. Més endavant, Catherine MacKinnon també fa importants contribucions sobre la violència sexual, argumenta que els homes sexualitzen i erotitzen la jerarquia i la violència i que la sexualització de la violència és una forma de domini. MacKinnon també aborda com la pornografia transforma la sexualitat en violència sexual i cosifica les dones per al plaer i l'ús dels homes (MacKinnon, 1995). En aquest sentit, Andrea Dworkin també és una de les veus crítiques amb la pornografia, i planteja com aquesta representa les dones com a éssers que troben satisfacció en ser durament castigades i sotmeses a tortura. Dworkin entén la pornografia i la prostitució com a formes de violència sexual, i també entén la pornografia com a prostitució filmada. En matèria de violència sexual, Andrea Dworkin teoritza més enllà de la mateixa violència, per explicar com el sexe, en societats heteropatriarcales, reproduïx dinàmiques de poder. Encara que el sexe sigui consentit, es qüestiona fins a quin punt aquest consentiment es pot considerar igualitari o lliure en societats on les dones estan oprimides i hi ha fortes desigualtats de poder. Com s'ha avançat, aquesta no és una revisió exhaustiva i hi ha importants contribucions de Kate Millet o Sulamith Firestone que ens podrien ajudar a comprendre la violència sexual, però que no s'han esmentat aquí. Per a una revisió sobre les seves contribucions disposem del treball de De Miguel (2015).

Així, les definicions de violència sexual que deriven de la teoria feminista se centren en la funcionalitat d'aquesta violència per al sistema patriar-

cal. Tot i la utilitat d'aquestes definicions, si volem entendre com es manifesta i quina n'és la magnitud, poden ser útils les definicions que aquí s'anomenen pràctiques, és a dir, que se centren a concretar les formes de violència sexual definint actes i comportaments específics que la constitueixen.

En un àmbit més pràctic, entre les definicions més comunes, hi ha la de l'Organització Mundial de la Salut (OMS), que la recull com a: «tot acte sexual, la temptativa de consumir un acte sexual, els comentaris o insinuacions sexuals no desitjats, o les accions per comercialitzar o utilitzar de qualsevol altra manera la sexualitat d'una persona mitjançant coacció per part d'una altra persona, independentment de la relació que aquesta tingui amb la víctima, en qualsevol àmbit, incloent-hi la llar i el lloc de treball». Atès que la coacció té un paper central en la definició de violència sexual, l'OMS també defineix aquest concepte: «pot implicar la intimidació psíquica, l'extorsió o altres amenaces, com ara el dany físic, l'acomiadament de la víctima o impedir-li obtenir la feina que busca. També pot passar quan la persona agredida no està en condicions de donar el seu consentiment, per exemple, perquè està sota els efectes d'un estupefaent, està adormida o és mentalment incapaç de comprendre». Aquestes definicions tenen un paper fonamental a l'hora de poder identificar quines formes adopta la violència sexual, especialment rellevant per poder quantificar-la i entendre'n l'evolució. En aquest sentit, hi ha diferents decàlegs de violència sexual, i molta literatura sobre com la formulació de preguntes en enquestes és capaç de captar aquestes diverses formes de violència (Rincón, n.d.).

2.2. La redefinició de la violència sexual en el feminisme de la quarta onada

El feminisme de la quarta onada, com a moviment social, ha tingut un paper fonamental en la redefinició i l'enriquiment del debat públic sobre com entenem i abordem la violència sexual. A escala teòrica, també s'han fet importants contribucions al debat, algunes d'elles esmentades a la introducció. Tot i això, aquest capítol es focalitza en la part més pràctica i mediàtica dels debats que han tingut lloc al voltant de la redefinició de la violència sexual, arran d'alguns dels casos més sonats de violència sexual i la resposta del feminisme com a moviment social. En aquest sentit, ha ampliat els límits del que es considera violència sexual, ha situat el consentiment al centre i ha promogut un enfocament que prioritza la credibilitat de les víctimes. Així, el feminisme no només ha transformat les definicions legals

i socials de la violència sexual, sinó que també podria haver impulsat un canvi cultural en la manera com aquesta és percebuda i denunciada de forma més àmplia per la societat. En aquesta secció, abordem alguns dels casos de violència sexual amb més visibilitat i cobertura mediàtica en el context espanyol que més reacció feminista han tingut, per entendre com el feminisme ha contribuït a canviar el discurs i la tolerància social envers aquesta violència.

2.2.1. *El cas de La Manada*

Al juliol del 2016, durant les festes de Sant Fermí de Pamplona, cinc homes van fer entrar una noia de 18 anys dins d'un portal i la van violar.¹ El cas va guanyar rellevància per la polèmica al voltant de la definició legal dels fets. El 2018, el tribunal va condemnar els acusats per abús sexual, però no per agressió, dos conceptes entre els quals la llei del moment feia distinció. El tribunal va emetre aquesta condemna argumentant que no hi va haver violència (purament física, com per exemple pot ser un forcejament o una bufetada) ni intimidació; per tant, es va interpretar com a abús i no agressió.

La resposta feminista es va centrar en el reclam que no es necessita força física per coaccionar ni intimidar, amb la qual cosa va posar al centre les desigualtats de poder. Aquesta resposta va contribuir a transformar el discurs sobre la resistència física en situacions de violació. El debat al voltant del cas va contribuir a qüestionar la idea de la necessitat de fer servir la resistència física per part de la víctima, o recórrer a la força perquè una agressió sexual sigui considerada violació. La mera amenaça de violència, el desequilibri de poder, ja sigui en nombre d'agressors o força física, pot actuar com un factor d'intimidació suficient per dissuadir la víctima d'oposar-li resistència. Aquest cas va fer visible que no és responsabilitat de la víctima oposar-se activament a l'agressió, i que, en determinades circumstàncies, no mostrar resistència pot ser una opció més segura. Un testimoni especialment punyent que posa en relleu aquesta realitat és el de la mare de Nagore Laffage, que va expressar parlant d'aquest cas: «Tant de bo no t'haguessis resistit, i així series viva ara».² Aquest capítol no entra en valora-

1. Ometrem molts dels detalls del cas, però si hi ha interès a conèixer més sobre com es van desenvolupar els fets en detall es recomana consultar el documental *No estás sola: La lucha contra La Manada*.
2. Del documental *No estás sola*, dirigit per Almudena Carracedo i Robert Bahar.

cions, simplement exposa alguns dels arguments que es van fer visibles durant aquest cas. Estudar-los és important perquè són arguments a què s'exposa la societat, i que, per tant, poden acabar definint com es comprèn i es percep la violència sexual.

Finalment, el 2019, el Tribunal Suprem d'Espanya va revocar la sentència original, va condemnar els homes per agressió sexual i va augmentar les penes a 15 anys de presó per a cadascun. Aquest cas va provocar una revisió del Codi Penal espanyol pel que fa a la definició de delictes sexuals i va ser un catalitzador per impulsar reformes legals, que van donar lloc a la llei del «Només sí és sí». Així, aquest cas va generar un debat social sobre la irrellevància de la resistència física per part de la víctima, però també sobre el masclisme que poden arribar a exhibir els jutges. Sembla ser un cas que marca la fi de la legitimitat social de qüestionar el comportament de les víctimes.

2.2.2. *#MeToo i #Cuéntalo: totes hem patit violència; els violadors són fills sans del patriarcat*

Tot i que el terme «Me Too» va ser utilitzat per primera vegada el 2006 per l'activista Tarana Burke per donar suport a supervivents de violència sexual, va ser amb la viralització del *hashtag* el 2017, promogut per l'actriu Alyssa Milano, que va desencadenar una campanya global. Milers de persones, la majoria dones, van començar a compartir les seves experiències personals d'assetjament i abús sexual a les xarxes socials, utilitzant #MeToo per fer visible la magnitud del problema. Sobre aquest cas hi ha moltíssima literatura (un llibre rellevant pot ser el de Hillstrom, 2018).

En el context espanyol, va sorgir la versió hispana amb el *hashtag* #Cuéntalo. Tant l'ús del *hashtag* en anglès com en castellà va incentivar les dones a denunciar públicament les violències sofertes, fins i tot sense proves formals ni una denúncia policial oficial. Moviments com #MeToo i #Cuéntalo van representar la primera gran mostra massiva de les violències sexuals patides per dones de diverses parts del món i diferents àmbits professionals. Això va permetre dimensionar, per primer cop, el nivell i la magnitud de la violència sexual com un problema global i transcultural. Gràcies al seu impacte, la conversa sobre aquest tema es va ampliar enormement, i va posar en evidència l'extensió del problema i la necessitat d'atendre'l des d'una perspectiva col·lectiva.

A més de fer visible el problema, aquests moviments van aconseguir reduir significativament la barrera de la vergonya associada a les víctimes

de violència sexual. Aquest canvi cultural va ser crucial, ja que per primera vegada la vergonya va començar a recaure més sobre els agressors que sobre les víctimes, cosa que va marcar una fita en la percepció social del tema. Així mateix, aquests moviments van promoure un clima de més acceptació i suport cap a les persones que decidien denunciar públicament, i això va reforçar el paper de la societat en la lluita contra la violència de gènere.

Pel que fa a aquest efecte més substantiu, destaca la qüestió de la credibilitat atorgada a les víctimes. Al seu llibre *Injusticia epistémica*, Miranda Fricker analitza diversos tipus d'injustícia vinculats al coneixement i la informació. Dins aquest marc, el moviment feminista ha tingut un paper cabdal en impulsar una forma de justícia testimonial. Fricker defineix la injustícia testimonial com la situació en què una persona rep menys credibilitat de la que mereix com a font de coneixement a causa de prejudicis relacionats amb la seva identitat (com ara gènere, raça, classe social, entre d'altres). Des del punt de vista històric, les dones víctimes de violència han estat sistemàticament desacreditades. Tot i això, casos com el de La Manada i, de manera més global i col·lectiva, el moviment #MeToo han posat al centre del debat públic la necessitat de reconèixer la credibilitat de les dones. Això es reflecteix de manera contundent en els lemes centrals del moviment feminista els 8M dels últims anys, especialment en l'icònic «Germana, jo sí que et crec», que simbolitza aquest canvi cap a una justícia epistèmica més gran per a les víctimes.

2.2.3. Cas Dani Alves: el consentiment es pot revertir

Vegem el cas de Dani Alves, exfutbolista acusat i condemnat per una agressió sexual, que es va produir en una discoteca a Barcelona al desembre del 2022. Encara que no hi va haver una resposta feminista tan massiva com amb el cas de La Manada, aquest cas es va mediatitzar de manera significativa, la qual cosa va permetre posar sobre la taula un debat sobre la reversió. Tot i que els fets concrets no són del nostre interès, és rellevant entendre que l'opinió pública va ser exposada a un cas de violència sexual en què la víctima va anar de manera voluntària al bany amb el seu agressor. Un cop al bany es va produir una violació.

El que és particularment interessant del cas de Dani Alves és que posa èmfasi que la violència sexual es pot donar en escenaris on hi ha un consentiment o interès previ per part de la víctima. El cas va fer entendre un nou límit d'acceptabilitat social i entesa sobre què és la violència sexual i què és una violació. Va posar en relleu, també, ja no només la coerció física, sinó

també la dinàmica de poder i la importància del que representa la persona que exerceix aquesta violència.

El fet que s'hagi produït una condemna social per una violació esdevinguda en un context on es podria interpretar que hi va haver algun interès previ suggereix un avenç significatiu en la comprensió social de les violències sexuals. En un context històric diferent, és probable que aquest tipus de situacions haguessin derivat en el qüestionament de la víctima i fins i tot en la seva responsabilització pel que havia passat. Tanmateix, en aquest cas, la responsabilitat va recaure sobre l'agressor, cosa que va marcar un canvi important en la manera com s'aborda i es jutja aquest tipus de violència.

2.2.4. Cas Luis Rubiales: la violència sexual més enllà de la violació

Després de la final del Mundial Femení de Futbol de 2023, i durant la cerimònia de lliurament de premis, el llavors president de la Reial Federació Espanyola de Futbol (RFEF), Luis Rubiales, va fer un petó a Jenni Hermoso, jugadora de l'equip guanyador en aquest Mundial, als llavis i sense el seu consentiment, de forma pública, i això es va retransmetre en directe. Hermoso va declarar que el petó no va ser consentit. Després de la negativa rotunda de Rubiales a dimitir, més de 80 jugadores de la selecció espanyola van signar una carta en què anunciaven que no tornarien a jugar amb la selecció mentre Rubiales continués al càrrec. L'incident no només va atreure l'atenció de l'opinió pública, sinó que també va motivar la intervenció d'organitzacions internacionals com la FIFA, que va suspendre temporalment Rubiales de totes les activitats relacionades amb el futbol. El cas va fer un gir legal quan la Fiscalia espanyola va obrir una investigació per un possible delictes d'agressió sexual. Finalment, al setembre del 2023, Luis Rubiales va presentar la dimissió després de setmanes de pressió mediàtica, social i política.

Aquest cas és il·lustratiu de l'avenç del feminisme en la visibilització de les violències sexuals. El cas va ser particularment rellevant, ja que es tracta d'una d'aquestes formes de violència que acostumen a situar-se a la part inferior de l'iceberg de les violències sexuals, aquelles que han estat considerades més invisibles i menys evidents, i fins i tot d'aquelles que es podrien citar com a més «lleus». Que un d'aquests incidents menys extrems adquirís aquesta visibilitat va ser crucial per ressaltar que el límit fonamental és el del consentiment, més enllà del tipus específic de violència involucrada. El consentiment, per tant, es converteix en la vara de mesurar essencial.

És fonamental destacar un aspecte cabdal d'aquest cas: la demostració de poder i unió protagonitzada per les jugadores de la selecció femenina, que van aconseguir imposar la seva voluntat a través de l'acció col·lectiva i van desplaçar una persona influent en el món del futbol.

Taula 1. Missatges principals destacats a través de cada cas.

Cas	Missatge
La Manada	No cal l'ús de la força física per intimidar; la víctima no necessita oposar-hi resistència per mostrar la negativa.
#MeToo	S'incentiva a la denúncia pública; no cal avergonyir-se per denunciar.
Dani Alves	El consentiment es pot revertir.
Luis Rubiales	La violència sexual va més enllà dels intents de violació i les violacions.

Hem de concloure aquesta secció destacant un aprenentatge o aportació comuna a tots els casos abordats: l'efecte de la justícia hermenèutica, concepte que va desenvolupar Miranda Fricker. Aquest tipus d'injustícia fa referència a les barreres a què s'enfronten certs grups en intentar comprendre i articular les seves experiències a causa d'un dèficit en els recursos interpretatius compartits per la societat. Dit d'una altra manera, aquesta injustícia és la dificultat de certs grups per entendre i expressar les seves experiències, a causa de la manca de paraules o conceptes a la societat que els ajudin a fer-ho.

El moviment feminista, especialment en aquesta quarta onada, ha tingut un paper fonamental per explicar la violència sexual, tant a l'esfera digital com a l'analògica. A través d'aquests casos i durant aquest període, la societat ha redefinit i entès la violència sexual de manera més àmplia. S'ha aconseguit instaurar una percepció popular que la violència sexual abasta des de situacions com un petó no consentit o l'assetjament de carrer fins a les violacions grupals, i que la violència sexual es pot donar en casos on hi hagi un interès o consentiment previ, en què el consentiment pot ser revocat. En definitiva, el moviment feminista ha estat clau per redefinir i socialitzar de manera massiva una comprensió més encertada de la violència sexual.

3. Dades i tendències de la violència sexual

Més enllà de la intensa mediatització d'aquests casos i de la visibilitat creixent que la violència sexual ha adquirit en l'àmbit mediàtic, hi ha indicis que suggereixen un augment en la incidència d'aquest tipus de violència. Això no obstant, resulta difícil determinar si l'increment que reflecteixen les dades es deu a un augment real de la violència sexual, o si, per contra, respon a una consciència social més gran, una millor capacitat per identificar aquest tipus de violències, i a un context social més favorable a la denúncia. Actualment, les eines i les dades disponibles en matèria de violència sexual són limitades i requereixen una interpretació cautelosa per discernir si l'increment de la violència que estem experimentant és resultat d'un augment objectiu de la violència, o si, per contra, estem presenciant una denúncia social més gran que resulta en una visibilitat més gran d'aquesta violència. En aquesta secció, es presenta l'evidència que hi ha a favor de cada hipòtesi, per permetre'ns dilucidar com s'està desenvolupant la violència sexual avui dia. El primer pas consisteix a comprendre quines dades tenim a la nostra disposició i quins aspectes pot reflectir cadascun d'aquests indicadors.

Actualment disposem de tres fonts principals de dades de violència sexual: enquestes a població, denúncies policials i atencions hospitalàries d'agressions sexuals. Abans d'analitzar cadascuna d'aquestes fonts, és important puntualitzar que tots aquests indicadors subestimen i no detecten totalment la magnitud de la violència. Sabem que no totes les formes de violència sexual s'acaben denunciant, i tampoc no estan sent ateses als hospitals per una diversitat de motius; per tant, aquestes dues fonts infrarepresenten la magnitud de la violència sexual. Les dades de les enquestes, encara que poden arribar a apropar-se més als nivells de violència existents, també poden subestimar els nivells de violència sexual, com mostrarem més endavant. L'enquesta té l'avantatge que no requereix que les víctimes denunciïn o vagin a l'hospital, i pot detectar violències més invisibles, però sí que requereix que les víctimes identifiquin els episodis que han viscut com a violència, i que vulguin exposar-ho en una enquesta. Com veurem més endavant, aquest no és sempre el cas.

Tot i això, l'interès d'aquesta secció no és tant entendre la magnitud de la violència, sinó comprendre'n l'evolució per dilucidar si estem davant d'un escenari d'augment de la violència objectiva o, per contra, un increment de denúncia i més consciència social. Per captar aquestes tendències, hem de diferenciar entre el grau d'objectivitat i subjectivitat de cada indicador, que reflecteix dues qualitats principals, respectivament: (1) un

grau de violència objectiva, i (2) un grau de subjectivitat. Si un indicador és completament objectiu, aleshores hauria de representar el total de la violència objectiva que passa, o hauria d'augmentar únicament i exclusivament quan la violència augmenta de manera objectiva. Tanmateix, sabem que això no és així: les denúncies reflecteixen una quantitat de violència objectiva, i altres qüestions més subjectives com la predisposició de les víctimes a denunciar, influenciada per característiques individuals i el context social predominant. La major part de la violència sexual no es denuncia i fem servir estadístiques que ens diuen que tan sols es denuncia el 8% de les agressions; per tant, un augment en aquest indicador pot ser reflex de l'augment de violència tant com de l'augment de la predisposició a denunciar.

Un cas il·lustratiu d'aquest fenomen és el de Rocío Carrasco. Després de fer pública la seva experiència de violència masculista, es va observar un increment significatiu a les trucades al 016 en les hores i dies posteriors. Aquest fet exemplifica com la mediatització de casos de violència pot motivar altres víctimes a veure's reflectides en aquestes situacions, a sentir-se socialment emparades i a denunciar. Aquest fenomen contribueix, d'una banda, que algunes persones identifiquin el que estan vivint com a violència i, de l'altra, que les que ja ho reconeixen se sentin impulsades a denunciar, en la mesura que el clima social afavoreix i acompanya aquesta decisió.

D'altra banda, també tenim dades relatives a les atencions hospitalàries d'agressions sexuals, que, encara que es podrien considerar més objectives en comparació amb les denúncies, probablement només representen els casos de violència sexual més extrema, aquells que impliquen un risc més gran per a la salut física de la víctima. Tot i això, malgrat ser reflex de la violència més extrema, es podria argumentar que la seva evolució pot estar més lligada a la violència objectiva que als canvis socials.

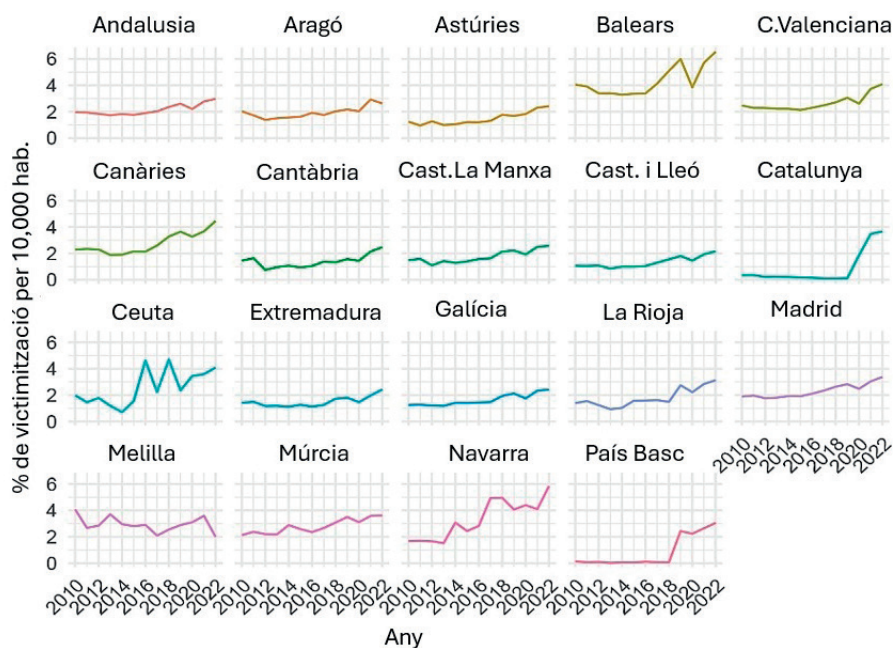
Finalment, la taxa de violència que es detecta a les enquestes es considera generalment més objectiva, perquè ens permet entendre la magnitud del fenomen sense que calgui que la víctima visqui tot el procés de denúncia oficial, amb la qual cosa ens apropa més a la prevalença objectiva del fenomen. A més, ens permet captar l'iceberg complet de les violències sexuals, des de les més invisibilitzades o normalitzades fins a les més evidents. Aquí podem captar formes de violència sexual a l'espai públic, per exemple; o podem detectar la violència sexual amb més detall, utilitzant tot tipus de preguntes de seguiment. De manera cabdal, si avaluem aquestes dades al llarg del temps, podríem entendre que la seva fluctuació depèn més del desenvolupament objectiu de la violència que no pas dels canvis socials al voltant de la manera d'entendre-la.

La qüestió és que totes les dades relatives a la violència sexual —atencions hospitalàries, enquestes i denúncies oficials— ens indiquen que la violència sexual sembla estar en auge objectivament, alhora que les denúncies també han augmentat. Tenim evidència de totes dues hipòtesis, i totes dues són perfectament compatibles. Tot seguit, expliquem detalladament l'evolució i la magnitud del creixement que reflecteixen aquestes dades.

Pel que fa a les denúncies de victimització sexual, ens indiquen que la violència està en apogeu i, a més, en unes zones més que en d'altres (vegeu la figura 1). El gràfic revela patrons diferenciats en l'evolució de la victimització a les comunitats autònomes (CA), amb algunes tendències compartides. En primer lloc, algunes comunitats com Catalunya, Navarra, Castella i Lleó, Ceuta, Balears i la Comunitat Valenciana mostren un augment clar i marcat en els nivells de victimització en els darrers anys, cosa que suggereix un increment recent. D'aquestes, la de les Balears és l'única que pateix un descens significatiu l'any 2020, possiblement per la COVID i pels canvis locals derivats de la crisi —menor nivell de turisme i menor nivell de turisme a l'oci nocturn també. Val a dir que les Balears també són la comunitat que parteix d'una de les xifres de denúncies més elevades, comparable només a la de Melilla. En segon lloc, comunitats com les Canàries, Cantàbria, Extremadura, Múrcia i Aragó presenten un increment més moderat però constant, sense grans pics, cosa que reflecteix un creixement sostingut en el temps. En contrast, comunitats com Andalusia, Galícia, Madrid, Astúries, Castella-la Manxa, el País Basc i la Rioja exhibeixen una relativa estabilitat, amb fluctuacions menors al llarg dels anys, i amb una tendència ascendent relativament baixa (augment d'un punt percentual). Per acabar, Ceuta i Melilla presenten patrons més irregulars o mixtos, caracteritzats per variacions significatives en certs anys, però sense una tendència definida. Així mateix, veiem com diverses comunitats autònomes (Balears, Catalunya, País Basc) experimenten un pic el 2018 després de la mediatització del cas de La Manada i la primera vaga feminista.

Això no obstant, amb les dades disponibles no podem determinar si l'augment de la violència és de naturalesa objectiva o subjectiva. Una possible hipòtesi és que la violència estigui creixent de manera objectiva, cosa que explicaria l'increment en el nombre de denúncies i la seva irregularitat. Tanmateix, alhora hi podrien estar operant dos mecanismes diferents que afavoreixen un augment subjectiu, és a dir, un increment en les denúncies no necessàriament associat a un nivell més gran de violència objectiva. En primer lloc, hi podria haver una menor tolerància social cap a la violència, cosa que portaria més persones a denunciar. En segon lloc, les víctimes podrien estar desenvolupant una capacitat més gran per identificar i reconèixer situacions de violència.

Figura 2. Victimitzacions de delictes sexuals per comunitat autònoma.

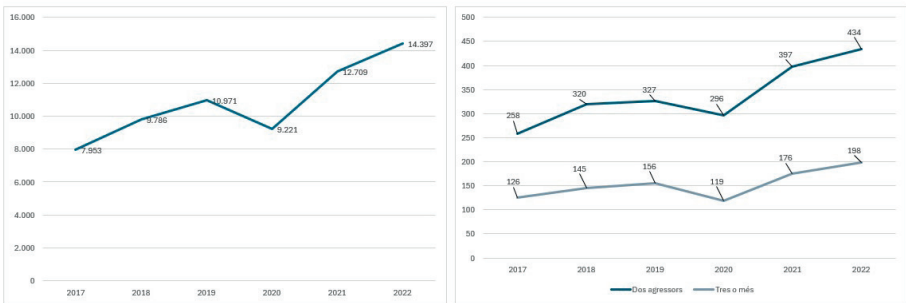
Una de les estratègies que podem fer servir per discernir si l'augment de la violència és efectivament objectiu o reflecteix un increment en les denúncies consisteix a analitzar les formes de violència més extremes o evidents. Aquestes manifestacions de violència, en teoria, haurien de mantenir una taxa de denúncia relativament constant al llarg del temps, independentment dels canvis en el clima social o en la sensibilitat pública envers la violència. En relació amb això, s'han analitzat separatament els casos de denúncies de violacions grupals, considerades una forma específica de violència que, presumiblement, està menys influïda pels canvis en les sensibilitats socials. Això és perquè són manifestacions de violència més evidents, que no depenen tant d'un efecte d'identificació o d'un clima social més receptiu per ser denunciades.

Les dades mostren que aquest tipus de violència sexual està en augment, i el seu creixement és significatiu i alarmant, cosa que suggereix un increment real en la seva ocurrencia, més enllà de les dinàmiques de denúncia. Segons el recent informe de Save the Children «Silenciadas»,³ les agres-

3. Silenciadas_informe_STC.pdf (savethechildren.es).

sions sexuals múltiples —per tres autors o més— haurien augmentat un 57,1% del 2017 al 2022.⁴ Tot i això, el que més s’ha incrementat són les agressions sexuals de dos autors i d’un, un 68% i un 81%, respectivament. Com ja hem dit, podríem esperar que el percentatge tan alt d’agressions sexuals amb un autor sigui degut en part a un potencial augment del fenomen i en part a canvis socials com la identificació o propensió més gran a denunciar. I hauríem d’esperar que en casos de violència tan extrema com les violacions grupals l’efecte de més identificació i denúncia no operés de la mateixa manera, ja que els fets són més evidents. Per tant, les dades de violacions grupals en agreujament ens podrien estar indicant de manera més objectiva l’augment del fenomen.

Figura 3. Distribució d’agressions sexuals segons el nombre d’agressors.

Doncs bé, les atencions hospitalàries ens reflecteixen el mateix: hi ha un augment d’agressions sexuals ateses.⁵ Per exemple, l’Hospital Clínic (Barcelona) va tancar el 2023 havent atès 678 agressions sexuals a urgències, +2,8% respecte a l’any anterior.⁶ Aquesta xifra no és comparable a cap altra, primer perquè es refereix a una zona geogràfica concreta: la ciutat de Barcelona. A més, l’informe «Silenciadas» no disposa de dades sobre l’augment anual entre el 2022 i el 2023, si bé les dades del Balanç de Criminalitat del Ministeri d’Interior⁷ del 2023 ens diuen que les agressions sexuals

4. Són dades de denúncies de la Policia Nacional, Guàrdia Civil, Policia Foral de Navarra, Mossos d’Esquadra i Polícies Locals, que proporcionen dades al Sistema Estadístic de Criminalitat.
5. Tot i que incorporem aquestes dades per entendre l’evolució i les tendències, no són comparables amb les dades de denúncies, a causa de les diferències temporals i geogràfiques.
6. El Clínic tanca el 2023 havent atès 678 agressions sexuals a Urgències (clínicbarcelona.org).
7. Informe sobre delictes contra la llibertat sexual 2023 (interior.gob.es).

denunciades van augmentar un 14,2%. Tot i que aquestes no són xifres comparables, el fet d'indicar les dades d'atencions hospitalàries pot ser útil, encara que només sigui per conèixer la tendència, ja que podríem esperar que aquestes dades siguin una mica més objectives.

En entrevistes que s'han fet a Lluïsa García Esteve, presidenta de la Comissió de Violència Intrafamiliar i de Gènere de l'Hospital Clínic, ha manifestat que s'han observat evidències de dues tendències en l'atenció d'urgències a casos de violència sexual: (1) un augment objectiu de la violència, i (2) una menor tolerància social envers la violència i una disminució del que podria ser una sensació de culpa o vergonya, que paralyzaria les víctimes a l'hora d'anar a l'hospital. Aquest increment en la violència objectiva s'ha evidenciat no només en la quantitat de casos, sinó també a la naturalesa de la violència, amb un augment dels incidents de violència sexual que s'acompanyen de violència física. D'altra banda, també han notat aquesta reticència menor entre les víctimes i de disminució en el sentiment de culpabilitat. Per tant, sembla que les dades de l'hospital reflecteixen evidència que dona suport a la coexistència d'ambdues hipòtesis sobre el que està passant amb la violència sexual.

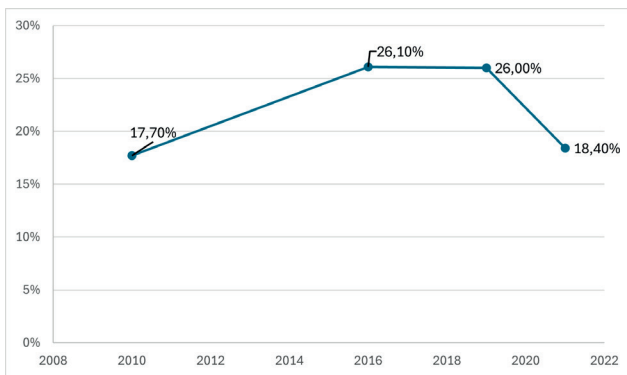
Fetes les observacions de l'atenció hospitalària de violències sexuals i de les denúncies, on s'identifiquen tant un augment objectiu de la violència com una reticència menor a denunciar o acudir a l'hospital, a causa d'una consciència social més gran, passem ara a examinar les dades d'enquestes per comprovar si aquesta tendència es reflecteix també en la població general. En principi, si l'increment en les denúncies es degué únicament a un canvi en el clima social i no a un veritable augment de la violència, caldria esperar que les dades de les enquestes en mostressin un creixement més moderat. Tot i això, les dades de les enquestes revelen un patró consistent amb el que s'observa en les denúncies i les atencions hospitalàries: la violència també està en augment.

Per explorar aquesta tendència, ens centrem en l'«Enquesta catalana de violència masculista» (ECVM), que proporciona dades dels anys 2010, 2016, 2019 i 2021, la sèrie temporal més extensa (en comparació amb la «Macroenquesta de violència contra la dona» en l'àmbit de l'Estat espanyol), i que inclou preguntes de violència sexual més enllà de l'àmbit de la parella o exparella durant una sèrie temporal més llarga. En particular, hi analitzem les dades relatives a intents de violació i violacions, i hi observem tant el percentatge de dones que han patit almenys un incident d'aquest tipus com el percentatge de fets denunciats, cosa que ens permet avaluar si també es percep un increment en la propensió a denunciar segons les enquestes.

Si ens centrem en les dades, veiem que tot apunta a un augment gairebé de més magnitud que les denúncies. Per exemple, segons les enquestes, en 10 anys els intents de violació (han passat del 0,1% al 0,8%) augmenten un 600%, i les violacions augmenten un 700%. En canvi, segons aquesta enquesta, el percentatge de dones que ha patit *algun fet* de violència ha augmentat un 50%, un increment que, si bé és significatiu, és relativament inferior. Com que aquesta última dada pot incloure formes menys evidents de violència sexual, aquest augment sí que es pot deure més al canvi de percepció social; mentre que l'anterior, molt significatiu, ens estava revelant un fet més proper a un augment objectiu.

Potser una de les dades més interessants que cal analitzar és la de l'evolució de les denúncies, derivada de les enquestes. Per què aquesta dada és tan valuosa? Doncs perquè ofereix la possibilitat de separar l'evolució de la taxa de violència de l'evolució de la taxa de denúncia, i ens apropa a desgranar quant augmenta la denúncia respecte a la violència. La figura 4, amb dades de l'ECVM, ens mostra que respecte al 2010 l'any 2016 presenta un augment del 47% i que el 2019 es manté estable respecte al 2016. Hi ha un clar augment de denúncies entre el 2010 i el 2016, previ al cas de La Manada i a la resposta del moviment feminista, i no n'hi ha entre el 2016 i el 2019, que és quan esperàriem un augment a causa de canvis socials.

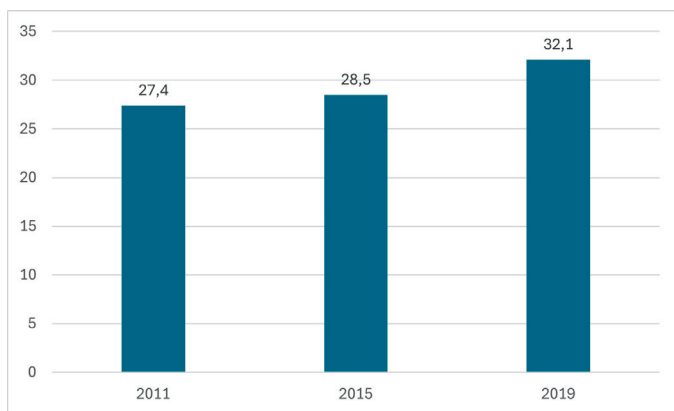
Figura 4. Evolució de la taxa de denúncia, detectada per l'Enquesta Catalana de Violències Masclistes.

Observeu que l'any 2021 representa un descens respecte al 2019, i això es pot derivar de la crisi de la COVID, durant l'any 2020, que va estar caracteritzat per la pandèmia i una alta restricció de mobilitat que ha pogut alterar tant les xifres de perpetració com les de denúncia.

En definitiva, el que s'ha vist és consistent amb les dades generals que reflecteix la «Macroenquesta contra la dona», que ens indica, per exemple, un augment percentual de la denúncia de la violència del 17% entre el 2011 i el 2019. En aquest cas, només retrata la violència —tot tipus de violència— que pateixen les dones a mans de parelles i exparelles, ja que només és a partir del 2019 que s'hi inclouen actes de violència més enllà de la parella. De nou, aquestes dades indiquen un ascens de la denúncia gradual.

Figura 5. Percentatge de dones que pateixen algun tipus de violència per part de la parella o exparella a la «Macroenquesta de violència contra la dona» del 2011, el 2015 i el 2019.

Tot plegat, el que les dades —incomparables entre si— reflecteixen és que les tendències que observem en l'última dècada respecte a l'auge de la violència sexual es deuen tant a l'augment de la detecció, identificació i denúncia com a l'augment dels casos de violència sexual i de violència sexual extrema.

4. Causes i contextos del repunt de la violència sexual

4.1. La teoria de la reacció patriarcal

Una de les teories o conceptes que es fan servir més per entendre per què en els moments més grans de lluita i avenç feminista també s'experimenten retrocessos significatius és el concepte de reacció o *backlash*, en anglès. La

teoria de la reacció patriarcal la va exposar per primera vegada Susan Faludi al seu llibre *Backlash: The Undeclared War Against American Women* (1991), on planteja que els avenços que han aconseguit els moviments feministes acostumen a desencadenar una reacció adversa que pretén restablir el control patriarcal i revertir els progressos assolits. Aquesta reacció (o «contrareacció») no és necessàriament organitzada de manera explícita, però és present en discursos socials, polítics i culturals que cerquen deslegitimar o afeblir els èxits feministes.

Faludi argumenta que, després dels avenços de les dones en drets com l'accés al mercat laboral, l'autonomia reproductiva o el seu reconeixement en l'àmbit públic, emergeix una reacció que intenta persuadir la societat que aquests progressos han generat més problemes que no pas beneficis. Aquest discurs es propaga a través dels mitjans de comunicació, la publicitat, la política i el cinema, i reforça la idea que les dones estarien millor si tornessin als rols tradicionals. Un dels punts clau de Faludi és que aquesta reacció no sorgeix perquè el feminisme hagi fracassat, sinó perquè ha tingut èxit. A mesura que les dones aconsegueixen més igualtat, les estructures de poder patriarcal se senten amenaçades i hi responen amb tàctiques per minar o desacreditar aquests avenços. Aquesta lluita no sempre és frontal o directa, sinó que pot ser subtil, es pot disseminar a través de representacions culturals o missatges polítics que reforcen estereotips de gènere tradicionals.

Aquesta no és l'única teoria que parla sobre la capacitat del patriarcat de mantenir un *statu quo*. Es podria relacionar, per exemple, amb el concepte de metaestabilitat del patriarcat, elaborat per Celia Amorós. Si el patriarcat és una estructura, el concepte de metaestabilitat parlaria de la capacitat del patriarcat per adaptar-se i reconfigurar-se davant dels desafiaments i canvis socials, amb la qual cosa mantindria la seva estructura de poder i dominació sobre les dones malgrat les transformacions superficials. Per tant, podríem parlar d'una reacció estructural.

L'auge de la violència sexual s'ha interpretat diverses vegades com una manifestació d'aquesta reacció. Un exemple d'això és l'extracte de Beatriz Raena al *Diccionario de feminismo*: «Aquesta reacció té un impacte dur sobre els seus cossos i les seves vides, ja que s'observa un augment en la brutalitat de les violències masculines, com s'observa en la magnitud de casos de femicidi, així com de les agressions sexuals brutals» (Cobo i Raena, 2020, p. 207).

Tot i això, i des d'una mirada potser més empirista, el que es planteja aquí és que no tenim prou evidència per equiparar la idea que l'auge de la violència sexual equival a una reacció patriarcal, sobretot si s'interpreta

com una reacció a la quarta onada.⁸ Si entenem la reacció com qualsevol acció que atempti contra els drets i les vides de les dones, el concepte sí que ens podria servir. Ara bé, si ho considerem una *resposta* directa als avenços aconseguits en el marc de la quarta onada feminista, ens enfrontem a certs desafiaments interpretatius.

D'una banda, en el cas de la violència sexual, al contrari de les actituds neosexistes, no tenim una evolució lineal clara en què la causa precedeixi aquest efecte, indispensable per a aquest tipus d'hipòtesis causals que postularia la teoria del *backlash*. Dit d'una altra manera, en el cas de la violència sexual, no és clar que la violència sigui una conseqüència o aparegui de manera posterior als avenços feministes. De fet, observem que l'onada de violència sexual s'ha pogut iniciar una mica abans o fins i tot coincideix amb aquests esdeveniments. Els casos més brutals de violència sexual, com són el de La Manada (2016), o el feminicidi de Nagore Laffage (2008) (que, tot i ser un feminicidi, la causa en va ser un intent de violació), s'esdevenen anys abans de la resposta feminista en el seu moment més àlgid (2018). El mateix moviment #MeToo denuncia formes de violència sexual patida molts anys enrere. Per tant, resulta problemàtic interpretar aquesta violència sexual com una reacció a l'auge del feminisme. Més aviat semblaria ser el contrari: el moviment feminista, i les protestes més massives en l'àmbit espanyol, passen com una resposta a la persistent violència masclista.

En canvi, si bé és cert que no tenim els fonaments empírics i observables per atribuir un caràcter reaccionari a aquest auge de violència sexual, sí que hi ha alguna evidència qualitativa que ens hi apuntaria. Aquest és el cas dels desenvolupaments posteriors a la mediatització del cas de La Manada. Paral·lelament a la resposta feminista que es va desencadenar després del cas, va emergir també una reacció masclista que es manifesta de dues maneres. En primer lloc, es va observar un augment dels casos de violacions grupals, no només reflectit a les estadístiques oficials (vegeu la secció de dades d'aquest mateix capítol), sinó també en la cobertura mediàtica. En segon lloc, es va registrar un increment significatiu de les cerques de termes com «violació grupal», «violació San Fermine» o «La Manada» en pàgines web pornogràfiques. Aquest patró de cerca a l'àmbit digital es reflecteix en les dades oficials d'agressions sexuals. Casos com el de La

8. Això no vol dir, però, que no hi hagi una reacció patriarcal a la quarta onada feminista. En aquest mateix llibre se'n pren compte i evidència, sobretot en l'àmbit actitudinal amb el capítol d'Eva Anduiza, per exemple. És important matisar que l'existència d'una reacció patriarcal no implica necessàriament que la violència masclista en formi part intrínseca.

Manada de Castelldefels i altres fets similars mostren que una part de la societat, principalment homes joves, veu en aquests actes un exemple a seguir, amb la qual cosa desafia el rebuig majoritari que generen aquestes agressions a la resta de la població. Això posa en relleu l'existència d'un sector social que, lluny de condemnar aquests actes, els normalitza, cosa que planteja reptes seriosos per a l'avenç cap a una igualtat efectiva i el combat de la violència sexual.

En aquest sentit, plantejar-se si el repunt de violència sexual constitueix o no una reacció és clau per entendre en què es fonamenta aquesta violència i utilitzar aquesta informació per dissenyar polítiques públiques preventives. Si és una reacció, hem d'entendre molt bé en quines condicions es genera i què és el que la promou. Si, per contra, aquest repunt no és tant una reacció, sinó més aviat una conseqüència d'uns desenvolupaments que s'han pogut donar paral·lelament als avenços feministes, o malgrat els avenços feministes, i que han constituït un brou de cultiu per a aquesta violència, llavors es podria preguntar quins han pogut ser aquests desenvolupaments. A les properes seccions apuntem alguns dels sospitosos clau.

4.2. El paper de la pornografia

La teoria feminista ja va problematitzar la pornografia —i les formes més evidents de violència sexual, com la violació— a la tercera onada. Es va conceptualitzar com un «discurs patriarcal» que compleix l'objectiu de presentar allò que resulta excitant per als homes com a equivalent al sexe, i, en definitiva, com una escola de desigualtat (MacKinnon, 1995; De Miguel, 2018). El feminisme radical de tercera onada va definir la pornografia com a violència contra les dones, perquè s'hi empra aquesta violència i perquè presenta la violència com una cosa sexualment excitant (Dworkin, 1987; Morgan, 1980; Lederer, 1980; Brownmiller, 1981; MacKinnon, 1987; Lovelace i McGrady, 1980). Val a dir aquí que en aquesta onada apareixen, d'altra banda, les veus anomenades *sex positive* i un argumentari que també es reclama i inscriu entre els feminismes, que argumenta que la pornografia pot ser feminista i no ha de ser objecte de crítica ni assenyalament respecte a la violència sexual (vegeu Queen, 1997).

El que és particularment nou d'aquesta quarta onada és aquesta acusació d'enllaç entre la pornografia i la violència sexual. És ara que el feminisme està problematitzant la pornografia com a causa de la violència, i més concretament com un dels factors principals del repunt de la violència sexual.

Durant aquesta quarta onada s'ha teoritzat tant com s'ha evidenciat la relació entre la violència sexual i la pornografia, ja que la pornografia incentiva la violència sexual a través de dos mecanismes principals. D'una banda, la pornografia invisibilitza i amaga la violència sexual, en presentar actes i escenes que constitueixen violència sexual mostrant-los com si no ho fossin. En el discurs de la pornografia, tot acte on no hi ha resistència activa per part de la dona es presenta com a sexe, i no com a violència sexual. Això reforça la cultura de la violació, en la qual aquesta absència de resistència s'entén com a consentiment. Exemples pràctics i il·lustratius d'aquest tipus de violència són escenes en què els homes comencen a mantenir relacions sexuals (més pròpiament, a exercir violència sexual) amb dones que estan adormides. Un altre exemple és quan els homes exerceixen algun tipus de pressió o coacció sobre les dones, que en una primera instància mostrarien la seva negativa a mantenir aquestes relacions sexuals, però després de la coacció de l'home hi accedeixen. Així, la pornografia perpetua la reinterpretació d'aquestes dinàmiques com a actes sexuals consentits i no com a violència sexual (Alario, 2021).

D'altra banda, la pornografia també contribueix a promoure la violència sexual d'una altra manera, mostrant escenes on hi ha una violència més evident i explícita, i erotitzant aquesta violència. Així transmet el missatge que la violència que puguin exercir els homes és sexualment excitant. Un exemple més concret n'és el vídeo més vist de pornografia, del 3 de maig de 2019, que reflecteix una violació grupal a una dona, en què hi ha quatre homes violant-la, burlant-se'n i copejant-la mentre plora (Alario, 2022).

A escala empírica, la veritat és que hi ha una evidència considerable d'estudis que vinculen el consum de pornografia amb la violència sexual. Hi ha tant estudis correlacionals (Bergen i Bogle, 2000; Kutchinsky, 1991; Jaffee i Strauss, 1987; Hald et al., 2010), com investigacions experimentals i evidència causal (Malamuth et al., 2000; Allen et al., 1995; Zillmann i Bryant, 1984; Allen et al., 1995; Wright et al., 2016), que demostren que el consum de pornografia incrementa la tolerància envers els actes de violència sexual, com també l'agressivitat i la propensió a cometre aquests actes. Entrevistes amb policies han revelat que en moltes agressions sexuals grupals preval la influència de la pornografia, «no existeixen *manadas* ni agressions sexuals que no hagin consumit abans moltes hores de porno» (Rojas-Estapé,⁹ 2024:105).

9. En 2025, Marian Rojas Estapé va ser objecte de crítiques per declaracions considerades homòfobes. L'autora d'aquest capítol no dona suport ni comparteix afirmacions ni actituds homòfobes de cap mena; el treball de Rojas-Estapé s'inclou a causa de la rellevància de la seva trajectòria professional i les seves aportacions a l'àmbit de l'estudi sobre la pornografia.

Són nombrosos els casos de violència sexual mediatitzats que tenen una connexió profunda amb la pornografia. S'ha comentat abans que precisament després del cas de La Manada es van disparar les cerques de violacions grupals a pàgines web porno, o termes relacionats, com, per exemple, «violació grupal San Fermines» (en relació amb el cas de La Manada). Seguint amb aquesta tendència, quan es va donar a conèixer el cas de Dominique Pélicot, les principals pàgines web pornogràfiques van eliminar els vídeos amb la categoria de «dona adormida». ¹⁰ No sabem què va motivar la decisió d'aquestes plataformes, però intentar desvincular-se de la violència sexual més extrema és possible que en sigui una.

4.3. Promoció i incentivació del consum de pornografia

Hem explicat que, en l'àmbit teòric, la pornografia incentiva la violència sexual, i hem abordat l'evidència empírica que hi ha respecte d'això. D'altra banda, una de les tendències actuals és l'increment de consum de pornografia, sobretot per part de la població més jove (Potenza, 2018; Price, 2016; Ballester-Arnal et al., 2023). Tot i això, s'ha parlat poc de per què el consum s'està incrementant d'aquesta manera, quins en són els actors en joc i els mecanismes principals. Val a dir que un dels factors més evidents és l'expansió de les «noves» tecnologies i l'ús massiu de dispositius mòbils, i aquests en són els principals instruments d'accés (Save the Children, 2020); però, més enllà de les eines concretes utilitzades per accedir al contingut pornogràfic, podem explorar dos factors importants més: la cerca activa de consumidors cada vegada més joves per part de la indústria pornogràfica i la pornificació de la cultura.

4.3.1. *Acréixer el consum de pornografia en edats més primerenques*

En els darrers anys, s'ha fet palès que les principals plataformes de contingut pornogràfic han intentat buscar consumidors d'edats cada cop més primerenques. Hi ha estudis que demostren que una part important de les persones menors d'edat accedeixen a contingut pornogràfic per primera vegada de manera accidental. Segons un estudi del govern del Regne Unit, això és el 36%. ¹¹ Al seu darrer llibre, Marian Rojas-Estapé cita una frase

10. Influencia del porno en el «caso Pélicot» – Otras miradas | Público (publico.es).

11. <https://assets.childrenscommissioner.gov.uk/wpuploads/2023/02/cc-a-lot-of-it-is-actually-just-abuse-young-people-and-pornography-updated.pdf>

d'un director de pornografia amb el qual es va entrevistar i que va declarar el següent: «He aconseguit abaixar l'edat d'inici del consum del meu porno en nens dels dotze als onze anys. Gràcies a això he guanyat molts diners» (p. 93, 2024).

L'atractiu de mirar d'accedir cada cop a consumidors d'edats més primerenques té almenys dos motius principals. D'una banda, consolidar addicions a la pornografia, cosa que és més eficaç des d'un punt de vista neuronal i psicològic quan el cervell està menys desenvolupat, ja que el cervell es deixa portar molt més pel seu sistema natural de recompensa una vegada s'allibera la dopamina (una explicació en detall: Rojas-Estapé, 2024; es recomana també el llibre de Marina Marroquí Escalpez, *Eso no es sexo*). D'altra banda, accedir cada cop a edats més primerenques significa també apujar el volum de consumidors.

4.3.2. Pornificació de la cultura

En una de les seves primeres definicions, MacNair (1996) va conceptualitzar la pornificació de la cultura com un procés a través del qual es fomenta «la incorporació d'imatges i iconografia pornogràfiques en diverses formes de la cultura popular, com ara la publicitat, la ficció popular i el cinema de Hollywood.» Les formes en què la pornografia i les imatges pornogràfiques s'estan fragmentant i difuminant en àmbits tradicionalment no pornogràfics de la cultura popular són cada cop més evidents, i un dels exemples més il·lustratius n'és la música popular. En aquesta línia, Paul (2006) explica com s'ha normalitzat que els artistes homes es rodegin de dones seminues als seus videoclip, les quals adopten pràctiques, postures, narratives que procedeixen de la pornografia.

També han estat àrees clau les de la moda o l'esport, així com l'educació superior, l'art i la tecnologia (vegeu Dilevko i Gottlieb, 2002; Hunter i Soto, 2009; Jeffreys, 2005; Jirasek, Kohe, i Hurych, 2013; Levy, 2005; McNair, 1996; Paasonen et al., 2007). Aquestes tendències abasten una àmplia gamma d'artefactes culturals, des de marques de moda que produeixen curtmetratges pornogràfics per publicitar-se (Babej i Pollack, 2006) i l'explosió de productes amb la marca Playboy (Spain, 2007; Tyler, 2011), fins a la incorporació de classes d'«estudis pornogràfics» en universitats d'Amèrica del Nord (Atlas, 1999).¹²

12. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2374623816643281>

Tot i això, han passat diverses dècades des que es va encunyar el terme de *pornificació de la cultura*, i n'estan apareixent noves formes. De fet, la pornificació de la cultura s'està exacerbant amb nous formats i plataformes disponibles, amb les noves tecnologies i les xarxes socials, i n'és un exemple clar OnlyFans. Es tracta d'una plataforma de subscripció en línia que permet als creadors i creadores de contingut compartir fotos, vídeos i altres materials amb els seus seguidors, que paguen una quota mensual per accedir a aquest contingut. Tot i que va ser creada amb la idea de permetre a qualsevol persona compartir la seva feina, ha guanyat notorietat principalment pel seu ús per a la difusió de contingut sexualment explícit. Actualment, el 97% de les persones creadores de contingut en aquest àmbit són dones, davant del 3% d'homes, cosa que evidencia una clara dinàmica de desigualtat. Aquesta situació reproduïx, una vegada més, els fons de desigualtat presents a la prostitució, nous formats per a les mateixes escoles de desigualtat (De Miguel, 2018).

4.3.3. *Com la pornificació de la cultura augmenta el consum de pornografia*

Encara que no hi ha estudis empírics fins ara que demostrin una relació causal, la pornificació de la cultura podria ser funcional a la promoció de la pornografia, la socialització diferencial de gènere, i a perpetuar certes normes socials que poden incentivar la violència sexual. La pornificació de la cultura contribueix a normalitzar la pornografia, integrant-ne elements clau en la vida quotidiana, i a equiparar-ne el contingut no només amb sexe, sinó amb bon sexe (Abalo i Alario, 2024). A escala individual, la pornificació de la cultura en pot incentivar el consum a través d'un mecanisme associatiu. Si la cultura popular incorpora elements que evoquen la pornografia, és raonable suposar que el cervell associarà aquests elements presents a la cultura *mainstream* no pornogràfica amb imatges o records de contingut pornogràfic, amb la qual cosa en reforçarà la presència i el consum. Aquesta idea se sustenta en diverses teories del màrqueting i la publicitat com són la publicitat de reforç i conceptes com el *top of mind awareness* (TOMA), que es refereix a mantenir una marca a la ment del consumidor de manera constant, per tal que sigui una de les primeres opcions quan decideixi realitzar una compra. Si la cultura popular normalitza i reforça la presència de la pornografia, és més probable que s'activin els circuits neuronals d'associació, que porten al record de la pornografia. Tot i que encara no existeix evidència empírica que sustenti aquesta hipòtesi, el coneixement actual so-

bre el funcionament del cervell suggereix que es podria tractar d'un mecanisme plausible. D'aquesta manera, la pornificació de la cultura es presenta com a element central i important per reforçar el consum de pornografia.

4.3.4. *Altres funcionalitats de la pornificació de la cultura: connexions amb la violència estètica*

La pornificació de la cultura i la indústria pornogràfica estan estretament lligades a la violència estètica. Tot i que la violència estètica opera més enllà de la indústria pornogràfica, és a través de la pornificació de la cultura que s'han exacerbat algunes dinàmiques de la violència estètica. Sheila Jeffreys ja va explicar el 2005 com a través de la pornografia es promocionava la violència estètica: la pornografia representa una imatge de la dona que s'adequa als interessos fetitxistes dels consumidors masculins, amb implants de pits, així com altres formes de cirurgia estètica, depilació extrema i labioplàstia. Aquestes pràctiques avui dia estan normalitzades, ja que la cultura *mainstream* ha assumit la imitació de convencions estètiques pornogràfiques a les pràctiques de bellesa, com la depilació brasilera (Jeffreys, 2005). Jeffreys argumenta que aquestes pràctiques no només són tan presents com fa 30 anys —quan s'hi van fer les primeres crítiques feministes—, sinó que s'han tornat molt més dures. Un exemple n'és precisament la mateixa depilació, que no era una convenció tres dècades abans i que evoluciona; ara és una convenció o mandat i es fa de manera més extrema, fins i tot depilacions completes i permanents. Això es reflecteix, també, en altres dades que tenim sobre la violència estètica —com les intervencions quirúrgiques. Abans d'entrar de ple en la seva quantificació, però, hem d'entendre què és exactament la violència estètica i com ha estat teoritzada per la literatura feminista.

4.3.4.a. *La violència estètica: conceptualització i dades*

La presa de consciència sobre la violència estètica és, sens dubte, un element central en aquesta quarta onada feminista. Consisteix en una forma d'opressió que es manifesta a través de la imposició d'estàndards de bellesa inabastables i poc realistes, i pot provocar que les dones sentin pressió per adequar-se a aquests ideals. La teoria feminista ja ha avançat molt en la nostra comprensió del fenomen (Jeffreys, 2005; Wolf, 1990; Pineda, 2020). Entre d'altres, disposem de l'obra seminal de Naomi Wolf, *The Beauty Myth*, que sosté que els estàndards de bellesa a la societat estan construïts per mantenir la subordinació de les dones en promoure una definició restringida de l'atractivitat que,

sovint, resulta inassolible per a la majoria d'elles. Wolf argumenta que aquests estàndards de bellesa no són merament estètics, sinó que estan profundament entrelaçats amb les dinàmiques de poder, ja que distreuen les dones de qüestions importants relacionades amb la igualtat i l'autonomia (Ramati-Ziber et al., 2020). Aquesta noció també és defensada per Sheila Jeffreys, que critica que les normes de bellesa s'utilitzen per imposar conformitat a les dones, i suggereix que la pressió per ajustar-se a aquests ideals pot conduir a l'autocoscificació i a una disminució del sentit d'agència (Ingram et al., 2023).

Amb això direm que la violència estètica, igual que la prostitució, opera com una altra escola de desigualtat de gènere (De Miguel, 2018), i ensenyarem les dones a veure's a si mateixes com a objectes del desig aliè i a valorar la identitat a partir d'una mirada masculina internalitzada. Aquesta violència no dicta què pensar sinó com pensar; el problema no rau en la definició de la bellesa, sinó en la centralitat que adquireix com a criteri de valor exclusivament per a les dones. Com a eina de socialització de gènere, imposa a les dones la recerca d'ideals inabastables, cosa que promou una sensació constant d'insuficiència, reforçada, entre altres mecanismes, per les representacions mediàtiques que vinculen el valor femení a l'aparença física.

Resulta particularment rellevant observar com, malgrat els avenços en la igualtat formal de les dones, la violència estètica i la representació de la dona no només han quedat inalterades, sinó que, en alguns casos, s'han vist exacerbades. Al seu darrer llibre, Pineda (2024) examina com, en els discursos i les representacions mediàtiques de les dones, els canvis han estat mínims. Tot sovint, aquests discursos continuen perpetuant una imatge de la dona en rols tradicionals, presenten l'amor i la maternitat com a principals interessos, i les retraten com a consumistes i superficials, sempre preocupades per l'aparença física. Amb l'afegit de la pornificació creixent de la cultura, la representació de les dones és, a més, cosificadora i hipersexualitzada.

La severitat o l'augment de la violència estètica també es reflecteix a les dades. Com la violència sexual, és una violència que pateixen desproporcionadament les dones: el 85% de les operacions estètiques són per a dones, i 9 de cada 10 casos de trastorns alimentaris afecten dones. De la població de dones, el 60% se sent infeliç amb el cos; el 99% es depila alguna part del cos, i 4 de cada 10 es maquilla cada dia. A més d'aquestes dades, n'hi ha d'altres que ens indiquen una exacerbació del fenomen: l'edat dels primers retocs estètics ha baixat dels 35 als 20, mentre que pràctiques concretes com els rejuveniments vaginals han augmentat un 23%.¹³ Aquestes dades

13. Totes aquestes dades s'han recollit del llibre *Tu argumentario feminista en datos*, de Julia Sallander (2024).

ens parlen sobre les conseqüències de la violència estètica, i són útils per entendre el fenomen, però a escala teòrica ens podria resultar interessant mirar de captar la violència estètica en si. És a dir, aquella pressió social per assolir un cànon de bellesa concret.

Les dades podrien estar relacionades amb quin tipus de dones s'estan visibilitzant als mitjans o la indústria cultural, o quines pràctiques s'estan popularitzant. Encara que no tenim una font de dades rellevant, podríem pensar o assumir amb confiança que la proporció de dones que es visibilitzen de manera hipersexualitzada, i amb un cànon de bellesa heteronormatiu, tant als mitjans i la indústria cultural com a les xarxes socials, ha anat augmentant, tal com s'ha exposat a la secció de pornificació de la cultura. Encara que no puguem mesurar la magnitud d'aquest augment, sí que hi ha múltiple evidència experimental que l'exposició a aquestes imatges augmenta el malestar de les dones, la seva autocosificació i la comparativa amb altres dones (Prichard et al., 2023). En aquest sentit, diversos estudis han mostrat que l'ús freqüent d'Instagram, per exemple, està relacionat amb nivells d'autocosificació més alts (Cohen et al., 2017; Fardouly et al., 2018; Feltman i Szymanski, 2018), amb la qual cosa podríem esperar que, a causa de l'augment de l'ús d'aquesta xarxa social, la població estigui cada cop més exposada a un contingut que danya.

4.4. Les violències com a sistema d'engranatges

Acabem de veure com la violència estètica està estretament connectada amb la violència sexual i la pornografia. Aquestes violències no només tenen en comú uns rols de gènere marcats, sinó que, a més, aquestes violències els promouen. Així, podríem pensar en aquestes violències com un sistema de reforç mutu, en què cadascuna promou unes pràctiques que incentiven rols de gènere concrets i unes normes socials, que alhora són funcionals a l'hora d'agreuja altres formes de violència. Podríem pensar que una condició necessària per perpetuar la violència sexual és la percepció de les dones com a objectes de desig per al gaudi masculí. En aquest cas, la violència estètica pot ser funcional per perpetuar la violència sexual, ja que la violència estètica promou la cosificació i hipersexualització de les dones, que facilitaria la despersonalització necessària per perpetuar la violència sexual. Hi ha evidència que, com a conseqüència de l'exposició a missatges sexualitzats, les nenes i les dones poden interioritzar la creença que ser sexualment atractives per als homes és un aspecte important de la seva identitat. Aquesta sexualització interioritzada està relacionada amb

actituds sexistes i de tolerància envers l'assetjament sexual (Moscatelli et al., 2021).

Tant l'exemple com l'evidència que s'acaba d'exposar ens conviden a pensar de manera molt experimental, i evidentment sense evidència causal sobre això, en les violències no com a independents entre si, sinó com a mecanismes de reforç mutu. Aquesta perspectiva suggereix que les violències funcionen com un sistema d'engranatges: el moviment d'un tipus de violència facilita i sosté el funcionament d'altres, fet que perpetua un cicle d'opressió i violència. I per què és especialment útil la metàfora de l'engranatge? Un engranatge és un mecanisme amb dents que transmet moviment d'una peça a una altra en una màquina, i això transfereix energia i acció entre diferents components. En aquesta metàfora, imaginem cada tipus de violència —per exemple, la sexual i l'estètica— com un engranatge dins d'un sistema interconnectat de violències. Cada forma de violència té característiques pròpies, però totes contribueixen al funcionament global de l'opressió i s'impulsen mútuament. Tot seguit, s'ofereix una representació visual d'aquest sistema d'engranatges de violències, i es dona una explicació sobre com una forma de violència pot promoure i perpetuar altres formes de violència.

Figura 6. Il·lustració de les violències com un sistema d'engranatges.

Tot i que està fora de l'abast d'aquest capítol teoritzar com les (moltes) formes de violència es reforcen mútuament, sí que s'ha volgut destacar

l'aspecte de la interrelació i el reforç mutu. Tal com mostra la figura, s'ha inclòs la violència econòmica per desenvolupar un altre exemple. La violència econòmica comporta el control o la privació de l'accés a recursos econòmics, restringir l'accés al treball, fomentar la dependència econòmica; o també pot incloure no contribuir al sosteniment familiar, per exemple, no pagant pensions en cas de divorci. La limitació de l'autonomia financera de les dones actuaria augmentant la vulnerabilitat davant d'altres formes de violència (física, psicològica, sexual, etc.) i dificultant la capacitat per sortir de situacions de maltractament, per exemple. Per tant, podem imaginar que el fet d'exercir violència econòmica pot ser funcional a altres tipus de violència.

4.4.1. *El discurs de la lliure elecció*

L'auge de la violència estètica, o el blanqueig de la pornografia amb fenòmens com OnlyFans, s'estan duent a terme sota un vel discursiu de lliure elecció. El *mite de la lliure elecció*, tal com ho planteja la filòsofa feminista Ana de Miguel, desenvolupat en detall al seu llibre *Neoliberalismo sexual*, és la falsa idea de plantejar com una «elecció» individual una cosa assumida i condicionada en un context marcat per desigualtats estructurals de gènere. El discurs de la lliure elecció s'utilitza per justificar pràctiques que estan marcades o forçades per sistemes d'opressió patriarcal i una socialització de gènere des d'edats primerenques, però que acaben presentant-se com a eleccions lliures.

A més, aquest discurs de llibertat aparent s'entrellaça amb narratives que el legitimen a través de valors contemporanis com l'«autocura» en el cas de la violència estètica, o la «monetització del contingut» en el cas de plataformes com OnlyFans. Aquestes justificacions, presentades com a empoderament personal, no només emmarquen les accions com a resultat de la lliure elecció, sinó també com una resposta estratègica dins de les condicions materials i simbòliques imposades pel sistema. Sota aquest discurs, no només es fa de manera lliure, sinó que a més és funcional i empoderant.

El problema del discurs de la lliure elecció no és únicament que s'atribueixen decisions marcades per qüestions estructurals i de socialització a factors individuals, sinó que això complica una anàlisi crítica i el qüestionament de les decisions esmentades. S'haurien de poder plantejar així: per què són els homes els que paguen per contingut sexualment explícit i les dones són les que el comparteixen? I per què són les dones les que se sotmeten a més tractaments per alterar l'aspecte físic?

4.5. La comunicació paradoxal

Hem vist que, en el context actual, s'observa un consum massiu i cada cop més precoç de pornografia, juntament amb una cultura dominant marcada per la pornificació. Paral·lelament, valors com la igualtat es consoliden i el feminisme s'institucionalitza i es popularitza, i es posicionen com a part del consens moral positiu. Això planteja un interrogant sobre els missatges que estan rebent les persones més joves, que poden estar exposades a dos tipus de missatges contradictoris; això és el que anomenem *comunicació paradoxal*. Aquest context de comunicació paradoxal és el que precisament ens pot estar facilitant, alhora, avenços en igualtat formal i retrocessos en el context de la violència contra la dona. En aquesta secció detallem aquest possible desenvolupament.

D'una banda, el feminisme s'ha consolidat com un moviment de masses i s'ha institucionalitzat a través de partits polítics, lleis i programes educatius. Aquest enfocament promou un missatge de respecte, igualtat formal i prevenció de la violència, i destaca la importància del consentiment i els límits en les relacions interpersonals. Aquest missatge és directe, i és fàcil observar com diverses organitzacions, partits polítics i persones individuals articulen aquests discursos de manera explícita. A més, cada vegada és més comú trobar dones i homes que comparteixen els mateixos espais, la qual cosa reflecteix una norma social emergent en què es considera natural veure, per exemple, dones líders que ocupen i comparteixen llocs de poder. Aquesta normalització de la presència femenina en rols de responsabilitat representa un avenç significatiu cap a la igualtat de gènere en els àmbits professional i polític.

D'altra banda, hi ha un missatge oposat que emergeix de la indústria pornogràfica, àmpliament accessible, i de la cultura *mainstream*, on les dones continuen sent representades com a objectes hipersexualitzats. Aquest fenomen s'estén a través de noves plataformes com OnlyFans i és agreujat per la violència estètica, que reforça la cosificació i la hipersexualització de les dones. Així, les persones joves estan exposades simultàniament a missatges d'igualtat i empoderament, i representacions que perpetuen la violència sexual i la cosificació de les dones.

Com a resultat, es genera una comunicació paradoxal, en què coexisteixen missatges contradictoris sobre el paper i la representació de les dones a la societat. S'observen dos discursos clarament polaritzats amb missatges incompatibles entre si, fet que genera confusió i conflicte en els qui els reben. En altres paraules, la comunicació paradoxal es produeix quan una persona rep simultàniament dos missatges oposats, cosa que impossibilita

respondre de manera coherent a tots dos de manera simultània. Aquest tipus de comunicació pot ser verbal o no verbal i, malgrat que és un concepte que prové de la psicologia, segons explica la psicòloga Victoria Compañ, es pot fer servir per descriure molt bé el tipus de situació que vivim.

El problema de la comunicació paradoxal té un afegit i és la font dels missatges. El discurs de la igualtat i el feminisme ha adquirit l'espai oficial i institucional, i ha esdevingut una font des de la qual moltes persones joves accedeixen a aquests missatges. L'altra cara de la moneda, els missatges de cosificació (igual que els neosexistes) provenen de l'esfera de l'entreteniment, les xarxes socials, i de figures que poden estar més properes a la població jove per edat, i hi arriben amb un impacte sever.

5. Reflexions i recomanacions per abordar la violència sexual

Aquest capítol ha reflexionat sobre la centralitat de la violència sexual a la quarta onada feminista, que ha estat el tema de batalla i avenç feminista, però també sobre l'àrea de retrocés i repunt de la mateixa violència sexual. L'avenç s'ha caracteritzat per expandir allò que s'entén per violència sexual, per l'augment de la denúncia i pel descens de la vergonya social a denunciar. El retrocés està reflectit en el repunt de la violència sexual, amb el suport de certs desenvolupaments a la indústria cultural. Tot això fa que convisquin a la societat dos tipus de missatges contradictoris, i que ens porten a horitzons diametralment oposats. En aquest context, què fem i com abordem la qüestió de la violència sexual? Aquest capítol tanca amb cinc recomanacions clau per abordar la violència sexual. Són recomanacions urgents i es poden començar a desenvolupar a partir d'aquest mateix moment, no necessiten grans canvis estructurals. No són propostes necessàriament noves, i des de diferents sectors s'han reivindicat fa uns quants anys. Les recomanacions es poden dividir en tres blocs principals: un de dades, l'altre de regulació de la pornografia, i el tercer i darrer té a veure amb els programes d'educació sexual, dividit en tres propostes diferents.

5.1. Recollida de dades fiable

Per abordar un problema hem d'entendre'n l'evolució i la magnitud. Si bé a escala teòrica s'ha escrit molt sobre la violència sexual, i cada cop hi ha

més investigacions empíriques, necessitem dades fiables i robustes al llarg del temps per entendre com evoluciona aquest fenomen. Per això, seria imprescindible que les autoritats competents dediquessin més esforços a la recollida i centralització de dades, per entendre com evoluciona aquesta violència (Rincón, 2024a). Per concretar aquesta recomanació, el més urgent seria dissenyar una enquesta completa i comprensiva que superi les limitacions de les enquestes existents (Rincón, 2024b) i que es dugués a terme anualment per entendre l'evolució de la violència. Seria recomanable intentar recollir dades respecte a la victimització tant com pel que fa a la perpetuació d'aquesta violència.

5.2. Regular l'accés a la pornografia

En aquest capítol s'ha recollit tant evidència empírica com arguments teòrics sobre com la pornografia actualment —pornografia *mainstream* i masculista— contribueix a fomentar la violència sexual a través de la seva invisibilització i erotització. A més, hem observat com aquestes plataformes busquen atraure consumidors cada cop més joves, no només per ampliar la base d'usuaris, sinó també per fomentar un consum individual més intensiu mitjançant la generació d'addicció. Per tant, el més urgent és prohibir-ne l'accés a menors que són el blanc principal d'aquestes plataformes. Tot i que és un camp de recerca recent, ja s'han elaborat algunes propostes des d'una perspectiva legal. L'article de Martínez-Otero (2024) proposa una sèrie de mesures legals per restringir l'accés de menors a la pornografia en línia, abordant diversos àmbits normatius. Una de les propostes centrals és reformar el Codi Penal perquè l'article 186 permeti sancionar la difusió de pornografia a menors, fins i tot en casos de transmissió indirecta a través de plataformes digitals. Se suggereix també que la Llei general de comunicació audiovisual (LGCA) exigeixi a les plataformes de pornografia l'ús obligatori de sistemes de verificació d'edat i controls parentals, a fi d'assegurar el bloqueig efectiu d'accés a menors. De manera addicional, s'assenyala la importància que aquestes plataformes de contingut pornogràfic evitin el tractament de dades de menors mitjançant un control d'edat rigorós, com ho exigeix la normativa de protecció de dades. Finalment, es destaca el paper de les autoritats competents en la supervisió i sanció d'aquelles plataformes que no compleixin aquestes obligacions, a fi de promoure un entorn digital més segur per a la infància mitjançant sancions i mesures de compliment efectiu.

5.3. Educació sexual

5.3.1. *Edutainment*

És evident que prohibir totalment l'accés a aquestes plataformes és difícil de materialitzar en una era digital on sempre hi ha alternatives tecnològiques que n'assegurin l'accés. Per això, és molt important una educació que desincentivi i faci menys atractiu l'accés a aquest contingut, per fomentar el sentit crític i el rebuig envers aquest tipus de contingut, no a través de les normes d'accés, sinó a través de l'ús crític de la raó i de les creences al voltant d'aquesta mena de continguts. Tot i això, cal fer-ho des de formats educatius que siguin efectius. En aquest camp, tenim molta evidència que, en línies generals, la comunicació que genera emoció acostuma a ser la més efectiva. En aquest sentit, l'*edutainment* és un nou camp comunicatiu que combina l'educació amb l'entreteniment, i que fa que el contingut sigui més lúdic i interessant. Es recomana explorar aquest format pel que fa al cultiu d'una posició crítica.

5.3.2. *Avaluar els programes d'educació sexual*

En línia amb la política de la recollida de dades per entendre el fenomen de la violència sexual, resulta cabdal avaluar totes les estratègies que es facin servir per prevenir aquesta violència. Això és fonamental per evitar un dels riscos d'aquestes intervencions: el potencial de rebuig que es pot generar contra aquestes intervencions. Ens trobem en un moment en què el feminisme està sent institucionalitzat, la qual cosa pot fer que, per a molts joves, es percebi com una cosa imposada i tediosa. És crucial invertir esforços perquè aquestes intervencions no generin resistència, i el pas fonamental per això és entendre com s'estan integrant aquestes intervencions. Urgeix avaluar què és el que estem fent i de quina manera està sent rebut per la població jove.

5.3.3. *Aliar-se amb el món digital i els creadors i creadores de contingut*

És fonamental reconèixer quins són els veritables espais de formació i educació. Si la pornografia s'està utilitzant com a eina educativa en el sexe, sabem que les xarxes socials, i més concretament plataformes com Insta-

gram o TikTok, són les noves places, i les noves àrees on les persones més joves passen la major part del dia. És aquí on s'instrueixen sobre què pensar i com pensar. Per tant, i si volem canviar les creences i les normes socials a llarg termini i de manera efectiva, una part de l'educació sexual s'ha de fer en aquest camp, de manera didàctica i amena. Per fer-ho, és fonamental aliar-se amb persones creadores de contingut, per promocionar informació saludable que arribi al públic indicat de manera indirecta. Ja s'han dut a terme diverses col·laboracions amb creadores de contingut amb fort impacte; es pacta un contingut concret i es promou directament a través de les xarxes socials.

Bibliografia

- ABDULALI, S. (2020). *De qué hablamos cuando hablamos de violación*. Ediciones Cátedra.
- ALARIO, M. (2021). *Política sexual de la pornografía. Sexo, desigualdad, violencia*. Ediciones Cátedra.
- ALLEN, M., D'ALESSIO, D. A. V. E., i BREZGEL, K. (1995). A meta-analysis summarizing the effects of pornography II aggression after exposure. *Human communication research*, 22(2), 258-283.
- ANDUIZA, E., i RICO, G. (2024). Sexism and the far-right vote: The individual dynamics of gender backlash. *American Journal of Political Science*, 68(2), p. 478-493.
- ATLAS, J. (1999, 3 29). The loose canon: Why higher learning has embraced pornography. *The New Yorker*, p. 75.
- BABEJ, M., i POLLAK, T. (2006). Maddison Ave goes (soft) porn. *Forbes.com* Retrieved November 16, 2015, from http://www.forbes.com/columnists/2006/10/04/unsolicited-advice-advertising-oped_meb_1005porn.html
- BALLESTER-ARNAL, R.; GARCIA-BARBA, M.; CASTRO-CALVO, J.; GIMENEZ-GARCIA, C., i GIL-LLARIO, M. D. (2023). Pornography consumption in people of different age groups: An analysis based on gender, contents, and consequences. *Sexuality Research and Social Policy*, 20(2), 766-779.
- BERGEN, R.K., i BOGLE, K.A. (2000). Exploring the connection between pornography and sexual violence. *Violence and victims*, 15(3), p. 227.
- BROWNMILLER, S. (1981). *The Pornography Question*. *Bill Rts J.*, 14, p.19.
- (1993). *Against our will: Men, women, and rape*. Ballantine Books.
- COBO, R., i RAENA, B. (2020). *Breve diccionario de feminismo*. Madrid: Catarata.

- COHEN, R.; NEWTON-JOHN, T., i SLATER, A. (2017). The relationship between Facebook and Instagram appearance-focused activities and body image concerns in young women. *Body Image*, 23, 183–187. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2017.10.002>
- DILEVKO, J., i GOTTLIEB, L. (2002). Deep classification: pornography, bibliographic access, and academic libraries. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 26(2), p. 113-139.
- DWORKIN, A. (1987). *Intercourse*. Simon & Schuster.
- FALUDI, S. (1991). *Backlash: The undeclared war against American women*. Crown.
- FARDOULY, J.; WILLBURGER, B. K., i VARTANIAN, L. R. (2018). Instagram use and young women's body image concerns and self-objectification: Testing mediational pathways. *New Media & Society*, 20, 1380–1395. <https://doi.org/10.1177/1461444817694499>
- FELTMAN, C. E., i SZYMANSKI, D. M. (2018). Instagram use and self-objectification: The roles of internalization, comparison, appearance commentary, and feminism. *Sex Roles*, 78, 311–324. <https://doi.org/10.1007/s11199-017-0796-1>
- FRICKER, M. (2007). *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press.
- HALD, G.M.; MALAMUTH, N.M., i YUEN, C. (2010). Pornography and attitudes supporting violence against women: Revisiting the relationship in nonexperimental studies. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 36(1), p. 14-20.
- HILLSTROM, L. C. (2018). *The #MeToo Movement*. Bloomsbury Publishing USA.
- HUNTER, M., i SOTO, K. (2009). Women of color in hip hop: The pornographic gaze. *Race, Gender & Class*, p. 170-191.
- INGRAM, K. M.; COLLADO, A.; FELTON, J. W., i YI, R. (2023). A preliminary experimental study of self-objectification and risky sex behavior among a university sample of cisgender women in the US. *Archives of sexual behavior*, 52(4), 1643-1651.
- JAFFEE, D., i STRAUS, M.A. (1987). Sexual climate and reported rape: A state-level analysis. *Archives of Sexual Behavior*, 16, p. 107-123.
- JEFFREYS, S. (2005). *Beauty and misogyny: Harmful cultural practices in the West*. Routledge.
- JIRASEK, I.; KOHE, G. Z., i HURYCH, E. (2013). Reimagining athletic nudity: the sexualization of sport as a sign of a 'porno-ization' of culture. *Sport in Society*, 16(6), 721-734.
- KELLY, L. (1988). *Surviving Sexual Violence*, Cambridge: Polity.

- KELLY, L.; BURTON, S., i REGAN, L. (1996). Beyond victim or survivor: Sexual violence, identity and feminist theory and practice. In *Sexualizing the social: Power and the organization of sexuality* (p. 77-101). London: Palgrave Macmillan UK.
- KUTCHINSKY, B. (1991). Pornography and rape: Theory and practice?: Evidence from crime data in four countries where pornography is easily available. *International Journal of Law and Psychiatry*, 14(1-2), p. 47-64.
- LEDERER, L. (1980). *Take Back the Night: Women on Pornography*.
- LEVY, A. (2006). *Female chauvinist pigs: Women and the rise of raunch culture*. Simon and Schuster.
- LOVELACE, L., i McGRADY, M. (1980). *Ordeal*. Citadel, New York (1980/2006).
- MACKINNON, C.A. (1987). *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Harvard UP.
- (1995). *Hacia una teoría feminista del Estado* (vol. 27). Universitat de València.
- MADDISON, S. (2004). From porno-topia to total information awareness, or what forces really govern access to porn? *New Formations*, (52).
- MALAMUTH, N.M.; ADDISON, T., i KOSS, M. (2000). Pornography and sexual aggression: Are there reliable effects and can we understand them?. *Annual review of sex research*, 11(1), p. 26-91.
- MARTELLOZZO, E.; MONAGHAN, A.; ADLER, J. R.; DAVIDSON, J.; LEYVA, R., i HORVATH, M. A. H. (2016). «I wasn't sure it was normal to watch it». London: NSPCC. Retrieved from <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/2016/i-wasn-t-sure-it-was-normal-to-watch-it>
- MCNAIR, B. (1996). *Mediated sex: Pornography and postmodern culture*.
- MIGUEL ÁLVAREZ, A. de (2023). La reacción contra la cuarta ola feminista. La (re)legitimación de la violencia sexual en los tiempos post «Me Too». *Claves filosóficas para comprender lo incomprendible*. Eunomía. *Revista en Cultura de la Legalidad*, 25, p. 58- 77
- (2015). La revolución sexual de los sesenta: una reflexión crítica de su deriva patriarcal. *Investigaciones feministas*, 6, p. 20-38.
- (2018). *Neoliberalismo sexual: el mito de la libre elección*. Ediciones Cátedra.
- (2015). La revolución sexual de los sesenta: una reflexión crítica de su deriva patriarcal. *Investigaciones feministas*, 6, p. 20-38.
- (2016). *Neoliberalismo sexual*. Ediciones Cátedra.
- MORGAN, R. (1980). Theory and practice: Pornography and rape. Eds.: Lederer, L., *Take back the night: Women on pornography*, p. 134-140.

- MOSCATELLI, S.; GOLFIERI, F.; TOMASETTO, C., i BIGLER, R. S. (2021). Women and #MeToo in Italy: Internalized sexualization is associated with tolerance of sexual harassment and negative views of the #MeToo movement. *Current Psychology*, 40(12), 6199-6211.
- MUÑOZ-SAAVEDRA, J.M. (2019). «Una nueva ola feminista, más allá del #MeToo: Irrupción, legado y desafíos». *Políticas Públicas para la Equidad*.
- OTERO, J. M. M. (2024). La restricción del acceso de los menores de edad a la pornografía online: soluciones desde el derecho. *IDP: revista de Internet, derecho y política= revista d'Internet, dret i política*, (40), 8.
- PAASONEN, S.; NIKUNEN, K., i SAARENMAA, L. (2007). Pornification and the Education of Desire. *Pornification: Sex and sexuality in media culture*, p. 1-20.
- PAUL, P. (2007). *Pornified: How pornography is transforming our lives, our relationships, and our families*. Macmillan.
- PINEDA, E. (2021). *Bellas para morir: estereotipos de género y violencia estética contra la mujer*. Editorial Prometeo, Argentina.
- POTENZA, M. N. (2018). Pornography in the current digital technology environment: An overview of a special issue on pornography. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 25(4), 241-247.
- (2018). Pornography in the current digital technology environment: An overview of a special issue on pornography. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 25(4), 241-247. <https://doi.org/10.1080/10720162.2019.1567411>
- PRICE, J.; PATTERSON, R.; REGNERUS, M., i WALLEY, J. (2016). How much more XXX is Generation X consuming? Evidence of changing attitudes and behaviors related to pornography since 1973. *The Journal of Sex Research*, 53(1), 12-20.
- PRICHARD, I.; TAYLOR, B., i TIGGEMANN, M. (2023). Comparing and self-objectifying: The effect of sexualized imagery posted by Instagram Influencers on women's body image. *Body Image*, 46, 347-355.
- QUEEN, C. (1997a). Sex radical politics, sex-positive feminist thought, and whore stigma. In: Nagle J (eds) *Whores and Other Feminists*, New York: Routledge, p. 125-135.
- RAMATI-ZIBER, L.; SHNABEL, N., i GLICK, P. (2020). The beauty myth: Prescriptive beauty norms for women reflect hierarchy-enhancing motivations leading to discriminatory employment practices. *Journal of personality and social psychology*, 119(2), 317.
- RENNISON, C.M., i ADDINGTON, L.A. (2015). Rape against adolescent and emerging adult females: Using NIBRS to compare contexts and inform policy. *Justice Research and Policy*, 16(2), p. 165-184.

- RINCÓN, L. (2024). Understanding gender-based violence in equal times. [Project]: <https://elobservatoriosocial.fundacionlacaixa.org/documents/d/observatoriosocial/sr24-summary-of-awarded-projects-leire-rincon>
- (n.d). La quantificació de la violència sexual: una revisió sistemàtica de les enquestes.
- ROJAS-ESTAPÉ, M. (2024). *Recupera tu mente, reconquista tu vida*. Editorial Espasa.
- SALANDER, J. (2024). *Tu argumentario feminista en datos*. Editorial Montena.
- SAVE THE CHILDREN (2020). «(Des)información sexual: pornografía y adolescencia».
- (2024). «Silenciadas».
- SERRA, C. (2024). *El sentido de consentir*. Anagrama.
- SPAIN, W. (2007, 5 9). Playboy's net nearly doubles on growth from licensing. *The Wall Street Journal*, p. B2.
- TARDÓN RECIO, B. (2017). La violencia sexual: desarrollos feministas, mitos y respuestas normativas globales (Doctoral dissertation, Universidad Autónoma de Madrid).
- TYLER, M. (2011). *Selling sex short: The pornographic and sexological construction of women's sexuality in the West*. Newcastle, England: Cambridge Scholars.
- TYLER, M., i QUEK, K. (2016). Conceptualizing pornographication: A lack of clarity and problems for feminist analysis. *Sexualization, Media, & Society*, 2(2), 2374623816643281.
- WOLF, N. (1990). *The beauty myth: How images of beauty are used against women*. Random House.
- WRIGHT, P. J.; TOKUNAGA, R. S., i KRAUS, A. (2016). A meta-analysis of pornography consumption and actual acts of sexual aggression in general population studies. *Journal of Communication*, 66(1), 183-205.
- ZILLMANN, D., i BRYANT, J. (1984): Effects of massive exposure to pornography. En *Pornography and sexual aggression*. Academic Press, 1984. p. 115-138.

Biodata

Leire Rincón García és investigadora a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i membre del grup de recerca Democràcia, Eleccions i Ciutadania (DEC). Actualment lidera un projecte sobre violència de gènere, «Gender-based violence in equal times», finançat per la convocatòria Social

Research Call de la Caixa (2024). Abans va ser investigadora postdoctoral Margarita Salas a la UAB (2022-2024) i investigadora postdoctoral a la Càtedra de Sociologia Política i Política Social de la Universitat Humboldt de Berlín (2021-2022). Va desenvolupar la seva tesi doctoral a la Universitat de Barcelona (UB) i al IBEI (2017-2021). La seva recerca se centra en el comportament polític i l'opinió pública, i més recentment en el fenomen de la violència masclista, com quantificar-la i entendre la seva evolució, així com l'efectivitat de programes preventius.

Veus digitals: *influencers* i la difusió de narratives antifeministes a Espanya

Paula Zuluaga, Alejandro Tirado Castro i Marta Fraile

1. Introducció

A l'era digital en què vivim, els i les *influencers* tenen un paper cabdal en la propagació d'idees, incloent-hi aquelles de caràcter masculista o antifeminista. A diferència d'espais com la «masclosfera» (fenomen específic al qual es dedica el capítol següent d'aquest volum), aquests creadors de contingut operen en espais més amplis de les xarxes socials, i arriben a audiències heterogènies que podrien no estar inicialment alineades amb discursos antifeministes. Segons dades del 2021, al voltant del 40% de la població espanyola adulta segueix *influencers* a les xarxes socials (enfront d'un 43% a escala mundial), cosa que demostra l'enorme penetració d'aquests creadors de contingut a la vida quotidiana de la ciutadania (YouGov, 2021).

Els i les *influencers* poden contribuir a difondre i normalitzar idees antifeministes que podrien no ser acceptades en entorns institucionals o educatius. D'una banda, el gran nombre de seguidors i la posició central en xarxes de comunicació els atorguen la capacitat de persuadir i crear opinió pública (Fraile, Tirado Castro, i Zuluaga, 2025). El seu estil de comunicació genera confiança i proximitat amb les audiències, cosa que facilita la subtil transmissió d'idees. A més, la seva influència és particularment rellevant entre els joves, atesa la creixent importància de les xarxes socials durant els anomenats «anys impressionables» de la seva socialització (Dinas 2010; Osborne et al., 2011).

En aquest capítol explorem els continguts antifeministes que difonen els i les *influencers* més destacats a Espanya als seus perfils socials a través d'una anàlisi del contingut de les publicacions dels seus comptes. Per fer-ho ens basem en una enquesta en línia representativa de la població espanyola entre 16 i 79 anys, feta el 2022 i que nosaltres vam dissenyar, en què

preguntàvem als participants quins creadors de contingut seguien habitualment. A partir de les seves respostes, vam identificar els i les *influencers* que les persones participants deien seguir amb més freqüència i en vam examinar el contingut, centrant-nos en la identificació de missatges classificables com a feministes o antifeministes. Aquesta anàlisi ens permet caracteritzar el tipus de contingut antifeminista difós per aquestes figures digitals en espais d'ampli abast social, i com aquest contingut podria estar modelant les percepcions i actituds de les seves audiències envers el feminisme i la igualtat de gènere.

2. Els *influencers* i l'opinió pública

2.1. Influència i abast

L'aparició i ràpida consolidació de la figura dels i les *influencers* han transformat el panorama de les xarxes socials en els darrers anys. El que va començar com una activitat espontània i casual d'usuaris que compartien les seves experiències personals s'ha convertit en una professió amb un impacte significatiu a la societat. Els creadors de contingut han sorgit en diversos àmbits, des de la moda i la bellesa fins als esports, viatges, estil de vida, videojocs o el fitness. El seu èxit rau en la capacitat per connectar amb el públic de manera personalitzada, compartint les seves vivències i opinions percebudes com a genuïnes sobre una varietat de temes.

La monetització del contingut s'ha convertit en l'eix central del model de negoci dels i de les *influencers*, que obtenen beneficis tant de les plataformes on publiquen, gràcies als ingressos proporcionats per la publicitat, com de les col·laboracions amb marques i empreses. Aquestes últimes veuen en els i les *influencers* una oportunitat per promocionar els seus productes de manera eficaç atesa la proximitat i possibilitat d'identificació de les audiències amb aquests creadors de contingut. El carisma i el magnetisme d'aquestes figures són fonamentals per alimentar la seva capacitat de modelar les preferències i els comportaments de la seva audiència.

El panorama dels i de les *influencers* a Espanya ha crescut notablement en molt pocs anys. Fins a un 80% de les empreses espanyoles admeten fer servir aquest recurs a les seves campanyes de màrqueting el 2020 (AEA, 2020). Instagram, Twitter, TikTok i YouTube són les principals plataformes que fan servir els i les *influencers* per difondre els seus continguts. Tot i que les xarxes socials encara no es consideren completament fiables per a

notícies, s'estima que el 76% de la generació Z (és a dir, els que van néixer entre mitjans dels 1990 i finals dels 2000) les fa servir com a principal font d'informació (Kantar, 2021; ICMedia, 2021). A Europa, 394 milions d'usuaris accedeixen a xarxes socials a través de dispositius mòbils, amb el 48% que les fa servir diàriament (Statista, 2020). A Espanya, 26,6 milions de persones entre 16 i 70 anys utilitzen xarxes socials, i Instagram, TikTok i Twitch són les que més han crescut recentment (IAB Spain, 2021). Tot i que la majoria d'aquests creadors i creadores de contingut tenen al voltant de 50.000 seguidors, alguns arriben a milions. Aquesta evidència, però, ofereix una imatge parcial d'un fenomen en evolució constant. Les tendències en el món dels i de les *influencers* canvien ràpidament, i les mètriques de seguidors varien entre plataformes, cosa que dificulta obtenir una visió completa i actualitzada del panorama (Michaelsen et al., 2022).

El potencial d'abast dels i de les *influencers* a Espanya s'estén més enllà de les fronteres nacionals. El castellà, com a idioma comú en nombrosos països, amplia considerablement el potencial d'audiències d'aquests creadors de contingut. La seva influència es pot estendre a una comunitat diversa i nombrosa en més de vint països i territoris, especialment a l'Amèrica Llatina, on centenars de milions de persones parlen castellà com a primera llengua.

Tanmateix, és important esmentar que hi ha una frontera difusa entre l'àmbit més general en què operen els i les *influencers* i altres entorns digitals de caire més especialitzat. Dins aquests entorns es troben, per exemple, la masculfera¹ o fenòmens emergents com les *trad-wives*² als Estats Units i les #TeamAlienadas³ a Espanya (Díaz Fernández, García Mingo, i Fuentes, 2023; Han i Yin, 2023; Bauer, 2023). Aquestes subcultures en espais digitals expressen de manera oberta, constant i sistemàtica una oposició al feminisme i les seves reivindicacions (Han i Yin, 2023). D'aquesta manera,

1. Amb «masculfera» ens referim al conjunt informal de comunitats en línia, blogs, fòrums i espais en xarxes socials enfocats a qüestions relacionades amb els homes i la masculinitat (Díaz Fernández i García Mingo, 2022; Han i Ying, 2023). Vegeu també capítol d'E. García Mingo en aquest volum.
2. Les *trad-wives* són *influencers* antifeministes que s'oposen al feminisme mitjançant pràctiques que reivindiquen el paper social de la dona tradicional com a mestressa de casa i cuidadora, i que destaquen la bondat d'aquest paper i la serenitat i felicitat que procura a les dones i les seves famílies en particular i la societat en general.
3. Grup de dones que s'involucra a la masculfera d'Espanya, agrupades sota el *hashtag* #Team Alienadas, i que defensa i fomenta una ideologia antifeminista. Aquesta ideologia possibilita que les dones donin suport a les demandes de victimització dels homes respecte al feminisme i es projectin com a cuidadores dels homes mitjançant accions digitals particulars (Díaz Fernández, García Mingo, i Fuentes, 2023: 421).

alguns i algunes *influencers* de contingut general i que inclouen subtils missatges antifeministes només esporàdicament poden coincidir en posicions amb *influencers* d'aquests entorns o eventualment transitar-hi.

2.2. Potencial persuasiu

Els i les *influencers* tenen un important potencial persuasiu, que s'explica pel seu estil de comunicació immersiu que genera confiança i proximitat amb els seus seguidors. En un treball previ (Fraile, Tirado Castro, i Zuluaga, 2025), proposem aplicar la teoria de la formació de l'opinió pública de Zaller (1992) per entendre la manera com els i les *influencers* persuadeixen les seves audiències per formar-se una opinió sobre el feminisme.

La teoria de Zaller (1992) es basa en quatre eixos analítics: recepció, resistència, accessibilitat i resposta. Encara que aquesta teoria es va proposar a la dècada dels noranta del segle passat i, per tant, molt abans que sobrevingués l'era digital, argumentem que continua sent útil per entendre el mecanisme de persuasió a les xarxes socials a través de la figura de l'*influencer*, el qual presenta similituds amb les antigues «celebritats» de l'era analògica amb una presència prominent als mitjans tradicionals, especialment els programes d'entreteniment a la televisió en hores de màxima audiència. A continuació, expliquem breument aquest model (per a més detalls, vegeu Fraile, Tirado Castro, i Zuluaga, 2025).

Pel que fa als dos primers eixos, la recepció de missatges i la resistència a canviar d'opinió, proposem que els i les seguidors d'un o una *influencer* que no estan gaire interessats en els temes relacionats amb el feminisme o la igualtat de gènere podrien ser susceptibles de ser persuadits o influenciats per les posicions sobre el tema expressades pels i per les *influencers* de manera incidental o esporàdica. Això és degut al fet que inicialment segueixen el o la *influencer* per altres motius, com la moda, el *fitness* o els viatges, i reben missatges sobre el tema del feminisme sense buscar-los activament. El mecanisme és similar al que passa amb els programes de televisió que barregen entreteniment i notícies: la gent es familiaritza amb certs temes polítics gairebé sense adonar-se'n. Estudis previs han demostrat que les persones són més susceptibles de formar-se una opinió o fins i tot de canviar-la sobre temes relativament nous o en què encara no tenen formada una posició ferma (Foos i Bischof, 2021).

D'altra banda, en termes d'accessibilitat, els i les *influencers* destaquen per crear missatges fàcils d'entendre i recordar per les audiències. Pel que fa al format, utilitzen fotos, vídeos i un estil entretingut i espontani que fa

que les seves idees i missatges siguin accessibles per a un públic ampli. A més, i pel que fa a la capacitat de difusió dels seus continguts, els i les *influencers* disposen d'aliats especialment poderosos a les xarxes socials: els algorismes. Aquests exerceixen un paper cabdal en la difusió dels continguts (Cotter, 2018), i ajuden que els seus missatges arribin a més persones, especialment si generen molta interacció. Fet que resulta particularment efectiu quan el contingut de l'*influencer* coincideix amb els interessos d'un segment específic de les audiències, per tal com es produeix el fenomen conegut com la viralització de certs missatges i continguts, cosa que al·ludeix a la difusió intensa i ràpida (Yammine, 2020).

Un avantatge clau dels i de les *influencers* n'és l'aparent proximitat i accessibilitat. A diferència de les celebritats tradicionals, comparteixen les seves experiències diàries, cosa que genera una sensació d'autenticitat i cordialitat. Aquesta proximitat crea confiança i permet que les seves opinions, fins i tot sobre temes complexos com és el del feminisme, siguin més creïbles i convincents. Els seguidors i les seguidores sovint perceben els *influencers* com a amics o amigues, cosa que n'augmenta la capacitat per modelar actituds i comportaments (Haro i Schmuck, 2023). Els i les *influencers* fomenten aquesta relació propera a través de diverses tàctiques, com ara transmissions en viu, l'organització de sessions de preguntes i respostes, i compartint anècdotes personals. La seva capacitat de resposta immediata a les seves audiències a les plataformes reforça la percepció d'accessibilitat i autenticitat.

Finalment, els i les *influencers* mostren una notable habilitat per aconseguir que certs temes s'acceptin i/o tinguin rellevància per a les seves audiències. Aquesta capacitat els permet involucrar audiències que inicialment no mostraven cap interès en aquests temes en particular. Els i les *influencers* sovint presenten les seves opinions polítiques com a espontànies i accessibles: les d'una «persona normal» en contrast amb actors polítics convencionals o celebritats dels mitjans tradicionals que es perceben com a part d'una elit inaccessible. Tot això reforça la seva capacitat per influir i modelar les opinions en temes que van més enllà dels seus nínxols de contingut principal, incloent-hi actituds i postures sobre el feminisme i la igualtat de gènere (Fraile, Tirado Castro, i Zuluaga, 2025).

2.3. Impacte en la gent jove

Els i les *influencers* tenen la capacitat d'influir en la formació d'actituds polítiques dels i les joves, normalitzant idees antifeministes típicament sancio-

nades en entorns institucionals. El seu potencial de persuasió creix amb més probabilitat en el moment de la socialització política juvenil, que passa principalment en l'àmbit familiar i escolar. També hi influeix el context en què els i les joves viuen, així com els esdeveniments polítics d'especial rellevància pública que es produeixen en aquest context. En aquesta etapa, anomenada per la literatura especialitzada com «els anys impressionables», la joventut aprèn, adopta i interioritza principis, idees i fins i tot normes polítiques i socials que es consoliden a l'etapa adulta i tendeixen a romandre estables al llarg de la vida (Colaner i Rittenour, 2015; Dinas, 2010; Fraile i Sánchez-Vitores, 2020). Per contra, els canvis en l'etapa de transició a la vida adulta a causa de fites personals com el matrimoni, la paternitat o la jubilació (Sears i Funk, 1999) tendeixen a ser menors.

És important destacar que la joventut no constitueix un grup homogeni, ja que hi ha diferències substancials en els seus contextos socials, econòmics i culturals que influeixen en el grau de la seva susceptibilitat a diverses influències. Així, joves amb uns referents familiars que paren menys atenció a la política poden ser més permeables a noves experiències i canvis en la seva manera de pensar a causa del rol socialitzador dels *influencers*. La literatura ha demostrat que la socialització política proporcionada pels pares i les mares influeix significativament en la ideologia (Percheron i Jennings, 1981), les actituds i els comportaments polítics (Colaner i Rittenour, 2015), com també les identitats partidistes de les filles i els fills (Jennings i Niemi, 1974). Aquesta herència es canalitza principalment a través de l'estatus socioeconòmic i la participació política dels pares i les mares. Com més alta és la classe social d'un individu, més gran n'és el capital social per establir xarxes i contactes, la capacitat de disposar de temps lliure i el capital econòmic per poder assistir i participar activament en el món polític (Bourdieu, 2016). Igualment, els i les adolescents de famílies polititzades tendeixen a tenir actituds polítiques més estables, mentre que aquells i aquelles de famílies menys interessades en política són més vulnerables a canvis ideològics (Jennings et al., 2009).

D'altra banda, els «anys impressionables» es refereixen al període durant la joventut en què els esdeveniments i el clima sociopolític poden influir de manera significativa en les creences i els comportaments polítics d'una generació (Henry i Sears, 2009). Durant aquesta etapa, la joventut desenvolupa orientacions polítiques que transcendeixen l'entorn familiar a causa de la seva plasticitat cognitiva i emocional més gran. Els esdeveniments polítics en aquesta fase tenen un impacte durador en allò que la generació considera important políticament. Exemples històrics com la guerra del Vietnam i l'escàndol Watergate als Estats Units han demostrat que

aquests esdeveniments poden provocar canvis ideològics significatius (Dinas, 2010; Osborne et al., 2011).

La generació Z, nascuda entre mitjans dels anys 1990 i finals dels 2000, és considerada la primera generació de nadius digitals. A diferència dels *millennials*, que sí que van experimentar els inicis d'Internet, la generació Z s'ha socialitzat en una època en què les connexions en línia estaven disponibles a totes les cases i als dispositius mòbils. Els i les joves de la generació Z han desenvolupat les seves identitats i personalitat convivint amb la ja més que establerta existència d'Internet, les xarxes socials i les plataformes de *streaming* i els i les *influencers*.

Igualment, dos esdeveniments recents han marcat políticament la generació Z espanyola: l'auge del moviment feminista al voltant del 2018 i la pandèmia de la COVID-19. Així, no és estrany que «feminisme» sigui una de les paraules més buscades a Google recentment (Fraile, Gándara, i Zuluaga, 2024). La rellevància del moviment és tal, que ha estat un tema de debat recurrent al Congrés dels Diputats en els darrers anys. Estudis recents també han demostrat que el moviment feminista està associat a un cert retrocés o *backlash* ideològic, cosa que explica en part l'ascens de Vox a les eleccions generals del 2019, entre altres factors (Anduiza i Rico, 2022).

La pandèmia de la COVID-19 també ha impactat profundament en la generació Z. Durant la pandèmia, els i les joves de la generació Z van experimentar una etapa traumàtica a causa de la manca de contacte personal i la minva de les seves llibertats, cosa que en va afectar dràsticament el desenvolupament personal i la socialització política. Aquest buit identitari va ser omplert per la intensa convivència presencial a l'entorn familiar i, especialment, per nivells intensos d'exposició a les xarxes socials com Instagram, Twitch i TikTok. Abans de la pandèmia, el consum de xarxes socials ja era alt, però durant el confinament aquestes plataformes es van convertir en la via principal per mantenir llaços socials i alleujar l'aïllament social, per la qual cosa cal esperar que els seus continguts influïssin de manera decisiva en la formació de les creences i els valors.

A partir de tot plegat, el propòsit d'aquest article és dual: d'una banda, explorar si, com proposem, els i les *influencers* orientats a temes generals com jocs, estil de vida, bellesa, entre d'altres, generen contingut esporàdic amb missatges antifeministes amb el potencial d'influir en l'opinió pública sobre això. D'altra banda, analitzar aquest tipus de missatges en detall. Ens interessa escrutar el contingut d'aquests missatges per respondre les preguntes següents: Quins ingredients componen els puntuals continguts antifeministes dels i de les *influencers*? Defensen rols tradicionals per a homes

i dones? Mostren rebuig envers certs comportaments associats amb el feminisme? S'oposen a polítiques específiques d'igualtat? Amb aquesta finalitat, vam fer una enquesta en línia al desembre del 2022 en què vam preguntar als enquestats quins creadors de contingut seguien freqüentment. A partir d'aquesta informació, vam dur a terme una anàlisi del contingut produït per una llista de 26 *influencers* identificats. Aquesta anàlisi ens permet entendre millor la naturalesa i l'abast dels missatges antifeministes en plataformes digitals i el seu possible impacte en les actituds i percepcions de les audiències.

3. Anàlisi

3.1. Dades i mètodes

Per identificar els i les *influencers* més rellevants per al nostre estudi, vam fer una enquesta en línia al desembre del 2022. Aquesta enquesta va ser dissenyada perquè fos representativa de la població espanyola entre 16 i 79 anys, i hi van participar 5012 persones. L'objectiu principal n'era mesurar el paper dels i les *influencers* en la formació d'actituds sobre feminisme i antifeminisme a Espanya.

En primer lloc, es va preguntar als participants sobre la freqüència amb què utilitzaven les xarxes socials. D'aquests, en vam seleccionar una submostra de 3734 persones que van reportar que veien freqüentment o molt freqüentment vídeos, transmissions en viu, o que escoltaven pòdcasts. A aquest grup se li va demanar que nomenés tres *influencers*, *streamers* o creadors de contingut que seguissin regularment. En vam obtenir 3135 respostes úniques que, després d'un procés de recodificació per unificar els noms correctament, es van convertir en una llista final de 1699 *influencers*. D'aquesta llista, vam seleccionar els vint *influencers* més esmentats, ja que els vam considerar els més populars i amb més seguidors en aquell moment. Aquest criteri de selecció es basa en la premissa que els i les *influencers* més esmentats són aquells que els enquestats recordaven de manera espontània i amb més facilitat, cosa que suggereix un consum més freqüent i proper del seu contingut.

Per complementar la llista inicial, es va incloure una pregunta addicional a l'enquesta en què es demanava als participants que indiquessin amb quina freqüència consumien contingut d'una llista preseleccionada de deu *influencers*. Aquests van ser elegits segons diversos criteris: el nombre de

seguidors, que el contingut principal no fos polític, el gènere i la plataforma principal. Aquesta estratègia ens va permetre assegurar la diversitat a la nostra mostra d'*influencers*. Combinant els resultats de la pregunta oberta i de la llista tancada, vam obtenir un total de 26 *influencers* sobre els quals vam fer l'anàlisi de contingut.

El segon pas de la investigació va consistir en la realització de l'anàlisi del contingut dels i les 26 *influencers* seleccionats. Per a cada *influencer*, es va codificar una publicació per setmana durant els tres mesos previs a l'enquesta, i es van prioritzar els missatges més recents per assegurar-ne la rellevància cognitiva per als enquestats. Es va construir un llibre de codificació sobre temes feministes i antifeministes per analitzar un total de 364 publicacions. Aquestes van ser categoritzades segons el tipus de contingut, com ara videojocs, estil de vida, bellesa i esports, així com per temes rellevants per al feminisme (i l'antifeminisme) a partir del contingut emergent a les publicacions. La codificació la va dur a terme un equip de codificadors sobre les mateixes publicacions, per tal de garantir la validesa interna dels resultats. Aquest procés va resultar en una fiabilitat entre codificadors de Cohen's Kappa = 0,94 sobre 1, cosa que indica un alt nivell de concordança en la interpretació del contingut.

Els missatges analitzats en aquest estudi s'han categoritzat en tres grups diferents: feministes, antifeministes i neutrals. El contingut feminista inclou missatges que donen suport a propostes feministes o defensen els drets de les dones. Aquests poden ser explícits, esmentant directament el terme «feminisme», o implícits, quan la defensa es realitza sense utilitzar aquesta paraula específica. Típicament, aquests missatges inclouen comentaris sobre esdeveniments o notícies d'actualitat des d'una perspectiva profeminista. D'altra banda, el contingut antifeminista engloba els missatges que critiquen o rebutgen el moviment feminista, les seves idees o demandes. Igual que amb el contingut feminista, aquests poden ser explícits o implícits en la formulació. Aquesta categoria inclou comentaris i opinions sobre notícies i comportaments que s'oposen al feminisme o en qüestionen els principis. La tercera categoria, classificada com a neutral, comprèn missatges que no prenen una posició clara respecte al feminisme o antifeminisme. Aquests continguts no comenten ni fan costat, de manera explícita o implícita, a posicions relacionades amb la igualtat de gènere o els drets de les dones.

Aquesta categorització permet una anàlisi detallada de com els *influencers* aborden temes relacionats amb el feminisme en el seu contingut, i tot plegat proporciona una base per examinar la freqüència i el context en què apareixen aquests tipus de missatges.

3.2. Resultats

La taula 1 presenta resultats de l'anàlisi de contingut que es va fer sobre les 364 publicacions dels i de les 26 *influencers* seleccionats. En termes de freqüència, s'observa un equilibri relatiu entre les publicacions amb contingut feminista i antifeminista, sense diferències substancials entre les dues categories. Prop del 70% del contingut es classifica com a «neutral», és a dir, no relacionat directament amb temàtiques de gènere. Aquesta troballa és consistent amb les expectatives, atès que els i les *influencers* analitzats són de caràcter generalista, centrats en una diversitat de temes i no específicament especialitzats en continguts relacionats amb el feminisme. A més, els resultats subratllen la naturalesa híbrida i heterogènia del contingut ofert, per tal com abasten des de temes d'entreteniment, com ara nous videojocs en tendència, fins a discussions sobre temes polítics com la llei trans.

Els canals principals utilitzats per a cada tipus de contingut difereixen de manera rellevant. S'observa que el contingut feminista tendeix a prevaldre en publicacions d'Instagram, mentre que el contingut neutral i antifeminista apareix amb més freqüència en el format de vídeo a YouTube. Aquesta distinció respecte a les plataformes utilitzades podria tenir implicacions importants en termes d'abast, *engagement* i tipus d'audiència que consumeix cada tipus de contingut. La tria de la plataforma pot estar relacionada amb la naturalesa del missatge que es transmet.

Taula 1. Distribució i *engagement* en publicacions d'*influencers*

	Nre. de publicacions	%	Canal principal	Mitjana de visualitzacions /likes	Proporció visualització/ likes per seguidors
Feminisme	54	14,8%	Instagram	52.060	9,4%
Implícit	35	9,6%	Instagram	82.013	9,8%
Explícit	19	5,2%	Instagram	22.107	9,1%
Antifeminisme	66	18,2%	YouTube	4.942.851	38,1%
Implícit	44	12,2%	YouTube	4.125.174	31,8%
Explícit	22	6%	YouTube	817.677	44,4%
Neutrals	244	67%	YouTube	800.420	10,9%
TOTAL	364	100%	-	846.853	14,9%

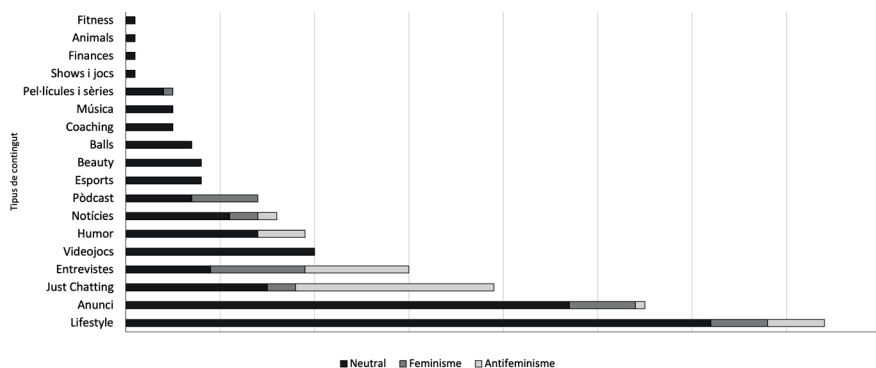
Font: Dades extretes dels continguts dels principals canals dels *influencers*.

L'anàlisi de les darreres columnes de la taula 1 revela diferències significatives respecte a l'abast i l'impacte dels diferents tipus de contingut. En primer lloc, s'hi observa una notable disparitat en la mitjana de visualitzacions o *likes* entre les publicacions antifeministes i feministes. Les publicacions antifeministes arriben a gairebé cinc milions de visualitzacions o *likes*, en un contrast marcat amb les publicacions feministes, que amb prou feines superen les 50.000. Aquesta diferència substancial, encara que possiblement influïda per les característiques de les plataformes, suggereix un consum de contingut antifeminista significativament més gran, cosa que implica un abast d'audiències més ampli d'aquests missatges en comparació dels feministes.

La darrera columna de la taula 1 proporciona una mesura relativa de la implicació o *engagement* amb el contingut, calculada com la proporció de *likes* i visualitzacions en relació amb el nombre de seguidors. Aquest càlcul cerca minimitzar les diferències inherents a les diferents plataformes. Els resultats són molt reveladors: el contingut neutral obté un 10,9% d'interaccions, el feminista un 9,4%, mentre que l'antifeminista arriba a un 38,1%. Això indica que la implicació o *engagement* amb el contingut antifeminista és aproximadament quatre vegades més gran que el d'altres tipus de contingut. Aquesta evidència suggereix l'existència del que s'ha anomenat «passió asimètrica» (Bode i Vraga, 2018), caracteritzada per un nivell de passió i suport significativament més gran per part dels seguidors cap a un cert tipus de contingut, en aquest cas el contingut de caràcter antifeminista, en comparació amb altres tipus de publicacions. L'asimetria observada a l'*engagement* pot crear incentius per produir i publicar contingut antifeminista amb més freqüència, amb l'objectiu de mantenir o augmentar els nivells d'interacció amb la seva audiència. Aquesta dinàmica podria tenir implicacions importants en la propagació i amplificació de missatges antifeministes a les xarxes socials.

Quins tipus de formats són més comuns a cada tipus de missatge? La figura 1 il·lustra els formats més freqüents de les publicacions analitzades a la mostra d'*influencers*. El contingut de *lifestyle*, que presenta i promou un estil de vida particular caracteritzat per l'autenticitat i l'espontaneïtat del o de la *influencer*, emergeix com el tipus més comú. En aquest format, les publicacions de caràcter feminista i antifeminista apareixen en proporcions similars, encara que no hi són predominants. Les publicacions classificades com a entrevistes o *just chatting* mostren la major prevalença de missatges antifeministes, mentre que els pòdcasts i les entrevistes són els formats en què s'observen missatges profeministes en major mesura.

Figura 1. Distribució de contingut feminista i antifeminista per format de publicació en *influencers*

Font: Dades extretes dels continguts dels principals canals dels *influencers*.

El format *just chatting* («només conversant») és el que reproduïx més contingut antifeminista. En aquest format, els i les creadors de contingut interactuen directament amb les seves audiències, sovint en temps real. La interacció bidireccional entre creador i seguidors facilita l'intercanvi d'idees i actituds antifeministes, i obre la possibilitat per a la comunicació dual, on l'*influencer* respon i reacciona a l'*engagement* de la seva audiència en temps real. Aquest fenomen reforça els incentius per publicar més contingut d'aquest tipus, atès l'alt *engagement* que produeixen, tal com indica la darrera columna de la taula 1. A més, suggereix la possibilitat de formar comunitats que reforcin i amplii aquests missatges, potencialment evolucionant cap a espais i subcultures més tancades com la masclosfera.⁴

En canvi, les publicacions feministes tendeixen a presentar un caràcter més unidireccional, i són més freqüents en formats com pòdcasts i entrevistes, que no permeten una interacció directa o en temps real amb els i les seguidors. Encara que les seguidors puguin deixar comentaris i les creadores puguin respondre a la plataforma o en publicacions posteriors, la formació d'una comunitat resulta menys orgànica en comparació amb l'entorn interactiu del *just chatting* utilitzat per *influencers* que generen contingut antifeminista.

A la taula 2 analitzem quins són els tipus de missatges més comuns dins del contingut codificat com a antifeminista. S'hi observa que els creadors de contingut amb tendències antifeministes utilitzen predominantment mis-

4. Vegeu també el capítol d'Elisa García-Mingo en el present volum.

satges hostils cap a les dones i el feminisme. Els temes que emergeixen amb més freqüència inclouen la caracterització del feminisme com a promotor de l'odi envers els homes, la minimització de l'assetjament sexual, la cosificació sexual de la dona i el menyspreu envers les dones feministes. Un exemple il·lustratiu d'aquest tipus de contingut es troba en aquest comentari: «Quines bestieses que diu aquesta tia. S'ha de ser ridícula. Ha dit totes les coses més fastigoses possibles, s'ha buscat els tòpics més absoluts i les merdes més misàndriques possibles. I si això ho fes un home sobre els tòpics de les dones, l'assetjarien per totes bandes».⁵

Aquest tipus de retòrica reflecteix una interpretació distorsionada del feminisme. En lloc d'entendre'l com un moviment que cerca la igualtat i qüestiona els privilegis masculins a favor d'una societat més equitativa, es presenta com un adversari que desvalora i ataca els homes i que fomenta la misàndria. Aquesta narrativa antifeminista sembla basar-se en una percepció del feminisme com una amenaça:

«Fa 80 anys, més menys, [...] es va fer una proposta, un argument, exactament iguals, i no molt semblants, exactament iguals que els que avui fa el feminazisme amb els homes. Fa 80 anys es va fer una discriminació positiva argumentant que el poble jueu havia tingut una sèrie de privilegis històrics reconeguts per ells, pels altres, [...] i que, en aquell moment, els feia falta una discriminació positiva per posar-los una mica sense aquella sèrie de privilegis, superposant els drets i les llibertats d'un poble per damunt de la dels jueus. Aquests en van ser els arguments. Aquests mateixos arguments són els que es fan servir avui dia en el feminazisme».⁶

La freqüència i la naturalesa d'aquests missatges suggereixen un patró sistemàtic en la manera com certs *influencers* aborden i representen els temes relacionats amb el feminisme i la igualtat de gènere.

Així mateix, s'observa una tendència a equiparar el feminisme amb el masclisme, suggerint que tots dos privilegien un sexe sobre un altre. Aquesta falsa equivalència demostra una comprensió superficial o distorsionada dels objectius i els principis del feminisme, que no busca la supremacia d'un gènere sobre un altre. Aquesta narrativa de negació i equiparació contribueix a la desinformació sobre la naturalesa i els objectius del moviment feminista, i pot tenir l'efecte de deslegitimar les experiències i preocupacions de les dones que pateixen discriminació i violència basades en gènere.

5. DalasReview, 19 desembre 2022, YouTube, min 3:34.

6. Roma Gallardo, 8 desembre 2022, YouTube, min 3:30.

Taula 2. Distribució i caracterització de missatges antifeministes per tipus i nínxol de contingut

Codi	Tipus	Observacions	%	Tipus de contingut més comú
Feminisme promou l'odi envers els homes	Explícit	14	3,85	<i>just chatting</i>
Minimitzar l'assetjament sexual	Implícit	12	3,30	<i>just chatting</i>
Cosificació sexual	Implícit	12	3,30	<i>lifestyle</i>
Menyspreu a les dones feministes	Explícit	9	2,47	<i>just chatting</i>
Negació de la violència de gènere	Explícit	9	2,47	<i>just chatting</i>
Negació de l'existència del patriarcat	Explícit	8	2,20	<i>just chatting</i>
Igualar el feminisme amb el masclisme	Explícit	7	1,92	<i>just chatting</i>
Atacs al Ministeri d'Igualtat	Implícit	7	1,92	entrevistes
Rebuig a la nova llei «només sí és sí»	Implícit	7	1,92	entrevistes
Retratar estereotipadament dones i/o homes	Implícit	7	1,92	humor
Negació de sexisme en els mitjans	Implícit	5	1,37	<i>just chatting</i>
Minimitzar la desigualtat de gènere en l'entorn laboral	Implícit	4	1,10	<i>just chatting</i>
El feminisme polaritza la societat	Explícit	4	1,10	<i>just chatting</i>
Governos prioritzen les dones sobre els homes	Implícit	4	1,10	entrevistes
El feminisme està sobrepolititzat	Explícit	3	0,82	<i>just chatting</i>
Donar suport a actituds paternalistes	Implícit	3	0,82	<i>just chatting</i>
Negar la necessitat d'existència del feminisme	Explícit	1	0,27	<i>just chatting</i>
Defensar els rols de gènere per accedir a certs llocs de treball	Implícit	1	0,27	entrevistes
Donar suport a rols tradicionals de gènere referits a la maternitat	Implícit	1	0,27	entrevistes

Font: Dades extretes dels continguts dels principals canals dels *influencers*.

Un segon tema recurrent en el contingut antifeminista analitzat és la minimització i negació de la desigualtat entre homes i dones, així com dels fenòmens que s’hi associen. Aquest patró es manifesta principalment a través del qüestionament de l’existència del patriarcat i la negació de la violència de gènere. En el primer cas, s’afirma, per exemple, «que cap puta persona oligofrènica d’aquestes que venen a fer-te xerrades a l’institut, a dir-te mentides i a explicar-te les seves frustracions de vida, t’afirmin certes coses que mai podran demostrar. És a dir, mai podran demostrar certes coses com que hi ha un patriarcat que estableix certs canons, perquè no n’hi ha».⁷

O respecte a la violència de gènere, afirmacions com: «Entenc que el teu professor afirmi que hi ha “viogen” [violència de gènere] entre les parelles, i això és perquè és un analfabet. Amb això no el vull qualificar, ni de bon tros, simplement estic descrivint el que és. És un fet i ho puc demostrar. En canvi, ell no podria demostrar que aquest tipus de violències són per gènere quan passen a les parelles».⁸ En aquests missatges, la problemàtica social que representa la violència de gènere és qüestionada i descrita com un fenomen interpersonal aïllat, sense reconèixer la influència de la desigualtat estructural i cultural basada en normes i rols de gènere patriarcal subjacents en aquests actes. Aquest enfocament simplifica i descontextualitza un problema complex i multifacètic, i ignora les arrels històriques i socials de la violència de gènere.

Un altre tema recurrent són els discursos contraris a institucions i polítiques específiques relacionades amb la igualtat de gènere. Aquest fenomen es manifesta principalment en crítiques contra el Ministeri d’Igualtat d’Espanya, que en el moment de la producció d’aquests continguts analitzats estava liderat per la ministra Irene Montero. Per exemple, en comentar les declaracions de la ministra davant d’un cas en què una dona va assassinar un home, s’afirma que «quan [l’assassinat] és d’home a dona, i no de dona a home, volen manifestar sempre suport al dolor de la dona, sempre a la dona. En aquest cas no esmenten l’home, lògicament en un discurs sempre supremacista en contra dels homes».⁹ Els missatges d’aquests *influencers* qüestionen el paper del govern en la promoció de la igualtat de gènere en suggerir que les institucions han descuidat els interessos masculins, i presenten una visió distorsionada de les polítiques d’igualtat com un joc de suma zero en què l’avenç dels drets de les dones implica necessàriament una pèrdua per als dels homes.

7. Roma Gallardo, 26 octubre 2022, YouTube, min 1:55.

8. Roma Gallardo 17 novembre 2022, YouTube, min 0:47.

9. Roma Gallardo, 3 novembre 2022, YouTube, min 0:07.

Particularment, s'observa una retòrica que caracteritza el Ministeri d'Igualtat com a ineficaç o fins i tot perjudicial. Aquests discursos sovint descriuen la institució com una mera plataforma que permet a les dones feministes viure a costa de l'Estat, mentre suposadament ataquen i victimitzen els homes. Aquesta narrativa no només deslegitima el treball de la institució, sinó que també reforça estereotips negatius sobre el feminisme i els seus objectius. A més a més, es fa palesa una oposició marcada a polítiques específiques promogudes pel govern en matèria d'igualtat. Durant el període analitzat, es van observar crítiques dirigides a iniciatives legislatives com la llei del «només sí és sí» i la llei trans, temes que van ser objecte de debat al Congrés durant el període d'anàlisi dels continguts dels i les *influencers*. Tot i que també hi ha hagut discussions i dissensos dins del feminisme respecte a les lleis esmentades, els *influencers* instrumentalitzen les crítiques per construir i desenvolupar un discurs antifeminista que busca soscar la credibilitat i legitimitat d'institucions com el Ministeri d'Igualtat. Per exemple, en criticar la llei del «només sí és sí» per la possibilitat que es redueixin penes a condemnats, s'esmenta que «això és una cagada enorme. Què passa aquí? Que tots podem cagar-la, però surt el Ministeri d'Igualtat i diu “és que els jutges són masculistes” (rialles)». ¹⁰

Finalment, un altre tema emergent és l'ús recurrent de discursos que apel·len a rols i estereotips tradicionals de gènere. Aquest fenomen es manifesta, per exemple, en la prevalença d'estereotips atribuïts a homes i dones des de l'humor. Aquests continguts sovint recorren a representacions simplificades i exagerades dels gèneres, perpetuant idees preconcebudes sobre com s'han de comportar o quines característiques han de tenir homes i dones. Tot i que presentats en clau d'humor, aquests estereotips poden reforçar actituds i expectatives socials limitants. A més, s'observa una defensa de rols i actituds paternalistes i benvolents envers les dones. Aquesta narrativa se centra particularment en temes com la maternitat, presentant-la com el rol social primordial i innat de la dona, o a l'afirmació de la suposada superioritat dels homes per accedir a certs llocs de treball. Aquest tipus de discurs no només desafia els principis d'igualtat d'oportunitats, sinó que també reforça barreres invisibles que obstaculitzen l'avenç professional de les dones. En normalitzar aquestes idees a través de continguts d'entreteniment i humor, els *influencers* poden contribuir a perpetuar l'existència d'estereotips de gènere entre les generacions més joves de les seves audiències.

10. Jordi Wild, 26 novembre 2022, YouTube, min 5:33.

3.3. Eixos de contingut antifeminista

L'anàlisi dels missatges antifeministes en el contingut dels *influencers* generalistes revela tres eixos principals al voltant dels quals s'articulen aquests discursos: la ràbia i l'hostilitat, seguit pel rebuig a l'aspiració social d'igualtat entre homes i dones, i en menor mesura la defensa de rols i actituds de gènere tradicionals.

El primer eix i el més prominent és l'expressió de ràbia i hostilitat. Aquest sentiment es manifesta de manera intensa i freqüent, i s'adreça tant cap a les dones en general com cap a les feministes en particular. Les dones són sovint cosificades i acusades d'exagerar situacions d'assetjament, mentre que les feministes són retratades com a promotores de discriminació cap als homes. Aquesta narrativa contribueix a una victimització dels homes, i els presenta com el nou focus dels suposats excessos del feminisme i de les dones.

Aquesta hostilitat es troba en el contingut d'*influencers* més generalistes, l'enfocament principal dels quals no és el contingut de gènere. Això suggereix una normalització de discursos antifeministes en espais d'entreteniment i *lifestyle*, i assoleixen potencialment audiències que no cerquen activament aquest tipus de contingut. A més, s'observa una frontera difusa entre aquests espais generalistes i entorns més radicals com la masclosfera, on preval una misoginia oberta i una objectivació extrema de les dones. Aquesta connexió suggereix un possible camí de radicalització, on les audiències poden transitar des de continguts generalistes amb esporàdics tints antifeministes cap a espais més explícitament misògins.

El segon eix se centra en la negació de la desigualtat de gènere i la seva persistència a la societat, així com en el rebuig a institucions i polítiques específiques que busquen promoure la igualtat de gènere. Aquest eix es manifesta de diverses maneres. S'observa una tendència a negar l'existència d'una desigualtat històrica i estructural entre homes i dones. Aquest discurs minimitza o rebutja la idea que hi hagi barreres sistèmiques que afectin desproporcionadament les dones en diversos àmbits de la vida social, econòmica i política. Aquesta negació serveix com a base per qüestionar la necessitat d'accions específiques dirigides a promoure la igualtat de gènere. Un altre aspecte prominent d'aquest eix és el rebuig explícit a institucions i polítiques concretes dissenyades per combatre la desigualtat de gènere. S'hi observen crítiques freqüents i sovint agressives cap a entitats com el Ministeri d'Igualtat a Espanya i l'exministra Irene Montero, que durant el seu mandat va ser una figura molt visible i mediàtica. Aquestes institucions són presentades com a innecessàries, ineficaces o fins i tot perjudicials per a la

societat. De la mateixa manera, s'identifiquen atacs a mesures concretes i simbòliques d'aquest Ministeri, com la llei trans, que són retratades com a extremes o contraproductes.

El tercer eix identificat se centra en l'adopció i la defensa de rols, actituds i normes de gènere tradicionals. Aquest eix, encara que menys freqüent que els anteriors, presenta característiques distintives. Una manifestació comuna d'aquest eix és la representació estereotipada d'homes i dones en codi humorístic. Aquests continguts tendeixen a recórrer a estereotips simplificats, com ara la idea que les dones estan primordialment interessades en la bellesa, mentre que els homes se centren en els esports. Encara que presentats sota l'aparentment innocu halo de l'entreteniment, aquests estereotips poden contribuir a reforçar i perpetuar idees limitants sobre els rols de gènere. Un altre aspecte significatiu és la reivindicació d'actituds tradicionals respecte als rols de gènere. Això inclou la promoció de la idea que les dones han de prioritzar les cures associades a la maternitat sobre altres aspectes de la seva vida, així com la noció que les decisions i la salut reproductiva de les dones poden ser objecte d'intervenció estatal, per exemple, sostenint que l'Estat pot prohibir la decisió de maternitat si considera que una dona no serà una mare adequada,¹¹ justificant això darrer com una forma de garantir el compliment d'aquests rols tradicionals. És important destacar que aquests missatges de contingut antifeminista són els menys freqüents dins dels tres eixos identificats. A més, s'observa que l'ús d'estereotips de gènere en clau humorística genera menys implicació o *engagement* que altres tipus de contingut antifeminista. Això podria suggerir que, encara que presents, aquestes formes subtils de promoció de rols de gènere tradicionals són menys atractives pel fet de semblar antiquades o típiques d'altres temps per a les audiències en comparació amb altres discursos antifeministes de caràcter hostil i de rebuig a les polítiques d'igualtat.

4. Conclusions

En aquest capítol explorem el paper dels i de les *influencers* en la difusió de missatges antifeministes i el possible impacte en la formació d'actituds cap a la igualtat de gènere. A través d'una anàlisi del contingut generat per *influencers* que es dediquen a nínxols temàtics com ara estil de vida, *fitness*,

11. Jordi Wild, 26 novembre 2022, YouTube, min 3:25.

videojocs i humor, hem identificat patrons en la presentació i recepció de missatges antifeministes, fins i tot si és de manera esporàdica.

Els i les *influencers* tenen un gran poder persuasiu a causa de la seva capacitat per crear connexions personals amb els seus seguidors, la seva presència constant a les xarxes socials i la seva habilitat per presentar contingut de manera atractiva i accessible. Aquesta influència es veu amplificada per l'ús de formats interactius com ara el *just chatting*, que permeten una comunicació bidireccional i fomenten un sentit de comunitat i pertinença entre l'*influencer* i les audiències.

L'anàlisi revela que els missatges antifeministes més prevalents expressen hostilitat i ràbia envers les dones en general i envers les feministes en particular. Aquest discurs es caracteritza per l'objectivació de les dones i la presentació dels homes com a víctimes del feminisme, argumentant que actualment són ells els qui de veritat pateixen discriminació. El segon eix emergent complementa l'hostilitat amb un rebuig a les institucions i les polítiques específiques que busquen la igualtat, negant l'existència de desigualtats estructurals de gènere. Tot i que present, un tercer eix basat en la defensa d'estereotips i rols tradicionals de gènere és menys freqüent.

Aquest patró reflecteix una reacció d'oposició al feminisme vinculada primordialment a emocions de caràcter negatiu, seguida per implicacions polítiques de rebuig a institucions i polítiques d'igualtat. Els *influencers* de diversos nínxols, en promoure aquests missatges, consoliden sentiments de rebuig i actituds polítiques que s'alineen amb discursos oposats a la igualtat i tot allò que ells consideren «ideologia de gènere», amb zones de contacte amb els discursos de l'extrema dreta. L'articulació d'aquests discursos en formats interactius com el *just chatting* facilita la formació de comunitats d'interacció bidireccional, i potencialment condueixen a la consolidació de subcultures com la masclosfera.

L'alta implicació o *engagement* que genera el contingut antifeminista, especialment en formats interactius, reforça aquesta tendència. Aquest fenomen queda amplificat pel context de l'auge del moviment feminista i la pandèmia de COVID-19, que van impactar significativament en la generació Z, tant en les pautes d'exposició a mitjans tradicionals i socials com en els hàbits i la vida social. Enquestes recents suggereixen que els homes joves, en particular, mostren una reacció més adversa cap al feminisme, amb nivells de suport fins i tot inferiors als de generacions anteriors (CIS, 2024; CEO, 2024). Aquesta evidència es podria deure molt a l'augment del consum de contingut a Internet i la participació en fòrums i comunitats neomasclistes durant la pandèmia, període en què l'escassetat d'interacció social va intensificar la connexió entre seguidors i *influencers*.

La cerca d'identitat i pertinença característica de l'adolescència pot portar molts joves a trobar en les comunitats antifeministes una sensació de pertinença, i també explicacions simplistes per compensar les seves frustracions personals. Alguns joves s'han agrupat en aquestes comunitats que culpen les dones feministes dels seus problemes. Els *influencers* tenen un paper crucial en aquest procés, creant i alimentant comunitats misògines amb contingut híbrid que inclou temes atractius per als joves, com ara esports, videojocs i estils de vida. Aquest format híbrid permet als *influencers* enfortir la seva comunitat i augmentar el seu *engagement* digital, fet que es tradueix en més ingressos i visibilitat a les xarxes socials (Ging i Sapiera, 2019).

L'alt *engagement* dels missatges antifeministes, especialment aquells carregats de ràbia i hostilitat, presenta el perill de creació d'un cicle de retroalimentació en què els *influencers* tenen incentius per intensificar aquests missatges i generar més hostilitat contra el feminisme entre els seus seguidors. Això té conseqüències polítiques significatives, com ara el rebuig a polítiques i institucions que busquen corregir desigualtats estructurals. A més, pot influir en les estratègies de comunicació d'actors polítics, que podrien adoptar discursos, pràctiques i estètiques similars a les d'aquests *influencers* per capitalitzar-ne la popularitat i l'abast (Gandini et al., 2022; Fraile, Tirado Castro, i Zuluaga, 2025). Tot plegat planteja reptes importants per a la promoció de la igualtat de gènere i la lluita contra la desinformació a l'era digital.

Bibliografia

- ANDUIZA, E., i RICO, G. (2024). Sexism And the Far-Right Vote: The Individual Dynamics of Gender Backlash. *American Journal of Political Science*, 68(2), 478-493.
- ASOCIACIÓN ESPAÑOLA DE ANUNCIANTES - AEA (2020). Estudio sobre el uso de *influencers* en España. Retrieved from <https://www.anunciantes.com/wp-content/uploads/2020/11/Estudio-Influencers-AEA-2020.pdf>
- BAUER, M.F. (2023). Beauty, baby and backlash? Anti-feminist influencers on TikTok. *Feminist Media Studies*, p. 1-19.
- BEM, D. J. (1972). Self-Perception Theory. In *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 6, P. 1-62). Academic Press.
- BODE, L., i VRAGA, E. K. (2018). See Something, Say Something: Correction Of Global Health Misinformation On Social Media. *Health Communication*, 33(9), 1131-1140.

- BOURDIEU, P. (2016). *La distinción: Criterio y bases sociales del gusto*. Espanya: Taurus.
- CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ (CEO) (2024). *La nova divisió ideològica de gènere*. Generalitat de Catalunya.
- CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS (CIS) (2023). *Percepciones sobre la igualdad entre hombres y mujeres y estereotipos de género. Estudio 3428*. CIS.
- COLANER, C. W., i RITTENOUR, C. E. (2015). «Feminism Begins at Home»: The Influence of Mother Gender Socialization On Daughter Career and Motherhood Aspirations As Channeled Through Daughter Feminist Identification. *Communication Quarterly*, 63(1), 81-98.
- COTTER, K. (2018). Playing the visibility game: How digital influencers and algorithms negotiate influence on Instagram. *New Media & Society*, 21(4), 895-913.
- DÍAZ FERNÁNDEZ, S., i GARCÍA-MINGO, E. (2024). «The Bar of Forocoches as a Masculine Online Place: Affordances, Masculinist Digital Practices and Trolling». *New Media & Society*, 26(9), 5336-5358. <https://doi.org/10.1177/14614448221135631>
- DÍAZ FERNÁNDEZ, S., GARCÍA MINGO, E., i FUENTES, A. (2023). #Team Alienadas: Anti-feminist ideologic work in the Spanish manosphere. *European Journal of Women's Studies*, 30(4), p. 421-439.
- DINAS, E. (2010). *The Impressionable Years: The Formative Role of Family, Vote And Political Events During Early Adulthood* (Doctoral Dissertation, European University Institute).
- FOOS, F., i BISHHOF, D. (2022). Tabloid media campaigns and public opinion: Quasi-experimental evidence on Euroscepticism in England. *American Political Science Review*, 116(1), 19-37.
- FRAILE, M., GÁNDARA, N., i ZULUAGA, P. (2024). Exploring public opinion towards feminism: textual, emotional and symbolic meanings of feminism. Working Paper prepared for EPSA 2023.
- FRAILE, M., i SÁNCHEZ-VITORES, I. (2020). Tracing the gender gap in political interest: a panel analysis. *Political psychology*. 41(1): 89-10.
- FRAILE, M., TIRADO CASTRO, A., i ZULUAGA, P. (2025). Feminism beyond Likes: The role of influencers in promoting views about feminism and anti-feminism in Spain. *Politics & Gender*. Publicado en línea, p. 1-27. doi:10.1017/S1743923X24000539.
- GANDINI, A., CERON, A., i LODETTI, P. (2022). Populists or influencers? The use of Facebook videos by populist leaders. *International Journal of Communication*, 16, 21.

- GING, D., i SIAPERA, E. (eds.) (2019). *Gender Hate Online: Understanding the New Anti-Feminism*. Springer.
- HAN, X., i YIN, C. (2023). Mapping the manosphere. Categorization of reactionary masculinity discourses in digital environments. *Feminist media studies*, 23(5), p. 1923-1940.
- HARO, D., i SCHMUCK, D. (2023). Influencers as Empowering Agents? Following Political Influencers, Internal Political Efficacy, and Participation among Youth. *Political Communication*, 40(2), 147-172.
- HENRY, P. J., i SEARS, D. O. (2009). The Crystallization of Contemporary Racial Prejudice Across the Lifespan. *Political Psychology*, 30(4), 569-590.
- IAB SPAIN (2021, maig 5). *Estudio de Redes Sociales 2021*. IAB Spain. <https://iabspain.es/estudio/estudio-de-redes-sociales-2021/>
- ICMEDIA (2021). El libro blanco de la influencia responsable. SIC-Spain – IC- Media. <https://drive.google.com/file/d/1lm8HbZVgGHoUgft7xs7iLNI9yOyTKt/view>
- JENNINGS, M. K., NIEMI, R. G., i SEBERT, S. K. (1974). The Political Texture of Peer Groups. MK Jennings And R. G, Niemi (eds.), *The Political*.
- JENNINGS, M. K., STOKER, L., i BOWERS, J. (2009). Politics Across Generations: Family Transmission Reexamined. *The Journal of Politics*, 71(3), 782-799.
- KANTAR (2021, maig 6). *Solo uno de cada tres jóvenes de entre 16 y 24 años sabe identificar las fuentes de lo que lee en redes sociales*. Kantar. <https://www.kantar.com/es/inspiracion/publicidad-y-medios/solo-uno-de-cada-tres-jovenes-de-entre-16-y-24-anos-sabe-identificar-la-fuente>
- MARKS, G., ATTEWELL, D., ROVNY, J., i HOOGHE, L. (2021). Cleavage Theory. *The Palgrave Handbook of EU Crises*, 173-193.
- MICHAELSEN, F., COLLINI, L., et al. (2022). The impact of influencers on advertising and consumer protection in the Single Market. Publication for the Committee on Internal Market and Consumer Protection (IMCO), Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, European Parliament, Luxembourg.
- OSBORNE, D., SEARS, D. O., i VALENTINO, N. A. (2011). The End of The Solidly Democratic South: The Impressionable-Years Hypothesis. *Political Psychology*, 32(1), 81-108.
- PERCHERON, A., i JENNINGS, M. K. (1981). Political Continuities in French Families: A New Perspective On An Old Controversy. *Comparative Politics*, 13(4), 421-436.
- STATISTA (2020). *Panorama mundial de las redes sociales*. Statista. Recuperado de <https://es.statista.com/temas/3168/panorama-mundial-de-las-redes-sociales/>

- YAMMINE, S. (2020). Going viral: how to boost the spread of coronavirus science on social media. *Nature*, 581(7808), p.345-347.
- YOUGov (2021). The power of Gaming Influencers. <https://commercial.yougov.com/rs/464-VHH-988/images/YouGov-Global-Game-Changers-2021-PART%203.pdf>
- ZALLER, J. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge University Press.
- ZULUAGA, P., FRAILE, M., i ANDUIZA, E. (2024). Disentangling Sexism: Seeking Conceptual Clarity in the Measurement of Sexist Attitudes in Surveys. Working Paper. ECPG 2024.

Biodata

Paula Zuluaga Borrero és investigadora postdoctoral a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i membre del grup de recerca Democràcia, Eleccions i Ciutadania (DEC). Prèviament, va ser investigadora postdoctoral Juan de la Cierva a la UAB. És doctora en Ciències Polítiques per l'Institut Universitari Europeu (IUE). La seva recerca se centra en la conducta política (bretxes de gènere en actituds polítiques, opinió pública i participació) i economia política (formació de l'Estat, capacitat fiscal i democràcia). Actualment forma part dels projectes Geneq-Resist i Demotradeoff, que examinen les actituds de la ciutadania cap a la igualtat de gènere a Europa i els compromisos dels principis democràtics.

Alejandro Tirado Castro és investigador postdoctoral Juan de la Cierva a l'Institut de Polítiques i Béns Públics (CSIC). Prèviament, va ser investigador postdoctoral en el projecte ERC – Advance Grant «TwiceAsGood» de la Universitat d'Exeter, el Regne Unit. Va desenvolupar la seva tesi doctoral a la Universitat Carlos III de Madrid (2018-2022), on va obtenir el Premi Extraordinari de Doctorat en Ciències Socials. Igualment, ha participat com a assistent de recerca en diversos projectes nacionals i internacionals, com «The Global Legislator Database» o «Parlamentaris i societat». Els seus principals temes de recerca són la socialització política, la capacitat de resposta política, el gènere i la desigualtat, el suport a la democràcia i la polarització.

Marta Fraile Maldonado és professora de recerca de l'Institut de Polítiques i Béns Públics (CSIC) i vicedirectora d'aquest, on també coordina i

organitza el Seminari Permanent de l'IPP. A més, és vocal de la Comissió Dones i Ciència del CSIC. Ha estat becària Jean Monet a l'RSCA de l'EUI i professora visitant en centres com l'Escola Superior Santa Ana de la Universitat de Pisa, la Universitat Central Europea de Budapest o la Universitat de Lucerna, entre d'altres. Experta en l'estudi de temes de gènere i política, comunicació i opinió pública, en l'actualitat dirigeix el projecte «La resistència cap a la igualtat de gènere a Europa», finançat per l'Agència Estatal de Recerca (ref. PID2023-147429OB-I00), i també està escrivint un llibre sobre aquesta mateixa qüestió.

Antifeminisme digital: una anàlisi de la masclosfera espanyola i les seves conseqüències

Elisa García-Mingo

1. Unint els punts: reflexions després de cinc anys de treball sobre masclosfera i antifeminisme a Espanya

L'estudi de la masclosfera i l'antifeminisme ha guanyat rellevància a Espanya en els darrers anys a causa de l'impacte creixent que ha tingut en la societat i la política. Definida com un conjunt d'espais digitals on els homes es reuneixen per discutir temes relacionats amb els drets dels homes, la masculinitat i les relacions de gènere, en els darrers anys la masclosfera ha pres una deriva antifeminista. Així, la masclosfera espanyola s'ha de considerar part fonamental de l'antifeminisme, un moviment que s'oposa a les polítiques d'igualtat de gènere de caire feminista, per tal com argumenta que aquestes perjudiquen els homes i la societat en general.

Tot i que la masclosfera no és un fenomen nou, ja que va començar a conformar-se a finals del segle xx —principalment amb llocs web i blogs d'activistes dels drets dels homes¹ que criticaven les lleis de divorci i de custòdia de menors—, ha estat recentment que ha cridat l'atenció de la societat general i s'ha convertit en contingut de pòdcasts, reportatges i notícies en mitjans de comunicació espanyols. Professionals de la intervenció i educació de joves, periodistes i creadors culturals, professionals de les institucions i personalitats de la política de tots els àmbits i moltes altres persones s'han començat a preguntar per la masclosfera només quan els seus efectes ja són visibles.

No ens equivoquem en dir que la masclosfera ha estat fonamental en la promoció de l'hostilitat envers el feminisme i ha fomentat atacs a dones in-

1. Vegeu més sobre aquesta qüestió al llibre *Misoginia online: La cultura de la masclosfera en el contexto español* (editat per Yanna Franco i Asunción Bernárdez el 2023).

dividuals que ocupen espais destacats a la nostra societat, cosa que s'ha anomenat «troleig de *gènere*» (Mantilla, 2013). D'una banda, hem presenciat la proliferació de contingut «masclosfèric» a la cultura popular, des de videojocs fins a productes audiovisuals (per exemple, sèries com *Machos Alfa*), però també hem vist com líders polítics i moviments socials han adoptat la retòrica de la masclosfera. Les accions d'alguns partits polítics no s'han aturat en l'adopció de marcs (la «dictadura de gènere» o «la violència no té gènere»), sinó que també s'han promogut polítiques públiques que retallen la protecció integral de les víctimes de violència de gènere, entre altres atacs a la llibertat.

En els últims cinc anys, escriptores, activistes i acadèmics de diferents generacions han fet esforços per comprendre els fonaments de la masclosfera, per descriure'n l'evolució i per dilucidar les conseqüències de la pol·linització dels seus missatges. D'aquesta manera, l'estudi de la masclosfera ha reconstruït la genealogia d'una xarxa complexa d'idees antifeministes que han evolucionat de manera significativa durant la darrera dècada. Si bé alguns aspectes d'aquests moviments evidencien malestars dels homes a la societat contemporània, la seva tendència cap a la radicalització i la misogínia suposa un desafiament de primer ordre per a qualsevol societat que vulgui assolir una plena igualtat de gènere.

Per aquest motiu, es dedica aquest capítol a fer un repàs sobre el que sabem, el que no sabem, el que hem fet i el que podem fer per treballar sobre, contra i amb la masclosfera, que ens ha de servir com un *aleph* que ens permeti mirar molts mals contemporanis com són la deshumanització, la ruptura de l'empatia, la cultura de la humiliació o la desafecció amb la política.

1.1. Cinc anys més tard: la diversificació i intensificació de la masclosfera espanyola

A mesura que la masclosfera s'ha anat diversificant amb l'aparició de noves subcultures digitals masculinistes —els homes que segueixen el seu propi camí, els cèlibes involuntaris, els artistes de lligar— també han anat sorgint idees violentes i misògines d'algunes d'aquestes comunitats digitals (Ging, 2017) que han desenvolupat una gran capacitat de viralitzar les seves idees gràcies a plataformes com Forocoches, Reddit, Hispachan, X o YouTube, ara convertides en espais fonamentals de les lluites feministes i antifeministes contemporànies.

Alguns dels temes clau que es debaten als diferents espais de la masclosfera inclouen els drets dels homes i tot l'aparell argumental sobre la

discriminació en el sistema judicial, l'educació i l'ocupació, i la crítica al feminisme, articulada al voltant de la idea que el feminisme modern busca la supremacia femenina en lloc de la igualtat i els debats múltiples sobre la masculinitat tradicional i les relacions de gènere. A més, als diferents espais de la masclosfera no només es discuteix sobre el feminisme, les dones i els homes, sinó que, a més, els missatges misògins s'entrellacen amb una dimensió afectiva caracteritzada pel victimisme masculí (García-Mingo i Díaz-Fernández, 2023) i per la nostàlgia per un passat en el qual els homes tenien més privilegis.

L'objectiu, mai enunciat obertament, és restablir el privilegi masculí i reforçar la masculinitat hegemònica. Les accions de la masclosfera han tingut una notable influència en el discurs públic i polític, i contribueixen a mantenir idees que perpetuen la desigualtat de gènere. Així, són especialment preocupants per construir una societat igualitària algunes de les narratives que des de la masclosfera es construeixen, es reproduïxen i es posen a circular. En primer lloc, apareixen les narratives que presenten els homes com a perjudicats pel feminisme i les polítiques d'igualtat de gènere. A més, són habituals missatges que reforcen rols i estereotips de gènere que limiten tant homes com dones en les seves expressions i oportunitats. També, a través de la minimització o la justificació de la violència envers les dones, es reforcen estructures de poder desiguals i es perpetua l'opressió de gènere. Vinculada a això, hi trobem la promoció de discursos d'odi de caire sexista que, utilitzant llenguatge i arguments que denigren i deshumanitzen les dones, pretenen desacreditar el feminisme i descoratjar l'avenç cap a la igualtat de gènere. Finalment, trobem a la masclosfera, encara que de forma minoritària, la promoció del *gender-trolling* (Mantilla, 2013), un tipus de violència digital dirigit específicament a persones que promouen o defensen perspectives feministes o d'igualtat de gènere, amb l'objectiu d'intimidat i silenciar les veus dissidents.

Tot i que a vegades s'ha caracteritzat la masclosfera espanyola com un «cau d'internet»,² hem defensat que la masclosfera és un espai «funcional» i significatiu per a molts homes, perquè hi acudeixen per participar en debats i discussions sobre qüestions relacionades amb la igualtat de gènere i el feminisme. A la masclosfera, aquests usuaris es troben amb una revisió i reinterpretació de marcs de sentit que hi ha sobre temes relacionats amb la igualtat de gènere, però construïts des d'una aproximació antifeminista.

2. Vegeu, per exemple, aquesta peça periodística: «Incels», machos, ligones: el imparable ascenso de las madrigueras del machismo en Internet | Tecnología | EL PAÍS (elpais.com)

A més de tenir una funcionalitat cognitiva, molts homes utilitzen la masclosfera com un espai afectiu, en què poden dialogar obertament sobre les seves emocions, ja siguin de ràbia i odi o bé d'esperança i celebració. Als espais digitals de la masclosfera, els usuaris senten que poden expressar sentiments de ràbia, frustració i orgull ferit en entorns segurs on se senten compresos i recolzats. A través de les múltiples possibilitats d'interactuar socialment, la masclosfera facilita la creació d'enllaços emocionals i socials entre homes que comparteixen experiències similars, cosa que enforteix la cohesió grupal i l'homosociabilitat masculina. Finalment, no podem obviar que alguns grups fan servir la masclosfera com a espai on organitzar-se per influir socialment i políticament. I és que hi ha el risc que certs grups dins aquest espai es radicalitzin i que arribin a promoure discursos d'odi o accions violentes, cosa que és un desafiament significatiu per a la seguretat digital i la cohesió social.

1.2. Una caracterització complexa de la masclosfera per abordar-la

Per emprendre una investigació i intervenció des d'una mirada complexa a la masclosfera, és essencial fer una caracterització detallada dels múltiples espais digitals, formats i subcultures que la componen.

En primer lloc, cal caracteritzar la masclosfera com una estratègia semiarticulada per fer hegemònica la misogínia, basada en la violència simbòlica i les campanyes de disciplinament. Primer, veiem que la masclosfera, en les seves formes molt variades, utilitza violència simbòlica per mantenir i reforçar la subordinació de les dones. Això inclou l'ús del llenguatge denigrant, la difusió d'estereotips negatius i la promoció de narratives que deslegitimem les lluites feministes (com el famós T_T_S P_T_S³ de Forocoches). A més, s'ha documentat que alguns dels grups que es donen cita a la masclosfera o els que rendibilitzen l'odi misogin busquen silenciar i disciplinar les dones feministes, especialment aquelles que ocupen un espai destacat a l'esfera pública i a l'espai digital. Això es fa a través de campanyes d'assetjament, amenaces i desinformació.

En segon lloc, és fonamental entendre que aquestes violències simbòliques i campanyes d'odi (la «bilis digital», com afirma Emma Jane) es pro-

3. Expressió que es fa servir habitualment a Forocoches per censurar la frase «totes putes», un terme pejoratiu que es fa servir per denigrar totes les dones.

dueixen amb la connivència de les grans empreses tecnològiques⁴ i de les institucions públiques. D'una banda, les grans empreses tecnològiques, per acció o per omisió, sovint permeten la proliferació de discursos d'odi. La manca d'una moderació efectiva i de polítiques clares contra l'assetjament contribueix a la persistència d'aquests espais tòxics. D'altra banda, trobem una resposta insuficient de les institucions públiques, ja sigui per manca de recursos, voluntat política o comprensió del problema, i això agreuja la situació i deixa les víctimes sense la protecció adequada.

En tercer lloc, cal afirmar que la masclosfera només es pot entendre en el context d'una creixent polarització política, en què els discursos extremistes troben un terreny fèrtil. Tot i que la masclosfera té una afinitat més gran amb la dreta política, les seves idees i participants poden trobar-se en tot l'espectre polític, per tal com reflecteixen una àmplia resistència als canvis socials impulsats pel feminisme. És rellevant indicar que la masclosfera és molt més transversal del que pugui semblar a primer cop d'ull, ja que hi participen homes de diverses generacions, diferents classes socials, nivells d'estudi i ideologia política (Ging, 2017).

En quart lloc, no es pot entendre la masclosfera sense tenir en compte la seva alta organització social i la seva (de vegades, no sempre) elevada sofisticació tecnològica. Així, es pot afirmar que la masclosfera té una estructura social organitzada, amb jerarquies informals i xarxes de suport mutu. Els grups dins la masclosfera operen sota una lògica d'homosociabilitat i companyonia masculina, que en reforça les creences i pràctiques. D'altra banda, trobem que utilitzen tecnologies avançades per coordinar accions, difondre missatges i protegir les identitats. Això inclou l'ús de fòrums encriptats, tècniques de *hacking* i estratègies de desinformació.

En cinquè lloc, com tractarem en aquest capítol més endavant, és fonamental entendre que la masclosfera és un espai de la canalització de moltes emocions, que tradicionalment han estat la ràbia i el ressentiment (Nagle, 2017; Kimmel, 2018). A partir de la manipulació dels sentiments, la masclosfera elabora i promou una narrativa que presenta els homes com a víctimes del feminisme i d'una societat que suposadament els discrimina. Aquesta narrativa justifica el ressentiment i hostilitat envers les dones. Es posicionen com a defensors dels «drets dels homes», i utilitzen aquest marc per atacar les polítiques i els moviments feministes que busquen la igualtat de gènere.

4. En aquest sentit, creiem que és rellevant treballar amb plataformes digitals per desenvolupar i implementar polítiques més efectives de moderació de contingut i protecció contra l'assetjament, no només advocar per una regulació que protegeixi els drets de les dones a l'espai digital.

2. Després del #NomésSíÉsSí: els èxits de la píndola vermella, la pedagogia antifeminista i la creació de cambres de ressò afectiu

Si bé és cert que entre el 2016 i el 2020 vam viure l'auge de moviment feminista al nostre país i vam assistir a grans èxits que havien estat llargament reivindicats per les feministes durant generacions, des del 2020 estem assistint a l'apogeu de les croades antigènere. Ja en altres països d'Europa alguns autors, com Kuhar i Paternotte el 2017, havien començat abans a documentar un increment significatiu en moviments i discursos que s'oposaven activament als principis del feminisme i d'igualtat de gènere. A Espanya, el partit polític VOX s'ha destacat per la seva posició obertament antifeminista i crítica envers les polítiques d'igualtat de gènere. Aquesta actitud no només reflecteix una divisió ideològica dins del país, sinó que també il·lustra com certs sectors polítics utilitzen la retòrica antifeminista com a estratègia per captar vots i suport popular.

En els darrers anys, moviments socials, partits polítics, creadors de continguts digitals i líders d'opinió han anat adoptant de mica en mica una narrativa que presenta el feminisme com una amenaça per als homes, una eficient estratègia utilitzada pels moviments antifeministes per deslegitimar els reclams d'igualtat i drets de les dones.

2.1. El desvetllament en la masclosfera: la píndola vermella

Alguns sectors antifeministes sostenen que el feminisme, ara institucionalitzat, ha construït una trama per oprimir els homes i promoure una agenda marcada per la misàndria, com s'anomena l'odi als homes. Aquesta narrativa suggereix que el feminisme busca destruir la masculinitat i relegar els homes a un estatus inferior. Aquestes idees es concentren en la metàfora de la píndola vermella (més coneguda com a *red pill*), una pastilla que quan és ingerida produeix un desvetllament en els homes respecte de la suposada opressió feminista, unint totes les subcultures de la masclosfera, una cosa profundament important per entendre com funciona la misogínia en línia (Ging, 2017; Bratich i Banet-Weiser, 2019; Banet-Weiser i Miltner, 2015). Si bé els gurus de la seducció són considerats els primers a adoptar la píndola vermella, la idea de les píndoles és habitual en altres subcultures de la masclosfera i s'ha anat adaptant fins a la creació de múltiples píndoles,⁵

5. Vegeu-ne més a: The Extremist Medicine Cabinet: A Guide to Online «Pills» | ADL

com són la píndola negra dels incel i la píndola rosa de les femcel, com s'anomenen les dones incel.

En el nostre escrit hem documentat que gran part del treball ideològic-coactiu dels creadors de continguts de la masculofera o els administradors de les comunitats consisteix a generar el «desvetllament» (facilitar la píndola vermella) a través de vídeos, llibres, tuits, mems, entrades, posts i altres mitjans. Així, la píndola vermella té una dimensió ideològica (les idees) i una dimensió afectiva (el desvetllament). A més, posseeix una dimensió col·lectiva i una dimensió individual: es distribueix en grup, però es digereix de manera individual.

L'«arc afectiu» de la píndola vermella descriu el procés emocional que experimenten les persones en adoptar aquesta filosofia. Aquest arc acostuma a incloure diverses etapes clau: la frustració, un primer moment en què tant usuaris com creadors de contingut (orientadors, gurus, *youtubers*...) expressen insatisfacció o desil·lusió amb les seves vides i relacions. Després, s'aprecia com la frustració es converteix en ràbia en digerir les idees relacionades amb la píndola vermella (el que s'anomena, en anglès, *to be redpilled*) i els homes comencen a veure el feminisme i les dones com les culpables dels seus problemes. De vegades només s'expressa la ràbia, però d'altres, en aprofundir en la filosofia de la píndola vermella, molts homes experimenten una etapa de sorpresa perquè senten que han descobert una «veritat oculta» sobre les relacions de gènere i la societat. Aquesta sorpresa es presenta com un «desvetllament» que els fa veure el món d'una manera completament diferent i els proporciona una sensació de claredat i propòsit renovat. De vegades també apareix la negació a manera de resposta a la dissonància cognitiva que sorgeix en intentar conciliar aquestes noves creences amb experiències personals o idees contradictòries, alineades amb el seu entorn o amb discursos que circulen sobre la igualtat.

2.2. La pedagogia antifeminista

Durant la quarta onada feminista, com es va anomenar el període d'activisme i consciència feminista que va abastar la dècada del 2010 al 2020 que va sorgir com a resposta a les persistents situacions de violència sexual i assetjament que viuen les dones, les tecnologies digitals van ser eines clau per a l'organització i la difusió de missatges feministes. De fet, algunes autores es van referir a plataformes com Twitter/X o Tumblr com a autèntiques «eines pedagògiques feministes» (Mendes et al., 2019) per a l'època de ciberprotesta feminista que es va produir arran del moviment #MeToo.

Seguint aquest mateix raonament i utilitzant la metàfora per entendre el paper que ha tingut la masclosfera espanyola en el «replegament patriarcal» (Cabezas, 2022), postulo que els diferents espais que componen la masclosfera han estat autèntiques eines de «pedagogia antifeminista», claus en la introducció d'enfocaments que promouen idees i valors contraris al feminisme i a la igualtat de gènere. Aquesta pedagogia antifeminista s'ha orquestrat buscant influir en la manera com les persones, especialment la joventut i l'adolescència, perceben i entenen les qüestions de gènere.

Podríem dir que aquestes pedagogies antifeministes es basen en: 1) el qüestionament del feminisme, com a moviment i escola de pensament que presenta el feminisme com una ideologia radical i perjudicial per a la societat; 2) la reafirmació problemàtica i ahistòrica dels rols de gènere tradicionals; 3) la minimització de l'existència de la discriminació de gènere, argumentant que els desavantatges percebuts per les dones són exagerats; 4) la banalització de la violència de gènere, considerada una qüestió social que no és rellevant i que es tracta de manera interessada per dones i feministes, i 5) el règim de la victimització masculina, basat en la idea que els homes són les autèntiques víctimes d'una societat misàndrica.

Gran part d'aquest treball pedagògic s'ha fet mitjançant formes comunicatives pròpies de l'era digital, com la «guerra memètica» (Fuentes i García-Mingo, 2023), un concepte que ve a referir que hi ha un conflicte cultural que s'està lliurant a través de mems i altres formes de contingut viral en plataformes digitals i xarxes socials. La guerra memètica no es caracteritza només per l'ús estratègic dels mems per simplificar idees complexes per influir en les percepcions i les actituds dels usuaris, sinó que també és fonamental per comprendre l'augment de la polarització del debat públic i la proliferació de la desinformació i les notícies falses de manera viral, aprofitant la rapidesa amb què es comparteixen els mems a les xarxes socials.

2.3. Les «cambres de ressò afectives» de la masclosfera

En els darrers anys, s'ha parlat a bastament sobre les «cambres de ressò», definides com a «entorns en què l'opinió, les inclinacions polítiques o les creences dels usuaris sobre un tema es reforcen a causa d'interaccions repetides amb parells o fonts que comparteixen tendències i actituds similars» (Cinelli et al., 2021: 1). Segons Nguyen (2020), les cambres de ressò poden tenir conseqüències preocupants, ja que la informació generada a dins s'acostuma a no contrastar-se ni verificar-se, cosa que facilita la construcció de narratives binàries.

Tot i això, és fonamental apuntar que el discurs antifeminista de la masculofera s'aprèn i es reproduceix gràcies també al fet que té una dimensió afectiva. Això vol dir que funciona perquè s'apel·la a emocions com la por, la pèrdua percebuda de privilegis o la nostàlgia per un passat idealitzat, però també a emocions com l'orgull i la celebració. Així doncs, nosaltres hem conceptualitzat aquests espais més aviat com a «cambres de ressò afectives» (Eslén-Ziya et al., 2019), perquè no només s'hi reproduïxen idees, sinó que, alhora, s'hi amplifiquen emocions intenses i polaritzants, mitjançant la interacció repetitiva i la validació mútua de sentiments similars. Les cambres de ressò afectives funcionen perquè s'hi produeixen els fenòmens següents: primer, una «validació de les emocions», que crea un cicle de reafirmació emocional; segon, una «intensificació de les emocions», resultat de la intensitat i rapidesa de les interaccions socials digitals, i, tercer, una «polarització emocional», que porta els usuaris a prendre partit en posicions confrontades sempre presentades com a mútuament excloents. No podem oblidar que tots els continguts amb forta càrrega emocional tendeixen a viralitzar-se més en entorns digitals, per la qual cosa tenen un paper central en el panorama digital.

Així, és dins d'aquests espais on es genera un «coneixement de gènere antifeminista» (Rothermel, 2020), que és crític envers el feminisme i que reinterpreta els conceptes com la igualtat de gènere, el feminisme i la diversitat sexual des d'una perspectiva antifeminista i conservadora. El coneixement de gènere antifeminista és una perspectiva que critica i rebutja els principis del feminisme, per tal com argumenta que aquest moviment ha distorsionat les relacions de gènere i ha promogut una narrativa esbiaixada contra els homes. Aquest coneixement sosté que les ideologies feministes han distorsionat les realitats de les relacions de gènere i han promogut una narrativa esbiaixada que victimitza les dones i demonitza els homes. Els arguments principals inclouen l'exageració de la violència de gènere, la manipulació d'estadístiques per afavorir les dones i la creació de polítiques públiques que discriminin els homes. El coneixement de gènere antifeminista pot ser desafiat i desmentit mitjançant la presentació d'evidència empírica, el foment del pensament crític i la promoció d'un diàleg inclusiu que reconegui les complexitats de les experiències de gènere.

3. Marcs sobre la violència sexual basada en el gènere de la masclosfera espanyola

Els defensors del coneixement de gènere antifeminista argumenten que la violència de gènere ha estat exagerada o mal interpretada pel feminisme per victimitzar les dones i demonitzar els homes. Segons aquesta perspectiva, la violència en les relacions no és unidireccional i tots dos gèneres poden ser víctimes i perpetradors. En el nostre treball, ha estat rellevant estudiar la reconfiguració de l'imaginari social sobre la violència sexual que s'ha dut a terme com a resultat del treball ideològic afectiu de la masclosfera (García-Mingo et al., 2022). A continuació, es desenvolupen algunes idees sobre els marcs explicatius sobre la violència sexual basada en el gènere compartits per diferents subcultures de la masclosfera.

3.1. Entenent la masclosfera i els seus marcs sobre les relacions sexuals: algunes idees compartides

A la masclosfera s'ha construït un abordatge sobre temes com la masculinitat i les relacions sexoafectives entre homes i dones des d'una perspectiva crítica cap al feminisme a partir de tres conceptes clau: la ruptura del contracte sexual, la hipergàmia femenina i la jerarquia sociosexual a la societat contemporània. Aquestes idees són utilitzades per justificar creences i actituds envers les dones i les relacions de gènere actuals des d'una perspectiva reaccionària i, moltes vegades, misògina.

Una idea recurrent dins de la masclosfera que es fa servir per explicar als usuaris els canvis en les relacions sexoafectives entre homes i dones és la de «ruptura del contracte sexual»,⁶ que vol expressar que s'estan desafiant les expectatives i normes que regulen les relacions sexuals a la societat en perjudici dels homes. Aquesta idea descansa sobre certes idees clau: primer, s'acusa el feminisme de trencar l'equilibri de poder entre homes i dones i beneficiar les dones, que ara tenen més llibertat per triar parelles, cosa que es percep com un desavantatge per als homes; segon, es responsabilitza el feminisme de crear un entorn hostil per als homes (que ara són consi-

6. És una proposta alternativa i antifeminista a la teoria de la «ruptura del contracte sexual» de Carol Pateman (1988), que sosté que existeix un contracte sexual implícit a les societats occidentals modernes, on les dones són subordinades als homes i a les dones els ha estat negada la llibertat sexual. Mentre que Pateman afirma que cal «trencar el contracte sexual», això és la necessitat de reconfigurar les normes polítiques, socials i econòmiques per aconseguir la igualtat de gènere, a la masclosfera presenten la ruptura del contracte sexual com a problema per als homes.

derats «tots violadors»), i tercer, que ni tan sols el matrimoni permet satisfer el contracte sexual, perquè també el matrimoni es presenta com una institució que pot ser destructiva per als homes a causa de les lleis de divorci i les expectatives socials sobre els homes casats. Les creences de la masclosfera sobre la ruptura del contracte sexual reflecteixen una reacció als canvis socials i culturals en les relacions de gènere i estan impregnades d'un sentiment de pèrdua i desavantatge percebut pels homes en el context actual. Tot i que aquestes idees són controvertides i sovint criticades per la seva perspectiva unidimensional i esbiaixada, proporcionen una finestra important per entendre les preocupacions i narratives d'un segment significatiu de la població masculina a l'era digital.

A la masclosfera, el terme «hipergàmia femenina» es refereix a la idea que les dones busquen instintivament parelles masculines d'un estatus superior en termes socials, econòmics o culturals. Aquesta perspectiva es basa en la creença que les dones tendeixen a buscar homes que ofereixin més recursos, estatus o poder, cosa que suposadament reflecteix un comportament evolutiu arrelat en la selecció natural. Les subcultures de la masclosfera utilitzen el concepte d'«hipergàmia femenina» (no sempre anomenant-ho com a tal) per argumentar que les dones són més selectives en les seves eleccions de parella i que busquen beneficiar-se materialment de les seves relacions. La conseqüència de la hipergàmia femenina és que deixa molts homes fora del «mercat sexual»⁷ i fora del «mercat del matrimoni», el tipus d'argumentació que es fa servir per donar suport a creences de supremacia masculina i justificar actituds de desconfiança envers les dones en el marc de les relacions de parella.

La «jerarquia sociosexual», un altre concepte que es fa servir habitualment en les discussions que tenen lloc a la masclosfera, és una categorització de les persones segons el seu èxit i comportament sexual. Aquesta jerarquia sovint es representa com una piràmide, on els «alfa» ocupen el cim perquè són els individus més reeixits i desitjats sexualment, mentre que els «beta» i altres nivells inferiors («gamma» i «omega») representen aquells amb menys èxit i atractiu. Aquests conceptes i marcs de la masclosfera reflecteixen una visió particular i controvertida de les relacions de gènere i permeten entendre altres referències com el fet de posar nota numèrica a les dones i homes.⁸

7. Per entendre millor la idea del mercat sexual i del valor sexual, vegeu, per exemple: Vaush reacts to CRAZY incel channel & calculates his SMV (Sexual Market Value).

8. Vegeu-ne un exemple a: <https://elpais.com/opinion/2022-04-13/senor-salvame-del-trucazo-del-seducitor-mediocre.html#>

3.2. Les diferents aproximacions de la masclosfera a la violència sexual basada en el gènere

Els MGTOW (Men Going Their Own Way) i els incels (cèlibes involuntaris) comparteixen un imaginari de violència sexual que s'articula al voltant de tres eixos principals: l'existència d'un sistema ginocentrista opressor, la condició de víctima que legitima la violència sexual i la culpabilitat individual. La societat actual, molt més igualitària que les societats passades, és vista per ells com un sistema ginocèntric opressor que els nega l'accés al sexe, la família i el prestigi social. Així, tant els MGTOW com els incels creuen que la societat moderna està estructurada de manera que privilegia les dones en detriment dels homes. Denuncien el feminisme i el suport a les dones en diversos àmbits, com són l'esport professional, els *e-sports* o els videojocs. Alguns membres d'aquestes comunitats afirmen, fins i tot, que hi ha una tendència cínica a la nostra societat cap al *purple washing*, com s'anomena l'ús del feminisme com a estratègia de màrqueting o per rentar la imatge d'una entitat.

En aquest marc, tant incels com MGTOWS es perceben a si mateixos com a víctimes d'un sistema que els nega un suposat dret al sexe i creuen que aquesta privació és una forma d'opressió sistemàtica contra els homes. Així, es presenten des d'una condició de víctima legitimadora de la violència sexual basada en dues idees-força: primer, es veuen com a víctimes d'un sistema injust, i arriben a justificar la violència sexual com un mitjà per prendre per la força allò que creuen que els ha estat injustament negat (aquest seria el cas dels *rapeceles*,⁹ incels que declaren haver recorregut a la violació per tenir relacions sexuals amb dones). Aquesta lògica converteix la violència en una forma de reivindicació dels seus drets. Segon, creen narratives de victimització compartint històries personals de rebuig i frustració sexual en fòrums, i així reforcen la idea que són sistemàticament exclusos i, per tant, justificats en el seu ressentiment. Així, les dones acaben sempre presentades com les responsables directes del seu patiment, cosa que alimenta sentiments d'ira i ressentiment cap a elles.

Els gurus de la seducció, també coneguts com a Pick Up Artists (PUA), encara que també veuen el sexe com un dret negat, no fomenten la violència directa, sinó la manipulació psicològica i emocional per aconseguir relacions sexuals, per això parlen d'«el joc» o «el mètode». Tots dos són versions d'estratègies de seducció, que ofereixen com a solució i que plantegen la seducció com un joc estratègic on la dona és vista com un objecte a con-

9. Vegeu-ne més a: <https://www.isdglobal.org/explainers/incels/>

querir. A la cultura PUA, l'èxit es mesura per la capacitat de manipular i persuadir les dones perquè accedeixin a tenir relacions sexuals. Per això, s'utilitzen un conjunt de tècniques basades en la psicologia evolutiva i el màrqueting destinades a influir en les decisions i emocions de les dones, fet que desdibuixa els límits entre seducció consensuada i manipulació coercitiva. D'aquest grup concret resulta preocupant que, darrere d'un halo de superficialitat, presentin una distorsió del consentiment sexual, en què presenten el procés de seducció com una escala que cal pujar pas a pas, ignorant o minimitzant el consentiment de la dona. El «no consentir» és interpretat com un desafiament a superar, no com una negació definitiva que ha de ser respectada. Així, es produeix un desdibuixament dels límits en les relacions sexoafectives i veiem en aquests continguts un esborrament dels límits entre assetjament, abús i violació, fet que promou una cultura en què la persistència i la manipulació són valorades per sobre del consentiment sexual.

Finalment, els activistes dels drets dels homes ofereixen una perspectiva que intenta contrarestar les narratives feministes sobre la violència de gènere, enfocant-se a la victimització masculina i argumentant que la violència no té gènere. Per sostenir que la «violència (sexual) no té gènere», sostenen que els homes també són víctimes de violència sexual i altres formes d'abús, però que aquestes experiències han estat ignorades o minimitzades pel sistema i el feminisme. Per això, citen casos de violència sexual contra homes en contextos bèl·lics o la circumcisió masculina com a exemples de com els homes també pateixen violència i són oblidats per la narrativa feminista. Critiquen que les dones s'hagin apropiat de la condició de víctima de dues maneres: primer, acusen el feminisme d'apropriar-se de la condició de víctima i de promoure un pànic moral sobre la violació, cosa que, segons ells, invisibilitza les experiències dels homes; segon, neguen l'existència d'una «cultura de la violació» que afecti només les dones i argumenten que els homes són igualment víctimes d'un sistema injust.

En resum, l'imaginari de violència sexual a la masculofera inclou diverses narratives que, encara que diferents en els seus enfocaments, comparteixen la percepció que els homes són víctimes d'un sistema injust i gino-cèntric. Ja sigui a través de la violència directa, la manipulació psicològica o la victimització masculina, els diferents creadors de continguts, comunitats en línia o transeünts digitals acaben legitimant les accions contra les dones i les polítiques d'igualtat.

4. Com ha estat la reacció feminista a la reacció antifeminista? I què queda per fer?

Els darrers anys s'ha articulats una reacció a la «reacció patriarcal» i s'han coordinat múltiples accions per respondre a l'esmena total que proposa la masculina espanyola al projecte de societat igualitària pel qual treballaven múltiples accions socials.

4.1. La reacció feminista a la reacció antifeminista

Així, com a part de la resposta a l'antifeminisme, s'han multiplicat les «estratègies discursives feministes» que en les diverses formes (campanyes digitals, formacions, creació de materials d'intervenció...) han treballat en els nodes següents: 1) la recuperació del discurs dels drets humans, basada en el recordatori que el feminisme promou els drets humans fonamentals per a totes les persones; 2) la desconstrucció d'estereotips de gènere, fomentar la diversitat d'expressions de gènere i rols a la societat; 3) la sensibilització sobre la violència de gènere, cercant contrarestar el negacionisme de la violència de gènere amb estadístiques i estudis empírics que demostren la prevalença i l'impacte devastador de la violència contra les dones i altres persones vulnerables; 4) el foment del diàleg, l'escolta i l'empatia amb la finalitat de tenir diàlegs constructius al voltant de la desigualtat de gènere, i 5) el reconeixement de les contribucions positives del feminisme al llarg de la història, incloent-hi avenços en drets civils, laborals, sexuals i reproductius.

D'altra banda, la resposta feminista a l'antifeminisme també s'ha elaborat des de la dimensió intel·lectual del problema i la necessitat d'entendre la gènesi, el desenvolupament i l'impacte de la masculina a la nostra societat. En els darrers cinc anys s'han multiplicat estudis i treballs acadèmics rigorosos sobre el negacionisme de la violència de gènere i altres manifestacions intel·lectuals de l'antifeminisme, aportant un enfocament informat i basat en evidències empíriques als actors implicats en la lluita per la igualtat. A més, s'han multiplicat els esforços per finançar i produir investigacions rigoroses per tal de donar suport a l'argumentari feminista i desafiar tot l'entramat d'afirmacions falses que constitueix el cabal del coneixement de gènere antifeminista.

També s'ha elaborat una resposta des de la perspectiva de l'educació i la sensibilització, fet que s'ha traduït en la creació de múltiples campanyes, la generació de programes educatius que ensenyin sobre la història del femi-

nisme, la teoria de gènere i la importància de la igualtat de gènere i tota mena d'accions que han integrat l'enfocament de les masculinitats i el treball amb homes a les estratègies d'igualtat de gènere (Alonso, 2021).

4.2. El que queda per fer...

No obstant això, a les nostres investigacions sobre la masclosfera i el perill real que suposen aquestes subcultures digitals per a l'èxit total de la igualtat de gènere al nostre país, hi ha algunes qüestions que no hem estudiat en profunditat i poden, potser, contenir respostes per als propers anys.

Primer, és fonamental continuar centrant-nos en la dimensió afectiva de la masclosfera, ja que la investigació a Espanya no ha aprofundit prou en entendre per què els homes joves troben consol emocional a la masclosfera. És cabdal explorar com els aspectes emocionals, com el sentiment de pèrdua o la cerca d'identitat, tenen un paper en l'atracció cap a aquests espais digitals. A més, aquesta qüestió està vinculada a la connexió entre la masclosfera i la política *troll*. Així, no s'ha analitzat exhaustivament la relació entre la masclosfera i la política *troll*, i com figures com Alvisé Pérez i el seu partit S'ha acabat la Festa poden influir i ser influenciades per aquests moviments.

Segon, sembla que serà rellevant d'ara endavant no prestar atenció només als incels i l'incelibat, sinó que resulta molt més suggeridor i important pensar en termes de la «incelificació d'internet», és a dir, pensar críticament com se n'han expandit les idees. En els darrers anys, s'ha estudiat molt el fenomen incel, però pot haver passat per alt el procés més ampli d'incelificació d'internet i com les idees d'aquesta subcultura en aparença tan minoritària afecten altres subcultures d'internet, com pot ser la subcultura *gamer*, o com s'estan mainstreamitzant les idees incel en altres plataformes que fan servir joves Z i fins i tot adolescents de la generació Alpha, com és TikTok (Solea i Sugiura, 2023).

Tercer, hem tingut una certa miopia pensant que la masclosfera és la síndrome; des de la meua perspectiva, la masclosfera és un símptoma que ens parla de problemes contemporanis dels quals ens hem d'ocupar a les nostres investigacions i intervencions, com són la crisi de la masculinitat, la cultura d'humiliació i l'augment de les «tecnocultures tòxiques» a internet. Quan parlem de tecnocultures tòxiques ens referim al concepte proposat per Adrienne Massanari el 2015 per anomenar les cultures digitals i violentes facilitades i propagades a través de mitjans sociotècnics (xarxes socials, videojocs en línia, etc.) en què el disseny, la mediació algorítmica i les polí-

tiques de plataformes donen suport de manera implícita a l'emergència i circulació d'aquestes subcultures digitals.

Si ens enfoquem només a la masclosfera, es desdibuixa el rerefons i ens porta a invisibilitzar l'increment generalitzat de conductes digitals tòxiques. Aquest increment de conductes tòxiques a l'entorn digital està contribuint a la consolidació de la misogínia en línia i la violència de gènere digital i, a més, els discursos masculinistes presenten una marcada interseccionalitat amb altres discursos d'odi com la misogínia, la LGBT-fòbia, l'antisemitisme i la islamofòbia.

Finalment, el fet de treballar sobre la masclosfera ens ha permès endinsar-nos en la comprensió del debat de la rendibilitat de la misogínia. I és que ens fixem tard en el fet que s'ha construït una economia molt lucrativa al voltant de la misogínia i la difusió d'imatges íntimes (*nudes*), cosa que afegeix una capa de complexitat al debat sobre com acabar amb la misogínia en línia. Així doncs, tenim per davant la important tasca de desentranyar com diferents actors s'estan beneficiant de les narratives antifeministes i misògines que es viralitzen i es reproduïen. Tot aquest debat va acompanyat d'una línia de treball sobre l'aparició de noves possibilitats d'interacció social que donen les tecnologies que suposen la reproducció de comportaments discriminatoris que reforcen les desigualtats de gènere a la societat (Schwartz i Neff, 2019).

5. Una agenda per continuar investigant i educant contra la masclosfera i l'antifeminisme: algunes recomanacions per avançar

5.1. Pistes per hackejar la masclosfera

Hackejar la masclosfera i comprendre'n les dinàmiques és rellevant, perquè està contribuint a l'emergència de tecnocultures tòxiques, consolidant la misogínia digital i negant la violència de gènere. Per això, es proposen una sèrie d'accions.

Primer, hem vist que la masclosfera perpetua narratives que victimitzen els homes i demonitzen les dones, amb la qual cosa es justifiquen actituds i comportaments violents. Per visibilitzar i desmantellar aquestes narratives contràries als drets humans, cal dur a terme un treball de detectar fal·làcies i mentides que es creen i circulen en aquests espais, a fi de contrarestar la desinformació i educar la societat sobre les desigualtats de gènere des de les evidències empíriques i el treball científic.

Segon, hem apuntat que internet s'ha convertit en un territori hostil per a moltes dones, incloses acadèmiques feministes, que pateixen tota mena de «bilis digital» (Jane, 2012). Per evitar aquesta tendència perjudicial d'internet, hauríem d'exigir la presa de responsabilitats de plataformes que faciliten l'assetjament i promoure la creació d'entorns digitals segurs i igualitaris des del disseny, la governança i el model de negoci.

Tercer, hem fet palès que des de la masclosfera es converteix les dones en blanc d'un assetjament específic que cerca excloure-les de l'espai públic digital. Aquest assetjament pot incloure dòxing,¹⁰ amenaces de violència i campanyes de difamació, que són violències que afecten la salut mental de les dones i dissuadeix les dones de participar en certs espais o expressar les seves opinions lliurement. Per això, hem de seguir reflexionant sobre com oferir una protecció i un acompanyament específic a aquestes dones.

Quart, hem plantejat que els espais de la masclosfera sovint creen i promouen la difusió d'ideologies extremistes i misògines, que poden radicalitzar els seus membres i perpetuar la violència de gènere. En negar la violència de gènere, aquests espais deslegitimen les víctimes i soscaven els esforços per abordar i prevenir la violència contra les dones, per la qual cosa cal prosseguir amb els esforços de prevenció i sensibilització de la societat en general sobre la gravetat i la urgència de la violència contra dones i nenes en totes les formes. Per aquest motiu, hem de continuar col·laborant en la creació de campanyes de creació de contranarratives i conscienciació ciutadana.

5.2. Recomanacions per avançar els propers cinc anys

Hackejar la masclosfera és una tasca crucial per desmantellar les estructures de poder opressives que perpetuen la misogínia i la violència de gènere als espais digitals. En comprendre i abordar les connexions entre els espais digitals masculins i les tecnocultures tòxiques, es pot treballar cap a la creació d'un internet feminista, inclusiu i lliure. Per continuar investigant i educant contra la masclosfera i l'antifeminisme en els propers cinc anys, deixo aquí algunes recomanacions per a la feina que ha de venir.

La primera recomanació consisteix a promoure una recerca multidisciplinària i interdisciplinària, que consideri diversos enfocaments com són la

10. També anomenat col·loquialment «*exposeo*» en castellà, el dòxing consisteix a revelar informació privada sobre una persona generalment sense el seu consentiment. Això pot incloure dades personals, fotos, missatges privats o qualsevol altre tipus d'informació que pugui afectar la privadesa o la reputació d'algú.

sociologia, l'antropologia digital, els estudis de gènere, les ciències polítiques i les ciències socials computacionals per comprendre millor les complexitats de la masculinitat i les implicacions culturals que tenen.

La segona recomanació consisteix en la invitació a promoure i conduir anàlisis culturals i socials de la tecnologia per tal d'aprofundir en l'anàlisi de la cultura digital i comprendre com les plataformes digitals faciliten i amplifiquen el patiment social entre adolescents i joves.

La tercera recomanació consisteix en la incorporació d'anàlisis crítiques feministes a l'estudi de plataformes, dissenys i algorismes. S'ha comprovat que les anàlisis feministes de les plataformes digitals poden revelar que el disseny i els algorismes contribueixen a la perpetuació de la misogínia (Giugni, 2022). Així, fer auditories d'algorismes i avaluar les polítiques de moderació i els mecanismes de report de violència en aquestes plataformes és crucial per crear un entorn més segur per a les dones.

La quarta recomanació consisteix a incloure perspectives de diverses veus, incloses les supervivents i altres persones afectades directament per aquests fenòmens, per obtenir-ne una comprensió més completa i aturada. Abordar aquests punts podria proporcionar una visió més completa i matissada de la masculinitat i els seus efectes a la societat contemporània, i ajudaria a informar polítiques públiques i estratègies educatives per promoure la igualtat de gènere i contrarestar la misogínia en totes les seves formes.

Si ens volem encaminar cap a un futur digital feminista i segur, hem de continuar coordinant-nos amb tota mena d'actors i pensar quines accions clau podem fer per dissenyar capacitacions en alfabetització digital crítica i l'autodefensa digital feminista; desenvolupar i implementar polítiques públiques que protegeixin els drets de les dones i les nenes; fomentar el disseny de plataformes digitals segures que protegeixin la privadesa i la seguretat de les usuàries, amb eines eficaces per reportar i abordar les violències digitals, i continuar investigant la naturalesa i l'impacte de la masculinitat en la democràcia digital. D'aquesta manera, es podran dur a terme polítiques basades en l'evidència i desenvolupar estratègies efectives de prevenció i de resposta. I és que abordar l'antifeminisme i la negació de la violència de gènere des d'una perspectiva feminista requereix estratègies integrals que combinin l'anàlisi crítica amb l'acció educativa i la promoció de drets. Continuar desenvolupant i refinant aquestes estratègies és essencial per avançar cap a una societat més equitativa i justa per a totes les persones, independentment del gènere.

Bibliografia

- ALONSO FERNÁNDEZ DE AVILÉS, B. (2021). Políticas de igualdad y hombres. *ex æquo*, 43, 49-68. <https://doi.org/10.22355/exaequo.2021.43.04>
- BANET-WEISER, S., i MILTNER, K. M. (2016). «#MasculinitySoFragile: culture, structure, and networked misogyny», *Feminist Media Studies*, 16(1), 171-174. <https://doi.org/10.1080/14680777.2016.1120490>
- BRATICH, J., i BANET-WEISER, S. (2019). «From pick-up artists to incels: con(fidence) games, networked misogyny, and the failure of neoliberalism», *International Journal of Communication*, 13, p. 5003-5027 1932-8036/2019FEA0002
- CABEZAS FERNÁNDEZ, M., i VEGA SOLÍS, C. (eds.) (2022). *La reacción patriarcal: Neoliberalismo autoritario, politización religiosa y nuevas derechas*. Barcelona: Bellaterra.
- CINELLI, M.; DE FRANCISCI MORALES, G.; GALEAZZI, A.; QUATTROCIOCCHI, W., i STARNINI, M. (2021). «The echo chamber effect on social media», *PNAS*, 118(9). <https://doi.org/10.1073/pnas.2023301118>
- COBO, R. (2019). «La cuarta ola feminista y la violencia sexual», *Paradigma: revista universitaria de cultura*, 22, p. 134-138.
- COCKERILL, M. (2019). «Convergence on Common Ground: MRAs, Memes and Transcultural Contexts of Digital Misogyny», en GING, D., i SIAPER, E., eds. *Gender hate online*, p. 87-110. 10.1007/978-3-319-96226-9_5
- DÍAZ-FERNÁNDEZ, S., i GARCÍA-MINGO, E. (2022). The bar of Forocoches as a masculine online place: Affordances, masculinist digital practices and trolling. *New Media & Society*. doi: 10.1177/14614448221093554
- DÍAZ-FERNÁNDEZ, S.; GARCÍA-MINGO, E., i FUENTES, A. (2023). #Team Alienadas: Anti-feminist ideologic work in the Spanish manosphere. *European Journal of Women's Studies*, 30(4), 421-439. <https://doi.org/10.1177/13505068231173261>
- ESLEN-ZIYA, H.; MCGARRY, A.; JENZEN, O.; ERHART, I., i KORKUT, U. (2019). «From anger to solidarity: The emotional echo-chamber of Gezi park protests», *Emotion, Space and Society*, 33.
- FRANCO, Y., i BERNÁNDEZ, A. (2023). *Misoginia online. La cultura de la masculofera en el contexto español*. Ed. Tirant lo Blanch.
- GING, D. (2017). «Alphas, betas, and incels: Theorizing the masculinities of the manosphere», *Men and Masculinities*, 22(4), p. 638-657. <https://doi.org/10.1177/1097184X17706401>
- GIUGNI, G. (2022). *The threat: How digital capitalism is sexist - and how to resist*. Londres: Policy Press.

- JANE, E. (2012). «You're an Ugly, Whorish, Slut. Feminist Media Studies», 14(4), p. 531-546. DOI: 10.1080/14680777.2012.741073
- KIMMEL, M. (2018). *Hombres (blancos) cabreados. La masculinidad al final de una era*, Madrid, Barlin Libros.
- KUHAR, R., i PATERNOTTE, D. (eds.) (2017). *Anti-gender campaigns in Europe. Mobilizing against equality*. Rowman & Littlefield.
- MANTILLA, K. (2013). «Gendertrolling: Misogyny adapts to new media», *Feminist Studies*, 39(2), p. 563-570. <https://www.jstor.org/stable/23719068>
- MASSANARI, A. (2015). «#Gamergate and The Fapping: How Reddit's Algorithm, Governance, and Culture Support Toxic Technocultures», *New Media and Society* 19, p. 329-46. 10.1177/1461444815608807
- MENDES, K.; RINGROSE, J., i KELLER, J. (2019). *Digital Feminist Activism: Women and Girls Fight Back Against Rape Culture*, Oxford, Oxford University Press.
- MESSNER, M. A. (1998). «The Limits of "The Male Sex Role": An Analysis of the Men's Liberation and Men's Rights Movements' Discourse», *Gender & Society*, 12(3), p. 255-276. <https://doi.org/10.1177/0891243298012003002>
- NAGLE, A. (2017). *Kill all Normies*, Zero Books, Winchester.
- NGUYEN, C. T. (2020). *Echo chambers and epistemic bubbles*. *Episteme*, 17(2), 141-161. doi: 10.1017/epi.2018.32
- PATEMAN, C. (1988). *The Sexual Contract*, Stanford, Stanford University.
- PATERNOTTE, D. (2019). «Gender Studies and the Dismantling of Critical Knowledge in Europe», *American Association of University Professors: Academe*.
- ROTHERMEL, A. K. (2020). «"The Other Side": Assessing the Polarization of Gender Knowledge Through a Feminist Analysis of the Affective-Discursive in Anti-Feminist Online Communities», *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 27(4), p. 718-741. doi: 10.1093/sp/jxaa024
- SOLEA, A., i SUGIURA, L. (2023). *Mainstreaming the blackpill: Understanding the incel community on TikTok*. *New Media & Society*. <https://doi.org/10.1177/14614448231199909>
- SCHWARTZ, B., i NEFF, G. (2019). *The gendered affordances of Craigslist 'new-in-town girls wanted' ads*. *New Media & Society*, 21(11-12), 2404-2421. <https://doi.org/10.1177/1461444819849897>

Biodata

Elisa García-Mingo és professora i doctora al Departament de Sociologia: Metodologia i Teoria de la Universitat Complutense de Madrid (UCM). És investigadora principal dels projectes «DIVISAR (Digitalització de la violència sexual)» i «DIVISARUCM (Violència sexual digital entre la joventut universitària)», així com coordinadora a la UCM del projecte «Masculinitats juvenils: processos de construcció identitària i percepcions de la violència de gènere». És doctora en Estudis Internacionals i Interculturals per la Universitat de Deusto. Forma part del Grup de Recerca UCM Cultura Digital i Moviments Socials i és associada del Centre for Transforming Sexuality and Gender (Universitat de Brighton). És autora de dos monogràfics, diversos capítols de llibre i articles en revistes acadèmiques.

Cap al desmuntatge de la masculinitat

Olmo Morales Albarrán

Introducció

M'agradaria començar aclarint que no soc un acadèmic, sinó que, per contra, aporto a aquest llibre la meva experiència treballant amb homes, homes joves, adolescents i nens durant quinze anys. Aquest treball ha estat enfocat a la prevenció i erradicació de la violència contra les dones. Tot el que aboco aquí és el resultat d'un exercici de diàleg entre el que han escrit moltes dones i alguns homes que han teoritzat sobre l'opressió dels uns sobre les altres i aquesta experiència de treball amb homes de diferents condicions socials i diversos posicionaments respecte del feminisme.

Els qui ens centrem a treballar amb població masculina acostumem a fer una distinció a partir de com es posicionen els homes davant de la desigualtat. Hi observem tres llocs o categories. En un extrem tenim els homes amb fortes resistències a ni tan sols sentir parlar del terme feminisme o igualtat; són els que en molts casos neguen la violència masclista, la minimitzen o directament es consideren víctimes del feminisme o de les dones. A l'altre extrem, tenim els homes més sensibilitzats, que es declaren a favor de la lluita de les dones i són, almenys en part, conscients de la desigualtat, encara que no per això deixen de desenvolupar resistències davant del treball proposat. En tots dos casos, els homes o nois adolescents que ocupen aquests llocs no acostumen a ser la majoria; per contra, la massa crítica la trobem en un tercer lloc, que estaria al mig i que conformarien aquells homes a qui el feminisme els suscita contrarietats. Aquests poden compartir alguns arguments amb un dels extrems i d'altres amb l'altre; són aquells anomenats ambigus o ambivalents.

Els grups normalment tenen una composició diferent en funció, fonamentalment, de l'entitat o organisme que convoqui i de si els homes estan

obligats a participar en l'activitat o no. De vegades, un grup només està format per aquells que anomenarem «sensibilitzats». Normalment es tracta de convocatòries realitzades per un espai d'igualtat o una regidoria on acudeixen homes amb un cert interès o curiositat per generar canvis en les seves relacions amb les dones. Altres vegades, quan els homes estan obligats a participar-hi o ho fan per compromís amb l'entitat, se sol reduir el nombre de «sensibilitzats» i augmenta el dels «ambivalents» i el dels «resistents». En aquests casos, el fons del treball hauria de ser el mateix: posar en qüestió el poder exercit en la relació amb les dones. Tot i això, el ritme serà més lent, es requeriran més sessions i serà més necessari que en altres grups generar un vincle que legitimi el facilitador, a més d'intentar evitar debats mediatitzats en favor de revelar el que fan i deixen de fer en la vida quotidiana amb les dones.¹

Identitat/subjectivitat

Al llarg d'aquest capítol potser sorprendrà no llegir, més enllà d'aquests paràgrafs que segueixen, la paraula «identitat». Això té una explicació.

Quan parlem d'identitat és inevitable que la ment se'ns en vagi a allò amb què ens identifiquem en un exercici d'agència conscient. En el tema que ens ocupa, el masclisme, els privilegis dels homes i la violència masculina contra les dones, és difícil que algú expressi que s'hi identifica. De fet, és improbable que un home s'identifiqui amb el masclisme. El més probable és que negui que existeix o que, tot i reconèixer-ne l'existència, es negui a veure que estigui dins seu. Fins i tot, encara que reconegués que és dins seu, no he conegut homes que en facin el signe d'identitat, ja que tendeixen a identificar-se amb allò que, d'una manera o altra, té un valor social o almenys un valor per a determinats grups socials en què podem estar inclosos o no. Amb això no vull dir que no es construeixi un cert sentiment de pertinença en exercir el poder masculí en contra de les dones; de fet, així anem construint el que més endavant veurem com a fratria, corporativisme masculí, pacte entre cavallers, etc. Això, tanmateix, no resta valor al que s'ha dit prèviament: cap home s'identifica mai amb el masclisme i el poder sobre les dones. I doncs? Quin concepte farem servir al llarg d'aquest capítol? Utilitzarem el terme «subjectivitat», subjectivitat masculina. Per què? Doncs perquè aquest concepte ens remet a la noció de subjecte, que ve de

1. Per aprofundir en aquestes intervencions, vegeu «Homes i addiccions», pàg. 86.

subjectat, subjectat a una cultura, a uns valors i unes creences que són fonamentals per entendre qui soc, encara que probablement no m'hi identifi-qui. No m'hi identifico, si més no conscientment, i és precisament això el que ens interessa. Aquests valors són individualistes, misògins, masclistes, supremacistes com a homes en relació amb les dones. És bona part del que segurament ens genera rebuig *a priori* i que, tanmateix, és a la base de la nostra cultura i, per tant, de la nostra socialització. És a dir, és un concepte que ens ajuda a posar el focus en allò que ens «lliga»² i d'alguna manera ens sedueix més o menys conscientment, encara que no vulguem o puguem veure-ho. Parlar de subjectivitat és una manera de no posar el focus en el somni, en la fantasia del que ens agradaria ser i, per tant, en allò que no som, sinó en allò que som, però no volem veure perquè no parla de les nostres virtuts, sinó, en el cas dels homes, de la nostra manca d'ètica en relació amb les dones.

1. L'especialització masculina: el saber de la dominació

Construcció de la subjectivitat masculina

Un cop aclarit aquest punt sobre la identitat i la subjectivitat, podem, ara sí, endinsar-nos en la socialització masculina i veure com es va construir aquesta subjectivitat específica que desenvolupem els homes. Aquesta subjectivitat que encarna una mirada, una manera de veure que condicionarà les nostres pràctiques relacionals, els vincles amb nosaltres mateixos, amb altres homes i amb les dones, i és en aquestes últimes on hem de posar el focus si volem erradicar la violència sexista.

Vivim en un món ja organitzat, en què el poder està distribuït, ordenat, tant a una escala simbòlica, de l'ordre del qual el llenguatge és el millor exemple, com a una escala material, diguem-ne pràctica, on la capacitat d'acció o l'agència està fortament condicionada pel lloc que ocupem en aquesta organització, les nostres condicions de possibilitat.

Des d'abans de néixer el món ja es va preparant per acollir-nos de maneres diferents i desiguals. Abans de saber comunicar-nos usant el llenguatge parlat, nenes i nens comencem a aprehendre una forma específica

2. No m'agradaria que aquest terme utilitzat aquí es pogués llegir com una cosa que ens oprimeix als homes o que d'alguna manera ens «obliga» a actuar d'una manera determinada; de fet, veurem més endavant que la reproducció social de pràctiques masclistes i l'afany perpetuador de la distinció de classes sexuals venen més animades per la satisfacció que no pas per cap mena de lligam.

de ser al món i de relacionar-nos-hi. Leo Thiers-Vidal resumeix de la manera següent tres registres interaccionals que marcaran la subjectivitat masculina:

«La relació amb el jo masculí (actiu, lloc legítim de plaer, punt de partida per a l'agentivitat, autonomia singular); la relació amb els parells de gènere (inscripció, benvinguda i tractament com a membre d'una comunitat privilegiada); la relació amb les no-parells de gènere (gaudi d'una posició viscuda font d'experiències interaccionals asimètriques)» (Thiers-Vidal, 2010, pàg. 275).

Veurem primer aquesta forma de relació que els homes estableixen amb ells mateixos. Hom es pot autopercebre de moltes formes, introvertit o extravertit, generós, poruc, maldestre, intel·ligent, estable, etc. Totes aquestes idees del jo marcaran com ens relacionem en aquests registres interaccionals. De fet, si tenim en compte algunes idees del jo i les mirem amb ull crític i perspectiva feminista, podem entendre com opera aquesta vivència privilegiada i dominant sobre les dones a l'autopercepció masculina. Un exemple n'és quan conjuguem aquestes autopercepcions amb l'imaginari social que existeix sobre les dones i que ha estat construït per i per als homes. Aquestes autopercepcions seran un reflex invers de les idees generades sobre les dones, imaginari que veurem més endavant. Però com ens autopercebem no només estarà marcat per un imaginari social preexistent i reconstruït quotidianament a partir de la nostra existència en relació, sinó que estarà fortament condicionat per les experiències que tenim o, el que és el mateix, de les experiències que tenim anem incorporant creences a aquests tres nivells d'interacció.

Vegem què passa amb el grup de parells masculí. Si preguntem a homes que han tingut relació amb el discurs de les noves masculinitats, ens trobarem recurrentment amb associacions a la «competitivitat» i a la «violència». Això és interessant perquè suposa un exemple de com els homes sensibilitzats que assumim el discurs de les noves masculinitats adoptem característiques negatives que són intrínseques a tots o molts grups socials, i generem la creença que és una cosa pròpia gairebé exclusivament de la relació entre homes, cosa que denota un cert interès victimitzador. És a dir, la competitivitat i la violència (entesa en un ampli espectre, no reduint-la a la violència física) es donen igualment dins del grup social de les dones, però elles se'n fan menys ressò. No obstant això, si analitzem el que expressen els homes més resistents o tradicionals (potser de manera més honesta), el que observarem és que el grup de parells es viu com un lloc per a la llibertat,

on no cal mesurar el que un diu o pensa, ho expressa sense traves. Comentaris recollits dels quals podem deduir això darrer són, per exemple, «és que ja no es pot dir res», «és que tot els molesta», «si et descuides et denuncien per dir-los una floreta»³ o un comentari que diuen a moltes noies quan tenen més relació amb ells que amb elles: «Tia, tu sí que moles, ets com un home, es pot parlar de tot amb tu». El grup d'iguals seria aquí, per tant, un lloc per a la llibertat, però també per a la impunitat. Impunitat basada en la manca de conseqüències davant les violències exercides contra les dones i que serà sostinguda per la societat i especialment per altres homes, que tancaran files amb l'agressor, legitimant-ne el relat i desacreditant el de l'agredida. Això és el que s'ha anomenat corporativisme masculí, fratria, complicitat masculina o pacte entre cavallers. És molt gràfic el relat següent d'una nena de primària al voltant de l'experiència d'impunitat masculina: ella ens explicava que es queixava davant d'una professora que un nen l'estava molestant i el que rebia era un «bé, no n'hi ha per a tant, els nens són així, intenta no fer-li cas». Aquest exemple d'impunitat primerenca n'és un de molts. En realitat, es poden donar diferents escenaris amb un mateix resultat: l'agredida no identifica la violència com a tal i, per tant, romandrà en silenci; l'agredida no voldrà ser qüestionada i titllada de mentidera i, per tant, no visibilitzarà ni denunciarà la violència patida; l'agredida farà pública la violència patida, però pràcticament tots els nois i part de les noies es posaran al costat de l'agressor, i en molts casos la mateixa autoritat o institució hi participarà. El que tenen en comú aquests escenaris és que agredir no tindrà conseqüències per a ell i, si en té, estaran intervingudes per la predisposició social a perdonar, no castigar.⁴ O minimitzar els danys que generen els homes a les dones.

La relació amb aquest altre dialèctic, les dones. Quan treballem amb homes, l'imaginari que construïm sobre les dones en espais on no són presents no és casualitat que s'acostumi a ajustar a l'imaginari social que ja existeix a la societat. En aquest imaginari les dones són «més maldestres», «tenen pitjor orientació», «són més porugues», «estan obsessionades per la seva imatge», «són les qui ens treuen la llibertat», «secundàries», «dolentes»,

3. Extret de sessions de treball amb homes «resistents» i «ambivalents» i amb homes adolescents de l'ESO.
4. Vegeu el relat antipunitivista que intenta presentar el feminisme com un moviment que centra la seva reacció en el càstig als agressors. Tot i això, la mateixa gent que esgrimeix aquest discurs no fa una crítica als que defensen que han d'estar perseguits i penats per un altre tipus de delictes com l'evasió d'impostos de les classes altes o la corrupció. Sembla que oblidem que els agressors d'esquerres formen part, igual que corruptes i classes altes, d'una classe dominant. L'única diferència és l'eix d'opressió que analitzem.

«aprofitades», «sergents», «cuiden millor», «inestables emocionalment», etc.⁵ És des d'aquest imaginari que els homes estableixen les relacions amb les dones. I aquest imaginari construeix, al seu torn, com hem dit abans, per inversió, idees del jo com a home. És a dir, jo pel fet de no ser dona em consideraré més o menys conscientment «més àgil», «menys poruc», «menys obsessionat amb la imatge», «víctima», «protagonista, important», «bo», «extremadament generós o just», «víctima i subordinat», «amb menys capacitat per cuidar» o «més estable emocionalment». Totes aquestes autopercepcions seran en relació amb les dones; en relació amb el grup de parells sí que pot aparèixer una autopercepció que entri en contradicció amb aquestes característiques. No cal ni dir que això no és una regla o norma general sense esquerdes, però sí que és, per descomptat, el que ens acostumem a trobar en el treball amb homes. Pel que fa a les no parells, els homes hi estableixen relacions d'explotació, ús i aprofitament, entre altres coses, de la disposició cuidadora que s'imposa a les dones i la seva naturalització profunda (Covas, 2009).

Un exemple en seria l'experiència masculina de poder disposar de l'espai de l'esbarjo lliurement. Es pot estar al centre jugant a futbol o es pot estar a les vores jugant amb les noies. Mentre que elles són exposades a violència si intenten ocupar els espais centrals i masculins, els nois seran acollits, integrats i tractats especialment bé per les noies. D'aquesta experiència els homes aprenem que tenim dret a un marge d'elecció més gran que les noies pel que fa a activitats, a més llibertat en l'ús de l'espai i que elles ens parin una atenció especial i ens incloguin en les seves dinàmiques. Si al fet de poder fer servir l'espai central hi sumem el major nombre de protagonistes masculins en els productes culturals, especialment en el cinema, podem deduir que els homes incorporem la creença que som més importants. Desenvolupem, així, un cert afany de protagonisme i una tendència a l'autocentrament i l'autorreferencialitat (Bonino, 2004). Aquest és només un petit exemple de la relació entre experiència masculina i creences incorporades a través d'aquesta.

Expertització masculina

Si conceptualitzem la masculinitat com aquell lloc existencial privilegiat sobre les dones en què se'ns col·loca els homes ja abans d'haver nascut (el po-

5. Extret de sessions de treball amb homes «sensibilitzats» en què s'explora com es representa les dones als espais només d'homes, és a dir, espais d'homosocialització masculina.

der preexisteix el subjecte) i contemplem la definició que Luis Bonino en fa com «el dret a la subordinació i sotmetiment de les dones», podem entendre que això segon deriva directament del primer, de l'experiència viscuda des d'una posició social d'home. Això vol dir que, a través de les experiències viscudes pels homes en relació amb les dones i de les quals podem ser més o menys conscients, generem un cert gaudi, una satisfacció i una fruïció d'aquest lloc existencial que ens aporta molts beneficis. Quan Leo Thiers-Vidal⁶ inclou en l'anàlisi de la relació de desigualtat específica establerta entre homes i dones, que Christine Delphy anomena «*sexage*»,⁷ el concepte d'«expertització»⁸ ens parla d'una destresa central que desenvolupen els homes al llarg de la seva vida, especialment en la infància i l'adolescència.

Per desenvolupar el concepte d'expertització masculina, Thiers-Vidal recorre, entre altres fonts, a la psicologia cognitiva i a l'enfocament interaccionista i fenomenològic, aquest últim més lligat a les teràpies humanistes.

Des de la psicologia cognitiva recull la citació següent sobre el significat d'expertització:

«Els esquemes d'un mateix [per exemple, les identitats socials que provenen de categories socials, com ara la identitat de gènere] en dominis particulars sensibilitzen l'individu pel que fa a la informació que és pertinent per a aquests dominis. Aquest interès reforçat i aquesta atenció cap a un domini particular produeix un estoc de saber dens i ben organitzat. Les persones proveïdes d'esquemes de si mateixos en dominis particulars [...] desenvolupen un tipus d'expertització per a un domini, i aquesta expertització té una gran quantitat de conseqüències per a la gestió subseqüent de la informació». (Gurin i Markus, 1989, pàg. 54).⁹

La noció d'expertització parteix de suposar que els éssers humans som subjectes agents dins d'una estructura social establerta i que aquesta condició en gran mesura els nostres desitjos i interessos.

És important aportar a aquesta anàlisi que hi ha diferents dominis de coneixement en funció dels llocs socials en què hem estat socialitzades i socialitzats. És a dir, als llocs de subordinació es desenvolupa, no sense certa consciència del lloc que s'ocupa, un coneixement de la resistència. La

6. Del seu llibre *De L'Ennemi Principal aux principaux ennemis*. Ed. L'Harmattan, 2010.

7. Definida com la relació d'apropiació de la classe sexual dels homes sobre la classe sexual de les dones.

8. Traduït de l'anglès *expertise*.

9. GURIN, P., i MARKUS, H. (1989). Cognitive consequences of gender identity. In S. Skevington & D. Baker (Eds.), *The social identity of women* (p. 152-172).

dona que viu una situació de maltractament genera estratègies de supervivència; les dones en tornar a casa desenvolupen estratègies per evitar patir agressions sexuals o intimidacions. Fa dècades que les dones comparteixen en els grups de presa de consciència les estratègies de resistència que han anat desenvolupant davant l'opressió quotidiana dels seus companys de llit, de feina, etc. D'altra banda, els homes han desenvolupat un coneixement específic de la dominació i opressió de les dones que, amb més o menys consciència, han anat compartint entre el grup de parells mitjançant la seva explicació o mitjançant la seva aplicació. Un exemple n'és quan un noi que ha d'anar al cinema amb la seva xicoteta explica als seus amics que han fet a sorts la pel·lícula que veuran i que ha sortit la que volia ella, i un amic li suggereix «li pots dir que han ingressat el teu pare i que has d'anar a l'hospital».¹⁰ Un altre exemple en seria quan un home relata a un grup d'amics que, davant l'enuig i l'assenyalament de la seva parella dona i per aconseguir que es reduís en ella l'actitud d'alerta davant del que ell feia o deixava de fer, intentava «buidar el got que estava desbordat fent petits mèrits», i que li funcionava molt bé, menys en aquella ocasió, en què no trobava un mèrit suficient per buidar-lo.¹¹ Aquell home en cap moment no es qüestionava els *per quès* del got ple i si era just el que feia, sinó que generava tècniques per buidar-lo i, així, poder tornar-lo a omplir amb les seves negligències i desatencions, amb les seves pràctiques no igualitàries i d'abús.

Els micromasclismes desenvolupats per Bonino (2006) són un bon exemple d'expertització masculina en tant que tècniques i estratègies posades en marxa pels homes a través de les quals, sostenint-se sobre l'estructura social i cultural basada en el sexe, els imaginaris sexogenèrics i, per tant, les subjectivitats masculina i femenina, aconsegueixen refermar les dones en un lloc de subordinació alhora que reforcen el seu lloc de privilegi. Aquest sosteniment és el que en permet la invisibilitat, i és important subratllar que en la seva invisibilitat resideix la seva efectivitat. No hem d'oblidar que el control exercit amb violència explícita a través de la por és el recurs de qui no va desenvolupar l'habilitat per aconseguir-ho altrament.

Podem dir que, a través de les nostres vivències, anem desenvolupant una sèrie d'interessos, ens focalitzem inconscientment en aspectes que ens són beneficiosos, ja que partim d'una estructura social en què els valors

10. Cas real en un grup de 4t d'ESO d'un centre educatiu de la CAM. Amb la particularitat que al noi se li va escapar en un exercici involuntari d'espontaneïtat davant de companyes, en un grup mixt, arran de treballar la situació descrita a través de la tècnica del teatre fòrum.

11. Sentit en una taula d'un restaurant a Madrid.

principals són l'individualisme i la cerca del benestar personal, especialment en el cas dels homes. No oblidem que davant del *ser per als altres* expressat per Marcela Lagarde per explicar la subjectivitat de les dones, els homes són socialitzats en una disposició oposada que és el *ser per a si mateix*. Des d'aquests valors que interioritzem i que es tradueixen en interessos de primer ordre anirem interpretant les experiències, i aquestes vivències i interpretacions ens aportaran un coneixement específic, com ja hem comentat. Aquest coneixement no és altre que el dels aprenentatges sociopolítics i pràctics que ens seran d'utilitat en l'assoliment d'aquests interessos i en l'afermament dels valors esmentats. Aquests aprenentatges ens permetran desenvolupar eines o estratègies a escala interpersonal i en el món intern. Entre aquests àmbits hi haurà un vincle inseparable, el que jo m'expliqui estarà molt relacionat amb el que jo expliqui, de manera que els meus mecanismes interns de «salvació» estaran integrats en discursos tant a una escala macro com a una escala quotidiana i relacional, i conformaran una part important de la meva subjectivitat. Quan parlem aquí de «mecanismes interns de salvació» ens estem referint a les autojustificacions que es donen els homes per continuar desresponsabilitzant-se, per bloquejar o desviar la interpel·lació feminista com si no fos cosa seva, bé desvirtuant el feminisme, bé canviant l'enfocament i, per tant, el marc des del qual el feminisme conceptualitza la problemàtica de la masculinitat. No podem oblidar que un dels privilegis més poderosos que se'ns ha atorgat als homes és el poder de definició de la realitat, d'establir, en altres paraules, l'arena on es trobaran els discursos i de disposar d'un capital simbòlic i material més gran per aconseguir imposar el marc que ens convé.

2. L'obsolescència dels models masculins i la defensa de la(es) masculinitat(es)

Introducció. Nexes entre la masculinitat tradicional i les noves masculinitats

Sabem que la distribució del poder ha anat canviant al llarg dels segles. De vegades s'han anat transformant els grups socials opressors i oprimits, incorporant-hi canvis, i, en altres casos, com el que ens ocupa, ha anat canviant la manera com s'exerceix la dominació, en què s'ha alterat de certa manera tant l'estètica com la pràctica opressora. El que és clar és que el poder, en el seu afany de reproducció, necessita renovar-se, no pot roman-

dre immòbil, especialment davant dels moviments de resistència nascuts dels grups subordinats. En alguns eixos de poder això és fàcilment observable i criticat per un ampli espectre de mirades, però, en el cas del domini masculí, tendeix a veure's més com una subversió que com un canvi requerit per, precisament, mantenir aquest lloc en relació amb les dones. Alguns exemples d'aquests canvis en altres eixos d'opressió són el desenvolupament del «capitalisme verd», la construcció social d'un imaginari que ha establert com a real «la classe mitjana» o les tendències que promouen que les i els treballadors se sentin part de l'empresa perquè augmenti la seva productivitat i flexibilitat/disponibilitat.

Dit això, veurem de quina manera la masculinitat tradicional transformada en noves masculinitats es va adaptant als nous temps per continuar perpetuant el seu lloc de privilegi sobre les dones.

En els darrers anys, hem pogut observar un creixent ús de cognoms per anomenar la masculinitat. Alguns de negatius o negativitzants com «tòxica»,¹² «patriarcal»,¹³ «hegemònica», etc., i d'altres, diguem-ne positius o positivants com «subalternes», «dissidents», «noves», «igualitàries», etc., que es contraposen a aquelles altres que desprenen una forta olor de naftalina, toros i futbol o actualment una certa olor *forocochera*.

Generar aquest tipus de distincions pretén diluir, precisament, el marc de pensament feminista per substituir-lo per un marc d'interpretació de la realitat basat en teories promogudes fonamentalment per homes i beneficioses per als homes: els estudis de masculinitats. No entrarem en detall sobre aquest punt, però és important aclarir que l'enfocament defensat aquí és que la masculinitat és en si mateix un lloc opressiu sobre les dones per més que la vestim de seda, li pintem la ratlla de l'ull, l'assequem amb les cames encreuades o ens l'enduguem a manifestacions feministes. La lluita per l'emancipació de les dones, especialment el feminisme materialista francès, assenyalava la masculinitat, tal com hem desenvolupat anteriorment, com aquesta posició social en què se'ns col·loca als homes només néixer i que ens reportarà sempre beneficis en relació amb elles i, potser més important, a costa d'elles. Per tant, el camí cap a l'equivalència existencial, per fer servir paraules de Susana Covas, passa per qüestionar aquest lloc tant com el lloc

12. Vegeu com s'utilitza aquest adjectiu tan de moda per camuflar una pràctica de dominació masculina com una pràctica relacional al marge de l'estructura, ja que «tòxic» és utilitzat pràcticament en qualsevol tipus de relació i per qualsevol persona sobre una altra independentment dels llocs existencials que s'estiguin ocupant i que venen a definir el tipus de relació establerta.

13. Veurem en profunditat més endavant el pleonasma que això suposa i per a què i per a qui és útil fer-lo servir.

de la feminitat en què es col·loca les dones. En aquest sentit, i com ja han dit nombroses autores, l'assumpte és veure com abolir-la i no com continuar inventant-ne d'altres adaptades als nous temps (masculinitats subversives, dissidents, rebels, sensibles, etc.), perquè aquestes masculinitats el que faran és subvertir l'ordre dins de la jerarquia masculina, és a dir, dins del grup social dels homes (Martínez Redondo i Luján Acevedo, 2020). Alterar aquesta jerarquia podrà generar nous estereotips, noves escales, noves piràmides en què, per exemple, els «homes sensibles» estiguin a dalt i els «homes tradicionals», amb els seus gustos i afanys obsolets, vagin quedant per sota. Però no podem oblidar que això no és garantia de subvertir l'ordenament de gènere en relació amb les dones, sinó simplement en relació amb nosaltres mateixos com a grup social. Implica una simple subversió de l'ordre intragènere. En aquest nou ordre, els homes amb pràctiques més saludables per a si mateixos, aquells que van a teràpia, que no fumen, que gaudeixen d'aspectes de la paternitat o que simplement són autònoms pel que fa a la feina domèstica van ascendint de categoria, mentre que aquells ancorats en models que continuen mantenint, per exemple, les conductes de risc, que desvaloren el creixement personal, que estan desconnectats del seu cos o que tenen converses i relacions entre homes més superficials van quedant per sota i, per tant, insisteixo, obsolets.

Això és del que estem parlant quan diem que estem creant nous models que es contraposin a la masculinitat mal anomenada hegemònica. Dic «mal anomenada» hegemònica perquè actualment aquest model està en pugna amb aquells altres models d'homes que ja no volen anar a 200 km/h amb el cotxe, que tenen interessos diferents del futbol i del món del motor, que no volen relacionar-se supèrfluament, sinó entaular converses més profundes o que es deslliguen del consum de substàncies.

Aquests nous models de masculinitat els podem trobar- avui dia a la majoria de les sèries i pel·lícules coexistent amb el model tradicional. Hi ha una lluita per l'hegemonia dins dels models de masculinitat com ja va assenyalar Connell:

«La masculinitat hegemònica no és un tipus de caràcter fix, el mateix sempre i a tot arreu. És més aviat la masculinitat que ocupa la posició hegemònica en un model donat de relacions de gènere, una posició sempre disputable.» (Connell, 1995).

En tots aquests models d'homes representats actualment en els productes culturals hi ha una fèrria defensa de la masculinitat des de l'àmbit més conservador i de les masculinitats des dels sectors més progressistes. Des

de posicions més conservadores i essencialistes, directament es parlarà de revalorar la masculinitat i reconnectar-hi. Des de posicions més progressistes, es buscarà distingir-se del conservador utilitzant el plural i posant-hi cognoms. Una línia per negació i l'altra per assumpció de petits canvis quotidians implantant, alhora, un canvi de paradigma a l'hora de conceptualitzar la masculinitat. Igual que trobem rastres d'expertització en les respostes esquives dels homes davant de l'assenyalament de les companyes de les microviolències exercides en el dia a dia, podem trobar-los també en discursos més mediàtics o fins i tot en pràctiques d'intervenció que desenfocuen el problema real de la masculinitat: el problema dels homes que pateixen les dones.

Des d'aquest punt de partida, podem entendre les diferents subcultures masculines com a estratègies discursives i teoricopràctiques que resulten útils per esquivar la fletxa del feminisme que apunta directament els homes com a beneficiaris de la desigualtat i agents opressors sobre les dones.

El marc discursiu sobre el canvi dels homes

A partir de l'anàlisi i la síntesi que fan Aquiles Chihu Amparán i Alejandro López Gallego l'article «El “análisis de los marcos” en la obra de William Gamson», es presenta la següent anàlisi sobre la deriva discursiva al voltant dels homes i el canvi.

Del relat de l'antifeminisme i els homes neotradicionals i del de les noves masculinitats —presentat com a contrarrelat—, tots dos acceptats com els que poden participar de l'arena discursiva i política actual, emergeix un metarrelat que és el del victimisme masculí i el «no tots els homes». És possible que, davant de la mediatitzada por a la ultradreta, els conservadors hagin aconseguit establir els marcs del debat sobre el canvi dels homes? Pot ser que hagin aconseguit posar al centre els patiments masculins? Que potser no trobem en els discursos dirigits a homes des de les institucions un relat que col·loca el feminisme com el mitjà per alleujar aquests patiments?

La «cultura d'un afer polític» té una estructura que Gamson denomina «paquet» (*package*). Normalment, un «paquet cultural» (*cultural package*) conté un «nucli» (*core*) que consisteix en un «marc» (*frame*). Aquest «marc» és una idea central que produeix una comprensió particular dels esdeveniments relacionats amb l'assumpte polític en qüestió. Un «paquet cultural» és articulat o expressat com a discurs a través de l'ús d'un conjunt de «dispositius simbòlics».

Aquests disposen de dues parts: l'emmarcat i el raonament o justificació.

L'emmarcat és la interpretació particular que fa un actor sobre el problema i el raonament és l'elaboració d'arguments que donin suport a la credibilitat de l'emmarcat realitzat pel paquet cultural. El que aquí analitzarem és l'emmarcat.

Hi ha cinc dispositius d'emmarcat:

1. La metàfora: la utilització del subjecte associat a la metàfora té la finalitat d'indicar que el subjecte principal posseeix certs atributs que no són percebuts de forma immediata, de manera que aquests atributs no visibles a primer cop d'ull quedarien evidenciats. No es plantegen metàfores en aquest cas, perquè fer-ho desmuntaria el mateix raonament de les noves masculinitats, ja que seria absurd plantejar aquest mateix raonament en altres eixos d'opressió. Un exemple en podria ser una cosa com aquesta: en el cas de «els homes hi guanyen amb la igualtat», la metàfora que podríem fer seria que «la redistribució de la riquesa suposa un guany per a la classe propietària», una cosa que ningú no es plantejaria afirmar per promoure que la classe propietària col·lectivitzés els seus béns o simplement per justificar una pujada d'impostos. Fer servir aquesta metàfora deixaria en evidència, precisament, el que s'intenta defensar, que «els homes hi guanyem amb la igualtat», en què es fa evident l'absurditat d'aquesta afirmació.
2. Els exemplars fan referència a la utilització d'esdeveniments històrics reals passats o presents per «emmarcar» el subjecte principal, o per clarificar el tipus d'atributs que posseeix el subjecte principal. Un exemple del 2022 és el que va fer servir el Ministeri d'Igualtat en una campanya adreçada a sensibilitzar els homes titulada «L'home tou»,¹⁴ en què es presenta el Fary com a paradigma del passat, obsolet i no desitjable. Davant d'això, trobem els exemples en què es presenta els homes feliços i somrients perquè estan cuidant, netejant la casa o maquillant-se (en què les dones són absents) com en el vídeo promocional de l'espai El Plural de Barcelona¹⁵ titulat «Home».
3. Les consignes constitueixen la utilització d'una frase per suggerir el marc general utilitzat pel paquet. «Un feminisme per al 99%»,

14. <https://www.youtube.com/watch?v=ZsVWRpExdGw>

15. <https://www.youtube.com/watch?v=vVKZieaHgW8>

«els homes també hi guanyem amb la igualtat», amb la qual cosa es reafirma la idea equivocada que el feminisme no és la lluita de les dones per la seva emancipació, sinó una mena de calaix de sastre on té cabuda fins i tot el grup social que exerceix l'opressió.

4. Les representacions són les caracteritzacions dels subjectes principals ubicats pel «paquet cultural». Es tracta de representar la masculinitat tradicional com a trista, frustrada, «fràgil», violenta i desconnectada de les seves emocions per representar el feminisme com a salvador i educador dels homes. D'acord amb aquesta representació institucional, podem trobar el vídeo promocional del Saló Eròtic de Barcelona del 2022:¹⁶ no cal dir que és la cara A de la indústria de la pornografia i de l'exploració sexual de les dones.
5. Les imatges visuals són les icones i imatges que suggereixen el nucli del «paquet». El gris tradicional davant del tot color de la igualtat ve a connectar simbòlicament el canvi dels homes amb una cosa positiva per a ells, completament lligat a l'imaginari actual que representa la Happycràcia,¹⁷ en què el somriure i la felicitat (variables subjectives) es converteixen en un imperatiu social per sobre de la justícia i la redistribució del poder.

Les conseqüències en són els arguments que es poden esperar dels diferents tipus de decisions polítiques, mentre que l'apel·lació a principis es caracteritza perquè són els «paquets» que recorren a apel·lacions morals i a la defensa de certes normes o preceptes generals. Mitjançant aquest recurs, s'argumenta a favor de la legitimitat moral del «paquet cultural» utilitzat. En aquest cas, el que podem veure és que els arguments ètics es converteixen en secundaris en un afany de no incomodar massa els homes i al·legant que és un moviment estratègic per involucrar-los en la lluita en la consecució de la igualtat.

Conseqüències d'aquest paquet:

- La creença cega que amb la igualtat hi guanyem també els homes, cosa que implica posar la prioritat en la salut d'aquests i respon a un marc ideològic més ancorat a l'humanisme i a la lògica neoliberal del *win-win*.

16. <https://www.youtube.com/watch?v=c74Bk2O8kVY>

17. CABANAS, E., i ILLOUZ, E. (2019). *Happycracia*. Paidós.

- La conseqüència de rebutjar la creença que els homes han de renunciar a favor de la salut de les dones és que es desplaça el feminisme i se l'aparta com a marc de pensament i anàlisi social, amb la qual cosa se'n devaluen els arguments ètics com a motors de canvi.

En aquest sentit, no es pot dir que el canvi dels homes impliqui una renúncia, perquè semblaria que això seria donar la raó als plantejaments conservadors que afirmen que el feminisme és un càncer que perjudica els homes, és a dir, té costos per a ells. Davant aquest discurs i en un afany d'«arribar» a la major quantitat d'homes possible, incloent-hi els negacionistes, s'intenta, des de les institucions, representar el feminisme com un guany per als homes. Així, es tergiversen les idees centrals del feminisme i, per tant, se'n posen en dubte els plantejaments més bàsics: els homes han de renunciar a privilegis com l'ocupació de càtedres o llocs de direcció, la sobrevaloració i el reconeixement extra que han rebut o simplement a la quantitat de temps propi i espai mental per a ells mateixos gaudit a costa del temps i de l'espai mental de les dones. No es tracta d'altra cosa que de redistribuir el poder d'una manera equitativa amb les dones, i això no implica guanys, almenys a curt termini, més enllà d'una coherència més gran, per la qual cosa cal tenir una sèrie de valors que entren en conflicte amb els incorporats des d'una posició viscuda com a masculina.

Els homes, a través del discurs de les noves masculinitats, estableixen un marc de pensament cada cop més hegemònic que iguala aquestes noves formes de ser home avui amb unes relacions justes entre homes i dones. Homes que es cuiden i gaudeixen de cuidar, que fan carantines, van a teràpia i parlen de les seves emocions. En paral·lel, s'utilitza el concepte d'«homes de debò», que promou la conceptualització de la «masculinitat hegemònica» que igualen a «masclista» com una fotografia, com uns estereotips fixos en comptes de com aquesta posició social que va canviant i adaptant-se, i pot adquirir diferents estètiques i pràctiques reproductores de desigualtat. D'altra banda, alguna d'aquestes noves pràctiques masculines té un nexa mínim amb les demandes de les dones, i és que, davant del model tradicional d'home que no expressa què li passa davant la interpel·lació de les dones perquè en teoria «no ho sap»,¹⁸ aquí els homes hem generat un nou model que dona importància a l'autoconeixement, aspecte tradicionalment feminitzat. Els homes anem desenvolupant habilitats en aquest sentit, però seguim sense mostrar allò que ens avergonyeix o ens deixa en

18. Un altre exemple de victimització social dels homes, com passa quan s'expressa com a «in-capacitat» el que en realitat és una «habilitat» no desenvolupada o entrenada.

mal lloc, així que el que entrenem al final és una retòrica del que és interpersonal no gaire honesta que ens permeti seguir sortint-nos amb la nostra (Martínez Redondo i Luján Acevedo, 2020).

S'ha generat la creença que els homes han d'incorporar aspectes de la feminitat com a mitjà per revertir la desigualtat. Tot i això, el que veiem en el treball amb homes sensibilitzats amb el feminisme és que segueixen construint relacions injustes amb les dones tot i incorporar aquests aspectes. Concretament, respecte a l'interès per l'autoconeixement, aquest sense una perspectiva crítica i feminista es converteix en una forma més d'autocentrament masculí, un dels pilars més sòlids de la subjectivitat privilegiada (Bonino, 2004). Un exemple d'autocentrament el trobem quan fem una dinàmica en què proposem bussejar en la pròpia experiència en relació amb les dones a la infància i l'adolescència per identificar privilegis. El que sovint ens trobem és amb homes que, hi insisteixo, sensibilitzats amb el feminisme, s'han dedicat durant la dinàmica a explorar aspectes de la seva infància i adolescència que els diferencien d'altres homes i exposen al grup experiències sobre les quals no se'ls havia preguntat. Al·ludeixen a la relació amb el seu grup de parells i no amb les dones i relaten vivències on ells perceben haver estat devaluats per no ser «del grup dels *guays*», tal com ells mateixos expressen.¹⁹ Tornen a posar-se al centre del treball com a víctimes deixant fora del quadre les dones o, com a molt, les nomenen per dir que tenien moltes germanes o moltes amigues, com fent veure que això els allunya del sexisme.

2.1. La brotxa gruixuda negacionista

Vegem alguns discursos que s'argüeixen per part d'aquests homes que podem anomenar «resistents», antifeministes o «neotradicionals» i que fan una defensa de la masculinitat i dels homes davant de l'avenç de les dones.

Com bé apunta Elisa García-Mingo, els nous *tiktokers* i figures masculines rellevants dels pòdcasts neomasclistes promouen la idea central de desenvolupament personal en les seves publicacions i exposicions. És a dir, subratllen la importància de centrar-se en un mateix, en l'autorealització, en els seus desitjos i projectes personals i professionals per tal de triomfar a la vida i ser considerats «homes d'alt valor». El creixement personal és, de fet, un aspecte central de la societat actual, juntament amb l'emocionalitat i l'afany per trobar la felicitat, sempre amb un optimisme irracional, font in-

19. Això no només ho sentim en grups d'homes sensibilitzats, sinó també per part de professionals de l'àmbit social, educatiu i sociosanitari.

esgotable de consum (Cabanas i Illouz, 2019), que bonament podríem començar a anomenar trastorn d'optimisme compulsiu.

Vivim en l'era de l'emocionalitat i el sentimentalisme, en què els arguments racionals i les dades han estat substituïts per justificacions basades en l'emoció. Això ho veiem cada vegada més quan aportem dades oficials a les aules i contesten que les dades estan manipulades i que es poden trobar dades que diuen una altra cosa, sense que els importi quina sigui la font aportada. Cal no oblidar que, quan parlem d'emocions, parlem d'una cosa experiencial i subjectiva. És a dir, estem imposant un marc de pensament que rebutja l'intent d'apropament a la realitat a través d'instruments de mesura, validació, contrast, etc., per imposar la «veritat» de les impressions, les percepcions i les autopercepcions. Tot intent de conèixer la realitat és qüestionable i, tanmateix, res que sigui subjectiu ho és, perquè l'experiència, en ser única, no es pot sotmetre a crítica ni es pot posar en qüestió, amb la qual cosa es converteix en l'única realitat reconeixedora com a tal.

Per entendre què té a veure això amb la subjectivitat masculina i les resistències dels homes avui dia, podem partir d'aquesta citació de Marilyn Frie:

«Si una persona o activitat es veu afectada per alguna força o barrera amb què es topa aquesta persona, no es pot arribar a la conclusió que aquesta persona està oprimida simplement perquè es troba amb aquesta barrera. [...] Cal observar la barrera o la força i respondre diverses qüestions sobre aquesta. Qui la construeix i manté? De qui són els interessos que queden beneficiats per la seva existència? És part d'una estructura que tendeix a limitar, reduir i immobilitzar un grup? És la persona membre del grup limitat? Múltiples forces, barreres i limitacions amb què es pot topar una persona poden ser part o no d'una estructura opressiva, i, si ho són, la persona pot estar o al costat de l'oprimit o al costat de l'opressor d'aquesta. No es pot saber per més que es queixi la persona.» (Frye, M., pàg. 38)

Com apunten Elisa García-Mingo i Laura González,²⁰ les dues idees clau de l'ideari de l'antifeminisme espanyol són la deshumanització de l'home i la descartabilitat masculina, i totes dues funcionen com a base d'un discurs victimitzador. Sobre la primera argumenten que els patiments dels homes són ignorats i desatesos (sensellarisme, addiccions, fracàs escolar, etc.). I sobre la segona, la descartabilitat masculina, assenyalen una suposada tendència de la societat a preocupar-se menys per la seguretat i el benestar dels homes que de les dones (suïcidis i homicidis, fonamentalment). Aquesta

20. Activistes dels drets dels homes a Espanya: ideòlegs i víctimes arquetípiques de la masclosfera.

segona idea, tal com recorda García-Mingo, la va proposar Warren Farrell als anys 1990. No deixa de ser paradoxal que fos als anys 1990 que es va popularitzar el treball amb homes des de l'enfocament de la salut, posant al centre el benestar masculí per reduir les conductes de risc associades a aquest model de masculinitat. El més paradoxal és que, avui dia, aquest tipus de treball s'estigui venent, comprant i promovent per part de les institucions com un treball amb els homes que prevé la violència de gènere i reverteix la desigualtat.

Alguns dels discursos i les temàtiques que exposen els homes i adolescents «resistents» als tallers i grups acostumen a ser: les denúncies falses (per violència de gènere o violació); com la divisió sexual del treball imposa als homes tasques que consideren més dures i amb més risc; els diferents barems a les proves físiques per entrar en cossos d'emergències (policia, cos de bombers, etc.); les dones provoquen que les agredeixin sexualment per com es vesteixen i on van; la llei de violència de gènere discrimina els homes; els violadors i assassins de dones «estan malament del cap»; les dones són unes aprofitades i només busquen els diners; les dones ho trien (des de fer-se fotos del seu cos i penjar-les a les xarxes socials, enviar *nudes*, dedicar dues hores a arreglar-se per sortir amb les amigues fins a prostituir-se).

Tots aquests discursos es podrien agrupar en dos subconjunts: mecanismes exculpatoris i mecanismes victimitzadors.

És molt interessant el concepte de «plataformització del dolor» presentat per Chouliaraki (2021) i recollit per García-Mingo i González (2024) com l'exhibició del dolor i la vulnerabilitat en una autorepresentació victimitzadora a través de les xarxes socials. La masclosfera n'és un bon exemple, on abunden mems, *reels* i infografies que intenten col·locar les dones com a privilegiades i, reproduint un imaginari clàssic del patriarcat, com a plenes de maldat i injustes amb els homes.

2.2. La brotxa fina dels nous homes

El treball amb homes des d'un enfocament suposadament antisexista i que està pagat amb pressupost del pacte d'Estat implica una apropiació indeguda d'aquest pressupost, ja que s'està centrant majoritàriament i hegemònicament a treballar els malestares masculins més que no pas els *molestares* dels homes a les dones.

Aquest desviament de fons ens ha de posar en alerta del que suposa a escala macro l'estratègia masculina de canviar perquè res no canviï. Només cal revisar les activitats per a homes finançades amb aquest pressupost per

trobar invitacions a, suposadament, desmuntar el patriarcat trencant el marc de la «caixa de la masculinitat». És a dir, invitacions a ballar entre homes, parlar de les frustracions que generen les destrempades o, en general, els costos que una masculinitat tradicional té per a ells, a xerrar dels beneficis que els pot aportar la paternitat i l'autocura, a valorar i estimular la tendresa, a buscar el seu nen interior, a connectar amb la vulnerabilitat o a expressar l'afecte entre homes amb abraçades i petons. Totes aquestes activitats són com a mínim qüestionables si generen algun tipus de canvi o renúncia en relació amb les dones. Com ja sabem, el feminisme és, en essència, incòmode per als homes (Azpiazu, 2017), i si no ho és, no està qüestionant les estructures de poder entre homes i dones i, per tant, té poc de feminisme i no ajuda a revertir la desigualtat.

Podem trobar, representent la noció de plataformització del dolor, una quantitat ingent d'infografies a la xarxa que col·loquen els homes com a víctimes del patriarcat subratllant i posant en negreta els mandats de gènere i proposant la idea d'«alliberament» masculí com a mitjà per aconseguir la igualtat amb les dones.

No és casualitat que els qui es dediquen a promoure en els homes, a través de vídeos en xarxes socials, però, també, a través d'un treball de sensibilització i intervenció amb ells, el que anomenarem «l'ideari de les noves masculinitats», comparteixin molts dels eixos vertebrals d'aquests discursos antifeministes com a exculpatoris i victimitzadors. A més, podem veure que el tipus de treball que s'hi planteja té molt a veure amb el desenvolupament personal, fet que, com ja s'ha assenyalat, està sent tendència a les xarxes socials i a la societat actual, i els nous *tiktokers* antifeministes se n'estan fent ressò.

És molt habitual trobar-hi expressions del tipus «se sent exclòs», «el pobre només vol ser pare», «el pobre només vol tenir sexe» i una llarga llista d'etcèteres que qüestionen el marc històric del feminisme. Intenten, des del sentimentalisme, deslegitimar, en el primer exemple, el dret als espais no mixtos de les dones, i en els següents la legitimació de l'explotació reproductiva i l'explotació sexual a través de la prostitució. Aquests són només tres exemples, però en el dia a dia de les relacions interpersonals entre homes i dones, en el sextatge, trobem una deriva masculina que, com bé assenyala Roberto Garda, implica la necessitat de centrar l'atenció en com s'està fent aquesta adaptació de la masculinitat al marc actual i, per tant, a un canvi en les estratègies de domini masculines: «L'home de les noves masculinitats abans et controlava amb el seu enuig i ara amb el seu plor».²¹

21. https://www.eldiario.es/sociedad/roberto-garda-hombre-nuevas-masculinidades-controlabanojo-ahora-llanto_128_9043102.html

Des de l'anàlisi acrítica que als homes se'ls ha negat la seva emocionalitat, podem arribar a sentir parlar fins i tot de «castració emocional». Aquest terme de «castració» utilitzat aquí és especialment significatiu per al tema que ens ocupa. El més semblant a això de manera sistematitzada en éssers humans és l'ablació, una pràctica de violència salvatge que permet continuar utilitzant les dones com a màquines reproductores, però que els nega directament el dret al plaer sexual amputant-los una part del seu cos que té com a funció precisament donar plaer. Utilitzar el terme «castració emocional» implica una penosa comparativa en què els homes som col·locats com a víctimes d'alçada igualant el nostre patiment pels malestars de gènere als de les dones. Potser elevant-los per sobre d'elles, doncs, igual que als homes, encara que cada vegada menys, se'ls convida a no expressar emocions de vulnerabilitat, a les dones se'ls ha negat expressar emocions poderoses com la ràbia o la ira i ningú no parla de la «castració emocional» de les dones.

Com hem vist anteriorment, «la plataformització del dolor» és tendència i no només a la masculofera. Sembla que el mantra que «connectar amb la pròpia vulnerabilitat i mostrar-la o exhibir-la» farà que els poderosos (els homes en el cas que ens ocupa) es moguin cap a llocs més equivalents amb les dones cau pel seu propi pes. Hem passat una pandèmia en què la vulnerabilitat ha estat a flor de pell, i no per això s'han revertit estructures de poder ni les classes poderoses han renunciat als seus privilegis. Fa anys que Susana Covas treballa amb els que ha anomenat «les damnificades de les noves masculinitats», en què, precisament, la vulnerabilitat exposada pels homes ha suposat que les dones confonguessin les noves masculinitats amb homes més justos en les relacions amb les seves companyes. Tot i això, s'han trobat amb situacions molt similars a les que havien viscut amb homes més tradicionals (Covas, 2019).

Discursos victimistes i exculpatoris

Aquí el que canvia respecte als discursos antifeministes és que no són les dones les opressores directes, sinó que és el patriarcat. El discurs que victimitza els homes des d'un suposat antisexisme és aquell que parteix de conceptualitzar la masculinitat com una gàbia o una caixa, que planteja que la masculinitat és una categoria estereotípica en què s'imposa encaixar els homes.²² Des d'aquí, el que es treballarà amb els homes és que puguin sortir

22. Per això l'ús estès del terme «homes de debò» que serveix per ressaltar i amplificar la pressió que pateixen els homes respecte a un model de masculinitat tradicional.

d'aquesta caixa generant la creença que aquest moviment afavorirà unes relacions més equivalents amb les dones. Però, realment pensem que el fet que els homes deixin de conduir imprudentment generarà unes relacions més justes amb les dones? Realment creiem que el fet que els homes posin més atenció en les seves autocures generarà més equitat amb les dones?

Intueixo que les respostes seran negatives, ja que el fet que les classes opressores i privilegiades es posin encara més al centre de la seva mirada, el seu propòsit i els seus canvis i enfoquin aquests cap a un benestar propi més gran no afavorirà la redistribució del poder que ostenten.

Tot i saber tot això, continuem sentint de manera mediatitzada expressions com:

«Els homes tenim privilegis, però a costa de la nostra salut», relacionant directament el gaudi dels privilegis amb els costos associats a un model de masculinitat específic, oblidant que, per exemple, el major reconeixement i valor de la paraula d'un home sobre els d'una dona no requereixen cap cost ni tenen a veure amb complir cap estereotip masculí, sinó amb el simple fet de ser home.

«Els homes ens posem molta pressió...» Semblaria que els homes tinguéssim menys criteri que altres classes privilegiades, ja que mai no s'ha sentit dir «és que entre banquers es pressionen molt». Un exemple n'és la manera en què se subratlla la frase «no hi ha ous?» i s'amplifica com si els homes davant d'ella fessin coses que mai no farien, com si aquesta frase fes que se saltessin les seves línies vermelles. Recentment m'he dedicat a preguntar en aules de tercer i quart de l'ESO per aquesta afirmació, i la resposta dels nois ha estat reconèixer que si arriben a fer una cosa després que els diguin aquesta frase és perquè estaven indecisos sobre si fer-la o no. És a dir, reconeixen que no els pressiona a fer una cosa que no farien mai, sinó que es tracta més aviat d'un codi masculí per animar a fer una cosa que un no s'acaba d'atrevir a fer.

«Als homes se'ns brutalitza i se'ns nega la sensibilitat». S'argumenta que el fet que als homes se'ls entreni per a la violència explícita i la guerra implica una desconexió amb la tendresa, per exemple. Tot i això, la tendresa no és en si mateixa generadora d'equitat. Per posar un exemple, és un fet que hi ha un *boom* de vídeos virals sobre mascotes i animals que als qui els veuen els genera tendresa. Això, però, no ha generat una viralització del veganisme com a exemple d'equitat amb ells. I encara que la tendresa fos sinònim d'equitat, sabem que ser home i vegà no suposa en cap cas tenir pràctiques

menys abusives amb les dones. Al voltant de la sensibilitat i el fet de plorar en públic, tenim el recent exemple viral dels tennistes Federer i Nadal plorant de la mà, i no cal recordar les declaracions que aquest darrer ha tingut criticant el reclam d'equitat de les dones i el feminisme, fins i tot arribant a afirmar que la seva vida professional no es veuria afectada per la seva paternitat.

«Els homes ens suïcidem més i és pel patriarcat» acostuma a ser una afirmació utilitzada per entrar a treballar amb els homes per a la prevenció de la violència de gènere com a estratègia d'acostament. No és casualitat que sigui una afirmació repetida fins a la sacietat pels qui tracten de col·locar els homes com a víctimes a la masculofera. Vaig sentir una reflexió de Fabián Luján Acevedo que, em sembla, ajuda a entendre per què això no té a veure amb la desigualtat entre homes i dones, ja que no és relacional sinó individual, com gairebé totes les queixes masculines que fan al patriarcat els nous masculins. La reflexió és aquesta: «Els homes morim o ens matem pel que fem, però les dones pateixen violència i són assassinades pel simple fet de ser». Podem afirmar que la taxa d'efectivitat més elevada en els suïcidis per part dels homes²³ no ens parla del gènere com a forma de relació amb les dones.

«Els homes hem de demostrar virilitat constantment de cara a altres homes». Una pregunta que sempre faig en les formacions a dones professionals és: vosaltres heu de demostrar feminitat? La resposta és sempre «sí». I no només això, sinó que han de demostrar molt més que els homes, perquè als homes se'ls exigeix menys en general, en termes professionals, de cures, d'aparença, d'higiene, etc. Només cal portar aquí la «triple jornada» perquè no es requereixi més argumentació. El càstig social per no complir estereotips sempre ha estat molt més gran sobre les dones que sobre els homes.

Aquests són només alguns exemples de victimisme masculí, però en podríem relatar molts més.

23. Recordem que la taxa d'intents de suïcidi és més gran en dones.

3. Desitjabilitat i pràctica discursiva del *Not all men*

S'ha convertit en un fet comú llegir o sentir la frase «no tots els homes, però sí massa homes».

Aquesta afirmació, que és un *not all men* en tota regla, pot suposar una derrota o una cessió en favor dels homes. El «no tots» obre una porta per la qual una majoria dels homes poden i decideixen colar-se. És un argument esgrimit tant pels neotradicionals o antifeministes com per la majoria d'homes posicionats públicament a favor del feminisme. Tots els homes es consideren diferents i més igualitaris que la mitjana. Quan fem un exercici d'autopercepció en relació amb el respecte a les dones, una majoria aclaparadora d'homes s'autopercep com a molt poc masclistes o fins i tot com a gens masclistes. Això vol dir que sigui la realitat? Evidentment no, això ens indica l'autoimatge que tenen de si mateixos, pura autopercepció. Els homes més compromesos, sensibilitzats o «treballats» solen ser els que reconeixen més que els queda molt per caminar fins a practicar l'equivalència existencial amb les dones.

A les xarxes socials, i a tomb de la resposta viral recent de les dones sobre trobar-se amb un os o amb un home en un bosc, la resposta d'una figura mediatitzada que s'ha fet referent masculí i *influencer* va ser la següent: li semblava «preocupant», perquè li semblava una visió «essencialista del gènere», i deia que «els homes» també són «el fill de de la Carme o el germà de l'Anna». Com si aquests no poguessin ser possibles agressors. Com si no poguéssim parlar del grup social dels homes i del grup social de les dones. És a dir, aquest referent reforça el «no tots els homes» alhora que denuncia que el feminisme «es passa» amb ells. És preocupant perquè cada cop que un home sent la frase «no tots els homes, però sí molts» automàticament es col·loca en el lloc dels «pocs». I a més, si s'estableix que hi ha un «feminisme dolent» i un altre de «bo», tots voldran comprar la idea del «bo», el que no incomoda, el complaent i el que permet que els homes se salvin.

Potser no tots els homes violen, abusen de dones, exploten la disposició cuidadora de les seves parelles dones, amigues, mares o germanes, ocupen espais protagonistes o les utilitzen com a sosteniment emocional. Potser no tots els heterosexuales les cosifiquen sexualment ni tots els homosexuals senten fàstic d'un cos de dona. No obstant això:

- Tots els homes hem estat socialitzats en la mateixa cultura masclista que genera la creença que els homes són superiors intel·lectualment i moralment i, per descomptat, són molt més importants que

les dones. Això, independentment de la nostra condició de classe, raça o orientació sexual.

- Tots ens hem lliurat de les violències específiques que pateixen les dones pel fet de ser-ho.
- A tots se'ns ha exigit tenir cura en menor mesura que a les dones.
- Tots ens hem vist hiperrepresentats en els productes culturals respecte a les dones.
- A tots se'ns aplaudeixen els petits canvis que puguem fer en el camí cap a unes relacions més justes amb les dones.
- Tots gaudim de partida de més pau interior que les dones, ja que sentim molta menys culpa que elles.
- Tots som més escoltats pel sol fet d'haver nascut homes.

Aquests són només alguns exemples, però n'hi ha moltíssims més.

L'expertització masculina es manifesta quan es mediatitza que el masclisme i la violència contra les dones són qüestió d'«alguns homes» o del «patriarcat», cosa que eximeix, per tant, els homes com a grup social de ser els responsables del mal a les dones, perquè no podem oblidar que els privilegis masculins són, com ja hem comentat anteriorment, a costa del temps, l'energia, la valoració, el reconeixement, etc., de les dones.

«La concreció respecte de l'agent causal és una condició necessària per a la constitució d'un “marc d'injustícia”. Per tant, la competència al voltant de la definició dels agents causals és un camp de batalla crucial per al desenvolupament dels “marcs d'injustícia”. Així, doncs, un “marc d'injustícia” requereix que certs actors humans siguin considerats els responsables de provocar el sofriment i el dany a la societat» (Chihu Amparán i López Gallego, 2003).

En conclusió, desviar l'atenció cap a ens abstractes com «el patriarcat» o situar l'exercici de la desigualtat sobre «alguns homes dolents o bojós» és una estratègia escaquista que, sens dubte, torna a beneficiar la classe sexual dels homes en la seva totalitat.

4. Algunes claus del treball amb homes per revertir la desigualtat amb les dones

Fins ara hem intentat explicar per què no tots els models d'intervenció amb homes serveixen per revertir la desigualtat amb les dones. Per contra, cada manera d'intervenir-hi s'ajusta a un diagnòstic específic del problema. També hem vist com els homes tenim una tendència profunda que ens porta a victimitzar-nos i a col·locar-nos al centre. Davant del discurs que «cal entrar a treballar amb els homes els mandats de gènere», aportarem en aquesta secció del capítol uns quants punts fonamentals que, tot i que incomodin, realment són operatius i funcionen segons el que veiem a les avaluacions que rebem; fins i tot són agraïts per la majora dels homes amb els quals treballem, alhora que afirmen que en surten «remoguts» o «revoltats» amb ells mateixos.

Avui dia no cal justificar la importància que té el llenguatge a l'hora de construir la realitat. En comptes de promoure activitats dirigides a homes mitjançant cartells cridaners amb títols com ara «Com és ser home avui?», hauríem de centrar els esforços a promoure activitats que entenguin el gènere com una forma de relació amb les dones.

Els objectius que hauríem de marcar-nos en la intervenció amb homes per erradicar la desigualtat amb les dones no tenen a veure amb l'autocura, sinó amb com els homes podem descuidar i desatendre, especialment les dones o els qui amb elles compartim aquesta responsabilitat de cuidar. No tractarà sobre el gaudi de la paternitat, sinó sobre estimular l'assumpció de responsabilitats i la reciprocitat en la relació de parella. No consistirà a millorar la relació amb un mateix i amb altres homes, sinó a construir relacions més equitatives amb les dones. Serà alimentar l'autocrítica com a homes, mentre s'estimula l'empatia amb les dones, ja que el segon sense el primer es pot convertir en un nou recurs per a la dominació. En resum, alguns dels objectius específics desitjables per treballar amb homes amb la finalitat d'erradicar el sexisme podrien ser els següents:

- Augmentar l'empatia amb les dones.
- Estimular l'autocrítica com a homes.
- Afavorir el canvi d'actituds i pràctiques amb les dones.
- Reconèixer l'aprofitament masculí de la desigualtat.
- Identificar avantatges masculins.
- Incrementar la capacitat de confrontació entre iguals.
- Motivar el canvi ètic en els homes.
- Desnaturalitzar la disposició cuidadora de les dones.
- Assumir la necessitat de fer renúncies en la relació amb les dones.

Allò que és invisible als ulls no es pot transformar. El fet de mirar és important, i mirar en aquest cas implica necessàriament un exercici honest d'autocrítica, en què el jo, l'autoimatge conseqüència d'una socialització patriarcal sigui posada en qüestió. Una mirada que permeti entaular un diàleg amb un mateix com a perquisició, que indagui sobre els aspectes que, *a priori* i conscientment, hom assenyalaria en els altres (o no) i que consideri dignes de ser jutjats (o no) des d'un punt de vista ètic. Aquests aspectes que no vull o puc veure amb claredat en mi mateix perquè implicarien una ruptura interna de la idea que tinc de mi, idea que em proporciona un dels privilegis masculins menys anomenats, una valuosa pau mental.

Aquesta ruptura o fallida de l'autoimatge comportaria, alhora, una traïció cap a un mateix. Aquest és el punt que ens hem de proposar, promoure aquesta traïció interna al jo que no volem veure ni reconèixer, aquell que ens parla de la nostra expertització i afany de dominació sobre les dones.

En aquest sentit, deslegitimar i desnaturalitzar seran dos dels processos més rellevants que hauríem de mirar de generar per encendre el canvi ètic dels homes.

Deslegitimar centrant les campanyes i les intervencions a visibilitzar els danys a curt i llarg termini que generen les violències masculines a les dones, des de les més explícites fins a les més subtils. Transmetre la idea que allò que els homes han viscut històricament com a drets genera, en realitat, costos existencials per a les dones (no per a ells, per més que s'hi insisteixi). Deslegitimar és, en última instància, no permetre's, no deixar-se ser. És col·locar el desig tan mitificat a l'altra banda de la línia vermella. És, davant dels discursos individualistes que promouen «l'alliberament del desig», posar-se límits a favor d'un món més vivible i just per a les altres. Per posar un exemple, si el desig masculí ens anima a ocupar els llocs centrals i protagonistes, sembla evident que precisament el camí del canvi és callar i ocupar llocs socialment secundaris en pro d'una redistribució d'aquests espais tradicionalment masculinitzats. Sobra l'exemple de posar el plaer per sobre del de les altres, des de les formes més subtils en les relacions amoroses o sexoafectives fins a les més brutals de l'explotació sexual amb violència explícita i la submissió química.

Desnaturalitzar el lloc existencial de les dones desmuntant el mite de la lliure elecció i mostrant exemples de l'aprofitament que fan els homes de certes «eleccions» de les dones que encaixen a la perfecció amb els desitjos i les fantasies més sexistes d'aquests. Visibilitzar nous imaginaris que trenquin amb la representació històrica de la feminitat desdibuixant les expectatives masculines sobre les dones (maternalització, disposició cuidadora, reproductora i sexual, rol de secretària, etc.). Desnaturalitzar és no donar

per fet, és posar en qüestió, és preguntar-se sobre allò que un espera i no espera i per què. Es tracta de trencar l'expectativa que per socialització els homes podem tenir sobre les dones, generalment molt relacionada amb el servei, amb la servitud en diferents àmbits de la vida, encara que soni dur dir-ho.

Treballar les relacions de poder amb les dones en comptes dels mandats d'un model de masculinitat «x» sobre els homes. És veure de quina manera ens hi relacionem. No serveix abordar «la paternitat» en general i com als homes suposadament se'ns ha incitat a no desenvolupar un vincle profund amb les filles i els fills, sinó, en particular, el vincle compartit i corresponsable amb elles. No es tracta de treballar amb els homes «el compromís» (podem assumir molt de compromís amb la feina, amb altres homes, amb activitats que no realitzin, etc.), sinó el compromís amb les dones que vinculem i que té a veure amb l'estructura social patriarcal

Sortejar la tendència dels homes a la desidentificació amb el masclisme, promovent la idea que tots els homes, d'una manera o una altra, traiem profit de la desigualtat. Per fer-ho és important ressaltar que no es tracta de «bones» i «dolents», però que tampoc no es tracta d'«alguns homes» o de «massa homes». Cal transmetre la idea que els homes conformem un mateix grup social i que, com a tal, ocupem un lloc particular respecte a les dones.

No posar tanta energia a generar referents i, si es fa, no serveix que es posicionin a favor del feminisme o en contra de la violència masclista, perquè d'aquests ja se n'han vist molts i torna a generar la idea que amb posicionar-se del costat de la igualtat ja està tot fet. Es tracta, en tot cas, de mostrar homes que, de manera autocrítica, reconeixin en si mateixos el masclisme que habitem i promoguin una disposició a qüestionar-se i canviar el lloc des del qual es relacionen amb les dones. Homes que parlin de sexisme en primera persona del plural i del singular, que no s'eximeixin ni es distingeixin constantment del masclisme més evident, sinó que filin les violències més explícites amb les més subtils i que facin un treball personal al respecte, no només expressat amb paraules.

Com a tancament d'aquest apartat, cal assenyalar la importància d'augmentar en els homes la «traïció de classe». L'assenyalament crític entre iguals, especialment dins de les classes dominants, constitueix una forma potencial d'estimular el canvi. La legitimitat i l'autoritat que el mateix patriarcat atorga als homes han de ser utilitzades per aconseguir l'objectiu últim d'erradicar la violència, l'explotació i l'aprofitament de la classe sexual dels homes sobre la classe sexual de les dones.

Bibliografía

- ALTHUSER, L. (1970). *Ideología y aparatos ideológicos de estado | Freud y Lacan*. Buenos Aires: Nueva Visión.
- AZPIAZU, J. (2017). *Masculinidades y feminismo*. Barcelona: Virus.
- BONINO, L. (2006). Micromachismos, el poder en la pareja «moderna». Voces de hombres. Disponible a: <https://vocesdehombres.files.wordpress.com/2008/07/micromachismos-el-poder-masculino-en-la-pareja-moderna.pdf>
- (2004). Obstáculos y resistencias masculinas al comportamiento igualitario. Disponible a: http://www.lazoblanco.org/wp-content/uploads/2013/08manual/bibliog/material_masculinidades_0520.pdf
- CABANAS, E., i ILLOUZ, E. (2019). *Happycracia*. Barcelona: Paidós-Ed. Planeta.
- CHIHU AMPARÁN, A., i LÓPEZ GALLEGO, A. (2004). El «análisis de los marcos» en la obra de William Gamson. *Estudios Sociológicos* XXII, 65. 435-460.
- CHOULIARAKI, L. (2021). Victimhood: The affective politics of vulnerability. *European Journal of Cultural Studies*, 24(1): 10-27.
- CONNELL, R. (1995). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- COVAS, S. (2009). *Hombres con valores igualitarios: historias de vida, logros alcanzados y cambios pendientes*. Madrid: Ministerio de Igualdad, Gobierno de España.
- (2019). ¿Desde qué imaginarios de hombres nos relacionamos las mujeres con los hombres? *Revista Galde*. Disponible en: <https://www.galde.eu/es/desde-que-imaginarios-de-hombres-nos-relacionamos-las-mujeres-con-los-hombres/>
- DELPHY, C. (1982). *Por un feminismo materialista. El enemigo principal y otros textos*. Barcelona: LaSal.
- FRYE, M. (2022). *Las políticas de la realidad*. Sevilla: Labrys.
- GARCÍA-MINGO, E., i GONZÁLEZ, L. (2023). *Activistas de los Derechos de los Hombres en España: ideólogos y víctimas arquetípicas de la manofera en Misoginia online: la cultura de la manofera en el contexto español* / Yanna G. Franco, Asunción Bernárdez Rodal, ISBN 978-84-19588-44-9, 135-152.
- GUILLAUMIN, C.; TABET, P., i CLAUDE MATHIEU, N. (2005). *El patriarcado al desnudo. Tres feministas materialistas*. Buenos Aires: Brecha Lésbica.
- JÓNASDÓTTIR, A. (1993). *El poder del amor*. Madrid: Cátedra.
- LAGARDE, M. (1996). *Género y feminismo. Desarrollo humano y democracia*, Ed. horas y HORAS, España.

- LORENTE ACOSTA, M. (2018). *Monstruos S.A.* Disponible en: <https://miguelorenteaupsia.wordpress.com/2018/01/24/monstruos-s-a>
- MARTÍNEZ REDONDO, P., i LUJÁN ACEVEDO, F. (2020). *Hombres y adicciones. Intervención desde perspectiva de género.* Madrid: UNAD.
- MIGUEL, A. de (2015). *Neoliberalismo sexual. El mito de la libre elección.* Madrid: Cátedra.
- MILLET, K. (1970). *Política sexual.* Madrid: Cátedra.
- MORALES ALBARRÁN, O. (2020). «Los hombres, al mostrar nuestros miedos y fragilidades estamos consiguiendo cinco cosas». *Tribuna Feminista.* Disponible en: <https://tribunafeminista.elplural.com/2020/05/los-hombres-al-mostrar-nuestros-miedos-y-fragilidades-estamos-consiguiendo-cinco-cosas/>
- REQUENA, A. (2022). *Roberto Garda: El hombre de las nuevas masculinidades antes de te controlaba con su enojo y ahora con su llanto.* *ElDiario.es*, 4 de juny. Disponible a: <https://www.eldiario.es/sociedad/roberto-garda-hombre-nuevas-masculinidades-controlaba-enojo-a-llanto128-9043102.html>
- SAIZ, M., i MORALES, O. (2020). *Noches seguras para todas.* Federación de Mujeres Jóvenes. Disponible en: <file:///home/dell/Descargas/I-Informe-NochesSegurasParaTodas.pdf>
- THIERS-VIDAL, L. (2010). *De L-Ennemi principal aux principaux ennemis.* L-Harmattan.

Biodata

Olmo Morales Albarrán és sociòleg per la Universitat Complutense de Madrid (UCM). Ha cursat el màster oficial en Metodologia de la Recerca en Ciències Socials (UCM), culminat amb un treball de fi de màster titulat «Masculinitat i moviments socials». Està especialitzat en teoria crítica feminista i masculinitat. Exerceix com a investigador social, consultor, formador d'equips professionals i facilitador de grups d'homes, així com docent en postgraus de diferents universitats. Treballa amb un ampli espectre de població masculina des de fa quinze anys centrant-se en les relacions de poder i sempre amb l'objectiu de promoure l'equivalència existencial entre homes i dones. És cofundador de la cooperativa Hybris Recerca i Intervenció Social, col·laborador del Centre d'Estudis de la Condiició Masculina i cofundador de l'entitat Subjectivitat Masculina i Canvi.

Estratègies útils contra el neomasclisme

Paloma Tosar López

1. El neomasclisme: producte de la metaestabilitat patriarcal

Des de Christine de Pizan fins als nostres dies, milions de feministes ens hem dedicat en cos i ànima a observar, estudiar, esbudellar i intentar aniquilar un sistema mil·lenari que ha discriminat les dones perquè ens ha considerat objectes i/o subjectes de segona categoria. Un monstre de múltiples cares i formes que, des de l'estat arcaic, ha anat imposant una manera desigual de ser i estar al món per a dones i homes, que ha perjudicat seriosament les primeres i ha inclinat la balança a favor dels segons.

La immensa majoria de les feministes considerem que el patriarcat és tan viu o més que quan es va originar a l'antiga Mesopotàmia (Lerner, 1986). Exceptuant-ne casos molt minoritaris com Kreimer (2020), Badinter (1987) o les signants de l'*È accaduto non per caso* de la Llibreria de Milà (1996), les feministes creiem que són innumbrables les evidències que demostren, en totes les esferes de la vida pública i privada, que el patriarcat és viu i és poderós. Les professionals que ens dediquem a treballar per la igualtat de gènere en espais educatius, impartint formació feminista, ho comprovem diàriament. En aquests espais, irremeiablement, s'han anat dissenyant estratègies discursives i educatives contra el patriarcat, algunes de les quals descriuré als apartats següents.

Una de les qüestions més importants que hem descobert en l'esforç per entendre el funcionament del patriarcat, amb l'objectiu de destruir-lo, és que és un sistema de dominació que es transforma contínuament i ens mostra diferents perfils en funció de l'època històrica, els sistemes econòmics i els règims religiosos i polítics sobre els quals s'estableix. El patriarcat és, com diu Celia Amorós (2005), «un sistema metaestable», és a dir, que pot canviar de

forma constantment per, en el fons, mantenir-se fonamentalment igual. És, segons Kate Millett (1995), «una estructura de poder transhistòrica i transcultural».

En la teoria feminista trobem algunes classificacions que donen llum a les diferents formes en què el patriarcat ha anat mutant, des dels seus inicis fins a arribar al neomasclisme a les societats contemporànies.

Alicia Puleo (2005) ha diferenciat els patriarcats de coerció dels patriarcats de consentiment. Als patriarcats de coerció es mantenen uns esquemes i unes normes molt rígids del «ser home» i «ser dona». Podem trobar-los a l'Estat Islàmic, on les dones són sancionades per portar els cabells deslligats sense vel, també en comunitats jueves ultraortodoxes o en grups ultracatólics en què les dones compleixen el rol subordinat d'obediència als seus marits, i estan a càrrec exclusivament de procrear i encarregar-se de les feines domèstiques, o a l'Iraq, on milers de dones han estat assassinades per negar-se a participar en l'anomenada «Gihad sexual».²⁴

Els patriarcats de consentiment, però, fan referència a les formes que el patriarcat adquireix a les societats més desenvolupades. Estaríem davant d'una mutació del patriarcat que arriba a les esferes públiques i privades de la societat a través dels mitjans de comunicació. Aquests sistemes no ens prohibeixen, denuncien ni assassinen les dones per no complir les normes establertes, som nosaltres mateixes les que, considerant-nos «subjectes de lliure elecció», busquem desesperadament complir els mandats de gènere (joventut obligatòria, estrictes cànons de bellesa, la Superwoman que no s'esgota amb la quarta jornada de mare, esposa, professional i amiga, etc.).

Miguel Lorente (2009) va dur a terme una altra d'aquestes classificacions en descriure el postmasclisme com la reacció patriarcal a tots els avenços del moviment feminista de finals del segle xx. Segons Lorente, el postmasclisme es caracteritza per seguir dues estratègies principals:

- Manipulació de la informació i de les dades existents; s'equipara la violència exercida pels homes a les agressions realitzades per dones; es defineix la violència de gènere com la que s'exerceix indistintament d'un gènere sobre un altre, es comparen les absolucions judicials amb les denúncies falses o la fimosi amb la mutilació genital femenina, es defensa la SAP (síndrome d'alienació parental) com a diagnòstic neutral i científic i es posen en qüestió els informes institucionals i els estudis acadèmics en temàtiques de gènere.

24. https://en.wikipedia.org/wiki/Sexual_jihad

- Qüestionament dels èxits de la igualtat presentant-los com una amenaça i generant por al nou escenari que s'obre, presentant l'avenç de la igualtat com a «enginyeria social», defensant la desigualtat com un «ordre natural».

El postmasclisme s'ha anat reforçant amb la democratització d'internet, l'accés massiu a les xarxes socials i la consolidació de la masculofera, que ha donat pas al neomasclisme, que es consolida després de la quarta onada feminista.

El neomasclisme té com a estratègies fonamentals la victimització dels homes, la minimització de la desigualtat i la violència i la culpabilització de les dones. El neomasclista es recolza en el discurs del pobre home que ho va perdre tot en el divorci, del que va passar la nit al calabós per una denúncia falsa o del que no denuncia, per vergonya, les múltiples agressions que pateix per part de les dones. Considera la lluita per la igualtat de gènere com a adoctrinament i defensa l'ideari que les lleis donen suport a les dones i perjudiquen els homes. Patrocina el *not all men* i la generació porno,²⁵ confon la teoria feminista amb ideologia de gènere i nega la cultura de la violació.

Durant milers d'anys, el patriarcat no ha deixat de transformar-se perquè sembli que tot canvia, encara que en el fons tot continuï igual. Situar el neomasclisme en aquest context metaestable és imprescindible per entendre'l com el que és: una rearticulació del masclisme després de la quarta onada feminista, una més de les nombroses estratègies que el patriarcat va articulant al llarg de la història per resistir en el temps.

2. Les dones som i hem de ser estratègies

El disseny de tàctiques i estratègies polítiques es considera una acció pròpia d'espais eminentment masculins del qual nosaltres, històricament, hem estat apartades. El fet de ser dona i estratègia està tradicionalment lligat a la idea de malignitat. Expressions com «males arts», «armes de dona» i «ardits femenins» es relacionen de manera pejorativa amb la nostra suposada naturalesa apassionada.

Clara Serra explica, a *Leonas y zorras, estrategias políticas feministas* (2018), que «la dificultat perpètua de les dones per accedir als espais de

25. <https://www.elmundo.es/television/2023/09/26/65113c1d21efa089508b458b.html>

poder per les vies normals ens ha obligat des de sempre a fer-ho a través de mecanismes indirectes». Aquesta capacitat per maniobrar estratègicament no ha estat interpretada com un aspecte positiu, sinó més aviat com un perill derivat de la suposada habilitat seductora femenina de la qual calia protegir-se. Nombrosos mites i llegendes protagonitzats per figures com Pandora, Lilith, Eva, Antígona, Afrodita, Medusa o Helena de Troia han donat forma i pes a aquest advertiment sobre la perversa intel·ligència de les dones.

Moltes de nosaltres passarem a la història en els relats familiars com la germana histèrica, la cosina intensa o la cunyada feminazi, la que espatllava la festa quan posava les coses clares damunt de la taula o la cara vermella al *cunyat* de torn, en comptes de ser recordades com a éssers humans dotades amb el superpoder de les ulleres morades, aquell que ens permet continuar estimant «l'enemic» i entendre que també ell és una víctima del sistema, encara que no en sigui conscient.

«Convertir les dones poderoses en éssers depravats i fora de tota raó ha estat un truc efectiu» (Hesse, 2022) per al patriarcat. Dones heroiques com Maria Magdalena, Cleòpatra, Nefertiti, Wu Zetian, Joana d'Arc, Caterina la Gran o Mata Hari han deixat la seva empremta a la història gràcies, fonamentalment, a la seva intel·ligència i als seus dots estratègics, i, tanmateix, l'imaginari col·lectiu relaciona aquestes i altres dones reeixides amb característiques com la bellesa, la seducció, la bogeria o la crueltat. Actualment, a les dones poderoses se'ls atribueix aquesta conquesta per ser poc femenines o per ser filles o esposes d'homes influents; Angela Merkel, Irene Montero o Ana Botín en són bons exemples.

Reivindicar el paper de les nostres estratègies al llarg de la història i posar en valor les tàctiques desenvolupades per les dones és imprescindible per facilitar el pas a considerar-nos agents vàlids en el disseny de discursos, pedagogies i polítiques feministes.

Ja vaig explicar a l'article *Somos dolor y baile convertido en resistencia* (Tosar, 2019), que, després de més de vint-i-cinc anys envoltada de dones feministes, tant a l'àmbit de la militància política com a l'entorn professional, m'he trobat dones que, la majoria de les vegades, han creat espais i vivències plens d'alegria, entusiasme, creativitat, cures, goig i molt d'humor.

Ens trobem per treballar, crear, investigar, reflexionar o organitzar i mai no hi falten els somriures, les paraules d'ànim, els cafès, els vins, les rialles i les ganes de continuar.

És poderosament sorprenent que encara ens sobri alegria, que seguim omplint les nostres vides de tanta felicitat, quan diàriament som conscients d'una realitat brutalment masclista que a qualsevol ésser humà li podria

provocar ràbia, desesperació, consternació i inclinació a la violència. Però nosaltres, envoltades diàriament d'aquesta realitat devastadora, suportant en la quotidianitat vivències demolidores, havent d'estar constantment justificant la nostra lluita i patint contínues burles, insults i amenaces, continuem confiant en la nostra lluita pacífica.

El més natural seria estar rabioses i respondre a la violència amb violència, però nosaltres continuem sent optimistes, exercint, confiades i decidides, una revolta pacifista.

Optimistes i alegres perquè portem a les nostres esquenes un ardu treball personal que ha consistit a entendre racionalment i gestionar emocionalment que vivim dins del sistema contra el qual lluitem, que és a dins de les nostres mares, els nostres pares, dins dels nostres germans, amigues, parelles, els nostres fills i filles i dins de nosaltres mateixes. I perquè estem fent grans esforços per comprendre que vivim en contradicció permanent entre les nostres idees i les nostres emocions, que vivim dividides per dins i en batalla permanent contra nosaltres mateixes i que això passa perquè les idees evolucionen més ràpid que les emocions (Coral Herrera, 2018).

I seguim alegres perquè ens ho *currem* cada dia, no ens enfonsem davant les estadístiques que mostren les terribles desigualtats que patim, no ens enfurismem quan els nostres sabers no es consideren tals i es qüestiona constantment la nostra paraula fruit de sàvies investigacions, no defallim davant de sentències vergonyants, no abandonem, encara que ens espan-tin, ens persegueixin, ens insultin, ens violin i ens assassinin.

Al llarg de la història, podem trobar una infinitat d'exemples; com a mostra cal destacar un succés històric d'aquest segle en què les dones liberianes davant d'una guerra civil perpetrada i iniciada per homes l'any 2000, i malgrat patir uns nivells de violència salvatges, violacions i assassinats dels seus marits, filles i fills, van iniciar un procés estratègic de pau al seu país, amb el qual van obtenir un acord entre el govern, els rebels i els senyors de la guerra, i van aconseguir la dimissió del president i la fi de la guerra el 2003.

Darrere de tot el que s'ha descrit el que hi ha, sens dubte, és una gran estratègia, invisible, menyspreada, no anomenada, però estratègia amb majúscules. Si no, com anomenariem la capacitat de cuidar un món que ens oprimeix mentre l'analitzem per aconseguir transformar-lo?

Demostrada la nostra capacitat estratègica, el que ens toca ara és continuar amb la tasca de definir específicament quines estratègies contra el patriarcat hem de dur a terme, reconèixer-les i validar-les com a tals.

De vegades, amb explicar les nostres raons i argumentar les injustícies a què estem sotmeses no n'hi ha prou, «tenir raó no és suficient i no es pot fer

la revolució en abstracte» (Clara Serra, 2018), per això el nostre èxit a assolir els objectius marcats, acabar amb el patriarcat i establir una equivalència existencial entre homes i dones dependrà, en gran mesura, d'executar estratègies feministes en els nostres discursos i relats, en l'àmbit educatiu i en el de les polítiques públiques.

El nostre objectiu estratègic ha de centrar-se a despatriarcalitzar-nos, tant individualment com col·lectivament, i no tant a lluitar específicament contra les diferents alteracions amb què es va disfressant el patriarcat, encara que sí que cal detectar-les i denunciar-les. Aquesta batalla ens ocuparia una quantitat ingent de temps, energia i recursos, mentre, simultàniament, el sistema patriarcal ja estaria mutant el discurs i l'estratègia neomasclista en una altra entitat que encara no està anomenada ni classificada, però contra la qual hauríem de tornar a lluitar encara més cansades del que ja estem.

Dissenyar i posar en marxa estratègies feministes per bregar contra el patriarcat, el de fora i el que portem cada individu a dins, ens permetrà anar-ne minvant la capacitat de mutació i ens mostrarà les fissures per les quals poder-lo afeblir i destruir. Les nostres estratègies han d'anar dirigides a atacar la base que sustenta el sistema i revelar-ne les argücies de triler de fira, encara que sense perdre de vista les lògiques i els mètodes neomasclistes.

3. Les estratègies feministes per despatriarcalitzar(-nos)

En aquest apartat desenvoluparé la idea de la necessitat de centrar les nostres estratègies feministes a despatriarcalitzar-nos, és a dir, a construir una identitat col·lectiva feminista, tant des de l'àmbit col·lectiu com des d'un pla individual d'homes i dones.

A la primera enquesta del CIS sobre la percepció de la igualtat i els estereotips de gènere presentada al gener del 2024, es constata que el 44% d'espanyols i el 32,5% de les espanyoles senten el feminisme com una amenaça als drets dels homes.

En un estudi publicat pel Centre Reina Sofia (2023), la majoria dels nois enquestats sobre el feminisme van respondre que estan «en contra de les mesures feministes» i la majoria de les noies van contestar que estan «a favor d'algunes mesures, però no es defineixen com a feministes».

L'estudi *Neomachismo ante las noticias sobre mujeres: Análisis de la participación del público en los foros mediáticos de la Comunidad Autónoma de Euzkadi* (2017) revela que una de les estratègies neomasclistes més utilitzades per

negar l'existència de desigualtat es basa a demostrar que la discriminació no només és una fal·làcia, sinó també un instrument interessat de feministes i institucions d'igualtat que només busquen el rèdit econòmic de participar en el repartiment dels pressupostos públics.

Per combatre les gairebé infinites formes en què es presenta el patriarcat, les feministes som les més ben equipades en la teoria i en la praxi, ja que hem incorporat que «el que és personal és polític» (Hanisch, 1969) i hem donat respostes integrals als grans assumptes que ens travessen; els rols i els estereotips de gènere, la discriminació, el poder patriarcal, l'androcentrisme, les violències simbòliques, de gènere i sexuals, el desig i el consentiment *vs.* consens, les diversitats sexuals i de gènere, etc. Però, després de la quarta onada, estem davant d'un altre gran repte, el de no aglutinar-nos al voltant d'un pensament únic, però sí al voltant d'un únic compromís (V. Sendón, 2003), el de despatriarcalitzar-nos com a societat i com a individus.

Moltes de nosaltres vam sentir una enorme alegria i satisfacció quan ens vam reunir (presencialment o emocionalment) a la manifestació del Tren de la Llibertat el 2014, a la del 7N el 2015, a la del Jo sí que et crec el 2017 i el 8M del 2018. Moltes de nosaltres hem sentit una gran tristesa i neguit quan, a partir de l'any 2021, ens hem vist en la tessitura d'haver d'escollir entre dues manifestacions tant al 8M com al 25N. Les feministes, a més de guapes i llestes, en som moltes, però no en som massa. Estar unides a la lluita és fonamental i serà clau per aconseguir els objectius de la quarta onada feminista, que tenim la sort d'estar protagonitzant.

Treballar estratègicament pels nostres objectius s'ha d'enfocar en allò que Marcela Lagarde va anomenar «feministar la societat», és a dir, fer que la ciutadania en el seu conjunt se senti més feminista i afavoreixi la despatriarcalització amb els discursos i les accions quotidianes.

La transformació, per tant, no només s'ha de fer a les estructures socials, culturals, econòmiques i polítiques que habitem, sinó que també ha d'anar acompanyada d'un canvi interior individual que defineixi un nou marc relacional entre homes i dones que aconseguixi l'equivalència existencial entre tots dos. Per a aquesta comesa, defensaré l'humor feminista com a estratègia discursiva, pel seu gran potencial polític i teòric per difondre les crítiques que el feminisme planteja (Iraide Álvarez, 2021).

I com a estratègies educatives, proposaré la coeducació, les masculinitats positives i l'autodefensa feminista, ja que disposen de recursos teòrics i pràctics per enfrontar-nos individualment i col·lectivament al patriarcat i la seva violència (Monroy, 2023).

4. Estratègies discursives

Quines bromes feia Olympe de Gouges a les seves companyes Germaine de Staël i Pauline Léon o amb quins acudits feia riure Mary Wollstonecraft les seves amigues és una cosa que es va perdre per sempre. No obstant això, ja mai no quedarà en l'oblit com i de què riem les feministes de la quarta onada, ja que estem protagonitzant una revolució dialèctica en l'humor on els homes, per primera vegada en la història, són convidats a ser el motiu de la broma i el masclisme s'ha convertit en l'objecte de la mofa.

Als inicis dels nostres camins feministes, la majoria ens hem sentit envaïdes per un cabreig que creixia més i més a mesura que anàvem descobrint el patriarcat i les seves formes de funcionar dins i fora de nosaltres. En ple xarampió feminista és habitual que ens assalti un gran sentiment de ràbia. Que, a mesura que aprofundim en la realitat que ens descobreixen les ulleres violetes, aquesta ira es vagi transformant en còlera és comprensible. Però, cal preguntar-se, la ira és una bona estratègia discursiva? És eficaç la còlera per a la consecució dels nostres objectius? Ens convé?

La ràbia acumulada pot ser un motor eficaç per mantenir-nos despertes i actives davant de determinades reaccions patriarcals, però no ens serveix com a estratègia discursiva, ja que, quan surt, confronta i genera rebuig immediat als nostres interlocutors, i quan ens la guardem, desgasta la nostra immensa capacitat creativa per resoldre. Per tant, perquè una estratègia discursiva feminista sigui efectiva, ha de complir almenys unes característiques: d'una banda, generar benestar en general (i a les feministes en particular), i de l'altra, sensibilitzar, sobretot aquelles persones no tan properes al feminisme.

L'humor com a estratègia discursiva compleix aquestes característiques: és eficaç, el riure elimina barreres i estableix connexions intenses entre les persones que ens ajuden a comprendre o acceptar allò que diu l'altre, i genera benestar. Pensadors com B. Bokun o R. A. Moody han aportat pistes interessantíssimes sobre els aspectes terapèutics de l'humor.

María O. Luna Estévez explica, a la seva tesi *El humor como agente subversivo y liberador en el proceso de reconstrucción de la identidad femenina en la ficción chicana*, que el riure subministra energia per entrar en acció, que són quantiosos els efectes favorables de l'humor a la nostra química cerebral i al sistema immunològic i que és una teràpia excel·lent contra l'estrès.

Luna exposa com Norman Cousins, ja el 1979, va demostrar la correlació que hi ha entre salut i humor demostrant com el riure ajuda a disminuir el dolor i l'ansietat gràcies a l'augment de les endorfines, i, igualment, Lee Berk, el 1989, va demostrar que el riure oxigena la sang, facilita el son, en-

forteix el cor a través del massatge intern que produeixen els espasmes del diafragma i allibera serotonina, dopamina i adrenalina, fet que afavoreix un sentiment de benestar.

Veus acreditades ja s'han posicionat respecte que l'humor genera benestar específicament a les feministes. Segons Soley-Beltran (2015), «l'humor ajuda a suportar la irritació real que ens produeixen normes culturals i situacions socials molt enquistades». En paraules de Viktor Frankl, «el mode humorístic és una altra de les armes de l'ànima en la lluita per la supervivència, ja que proporciona el distanciament necessari per sobreposar-se a qualsevol situació, encara que sigui per un breu espai de temps». Virginia Imaz (2005) entén l'humor com una forma vital de descarregar-nos de les pressions i expectatives quotidianes, que posa les coses al seu lloc i ens procura el plaer d'experimentar l'aquí i l'ara.

L'humor ha estat sempre una poderosa estratègia de comunicació que s'identifica pel caràcter lúdic i relaxat. Està considerat un recurs amb un gran potencial polític i teòric per difondre les crítiques que el feminisme planteja, per la qual cosa hem de donar a l'humor un abast heurístic en les estratègies feministes que aspiren a impulsar la transformació i la justícia social (Iraide Álvarez, 2021).

En textos científics ha quedat demostrat que l'humor pot servir per transmetre missatges ofensius i degradants, minimitzant-ne el caràcter negatiu i despectiu, però també s'ha confirmat que l'humor pot servir com un mitjà per crear consciència sobre el sexisme i deslegitimar l'*statu quo* predominant (Bing, 2004). Aquest tipus d'humor, conegut com a humor feminista, s'ha definit com una eina de confrontació no violenta per qüestionar, desafiar i sensibilitzar sobre la ideologia patriarcal i les desigualtats de gènere (Riquelme et al., 2021).

L'estudi *Exposición al humor feminista y la propensión a la acción colectiva por la igualdad de género: el papel del formato del mensaje y la identificación feminista* (2023) proporciona la primera evidència empírica dels avantatges d'utilitzar l'humor feminista, davant dels discursos feministes tradicionals, com a eina per involucrar homes i dones en la proclivitat a l'acció col·lectiva per la igualtat de gènere.

En aquest estudi es van presentar, entre d'altres, les conclusions següents:

- En comparació de l'ús de discursos subversius tradicionals, l'ús de l'humor feminista és més efectiu per motivar la participació en accions col·lectives per la igualtat de gènere entre individus que s'identifiquen menys amb el feminisme.

- L'humor feminista no només redueix el rebuig social o la tensió generada pel discurs feminista seriós, sinó que també és més eficaç per mobilitzar socialment certes persones perquè emprenguin accions col·lectives per la igualtat de gènere.
- En societats en què el feminisme encara té un estigma, o prevalen idees sobre el sexisme com un problema del passat, l'humor feminista podria servir com una eina addicional al discurs seriós en la lluita contra la desigualtat de gènere.

L'humor feminista apareix, així, com una eina útil i complementària a les estratègies utilitzades tradicionalment per conscienciar sobre el sexisme i fomentar la mobilització social a favor del feminisme. Alhora, funciona per qüestionar els mandats patriarcals i es presenta com una eina excel·lent per *feministar* la societat.

Res de tot això no és nou, com explica Andrés Barba a *La risa caníbal*: es tracta, en realitat, d'una variant d'una de les teories sobre el riure més generalitzada des dels tractats renaixentistes: la teoria punitiva. Segons aquesta tesi, el propòsit social del riure és ridiculitzar les accions i els costums més degradants de la comunitat per provocar-ne, així, una reacció correctora. Posa com a exemple una obra fundacional en què Aristòfanes inaugura la possibilitat de l'humor com a arma política. A *Lisístrata*, un grup de dones d'Atenes organitza una «vaga de sexe» per obligar els marits a abandonar les armes i així posar fi a la guerra. L'obra acaba amb atenesos i espartans ridículament erectes signant la pau per manca de sexe. Es va estrenar quan estava a punt d'esclatar una guerra civil (411 aC), va instaurar una nova forma d'acció política a través del riure i va deixar la llavor del que vint segles més tard anomenaríem «humor feminista». La dramaturga i actriu Ana López Segovia va saber agafar bé el testimoni i portar-ne a escena el 2018 una adaptació molt divertida amb *Lisístrata, 2.500 años no es nada*.

Des del feminisme no hi falten veus contràries a l'exercici de l'humor com a estratègia d'acció política. Les trobem, sobretot, a la dècada dels setanta i vuitanta, quan hi havia dificultats per trobar un humor que no devalués el seu propi missatge. Una època en què els esforços se centraven a ser preses seriosament en la seva lluita pels drets bàsics i no hi havia urgència per demostrar que la suposada incapacitat natural de les dones per a la comèdia era una altra gran fal·làcia, que va inventar Freud, per injuriar les dones.

L'escriptora Isabel Franc explica que «tant en compartir alegries i crear llaços afectius com en combatre el drama vital, les dones han estat mestres

en l'art de l'humor des que el món és món». Explica que la mitologia ens parla de deesses com Baubo o Uzume que salven hecatombes gràcies al riure i com en totes les disciplines trobem grans creadores d'humor pioneres de les quals la història ens ha privat.

L'humor de les dones ha estat històricament relegat a l'espai privat i ha provocat una lamentable pèrdua cultural. Són innumbrables les que han empunyat l'arma humorística per resistir, denunciar, lluitar i empoderar-se, i han estat relegades al silenci i a l'oblit. Llevat de comptades excepcions, com el manifest irònic de la sufragista A. Duer Miller «Per què ens oposem al vot masculí», del 1915, amb prou feines sabem de què reien les nostres predecessores.

L'humor feminista funciona, també, com a estratègia discursiva en desafiar el que encara continua present a l'imaginari col·lectiu: que l'humor, és més, l'humor intel·ligent, és patrimoni dels homes.

Els motius pels quals les dones escassegem en els terrenys humorístics són els mateixos pels quals no tenim representació en molts altres camps. La dibuixant Maitena declara que «tradicionalment la dona no ha estat educada per a l'humor. L'humor ha de ser una mica descarat, provocador, transgressor, i aquestes no són característiques del que se suposa femení».

Un altre obstacle és la manca de referents. En una societat androcèntrica, els referents femenins gairebé no es consideren, i per això a la majoria ens sonen Charlie Rivel, Charlie Chaplin o Buster Keaton, però ningú no coneix Annie Fratellini, Alice Guy o Mabel Normand.

Una altra limitació basa els fonaments en la jerarquia de poder i la posició o l'estatus a la societat, qüestió assenyalada per Delia Chiaro: la propensió generalitzada a burlar-se d'allò que és a la perifèria; hi ha més tendència a riure's de la sogra que del sogre, del negre o gitano que del blanc, de la lesbiana que de l'hetero, de les dones que dels homes.

Tot el que hem exposat ens presenta una realitat en què, de manera evident, s'ha censurat les dones a l'hora de fer humor, una repressió imposada i sostinguda per pressions socials molt difícils de superar, però, malgrat això, ho hem fet en tots els espais i disciplines, com ho demostra la genealogia incompleta que es presenta a continuació, en part producte d'un meravellós treball de vindicació feminista realitzat per Isabel Franc a *Las humoristas, ensayo poco serio sobre mujeres y humor*.

Al cinema mut, l'escriptora i directora de cinema Nadia Pizzuti ens parla d'«actrius còmiques que van desafiar els rols femenins tradicionals interpretant dones fortes, independents, transgressores, temeràries i atlètiques, fins i tot vencedores com Alice Guy (1873-1968) i Mabel Normand (1885-1930)».

Al còmic, la crítica literària Josune Muñoz destaca Trina Robbins, referent del moviment del còmic *underground* més feminista dels anys setanta, i les autores de les revistes de còmic feminista *Wimmen's comix* i *AH! Nana*. Totes elles creadores amb prou feines reconegudes a la seva època, però que avui inspiren artistes del segle XXI, entre les quals trobem Marjane Satrapi, Roberta Gregory, Alison Bechdel, Julie Doucet, Consuelo Lago, Diana Raznovich, Feminista ilustrada, Raquel Gu, Moderna de Pueblo o Lola Vendetta, entre d'altres.

A la pintura, destaca la historiadora i crítica d'art Elina Norandi, «la pintora Olga Sacharoff, que va utilitzar un humor finament irònic com a estratègia crítica per riure's de l'ordre establert, o Remedios Varo, que té algunes obres plàstiques que resulten manifestos de l'ús de l'humor per confeccionar discursos estètics».

A la poesia, l'escriptora María Castrejón ens presenta algunes poetes que van utilitzar l'humor en la seva poesia com a mecanisme de transgressió, entre les quals trobem Gloria Fuertes, Cristina Peri Rossi, María Eloy García i Sor Juana Inés de la Cruz. D'aquesta última, explica Castrejón com «se serveix de la ironia per protegir la seva obra, i ella mateixa, rebaixant la seva poesia a un simple entreteniment. Així va aconseguir passar la frontera de la preponderància masculina i entrar a formar part d'un espai que l'havia exclòs perquè la considerava un perill, i es va consagrar com una de les escriptores més rellevants del Segle d'Or».

Al teatre resulta fàcil trobar actrius que, al llarg de la història, han destacat per la seva feina com a còmiques, però és tasca més complicada trobar en èpoques anteriors al segle XXI actrius còmiques que hagin portat als escenaris un discurs feminista. L'autora Gloria G. Durán analitza la revolució feminista que un grup de dones, les Sicalípticas, va generar als escenaris amb les seves reivindicatives lletres sobre la masculinitat tòxica i la violència de gènere els primers anys del segle XX. A finals d'aquest trobem Liliana Felipe i Jesusa Rodríguez, l'estratègia de les quals ha estat l'humor per atacar el dogma i les polítiques conservadores i retrògrades. Natalie Ludec argumenta, al seu article *Humor y feminismo*, «que eren portaveus del feminisme i van abanderar les seves reivindicacions sobre sexualitat i drets reproductius als escenaris». Eve Ensler va escriure el 1996 *Els monòlegs de la vagina*, que es va convertir en un referent d'humor feminista reivindicatiu contra les violències masclistes.

L'explosió del teatre feminista, tant en format tradicional com en *stand-up*, es dona a principis del segle XXI i compta amb importants actrius i companyies de dones feministes. Las XL, amb els seus espectacles teatrals feministes *Abandónatelo mucho* i *Degenérate mucho*; Las niñas de Cádiz, amb

Las Bingueras de Eurípides; Patricia Sornosa i el seu *show* feminista *Género fresco*; Malena Pichot i Charo López amb *Hermostra*; Isa Calderón i Lucía Lijmael amb el pòdcast *Deforme semanal*; Alicia Murillo i la seva sèrie d'*El conejo de Alicia*; Irantuxu Varela amb *El tornillo*; Victoria Martín i Carolina Iglesias i el seu pòdcast *Estirando el chicle*; Nerea Pérez de las Heras amb *Feminismo para torpes*; Henar Álvarez; les nord-americanes Ellen Degeneres i Amy Schumer; actrius i còmiques de *stand-up* feminista; la peruana Natalia Málaga amb el seu *Sílbale a tu madre*; Assari Bibang Ngui i el seu espectacle afrofeminista *Humor negra*; l'australiana Hannah Gadsby i la seva *Nanette*; la francesa Sophia Aram, autora de cròniques humorístiques de ràdio; la musulmana Sakdiyah MA'ruf; l'activista russa Anna Dovygalyuk, i l'afroamericana Wanda Sykes, entre moltes més. La llista de dones còmiques feministes és enorme i no para de créixer. El teatre de comèdia feminista ha arribat per quedar-se i ja forma part important de les nostres estratègies discursives contra el patriarcat.

El Carnaval de Cadis és un altre espai reivindicatiu on les dones estan començant a guanyar terreny. Aquest Carnaval gira al voltant de les lletres, del que es diu i de com es diu, sempre amb crítica i/o humor, i aquestes poden ser cantades (*coplas*) o recitades (*romanceros*).

Marta Ginesta Gamaza, al seu estudi *Las mujeres en el Carnaval de Cádiz. Análisis feminista de roles, espacios, modos de participación y coplas del Carnaval oficial y callejero* (2021), afirma que el Carnaval de Cadis «és una celebració patriarcal i conclou que les conseqüències d'aquest ordre aplicat a la festa local per a les dones van des del menor accés a cultura/lleure (creació de *coplas*, aprenentatge musical) fins a diferents modes de participació, que resulten per a elles unes condicions pitjors». Aquest conjunt d'obstacles l'anomena «*forillo de cristal*», un símil al sostre de vidre, format per les barreres d'accés i permanència que hi ha en el Carnaval per a les dones.

Tot i que el 1984 apareix la primera *chirigota* de dones amb repertori feminista, *Las brujas*, no és fins ben entrada la primera dècada del segle XXI que aquest discurs irromp i es fa un lloc important en el Carnaval.

En *romanceros* feministes trobem *El rey de la fiesta* d'Ana Magallanes del 2019 i *La Feminista blandengue* d'Ana López Segovia el 2024. En *chirigotas*, destaca la *chirigota* feminista *Las Cadiwoman*, que, des del 2008 i amb la direcció de Susana Ginesta, s'ha convertit en un referent indiscutible del feminisme nacional i que ens regala himnes com *Es cosa tuya*, *Qué buen padre es*, *La culpa*, *La Berrea* o *Mansplaining men*. En els darrers anys, s'han anat sumant dones feministes al Carnaval amb *chirigotas* com *Las amantes religiosas*, *Las exnovias del mar* o *Las moteras*, entre d'altres. En les comparses, on és menor la participació de les dones, només existeix, per

ara, una agrupació feminista, *Las we can do*, que va irrompre el 2022 de la mà de l'autora Marta Ortiz, que va protagonitzar una veritable revolució feminista dins del Carnaval de Cadis.

El bertsolarisme, ens explica la *bertsolari* Uxue Alberdi, «és l'art de cantar en vers de manera improvisada seguint una rima i mètrica concreta on l'humor ha tingut una gran rellevància i gaudeix d'una llarga i masculina tradició». Fa poques dècades que les dones es van incorporar a aquest món, la més veterana ronda els 40 anys. Maialen Lujanbio va ser la primera dona a guanyar el Campionat Nacional de Bertsolari el 2009, i continuen fent història dones *bertsolaris* com Oihana Bartra, Uxue Alberdi o Alaia Martóin.

A la pedagogia feminista, cada cop som més les professionals que hem decidit utilitzar l'humor com a eina didàctica. Hem estat capaces de trobar la manera, tot tocant aspectes molt delicats i tractant temàtiques complexes com les discriminacions de gènere, la violència contra les dones o les violències sexuals, de fer-ho amb talent i humor, despertant somriures i riallades entre l'alumnat. L'humor com a estratègia educativa feminista és una alternativa pedagògica que trenca amb els models tradicionals de l'educació, i que genera un ambient agradable i desitjable per a l'aprenentatge i la comprensió de temes que solen generar rebuig i incomprensió per les vies didàctiques formals. Per sort, en tenim molts exemples: Igual a Paloma Tosar, Psicowoman, Yolanda Domínguez, Equipo Ágora, Magallanes Pedagogia i Cadigenia, entre d'altres.

Validar l'humor com a eina per transmetre els nostres missatges antipatriarcal trenca d'una vegada per totes amb la imatge errònia i estigmatitzada que històricament s'ha tingut de les feministes com a dones amargades, antipàtiques, emprenyades i esquerpes. L'humor feminista és plausible com a estratègia discursiva perquè, com ha quedat demostrat, escau extraordinàriament bé a les feministes i als nostres interlocutors i és eficaç i eficient en el nostre objectiu de *feministar* la societat, posant en qüestió les teories i pràctiques patriarcal i donant eines per posar-los fi.

En paraules de Margaret Atwood, «Les dones tenen por que els homes les assassinin. Els homes tenen por que les dones se'n riguin».

5. Estratègies educatives

A continuació, defensaré tres disciplines que funcionen com a estratègies educatives, i considero urgent que el sistema educatiu formal les incorpori com a pròpies. Són la coeducació, l'autodefensa feminista i les masculini-

tats positives. Tot i que les tres disciplines són compatibles per a totes les franges d'edat, defensaré l'aplicació de cadascuna en funció de les fases educatives i del desenvolupament de la persona. Per aquest motiu, consideraré la coeducació com a estratègia de 0 a 11 anys i les masculinitats positives i l'autodefensa feminista dels 12 anys en endavant.

5.1. Educació infantil i primària. Coeducació

Explica Beatriz Ubago, mestra de la coeducació (2023), que els orígens de la coeducació a Espanya se situen el 1876 amb la Institución Libre de Enseñanza, els principis de la qual es basaven en la convivència natural de tots dos sexes. Emilia Pardo Bazán, al Congrés Pedagògic Hispano-Portuguès-Americà del 1892, va proposar la coeducació a tots els nivells, amb l'objectiu de superar la divisió de funcions assignades a l'home i la dona i donant suport a una escola mixta que abandonés el currículum educatiu diferenciat per sexes. Aquest model coeducatiu de la Segona República va acabar el 1939 quan el règim franquista va tornar a implantar l'educació segregada per sexes, «assignant assignatures diferents en funció del sexe, cosa que va transmetre a les dones un model de feminitat basat en la subordinació, sumant-s'hi la tradició religiosa» (Ubago, 2021) i als homes, un model de masculinitat centrat en l'analfabetisme emocional i l'exercici del poder a través de la violència (simbòlica, micro i macro).

L'any 1970 es recupera l'escola pública mixta gràcies a la Llei general d'educació, encara que no és fins al 1990 que el principi normatiu de no-discriminació per raó de sexe s'estableix amb la LOGSE i caldrà esperar fins al 2006 perquè la LOE estableixi el desenvolupament de la igualtat de drets i oportunitats i el foment de la igualtat efectiva entre homes i dones. Sorprenentment el concepte de coeducació no apareix a les nostres normatives d'educació fins a finals de l'any 2020 amb l'actual Llei d'educació (LOMLOE).

Què s'entén per coeducació? Hi podem respondre amb diferents definicions d'expertes reconegudes en la matèria.

Segons Elena Simón, «la coeducació és un sistema d'intervenció intencionat (en constatar sexisme) que, partint de la situació de sexes diferents i gèneres desiguals (rols, estereotips, avantatges i desavantatges), pretén com a objectiu la construcció d'un món comú (no androcèntric) i no enfrontat».

Segons Amparo Tomé, «coeducació és sempre un projecte polític feminista, però també una ètica de vida. La coeducació introdueix el principi

d'igualtat i la no-discriminació a les nenes i als nens en el model educatiu; afavoreix el tracte de les nenes com a subjectes lliures en aquest sistema pensat per als nois i els homes i planteja que els valors de la feminitat formin part dels valors universals».

Sabem que el motor fonamental de la coeducació és acabar amb l'androcentrisme i el sexisme en l'àmbit educatiu. Como descriu Marina Subirats (2016), «ja no podem parlar de l'existència d'una discriminació de gènere explícita que provoqui que les noies tinguin un pitjor nivell educatiu o que els prohibeixi estudiar a la universitat el grau que desitgin». Argumenta que estem davant d'un «sistema que no educa igual les noies i els nois, un sistema educatiu androcèntric que amb prou feines mostra dones referents, que les invisibilitza i el defineix com “l'aprenentatge de la subordinació” per a les nenes». Aquest té en contraposició un model d'«aprenentatge del domini» per als nens. Podem dir que una escola que no coeduca educa en el masculisme i la LGTBIfòbia, ja sigui conscientment o inconscientment, per tal com imposa models patriarcals de ser i estar al món que interioritzem com a vàlids i naturals i que ens acompanyaran tota la vida.

No és objecte d'aquest article defensar la coeducació com a estratègia educativa, ja que la seva eficàcia està més que corroborada per grans pioneres, mestres i estudioses com María de Maeztu, Elena Simón, Marina Subirats, Amparo Tomé, Montserrat Moreno, Charo Altable, Chis Oliveira, Beatriz Ubago o Gema Otero, entre d'altres. Dedicaré aquest apartat a recollir algunes estratègies d'intervenció coeducativa i visibilitzar alguns projectes i iniciatives coeducatives que, per la seva innovació, creativitat i valentia, són exemple de bones pràctiques en educació infantil i primària.

C. Ruiz Repullo, una altra de les veus més reconegudes en ell món de la coeducació, explica al seu article *Estrategias para educar en y para la igualdad: coeducar en los centros* les característiques d'una escola:

- Considera que, si no s'educa conscientment en la igualtat, s'educa de manera inconscient en la desigualtat.
- Reconeix les diferents formes de sexisme en l'àmbit educatiu, i considera que el professorat és part implicada en la reproducció d'aquest sexisme.
- Assumeix que el seu objectiu fonamental és posar fi a les desigualtats de gènere i aborda els conflictes de manera constructiva i promou relacions de convivència pacífica entre tota la comunitat educativa.

- Té en consideració la diversitat sexual i de gènere, d'origen, cultural, de classe social i de creences religioses o espirituals.
- Té en compte els temps, els espais i els recursos a l'hora de dissenyar els models d'organització.
- Aporta eines a l'alumnat per al desenvolupament en l'àmbit personal i familiar, no només en el professional, i considera l'educació emocional com a element fonamental per al desenvolupament integral de l'alumnat.

Amparo Tomé, referent imprescindible de la coeducació a Espanya, entre els seus nombrosos estudis i investigacions, va dissenyar el 2018 una sèrie d'estratègies per elaborar projectes coeducatius a les escoles. Recomanava establir tres passos en la construcció d'un projecte coeducatiu i quatre àmbits d'intervenció.

Passos a la construcció d'un projecte coeducatiu:

Fase 1. Sensibilització de la comunitat educativa. Invitació a la participació i definició del projecte i pla general del treball.

Fase 2. Programació detallada. Anàlisi de la situació. Reflexió i comprensió de les causes. Presentació de resultats i propostes de canvis.

Fase 3. Experimentació dels canvis proposats. Anàlisi de resistències i disfuncions. Introducció de correccions. Presentació i generalització de resultats. Debat sobre tot el procés i propostes per a noves accions, dins una lògica de millora contínua.

Àmbits d'intervenció:

1. L'ocupació de l'ús dels espais pels alumnes i les alumnes, l'aula, l'esbarjo, els esports, els jocs i les joguines.
2. L'ús d'un llenguatge inclusiu i no sexista.
3. Els coneixements que es transmeten a través del currículum, els llibres de text, contes, etc.

4. Els aprenentatges en la creació de vincles de relació: de la competitivitat a la col·laboració i de relacions basades en la por i en les relacions agressives a les relacions de respecte i cura.²⁶

És difícil seleccionar projectes educatius entre tantíssima varietat i qualitat. Destacaré un projecte d'intervenció coeducatiu dissenyat per un grup de treball d'un CEIP, seleccionat pel rigor, la creativitat, la innovació, l'originalitat i l'actualitat i que pot servir de base orientativa per al desenvolupament de futures intervencions coeducatives.

Projecte d'intervenció coeducativa d'un grup de treball de CEIP: Nou mesos, una vida nova ens espera

El projecte *Nou mesos, una vida nova ens espera* és iniciativa d'un grup de treball format per deu docents feministes coordinats per Miguel Àngel Martínez Cantillo del CEIP Blas Infante d'Alcalá de Guadaira (Sevilla). És un programa educatiu testat, revisat i implantat des del curs 2022-2023 que es va revisant i actualitzant cada any.

Amb aquest programa es persegueix que directament l'alumnat, i indirectament tota la comunitat educativa, adquireixi un pensament crític que l'ajudi a analitzar la societat actual en què proliferen els micromasclismes, una desigualtat real entre els àmbits públic i privat, així com una corresponsabilitat en les feines de la llar que continua sent excepcional i no normalitzada.

El grup de treball es va conformar amb la finalitat d'elaborar un programa per treballar la coeducació, de manera transversal, al llarg de tota l'etapa d'educació primària, a través de sessions mensuals dissenyades per a diverses assignatures d'aquesta etapa educativa. El programa se centra en nou blocs coeducatius amb les activitats corresponents per als diferents nivells.

Té aquests objectius específics:

1. Visibilitzar la contribució femenina al llarg de la història.
2. Identificar i analitzar tant els estereotips com els rols de gènere.
3. Exposar i desmuntar els mites de l'amor romàntic.

26. Per saber-ne més: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6252696>

4. Instruir l'alumnat en la utilització del llenguatge inclusiu.
5. Posar en valor i visibilitzar les masculinitats igualitàries, així com les relacions entre tots dos sexes.
6. Analitzar obres artístiques amb perspectiva de gènere.
7. Treballar el pensament crític en el nostre alumnat mitjançant l'anàlisi d'anuncis publicitaris.
8. Promoure el bon tracte i conèixer algunes característiques de la VG (tipus de VG, iceberg de la violència...).
9. Visibilitzar la diversitat familiar i les manifestacions LGTBIfòbiques.

Els blocs temàtics proposats són:

- Estereotips i rols de gènere.
- Prevenció de VG.
- Llenguatge inclusiu i no sexista.
- Referents femenins.
- Masculinitats igualitàries.
- Mites de l'amor romàntic.
- Diversitat familiar/LGTBIfòbia.
- Publicitat, comunicació i gènere.
- Art amb perspectiva de gènere.

Cada bloc està format per diferents activitats. Com a exemple, es pot mostrar una activitat del darrer bloc anomenada *Mirant l'art amb ulleres violetes*, on treballen l'art amb perspectiva de gènere. Per això, han construït un museu virtual, el Museu de l'Equitat, on l'alumnat visita les diverses

estances i hi reconeix algunes característiques d'algunes obres que tenen reminiscències patriarcals.²⁷

Dedicaré un darrer espai a tres eines fonamentals per a la coeducació: les guies didàctiques, les pel·lícules i els contes coeducatius.

El conte és un aliat imprescindible de l'educació, la seva presència quotidiana a la vida de les nenes i els nens i els seus escenaris sense fronteres el converteixen en el joc ideal per plantejar realitats igualitàries i proposar models de feminitat i masculinitat alternatius a què obliga el patriarcat.

Alguns contes coeducatius recomanables:

Superlola. (2018) Gema Otero Gutiérrez (autora), Juan Antonio Muñoz Berraquero (il·lustrador). Edicions 96 S.L. Infantil de 0 a 5 anys.

Lalo, el príncipe rosa. (2018) Gema Otero Gutiérrez (autora), Juan Antonio Muñoz Berraquero (il·lustrador). Edicions 96 S.L. Infantil de 0 a 5 anys.

Me llamo Pecas. (2018) Raquel Díaz Reguera (autora, il·lustradora). Nubeocho Ediciones. Infantil de 3 a 4 anys.

Bonitas. (2018) Stacy Mcanulty (autora), Joanne Lew-Vr (il·lustradora). Ed. Astronave Norma. Infantil de 3 a 4 anys.

Pelusa Violeta. (2021) Beatriz Ubago Molina (autora), Lucía Charneco (il·lustradora). Ed. Babidi-bu libros. Infantil de 5 a 6 anys.

Edu se viste de princesa. (2019) Nuria Diez (autora), Patricia Moreno (il·lustradora). Edicions Bellaterra. Infantil de 7 a 9 anys.

La peluca de Luca. (2013) Helena Berenguer (autora), Vicent Poquet (il·lustrador). Ed. La Naturadora. Infantil de 7 a 9 anys.

Pepuka y el monstruo que se llevó su sonrisa. (2018) Estela Moreno Bermúdez. Ed. Mr. Momo. Infantil de 7 a 9 anys.

27. Per saber-ne més: <https://view.genially.com/6516f44a0205340011661fea/presentation-nueve-meses-una-nueva-vida-nos-espera-clavico>

Las niñas serán lo que quieran ser (2018) i *Cuando las niñas vuelan alto*. (2017) Raquel Díaz Reguera (autora, il·lustradora). Ed. Lumen. Infantil de 7 a 9 anys.

El chubasquero de Aurora. (2020) María Márquez (autora), Paco Ortega (il·lustrador). Edicions Bellaterra. Infantil de 10 a 12 anys.

Cuentos de buenas noches para niñas rebeldes (n'hi ha 3). (2017, 2018, 2020) Elena Favilli i Francesca Cavallo (autores). Ed. Destino Infantil & Juvenil. Infantil de 10 a 12 anys.

A papá le asustan las tormentas. (2018) María Domínguez (autora). Ed. Hilos de Emociones. Infantil de 10 a 12 anys.

Algunes pel·lícules coeducatives recomanables:

Ainbo: La guerrera del Amazonas. (2021) Direcció: Jose Zelada, Richard Claus. Edat recomanada: +6 anys. Cinema Management Group, Tunche Films, Cool Beans.

Brave. (2012) Direcció: Mark Andrews, Brenda Chapman, Steve Purcell. Edat recomanada: +6 anys. Pixar Animation Studios, Walt Disney Pictures.

Los Increíbles 2. (2018) Direcció: Brad Bird. Edat recomanada: +6 anys. Pixar Animation Studios, Walt Disney Pictures.

Frozen: El Reino de Hielo. (2013) Direcció: Chris Buck, Jennifer Lee. Edat recomanada: +6 anys. Walt Disney Animation Studios, Walt Disney Pictures.

Raya y el último dragón. (2021) Direcció: Don Hall, Carlos López Estrada, Paul Briggs, John Ripa. Edat recomanada: +6 anys. Walt Disney Animation Studios.

Ellas dan el golpe. (1992) Direcció: Will Graham (creador), Abbi Jacobson (creadora), Anya Adams, Jamie Babbit, Ayoka Chenzira, Silas Howard, Katrellle N. Kindred. Edat recomanada: +7 anys. Amazon Studios, Field Trip Productions, Sony Pictures Television.

La princesa Mononoke. (1997) Direcció: Hayao Miyazaki. Edat recomanada: +7 anys. Studio Ghibli, Dentsu Inc, Nibariki, Nippon TV, TNDG, Tokuma Shoten.

Matilda. (1996) Direcció: Danny DeVito. Edat recomanada: +7 anys. TriStar Pictures, Jersey Films.

Quiero ser como Beckham. (2002) Direcció: Gurinder Chadha. Edat recomanada: +7 anys. 20th Century Fox.

Vaiana (n'hi ha dues). (2016, 2024) Direcció de la primera: John Musker, Ron Clements, Don Hall, Chris Williams. Edat recomanada: +7 anys. Walt Disney Animation Studios, Walt Disney Pictures.

El viaje de Chihiro. (2001) Direcció: Hayao Miyazaki. Edat recomanada: +7 anys. Studio Ghibli, Tokuma Shoten, Dentsu Inc.

Zootrópolis. (2016) Direcció: Byron Howard, Rich Moore, Jared Bush. Edat recomanada: +7 anys. Walt Disney Animation Studios.

Billy Elliot. (2000) Direcció: Stephen Daldry. Edat recomanada: +8 anys. BBC Films.

Material didàctic per a la sensibilització en igualtat i la prevenció de violència de gènere recomanable:

- Guía Educa=Ceuta para la sensibilización en igualdad y la prevención de violencia de género. (2020) Cuaderno del profesorado, de 4 a 7 anys.
- Guía Educa=Ceuta para la sensibilización en igualdad y la prevención de violencia de género. (2020) Cuaderno del profesorado, de 8 a 11 anys.
- Guía Educa=Ceuta para la sensibilización en igualdad y la prevención de violencia de género. (2020) Cuaderno del alumnado, de 4 a 7 anys.
- Guía Educa=Ceuta para la sensibilización en igualdad y la prevención de violencia de género. (2020) Cuaderno del alumnado, de 8 a 11 anys.

Es poden trobar a <https://www.ceuta.es/ceuta/novedades-cam/3971-gu%C3%ADas-did%C3%A1cticas-para-trabajar-la-prevenci%C3%B3n-de-la-violencia-de-g%C3%A9nero>

5.2. Educació secundària i persones adultes.

Masculinitats positives i autodefensa feminista

Les estratègies educatives per a adolescents i persones adultes que es proposen en aquest apartat són la pedagogia feminista amb els homes i la masculinitat i l'autodefensa feminista per a dones.

1. Pedagogia feminista amb els homes i la seva masculinitat

L'aparició, a la darrerria del segle xx, de les anomenades *noves masculinitats* va generar l'esperança que els avenços cap a la igualtat existencial d'homes i dones prenién un gran impuls gràcies a la incorporació al feminisme de la població masculina que, fins ara, havia estat aliena i/o mirant cap a una altra banda. Tot i això, vint anys després, la realitat que trobem no és tan optimista. «El procés de canvi dels homes sembla que s'està oblidant que, si individualment consideren que el seu treball és desarticlar els danys que la masculinitat hegemònica els va infligir a ells mateixos, en l'aspecte relacional haurien de desarticlar el dany que la masculinitat genera a les dones» (Susana Covas, 2022).

El treball d'intervenció amb població masculina és imprescindible dins les estratègies feministes contra el patriarcat. És primordial concentrar els esforços en la comprensió de què significa una posició de domini en un marc patriarcal per generar, d'aquesta manera, canvis realment efectius.

Hem vist que les claus d'intervenció amb població masculina i les eines pràctiques per a la intervenció amb nens, joves i adults ja han estat desenvolupades a l'article d'Olmo Morales. Només m'agradaria incidir en la importància que siguin homes amb formació i consciència feminista els que facin aquestes intervencions. Els homes necessiten com a referents homes aliats del feminisme. Només ells poden parlar en primera persona dels efectes negatius de la construcció de la masculinitat hegemònica i de com aquesta perpetua les relacions desiguals i de poder amb les dones.

Feministar la societat passarà irremeiablement per desterrar la vella masculinitat que erotitza la dominació i el sotmetiment per abraçar un nou model que «erotitza el bo», valida els desitjos i les iniciatives femenines i té

com a objectiu últim l'equivalència existencial amb les dones. Això serà home a home, o no serà.

Per tant, és urgent incorporar accions positives institucionals que facin atractiva i proporcionin formació feminista a homes professionals o en procés de formació en branques relacionades amb la psicologia, la pedagogia, la judicatura, l'educació i la integració social. Així, podrem dur a terme junts i juntes la tasca ingent que les dones feministes ja desenvolupem des de fa més de dos-cents anys i s'accelerará, per fi, el ritme d'un canvi tan necessari i just.

Les decisions polítiques que siguin contràries a aquest enfocament ens tindran a les feministes en contra, serem incansables en la repulsa i la protesta, sigui quin sigui el color polític dels qui les executin. L'exemple més recent el tenim al Pla Corresponsables, una política pública impulsada des de la Secretaria d'Estat d'Igualtat i contra la Violència de Gènere del Ministeri d'Igualtat, que té per objecte iniciar el camí cap a la garantia de la cura com a dret a Espanya des de la igualtat entre dones i homes, però que ha eliminat aquest any 2024 la partida pressupostària destinada a la formació d'homes en matèria de masculinitat i igualtat de gènere.

2. *L'autodefensa feminista per a dones*

Context i justificació de l'autodefensa feminista

Des del feminisme s'ha dut a terme, en els darrers vint anys, una ingent tasca per empoderar les nenes i fer-los saber que el món també era seu i que tenien el dret de fer-se'l seu. Qüestionar l'amor romàntic, no deixar-se controlar per un xicot gelós, separar-se d'un maltractador, decidir no tenir descendència, triar cicles formatius i estudis universitaris masculinitzats, desenvolupar carreres professionals tradicionalment ocupades per homes i assolir grans èxits en àmbits vedats històricament per a les dones són avenços que estan aconseguint dones joves gràcies a la intervenció i l'educació feminista.

Tot i això, alhora i coexistent amb aquests avenços innegables, l'educació de nenes i nens continua marcada pels mandats patriarcal, que ja van desenvolupar les nostres mestres Elena Simón i Amelia Valcárcel a la *Ley del dominio* i la *Ley del agrado*, respectivament. La feminitat es continua construint actualment sota els paràmetres d'agradar, seduir i conquerir la mirada i l'acceptació de l'altre, posant al centre el desig i el plaer masculins. És per això que queden qüestions crucials i fonamentals sobre les quals les dones encara no estan conscienciades ni empoderades.

Les nenes, les adolescents i les dones no estan educades, generalment, per defensar-se de la violència sexual que reben dels nois i homes del seu entorn més proper. Amb prou feines tenen eines per respondre a aquestes violències que estan profundament normalitzades. Tenen obstacles per denunciar-les perquè els envaeix la culpa, la vergonya, la por de les represàlies i de la síndrome de Cassandra (no ser cregudes). El 40,3% de les dones que van patir violència sexual i el 20,6% de les dones que van ser violades no van denunciar per vergonya. El 8,4% de les dones víctimes, perquè va sentir que no era prou important, i el 36,5% de les dones va esmentar la por de no ser cregudes com a factor clau.²⁸

Les noies adolescents a les quals imparteixo autodefensa feminista (d'ara endavant ADF) diàriament des del 2007 manifesten categòricament tenir por de la violència sexual exercida per un home o grup d'homes que no coneixen. Les seves pors se centren en la solitud, la nit, la foscor i l'home desconegut, és a dir, allò que coneixem com el «relat *únic de la violència sexual*» (Ruiz Repullo, 2021). La sorpresa i l'esglai són evidents quan se'ls demostra que estan espantades i enganyades, ja que només un 13% dels casos la violència sexual és generada per un desconegut, és a dir, que el 87% dels homes que ens agredeixen són del nostre entorn més proper. En el cas de les violacions, el 20% les perpetren homes que no coneixem, davant del 80% dels homes coneguts, familiars o amics.²⁹

Estar tan exposades a una realitat invisible i tèmper una realitat molt menys possible converteix les nenes i les dones en éssers vulnerables amb escassa o nul·la capacitat de resposta. Com explica M. Lagarde, «les nenes i les dones estem educades per confondre la solitud amb la desolació». Així se'ns manté desempoderades, perquè la solitud és un estat natural de l'ésser humà, però la desolació ens col·loca en un estat de carència, desgràcia i vulnerabilitat.

El terror sexual és una eina creada pel patriarcat per exercir el control sobre les nenes i les dones a través de la por i el disciplinament del seu comportament. Com a exemple més recent, podem parlar de «les punxades» en espais festius i de lleure. Expliquen Millares i Ligeró (2022) que «des que es van donar les primeres agressions, es va fer evident que no es tractava només d'un nou mètode de submissió química. En la majoria dels casos, la punxada no va causar efectes físics; en d'altres, ni tan sols es va injectar cap substància. Però tots, de manera conscient o inadvertida, complien un propòsit: generar alarma i pànic, inocular terror sexual».

28. Macroenquesta de Violència contra la Dona. Ministeri d'Igualtat 2019.

29. Macroenquesta de Violència contra la Dona. Ministeri d'Igualtat 2019.

La majoria de les noies a partir dels 12 anys comencen a normalitzar el terror sexual, incorporen el seu rol de possible víctima com a part intrínseca del «ser dona» i aprenen a viure amb aquest pànic quotidià que limita les seves llibertats i minva les capacitats de resposta davant les agressions. La majoria assegura que, arribat el cas, no es podrien defensar i l'agressor faria amb elles el que li vingués de gust. Aquesta idea de paràlisi, immobilització i bloqueig, coneguda com a «immobilitat tònica» davant les agressions sexuals, està ben arrelada al nostre imaginari col·lectiu.

A l'estudi *Inmovilidad tónica durante una agresión sexual: una reacción común que predice el trastorno de estrés postraumático y la depresión grave* (2017), s'observa que, de les 298 dones investigades, el 70% va informar d'una immobilitat tònica significativa i el 48% d'una immobilitat tònica extrema durant l'agressió sexual. Cada cop tenen més cobertura mediàtica els avenços científics que expliquen el mecanisme neuronal responsable de la immobilitat tònica durant l'agressió sexual, però gairebé no es parla de la poderosa influència que l'educació masclista té sobre aquest fenomen.

Dels milions d'hores de pel·lícules i sèries que consumim, en quantes escenes les dones soles que són agredides pel carrer es defensen i en surten victorioses? A qui es representa com els proveïts d'eines físiques i mentals per a l'agressió i la resposta activa? La mare de la Caputxeta li va regalar a la seva filla un esprai d'autodefensa o tan sols li va donar el missatge de «ves amb compte» i «no t'apartis del camí»?

Que la majoria de dones víctimes d'una agressió es quedin bloquejades i la majoria dels homes no esperin resistència per part de les agredides s'aprèn en un procés de socialització de gènere que s'inicia a partir dels tres anys d'edat.

Davant la pregunta, podries fer alguna cosa davant d'un tipus d'1,90 metres d'alçada i 100 quilos que ve per tu?, la majoria de les noies i dones enquestades als tallers que imparteixo respon un categòric «no». En canvi, si la pregunta es refereix que aquest mateix tipus ve cap a tu perquè vol emportar-se el nadó que portes als braços, canvia la resposta? Rotundament sí. Totes contesten que traurien «ungles i dents» i s'enfrontarien directament a l'agressor per impedir qualsevol dany sobre el nadó.

Si totes tenim clar què fariem en el segon cas plantejat, es demostra que, efectivament, tenim la capacitat de defensar-nos.

L'educació masclista rebuda des que vam néixer ha aconseguit que cuidem més de les persones del nostre entorn afectiu que de nosaltres mateixes i que siguem capaces de defensar els nostres fills i filles d'un atac, però

que siguem, en la majoria dels casos, incapaces de fer-ho per nosaltres mateixes, quan el nostre propi cos i la nostra pròpia vida són els que estan en risc. La indefensió apresada per les dones ens converteix en éssers humans que hem après a no defensar-nos sota el mite que és pitjor per a nosaltres resistir-nos durant una agressió i que una vegada hem estat escollides presa és millor abandonar-se que respondre, perquè no tenim possibilitats reals de sortir-ne guanyant.

L'enfocament aportat per Nerea Barjola a *Las representaciones de la violencia sexual y su influencia en la práctica de las mujeres* i posteriorment a *Microfísica sexista del poder. El caso Alcázar y la construcción del terror sexual* ens serveix de marc per entendre com es construeix la por de les dones. Al seu pròleg, S. Federici ens avança que «a més de viure des de la infància sabent que els nostres cossos no seran respectats, que qualsevol home té el dret d'abusar verbalment de nosaltres quan som al carrer, que podem esperar el pitjor en el cas de trobar-nos soles i fora de casa en fer-se de nit, aquest fenomen suposa que una vegada que ens han agredit sexualment les jutjades som nosaltres».

La indefensió apresada no només s'evidencia davant l'agressor desconegut que ens assalta a la foscor a altes hores de la nit. La nostra incapacitat per defensar-nos es posa igualment de manifest davant la violència exercida per aquells que estan dins del nostre cercle més proper (avis, pares, oncles, veïns, professors, caps, companys, sacerdots, entrenadors esportius, metges, etc.) i davant la qual patim en les nostres trobades amb els homes que voluntàriament triem per trobar-nos i gaudir.

El relat únic de la violació opaca l'enorme espectre de les violències sexuals, que, en no ser anomenades, no apareixen com a possibilitat real a l'imaginari col·lectiu de les nenes i dones. La idea generalitzada d'una agressió sexual està limitada a la d'un home amb «mala pinta» que et persegueix a la nit quan vas sola i t'assalta violentament i et deixa seqüeles físiques evidents. Per aquest motiu, les nenes tenen enormes dificultats per identificar com a violència sexual l'experiència que pateixen quan el seu oncle els «fica mà» per sota de la taula al dinar de Nadal o quan el seu pare envaïx el seu llit a mitjanit. Aquesta no-identificació de la violència sexual augmenta perillosament la vulnerabilitat de les nenes i les dones i en minva la capacitat de reacció i defensa. El que no ha estat anomenat no existeix a la ment de nenes i adolescents, per la qual cosa és urgent la implantació d'una estratègia que ens ajudi a visibilitzar i denunciar aquesta realitat i ens porti eines per empoderar-nos. L'autodefensa feminista és aquesta estratègia, ja que, com diu Amelia Tiganus, «l'exercici de l'autodefensa comporta una actitud vital i un cop al patriarcat».

Genealogia de l'autodefensa feminista

Segons que relata la investigadora Mentxu Ramilo Araujo, autora de *Genealogia de la autodefensa (feminista) para mujeres en Vitoria-Gasteiz*, al llarg de la història s'ha col·lectivitzat la pràctica del discurs i l'ús de l'autodefensa com a eina política per conquerir drets i fer front a les violències del patriarcat. Centra l'atenció en fites històriques del context occidental, com les sufragistes angleses, que a partir del 1910 van aprendre algunes tècniques per defensar-se davant dels atacs dels policies i altres agressors, de la mà d'Edith Garrud, professora de jujitsu i la primera entrenadora en defensa personal de la història que va ensenyar aquest art marcial molt desconegut a la Gran Bretanya amb el seu marit, William Garrud. També les alemanyes militants socialistes i comunistes que, els anys 1920 i 1930, es van formar per poder defensar-se dels assalts feixistes.

Ramillo analitza que, a la segona onada feminista, es va denunciar la violència sexual i es va visibilitzar que era perpetrada en la majoria dels casos per homes del nostre entorn. Als Estats Units, el Canadà, Anglaterra, Alemanya i Holanda, entre d'altres, van aparèixer les primeres cases d'acollida per a dones víctimes de violència de gènere per part de les parelles i es van impulsar línies telefòniques per atendre víctimes d'agressions sexuals. El feminisme no institucional va fer un pas més i també va desenvolupar instruments de prevenció com a solucions pràctiques per evitar agressions masculines. Així van néixer les primeres formacions d'autodefensa per a dones impartides per dones que procedien de les arts marcial.

Segons que exposa Ramillo, «van desenvolupar tècniques de defensa específiques i adaptades per a dones. Eren formacions en l'àmbit físic de defensa personal per saber defensar-se i atacar. Els primers tallers van ser una iniciativa arriscada per a les formadores, ja que anaven a contracorrent de les creences populars i policials de l'època, que asseguraven que era molt pitjor per a les dones que es resistissin durant una agressió».

L'autora explica que els primers tallers d'autodefensa per a dones que es van impartir a Espanya van ser a mitjan anys vuitanta i, després d'aquestes formacions, un grup de dones es van animar a rebre una formació específica per a dones en arts marcial a Holanda. A partir de llavors, van començar a impartir cursos per tot Espanya, van elaborar materials comuns i van proposar una xarxa a escala estatal de grups estables d'autodefensa composta per docents professionals o formades.

A partir de l'any 2008, l'autodefensa per a dones experimenta un canvi considerable, passa a anomenar-se autodefensa feminista per a dones, és

impartida per formadores feministes professionals i es fa en cursos amb una menor part física i una major part de reflexió i presa de consciència sobre el marc polític de la violència sexista des de la teoria feminista.

L'autodefensa feminista com a estratègia educativa contra el patriarcat

Maitena Monroy (2023), referent imprescindible de l'autodefensa feminista a Espanya, explica «com n'és, de difícil, definir una eina que neix de la col·lectivitat, que pertany a totes les dones que es van iniciar amb l'autodefensa de dones i després han anat elaborant continguts i metodologia d'intervenció fins a arribar a anomenar-la ADF». En el seu llibre *Autodefensa feminista*, més enllà d'aprendre a dir no, la descriu com «una eina política que ens ajuda a definir les experiències de vida i interpretar-les com un problema estructural, polític i no personal, encara que ens afecti individualment». L'ADF, diu, ens ensenya com indagar(-nos) fins a quin punt el patriarcat amb tota la càrrega simbòlica, normes, creences, mapeig emocional i violències múltiples ens ha travessat cognitivament, físicament i emocionalment.

L'ADF és una estratègia educativa per empoderar nenes, adolescents i dones, ja que permet desarticlar els mecanismes que ens mantenen desempoderades, ens ajuda a descobrir els efectes negatius de «la llei de l'agradar» (A. Valcárcel) i ens aporta eines per desmuntar l'engranatge mental, físic i emocional que ens manté indefenses davant les violències.

L'ADF té característiques molt específiques que la diferencien de la defensa personal. Intervé sobre el cos i les emocions des d'una perspectiva de gènere i feminista. És una estratègia centrada en l'empoderament mental i emocional que té com a conseqüència l'empoderament físic; per això, ho pot fer tota dona de qualsevol edat, complexió i preparació física. Ens permet ser protagonistes de la nostra pròpia defensa, treballant entre nosaltres, generant espais de reflexió, creant xarxes de sororitat, trencant amb les nostres pors, augmentant la nostra seguretat i redescobrint la nostra força física i mental.

Disposar d'eines teòriques i pràctiques per oposar-nos tant individualment com col·lectivament al patriarcat és una de les principals estratègies de l'ADF. Com he dit, no la podem confondre amb la defensa personal, que centra el seu aprenentatge en meres tècniques físiques. En paraules de Monroy, l'ADF «ha d'estar envoltada de tota l'experiència i la reflexió de les que ens han dotat la teoria feminista i la teoria de gènere per iniciar el camí de despatriarcalitzar-nos. Aquesta és la base, a la qual sumem les aportacions que ens ofereixen altres sabers i ciències, com ara la

psicologia sistèmica, les neurociències, la neurobiologia del dolor, la teoria cognitiva, el wendo, la defensa personal i una llarga llista d'estudis i enfocaments que ens enriqueixen i ens ajuden a entendre la desigualtat sistèmica i combatre-la».

La grandesa de l'ADF rau en el viatge que proposa, i el seu objectiu últim és desmuntar la indefensió apresada i donar eines per defensar-nos de les violències masclistes. Aconsegueix, en el recorregut fins a aconseguir-ho, empoderar-nos i defensar-nos del patriarcat en totes les seves manifestacions, del macro al micro, des del més evident fins al més simbòlic. El seu potencial més gran és que impulsa la nostra consciència feminista i la del nostre entorn, ens ajuda a desarticlar la socialització de gènere, ens dota d'arguments teòrics irrefutables, genera vincles de sororitat entre les dones, ens fa protagonistes de la nostra pròpia defensa (teòrica i pràctica, física, verbal i psicoemocional), disminueix les nostres pors, augmenta la nostra autoestima i ens empodera; en definitiva, ens fa lliures. La llibertat de les dones, una de les estratègies més poderoses a favor de l'equivalència existencial amb els homes i contra el patriarcat.

La proposta és, en definitiva, que continuem sent capaces de fer veure com n'és, de grandios i imprescindible, el feminisme si volem una societat més justa i serà fonamental que les administracions públiques prioritzin la igualtat de gènere a les seves agendes i continuïn assignant pressupostos específics per lluitar contra les violències masclistes.

Tenim ara més eines per comunicar-nos i fer-nos sentir que cap de les nostres predecessores. Si elles, en condicions molt més adverses, van ser capaces d'imaginar el que era impensable, fer possible el que era improbable i convertir en real i legal el que era inimaginable, com no podrem nosaltres amb el neomasclisme?

El feminisme és una incalculable font de coneixement sobre el medi que ens envolta, sobre la construcció de la nostra identitat, la dels que ens envolten i sobre el que bull per les nostres entranyes.

És el cosidor de les àvies ple de trucs per a apedaçar ferides, és agafador davant del temporal de llevant, és casa quan plou i foc quan trona.

És la proposta filosòfica i política més bella, contundent i irrefutable que tenim l'opció de triar i és l'única coneguda que garanteix, en un futur, l'erradicació del patriarcat i l'equivalència existencial entre dones i homes.

Bibliografia

- ALBERDI ESTIBARITZ, U. (2017). *La risa subalterna de las bertsolaris*. Las Humoristas. Ed. Icaria.
- ALIAGA AGUZA, L. M. (2014). *Evolución del humor en la mujer: desde primaria a la universidad*. Grupo GRIALE. Universitat d'Alacant.
- ÁLVAREZ MUGURUZA, I. (2021). *¿Es sólo una broma? El humor feminista como recurso de crítica al sistema de género*. Extret de: <https://aecpa.es/es-es-es-solo-una-broma-el-humor-feminista-como-recurso-de-critica-al-sist-congress-papers/3103/>
- AMORÓS, C. (2005). *La gran diferencia y sus pequeñas consecuencias... para las luchas de las mujeres*. Colección Feminismos. Editorial Cátedra.
- ATWOOD, M. (2001). *El cuento de la criada*. Barcelona: Ediciones B.
- BADINTER, E. (1987). *El uno es el otro*. Barcelona: Editorial Planeta.
- BARBA, A. (2021). *La risa caníbal. Humor, pensamiento cínico y poder*. Ed. Ediciones Alpha Decay.
- BARJOLA, N. (2018). *Microfísica sexista del poder: El caso Alcàsser y la construcción del terror sexual*. Ed. Virus Editorial.
- BARRÓN, F. (2009). *Estrategias feministas*. Aquest text és una versió preliminar llegida el 25 de novembre de 2009, a l'esdeveniment Col·loqui anual d'estudis de gènere: Érika Lindig, Bárbara Monjaras, Anabel Cucagna.
- BING, J. (2004). *¿Es el humor feminista un oxímoron?* Mujeres y lenguaje, 27, p. 22-33.
- CARRETERO DIOS, H. (2005). *Sentido del humor: construcción de la escala de apreciación del humor (EAHU)*. Tesis doctoral. Universidad de Granada. Facultad de Psicología, Departamento de Psicología Social y Metodología de las Ciencias del Comportamiento.
- CASADO MUÑOZ, M. I. (2017). *El humor desde las ciencias sociales. El humor como herramienta de resistencia en movimientos sociales. El caso del 15M*. Revista de recerca i formació en antropologia 22 (1).
- CASTREJÓN, M. (2017). *El humor en la poesía de mujeres: un mecanismo de transgresión*. En FRANC, I. (Ed): Las Humoristas. Ed. Icaria.
- CHIARO, D. (1992). *El lenguaje de los chistes. Análisis del juego verbal*. Ed. Routledge.
- COVAS, S.; BONINO, L.; BOTELLO LONNGI, L.; GARDA SALAS, R., i ACORNADA MELERO, M. A. (2022). *Intervenciones con hombres ¿Por qué, para qué y cómo? Análisis crítico. Un compromiso ético con la igualdad desde un enfoque feminista*. Ayuntamiento de Getafe.

- DURÁN, G. (2021). *Sicalípticas: El gran libro del cuplé y la sicalipsis*. La Felguera ediciones.
- ENSLER, E. (1996). *Los monólogos de la vagina*. Ediciones B.
- FLORENCHIE, A.; MOREAU-LEBERT, M., i SEGAS, L. (2023). *Feminismo(s) y humor: creando espacios de vindicación feminista con las hijas de Baubo. Introduction*. Univ. Bordeaux Montaigne, Ameriber, Chispa.
- FRANC, I. (2017). *Las Humoristas. Ensayo poco serio sobre mujeres y humor*. Icaria Editorial.
- FRANKL, V. (1991). *El hombre en busca de sentido*. Barcelona: Herder.
- GALLEGO, M., i IVASHKINA, Y. (2023). *La cultura de la violación a debate: mitos y realidades*. Ed. Dykinson, S.L.
- GARAIGORDOBIL, M., i ALIRI, J. (2011). *Sexismo hostil y benevolente: relaciones con el autoconcepto, el racismo y la sensibilidad intercultural*. Universidad del País Vasco. Revista de Psicodidáctica, 16(2), 331-350.
- GINESTA GAMAZA, M. (2021). Tesis doctoral. *Las mujeres en el Carnaval de Cádiz. Análisis feminista de roles, espacios, modos de participación y coplas del Carnaval oficial y callejero*. Universidad de Cádiz.
- HANISCH, C. (1969/2016). *Lo personal es político*. Ediciones feministas lúcidas.
- HERRERA GÓMEZ, C. (2020). *Mujeres que ya no sufren por amor: Transformando el mito romántico*. Ed. Los Libros de la Catarata.
- HESSE, M. (2022). *De Medusa a Nevenka: cuando los mitos se asoman a la realidad*. Entrevista de Daiane Nora. Article en premsa. Madrid (7 de març de 2022). *El País*.
- IMAZ QUIJERA, V. (2005). *Género y humor. La triple transgresión*. Eko ekaina Emakunde aldizkaria.
- INSTITUTO DE LAS MUJERES (2024). *Principales indicadores estadísticos igualdad*. Ministerio de Igualdad. Secretaría de Estado de Igualdad y para la Erradicación de la Violencia contra las Mujeres.
- ITURBIDE RODRIGO, R.; AMIGOT LEACHE, P., i MENÉNDEZ MENÉNDEZ, M. I. (2017). *Neomachismo ante las noticias sobre mujeres: Análisis de la participación del público en los foros mediáticos de la Comunidad Autónoma de Euskadi*. Emakunde.
- KREIMER, G. (2020). *El patriacado no existe más*. Buenos Aires: Galerna. Cuestiones de Filosofía Vol. 10 - Núm. 34. Gener - juny, any 2024.
- LAGARDE Y DE LOS RÍOS, M. (2014) *El Feminismo en mi vida. Hitos, claves y utopías*. Ed. Horas y Horas.
- (2023). *Claves feministas para el poderío y la autonomía de las mujeres*. Ed. Horas y Horas.
- LAMEIRAS FERNÁNDEZ, M.; RODRÍGUEZ CASTRO, Y.; CARRERA FERNÁNDEZ, M.V., i CALADO OTERO, M. (2009). *Del sexismo hostil al sexismo benevo-*

- lente: la nueva cara del sexismo en las sociedades occidentales*. Estudios de Antropología Biológica, xiv-i: 73-89, Mèxic.
- LEÓN RODRÍGUEZ, M.E. (2006). *Amorós: la razón patriarcal (textos, contextos y pretextos)*. Tesi per optar pel grau de llicenciada en Filosofia. Universidad de Costa Rica. Facultad de Letras Escuela de Filosofía.
- LERNER, G. (1986/2022). *La creación del patriarcado*. Katatrak.
- LÓPEZ SEGOVIA, A. (2018). Versió de *Lisístrata* (Aristòfanes), obra de teatre estrenada per la companyia Las niñas de Cádiz.
- LORENTE ACOSTA, M. (2009). *Los Nuevos Hombres Nuevos. Los miedos de siempre en tiempos de igualdad*. Ed. Destino, S.A.
- LUDEC, N. (2007). *Humor y feminismo: el teatro de Jesusa Rodríguez*. A «Debate Feminista». Universidad de París 8.
- LUNA ESTÉVEZ, M. O. (2015). *El humor como agente subversivo y liberador en el proceso de reconstrucción de la identidad femenina en la ficción chicana*. Departamento de Filologías Extranjeras y sus Lingüísticas. Facultad de Filología. Universidad Nacional de Educación a distancia.
- MAGALLANES, A. (2019). *El rey de la fiesta*. <https://www.youtube.com/watch?v=zXql723riP4>
- MÉNDEZ TEJADO, Y. (2022). ¿El patriarcado ya no existe? Treball de fi de grau. Facultad de Filosofía. Universidad de Sevilla.
- MIGUEL ÁLVAREZ, A. de (2003). *El movimiento feminista y la construcción de marcos de interpretación. El caso de la violencia contra las mujeres*. Revista Internacional de Sociología (RIS). Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- (2003). *Introducción a estrategias discursivas. El movimiento feminista y la construcción de marcos de interpretación. Conclusiones*.
- (2015). *Neoliberalismo sexual: El mito de la libre elección (Feminismos)*. Ed. Cátedra.
- MILLETT, K. ([1970]1995). *Política sexual*. Madrid: Cátedra.
- MIRALLES, N., i LIGERO, S. (2022). *Respuesta del feminismo anticapitalista contra el terror sexual*. Article d'El Salto, 25 de novembre de 2022.
- MONROY, M. (2023). *Autodefensa feminista. Más allá de aprender a decir no*. Ed. Vergara.
- NORANDI, E. (2017). *Risas de vanguardia: ironía y humor en las pintoras del siglo XX*. A: FRANC, I. (ed): Las Humoristas. Ed. Icaria.
- NÚÑEZ PUENTE, S., i FERNÁNDEZ ROMERO, D. (2017). *Narrativas transformadoras y testimonio ético: las estrategias discursivas de la Plataforma Feminista 7N, Contra las Violencias Machistas*. Universidad Rey Juan Carlos. index.comunicación | núm. 7 (3) 269-281. | Número especial Comunicación, igualdad y desarrollo.

- Programa Coeducatiu *Coeduca't*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. <https://projectes.xtec.cat/educacioinclusiva/general/coeducat/>
- Proyecto de intervención coeducativo *Nueve meses, una vida nueva nos espera*, del CEIP Blas Infante d'Alcalá de Guadaira (Sevilla). <https://view.genially.com/6516f44a0205340011661fea/presentation-nueve-meses-una-nueva-vida-nos-espera-clavico>
- PULEO, A. (2005). *El patriarcado: ¿una organización social superada?* Temas para el debate núm. 133, diciembre 2005, p. 39-42.
- RAMILO ARAUJO, M. (2022). *Genealogía de la autodefensa (feminista) para mujeres en Vitoria-Gasteiz. Una aproximación a sus protagonistas*. Ayuntamiento de Vitoria-Gasteiz, Servicio de Igualdad.
- RIQUELME, A.; CARRETERO DIOS, H.; LÓPEZ MEGÍAS, J., i ROMERO SÁNCHEZ, M. (2021). *Joking for Gender Equality: subversive humor against sexism motivates collective action in men and women with weaker feminist identity*. Editorial Sage.
- ROMERA, M. (2014). *Humor, género y relación social. El humor como estrategia interaccional*. Universidad Pública de Navarra-Universitat de les Illes Balears.
- RUIZ REPULLO, C. (2017). *Estrategias para educar en y para la igualdad: coeducar en los centros*. ATLÁNTICAS – Revista Internacional de Estudios Feministas, 2, 1, 166-191.
- SENDÓN DE LEÓN, V. (2003). *Mujeres en la era global: contra un patriarcado neoliberal*. Icaria editorial.
- SERRA, C. (2018). *Leonas y zorras: Estrategias políticas feministas*. Ed. Los Libros de la Catarata.
- SIMÓN, E. (2010). *La igualdad también se aprende: Cuestión de coeducación*. Ed. Narcea.
- SOLEY-BELTRAN, P. (2015). *¡Divinas! Modelos, poder y mentiras*. Ed. Anagrama.
- SUÁREZ CASTRO, M. (2019). *Género e Igualdad en el aula de primaria. Estrategias para la coeducación*. Universidad de Oviedo. Treball de fi de grau. Grau en Mestre Educació primària. Facultat de Formació del Professorat y Educación.
- SUBIRATS, M. (2016). De los dispositivos selectivos en la educación: el caso del sexismo. *Revista de sociología de la educación-RASE*, 9(1), 22-36.
- TOMÉ GONZÁLEZ, A. (2019). *Estrategias para elaborar proyectos coeducativos en las escuelas*. Programa Coeducativo para la Igualdad, el Respeto y la No-Violencia. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6252696>

- TOSAR, P. (2019). *Somos dolor y baile convertido en resistencia*. Article en premsa. *Contrainformacion.es* 08 març 2019 <https://contrainformacion.es/somos-dolor-y-baile-convertido-en-resistencia/>
- UBAGO MOLINA, B. (2021). *Coeducación y feminismo: claves para una sociedad justa*. *El Búho* núm. 21. Revista Electrónica de la Asociación Andaluza de Filosofía.
- VALCÁRCEL, A. (2010). *Opinión Pública, medios de comunicación e imagen. La ley del agrado*. Documents de treball (Fundación Carolina), núm. 45. UNED.

Biodata

Paloma Tosar López és especialista en formació per a la igualtat de gènere, prevenció de les violències masclistes, empoderament de les dones i masculinitats dissidents. És la directora del projecte «Iguala» de consultoria i formació feminista i coordinadora de «Sórica», espai de formació feminista. Imparteix autodefensa feminista a noies adolescents, dones i col·lectius específics de dones víctimes de violència de gènere o en situació d'exploració sexual i víctimes de tràfic. És coautora dels espectacles teatrals feministes *Abandónate mucho* i *Degenerate mucho*, de la companyia Las XL. Dirigeix campanyes com ara «Les nenes no estan fora de joc» o el programa «Sentinelles per la igualtat». Les seves conferències se centren en l'empoderament de les nenes, adolescents i dones a través de l'autodefensa feminista. Des de l'any 2000 coordina i imparteix cursos i tallers en centres educatius de secundària a professorat, famílies i professionals de l'àmbit educatiu i social.

Deu recomanacions per a les polítiques públiques

Maria Freixanet Mateo

El llibre que aquí conclou uneix reflexió, coneixement, pistes i estratègies per a la comprensió i l'abordatge del neomasclisme, entenent amb aquesta paraula la mutació actual de la ideologia clàssica de desigualtat entre sexes, de dominació masculina sobre les dones.

En aquest darrer capítol, i després de la lectura dels anteriors, estiro uns quants fils sobre *què fer*. Així, es procedeix a una recollida i ordenació d'algunes de les recomanacions que apareixen en els capítols previs i es completen amb plantejaments propis, sempre buscant que aquestes recomanacions puguin servir als qui elaboren i executen polítiques públiques a favor de la igualtat.

El que es proposa en aquest capítol s'ha d'entendre com un afegit al que ja tenim, mai invalidant les dècades de construcció de polítiques que ens precedeixen. I és que, actualment, disposem d'eines, programes, lleis, protocols, agents, formacions, informació i massa crítica que han permès que avui les condicions de vida de les dones i la seva possibilitat de dirigir la pròpia existència difereixin substancialment de les de generacions anteriors.

Cal saber que, durant quaranta anys, des de la Transició fins ara, per al cas espanyol s'ha produït un canvi cultural, polític i legal valuós que ha bandejat la subordinació de les dones cap a un lloc formalment inacceptable, encara que no per això inacceptat. Ens hem traslladat, per primera vegada a la nostra història, a uns temps d'igualtat formal. I així, en aquest segle i en aquesta part concreta del món, les dones i els homes vivim en societats que són formalment igualitàries.

En elles, el patriarcat muta, es transmuta i deixa d'operar com a «patriarcat de coerció» per passar a desplegar-se com a «patriarcat de consenti-

ment», en paraules de la filòsofa Alicia Puleo. En aquest tipus de sistemes, quan la llei per fi ens reconeix com a iguals, serà el mateix subjecte el que busqui ansiosament complir els mandats de gènere, i la reproducció del patriarcat operarà a través del consentiment, la incitació i el valor social. Les formes de dominació o odi cap a les dones esdevenen més sibil·lines, menys evidents, més invisibles, i les formes de desigualtat passen desapercubudes, ocultes darrere d'un miratge de joc just.

I és que, com acostumen a explicar les teòriques feministes, no totes les societats s'ajusten a la definició de patriarcat de la mateixa manera ni amb la mateixa intensitat. I el patriarcat, en paraules de Celia Amorós, és «meta-estable», canvia per no canviar.

La irrupció de la quarta onada, precisament, consisteix en una caiguda dràstica d'aquest vel, la caiguda del «miratge de la igualtat». Es produeix un dolorós «adonar-se'n»; tantes dones, que, si bé hem conquerit la igualtat de drets i la igualtat formal, veiem que per sota continuen operant tot un cúmul de violències i processos de dominació. Aquestes violències seran assenyalades i acusades, i, molt especialment, de manera crítica, la violència sexual.

Aquest assenyalament massiu al que és habitual i normalitzat de la violència sexual és l'epicentre de la quarta onada. És més, l'onada es produeix com a resposta a les persistents situacions de violència sexual que viuen les dones. L'onada és mundial i viral, i es fa notar entre el 2016 i el 2020, i el 2017, el 2018 i el 2019 han estat anys de mobilitzacions massives. Si bé aquest auge del moviment feminista té altres vectors temàtics rellevants, la seva flama central és aquest impacte en el sentir col·lectiu sobre la violència sexual, i el seu èxit principal consisteix a haver aconseguit redefinir com l'entendem. Tot i això, avui ens trobem ja en un altre escenari.

D'una banda, totes les dades relatives a la violència sexual —atencions hospitalàries, enquestes i denúncies oficials— ens indiquen que, malgrat l'assenyalament i la presa de consciència, sembla que la violència sexual està en auge objectivament, i no només la seva denúncia, que també. Això s'explica al capítol de Leire Rincón.

D'altra banda, des de (aproximadament) l'any 2020 estem vivint l'apogeu de les «croades neomasclistes», tal com ens explica Elisa García-Mingo al seu capítol. S'ha produït un replegament en clau patriarcal, i els diferents espais que componen la masculofera han esdevingut llocs de pedagogia anti-feminista. Això soscava els esforços que s'han realitzat aquestes darreres dècades en termes de polítiques d'igualtat i educació contra la violència envers les dones. Els espais masculofèrics avui introdueixen enfocaments que promouen idees i valors contraris al feminisme i a la igualtat entre homes i do-

nes, i estan aconseguint influir en la manera com les persones, especialment la joventut i l'adolescència, perceben i entenen les qüestions de gènere.

A més, tal com mostra el capítol de Zuluaga, Tirado i Fraile, aquests discursos han envaït una part dels discursos dels creadors de contingut digital generalista (és, a més, un contingut molt lucratiu, cosa que és un incentiu per a la seva intensificació), i finalment, una part rellevant dels discursos socials quotidians i l'entesa comuna.

Així, el «coneixement de gènere» antifeminista s'ha articulat com un corpus de pensament que desafia tant els postulats feministes essencials com la mateixa realitat.

Vist el seu contingut, podem resumir que aquest coneixement antifeminista, aquest discurs neomasclista, el que sosté en essència és que el feminisme ha distorsionat les coses i s'ha passat de la ratlla, ha generat victimització i exageració en les dones i ha demonitzat i acusat injustament el conjunt dels homes. Aquest sistema de pensament considera que la igualtat formal ja demostra que vivim en societats igualitàries, i per tant tota política feminista en temps actuals és un abús, un excés.

Percep la violència contra les dones com una cosa puntual, amb equivalència a la violència de dones contra homes, escampa una sospita general sobre tota mena de dades que mostrin la veracitat de la desigualtat, especialment si provenen d'institucions públiques, i assenyala l'objectiu del desmuntatge de les polítiques d'igualtat, especialment de l'acció positiva i de tota legislació específica.

La idea nuclear és que aquestes polítiques suposadament discriminen els homes. Una idea que combina extraordinàriament bé amb diferents malestars de gènere de molts homes actuals, i que aconsegueix una enorme tirada emocional, i una gran viralització i capacitat de penetració.

Així mateix, això conflueix amb altres processos politicosocials de fons que s'han cuït durant diverses dècades i que avui mostren, alhora, els seus resultats. Ens referim, aquí, a l'impacte del neoliberalisme, que tot ho individualitza, monetitza i comercia, en la derivada de gènere, és a dir, la deriva cap a la comprensió i acceptació del cos de les dones com a material de comerç. Això comporta una duríssima cosificació, que és expressament cultivada per zones de negoci en expansió com ara la pornografia, artefacte que ha aconseguit un impacte sever no només sobre les relacions sexuals, sinó també sobre la cultura general, sobre les indústries culturals, així com sobre els mandats corporals en particular. Leire Rincón ha escrit sobre aquests engranatges.

Amb tot, tan aviat com arriba al cim de la seva força la quarta onada feminista, el que s'observa en l'opinió pública dels anys que la segueixen és

un replegament de posicions en relació amb el feminisme i la igualtat. Tal com s'explica al primer capítol, cada onada ha tingut la seva particular reacció, amb discursos adaptatius a cada etapa històrica, i, tal com expliquen Anduiza, Rico i Zuluaga al segon capítol, en aquests darrers anys s'han produït canvis en les actituds de la gent. La qüestió és que aquesta vegada, per a la nostra onada, aquests canvis els podem mesurar.

El que ens mostren les dades demoscòpiques és l'existència d'un procés reactiu a la quarta onada, en termes de sexisme modern. És a dir, no es produiria en termes de sexisme tradicional, sinó en termes de negació de la discriminació, d'oposició a la protesta i les polítiques públiques, a aquestes darreres fonamentalment.

D'altra banda, si bé aquest és un efecte reactiu generalitzat —el *backlash* és per a tothom, diran—, també és rellevant observar que des del 2022 apareix una divergència generalitzada en l'evolució de les actituds sobre el sexisme modern entre homes i dones en pràcticament totes les franges d'edat. És a dir, sembla que els homes i les dones d'una mateixa generació estan desenvolupant perspectives cada cop més discrepants sobre qüestions relacionades amb la igualtat i la discriminació de les dones.

El que tenim davant dels ulls, doncs, és una escletxa que s'obre entre ells i elles en la percepció i en l'actitud envers la discriminació, envers el feminisme i especialment envers les polítiques dels governs en la matèria. Aquest darrer vector ens indicaria que estem davant d'una forma de sexisme molt sensible al context i molt vinculada a la politilització de les persones.

A parer meu, i pensant en el treball de les polítiques públiques, hi ha un aprenentatge a fer que té a veure amb intentar protegir la política bàsica d'igualtat, d'equivalència existencial entre homes i dones, i especialment la política d'actuació davant de la violència masclista, del context i l'arena política d'actualitat. És a dir, hauria de poder existir una zona de consens social que en el seu nucli substancial aconseguís refermar-se com una cosa impermeable al panorama polític.

Cal afegir, aquí, que els homes joves, a més de patir aquest efecte de *backlash* com el conjunt de la població, repunten als seus nivells de sexisme de manera molt acusada l'últim any, en la mateixa direcció que assenyalen diferents enquestes publicades des del 2023. Anduiza, Rico i Zuluaga ens expliquen que no només estan observant aquest *backlash* inicial, sinó que també mesuren una segona etapa reactiva al final del període analitzat. El nostre present. Això és consonant amb els diferents sondejos i les experiències de qui treballa en sectors educatius, que avui ens parlen d'una bretxa de gènere que s'està obrint entre les generacions joves.

Això no vol dir que els homes joves siguin els més masclistes, i de fet els joves tenen menys presents els estereotips tradicionals de gènere que les generacions més grans, i no podem oblidar que hi ha un pòsit d'aprenentatge igualitari fruit d'haver crescut en temps d'igualtat formal i gaudi de drets per a les dones. Però sí que són els que se separen de manera rellevant de les seves iguals en les seves actituds i discursos envers la igualtat i el feminisme. És clar que també són el focus d'audiència principal per a les zones masculinistes d'internet, de la mateixa manera que són els que, de manera més generalitzada, tenen la relació sexual amb l'altre sexe mediatitzada per l'aprenentatge en la pornografia. Caminem, sembla ser i si no hi posem remei, cap a dos mons de significat que conviuen i es relacionen, però que estan comprenent i valorant allò que viuen de manera divergent.

Doncs bé, les recomanacions que segueixen aquí van encaminades a sumar accions a les que ja s'executen habitualment des de les polítiques públiques locals, autonòmiques, estatals i supraestatals, amb l'objectiu d'acabar amb el masclisme i la seva violència.

Les recomanacions tenen un mateix objectiu. Animar a pensar polítiques públiques que facin de fre a l'actual replegament patriarcal; intentar blindar l'objectiu de la igualtat davant de les arenes polítiques d'actualitat, i pensar en formes de treball dels fonaments desigualitaris que persegueixin aquest canvi cultural ètic en el tracte dels homes a les dones. Tot això per fer les polítiques d'igualtat menys sensibles als vaivens de cada temps.

Recomanacions per a qui dissenya i executa política pública feminista

Una primera recomanació general, una mena de paraigua, seria l'intent d'**ancoratge de les polítiques d'igualtat** en llocs de màxim consens possible i donant tota la visibilitat a aquelles qüestions que socialment es perceben com a indiscutibles, les que compartiria una part àmplia del camp polític, o si més no de la majoria de la societat i dels interessos de les dones. Cal recordar aquí que, malgrat tot, en termes generals, continua havent-hi consciència de la discriminació que pateixen les dones, que, al seu torn, conviu amb aquest discurs neomasclista que la impugna. Fins i tot quan impacta el sexisme modern, la negació de la discriminació és menor que el qüestionament de les reivindicacions, i el que s'endú més acusació són les polítiques correctores implementades, aspecte en què les bretxes entre homes i dones són creixents. En aquest sentit, seria estratègic avaluar i replantejar les polí-

tiques correctores, buscant que aquestes siguin sòlides, estables i enfocades contra les desigualtats estructurals entre els sexes, així com cap al rerefons cultural que, com ens explica Olmo Morales al capítol, continua reproduint subjectivitats patriarcals i aprenentatge de dominador i dominada.

Concretant, una segona recomanació és la que fa referència a les dades. L'ús i el maneig de les dades. Tot i que, de moment, no ha aconseguit calar en el gruix de l'opinió pública, un element central de l'actual discurs neomasclista és aquesta negació directa de la desigualtat estructural. Es nega la mateixa existència del patriarcat, el sistema de dominació dels homes sobre les dones, reproduït a cada lògica de poder.

La veritat és que absolutament totes les dades fiables disponibles segregades per sexe continuen, actualment, oferint una imatge de segregació i desigualtat entre homes i dones. És important treballar en la valoració social de les dades. Cal blindar-les, continuar produint-les, mantenir-les desagregades per raó de sexe, publicitar-les i facilitar-ne el maneig per part de la ciutadania. Les dades han d'estar disponibles, el rigor que aporten ha de formar part del debat públic i popular.

Per això, cal finançar recerca empírica i rigorosa. I, així mateix, convé l'**ampliació de les dades**, ja que n'hi ha escassetat. Per abordar un problema hem d'entendre'n l'evolució i la magnitud. Necessitem dades fiables i robustes al llarg del temps per entendre què està passant amb diferents fenòmens, des de la desigualtat fins a la violència sexual. Per això, seria imprescindible que les institucions dediquessin esforços a la recollida i centralització de dades. Leire Rincón assenyalava, per exemple, pel que fa a violència sexual, la necessitat de disposar d'una enquesta completa i comprensiva que es dugués a terme anualment per entendre l'evolució de tal violència, amb dades relatives tant a la victimització com a la seva perpetuació.

Finalment, i en aquest mateix punt relatiu a les dades, hi afegiríem la importància de la difusió d'aquestes dades fiables. Tal com explica Elisa García-Míngo en el seu capítol, és important dur a terme la tasca de detecció de fal·làcies i **boles** que es creen i circulen per les xarxes, mentides virals sobre les quals es basa el pensament neomasclista. Cal detectar i desmuntar, cal contrarestar la desinformació i educar la societat en la importància de les fonts i el rigor. Com bé diu Paloma Tosar, hem de ser estratègics i part d'això rau a pensar en com fem circular la informació. Qui l'emet, com aconseguim que arribi informació veraç —en un altre punt hi tornarem. És a dir, com informem perquè l'agenda i les discussions públiques es puguin donar a partir de dades amb contrast i veracitat?

La tercera recomanació, molt relacionada amb l'anterior, és la proposta de García-Míngo de **hackejar la masclosfera**. Un element essencial per a la

normalització del discurs neomasclista n'és la impunitat, fins i tot en les seves tesis més violentes contra les dones, en l'àmbit de les xarxes socials. Així, una proposta vital a mitjà termini és la de lliurar el combat en el camp virtualitzat. Com explica l'autora esmentada, el «coneixement de gènere antifeminista» es pot desafiar i desmentir mitjançant la presentació d'evidència empírica, el foment del pensament crític i la promoció d'un diàleg inclusiu que reconegui les complexitats de les experiències de gènere. Cal tenir aquesta conversa. No es pot abandonar l'espai virtual per inassolible, per insondable, per hostil o violent. Des de la política pública cal pensar estratègies sobre la vida virtual com si es tractés de la plaça pública. És en aquesta plaça on cal dur a terme, potser més que enlloc, el treball de desmantellar les fal·làcies i les boles que es creen i difonen per aquests espais, un treball de contrarestar la desinformació.

Així mateix, això s'ha de fer responsabilitzant-hi les estructures de poder. Les **plataformes**. La indústria tecnològica. García-Mingo defensa al seu capítol que des de les institucions públiques estatals cal treballar amb les plataformes digitals per desenvolupar i implementar polítiques més efectives de moderació de contingut i protecció contra l'assetjament. Cal promoure el desmantellament de plataformes o estructures virtuals que facilitin l'assetjament i encoratjar la creació d'entorns digitals segurs i igualitaris des del disseny, la governança i el model de negoci. Cal frenar la bilis digital contra les dones. Així mateix, des del marc institucional, es pot pensar en una política encarada a aquelles dones que reben campanyes d'assetjament, oferir protecció o acompanyament específic a aquestes dones, que, pel seu discurs o presència, són dianes o víctimes d'atacs misògins orquestrats des del submón de la masculinitat.

I és que ens volem encaminar cap a un futur digital feminista, lliure i segur. Així que, per al treball sobre la vida digital, proposem recuperar les recomanacions que hi ha al final del capítol d'Elisa García-Mingo, com ara fer auditories d'algorismes i avaluar les polítiques de moderació i els mecanismes de reportament de violència en aquestes plataformes, elements crucials per crear un entorn més segur per a les dones.

En definitiva, cal actuar i cal enviar el missatge que la vida virtual no és un lloc d'impunitat. Que també hi operen les regles civilitzadores, que l'odi i l'assetjament a les dones no són una posició ideològica democràtica acceptable, i que l'Estat —entengueu per Estat qualsevol nivell d'administració pública com a dipositària de la norma comuna— continua sent un àrbitre que té cura de la vida lliure d'homes i dones en aquesta àgora en què ara ens parlem i que s'anomena internet.

La quarta recomanació té a veure, justament, amb regular aquesta vida virtual. El 2024 hem vist, per exemple, com, a la seva memòria anual, la

Fiscalia reconeixia que defensar infants i adolescents davant dels depredadors de les xarxes és actualment un objectiu «gairebé impossible». Així mateix, hem vist com el Govern aprovava al Consell de Ministres un avantprojecte de llei orgànica per a la protecció de menors en entorns digitals.

La veritat és que hi ha actualment debats sociopolítics i propostes jurídiques concretes sobre la taula que exploren què cal fer per tornar efectius alguns límits que tenim establerts però que no es compleixen; per exemple, el veto per edat per a l'accés virtual a determinades zones d'internet, com ara la pornografia. S'ha parlat a bastament sobre com establir sistemes de verificació d'edat efectius, robustos i eficaços i aquesta qüestió ha de ser una prioritat, una necessitat; de fet, anem molt tard.

També està emergint la preocupació referida a l'accés de menors a aplicacions o zones web que en fomenten la cosificació, la falta d'autoestima, la problematització del cos, el pes o l'autolesió, o fins i tot la mercantilització o el camí rosa cap a la prostitució, inclús la promoció del suïcidi. I també s'està produint un intent de renegociació del pacte social pel que fa a l'edat d'adquisició dels primers mòbils. Tot això té un mateix sentit de fons, que és adequar l'accés a contingut adult, addictiu, violent o de risc segons els temps de maduració de les persones.

D'altra banda, hi ha qüestions que no es poden abordar únicament des de l'accés, sinó també des de la producció mateixa. És el cas de la **pornografia**, per exemple, que necessita ser tractada com el que és: una poderosa xarxa de negoci que està aplicant violència contra moltes dones, que utilitza l'exploració sexual de moltes d'elles i que està educant generacions de nois i noies en un discurs sever de dominació sobre les dones. Si aquesta qüestió avui té un lloc preeminent en els debats feministes actuals és perquè en la seva versió de present (4.0) està tenint una responsabilitat directa en l'aprenentatge de menyspreu envers les dones, cap a la seva voluntat, desig i humanitat.

Relata Leire Rincón en el seu capítol que portem dècades d'expansió de determinats negocis (pornografia, prostitució, una extensa representació en la publicitat, etc.) que han contribuït a l'objectualització i sexualització creixents de les dones, un mecanisme permissiu per a la violència sexual. És urgent elaborar una bona detecció i abordatge dels elements i poders que estan reproduint l'aprenentatge de dominació.

Finalment, encara en el camp virtual, una cinquena recomanació vindria a proposar a les responsables de les polítiques públiques d'igualtat una **aliança amb les creadores i creadors de contingut**.

I és que és evident, diu Leire Rincón, que prohibir totalment l'accés a certes plataformes és difícil de materialitzar en una era digital on sempre hi ha alternatives tecnològiques que ho permeten. Per això, és crucial també

una educació que desincentivi i faci menys atractiu l'accés a aquest contingut, se'ns dirà al tercer capítol; fomentar el sentit crític i el rebuig cap a aquest tipus de contingut, no a través de les normes d'accés, sinó mitjançant l'ús crític de la raó i de les creences sobre aquests continguts. Per a que funcioni, cal fer-ho des de formats efectius, i l'evidència parla que la comunicació que genera emoció sol ser la que té efecte.

Hem après amb el capítol de Zuluaga, Tirado i Fraile que els i les *influencers* exerceixen un important potencial persuasiu, explicat pel seu estil de comunicació immersiu que genera confiança amb els seus seguidors i seguidores. Manegen un estil de comunicació que crea proximitat, cosa que facilita la subtil transmissió de les seves idees. La seva influència és particularment rellevant entre joves, atesa la creixent importància de les xarxes socials durant els anomenats «anys impressionables» de la seva socialització; aquells anys de joventut en què els esdeveniments i el clima sociopolític poden influir de manera significativa en les creences i els comportaments polítics de tota una generació.

Aquest capítol ens mostra amb dades que el contingut antifeminista a les xarxes aconsegueix un abast d'audiències molt més gran que el feminista. La implicació o *engagement* amb el contingut antifeminista és aproximadament quatre vegades més gran que el d'altres tipus de contingut, i això s'amplifica per l'ús de formats interactius (com el «*just chatting*») que permeten una comunicació bidireccional i fomenten un sentit de comunitat i pertinença. Es genera, com ens deia García Mingo, un lloc de ressonàncies, un espai segur i carregat d'emocionalitat.

Hem de comprendre quins estan sent els espais de formació en termes de gènere, i hem d'entendre quins són els formats que funcionen. Per tant, i si volem canviar les creences i les normes socials, a llarg termini i de manera efectiva, una part de l'educació en igualtat, així com una part de l'educació sexual, s'ha de fer en el camp virtualitzat, de manera didàctica, amena, propera i informal.

Per això és fonamental aliar-se amb persones creadores de contingut per promocionar pensament igualitari i saludable, a fi que arribi al públic indicat de manera indirecta. Així mateix, cal pensar en els formats. Ens explica Leire Rincón que, pel que fa a la llibertat sexual, ja s'han dut a terme diverses col·laboracions d'aquest tipus amb creadores de contingut, en què es pacta un contingut concret i es promou directament a través de les xarxes socials. Així mateix, ens proposa explorar l'estil de l'*edutainment*, un camp comunicatiu que combina l'educació amb l'entreteniment, i això fa que el contingut sigui més lúdic i interessant. Es recomana explorar aquest format en relació amb el cultiu d'una posició crítica i feminista.

Apagades per fi les pantalles, anem ara a una sisena recomanació, que no és cap altra que la feina dels fonaments. És vital: la **coeducació**. És sens dubte imprescindible una inversió pública prioritària en educació i en coeducació, i entenem per això la intervenció educativa intencionada (en constatar sexisme) de treball del principi d'igualtat i no-discriminació per sexe; practicant el tractar les nenes com a subjectes lliures i d'igual valor i rescatant de l'univers femení allò que ha de ser de valoració universal. La coeducació és oferir una educació lliure d'estereotips sexistes. Una criança i una educació per a nenes i nens basades en el respecte i l'equivalència existencial de nens i nenes, i en el lliure desenvolupament de la infància, alliberada dels mandats i carrils de gènere.

Hem d'entendre, afirma Paloma Tosar, que no educar en la coeducació és educar en el masclisme, sigui de manera conscient o inconscient. I per ajudar a la seva implementació, en el capítol i sobre la base de literatura i referents, recull quines són les característiques d'una escola coeducativa, quins passos cal seguir per a la seva construcció i àmbits d'intervenció, i mostra un exemple de feina ben feta. També ens presenta guies, pel·lícules i contes coeducatius per treballar en coeducació.

Val la pena rescatar, aquí, una dada que apareix al capítol d'Anduiza, Rico i Zuluaga, i és que actualment el nivell educatiu adquirit fa les dones més conscients de la seva discriminació, mentre que no sembla capaç de reduir els nivells de sexisme en els homes. Així, el treball amb homes s'ha de fer abans, en etapes de confirmació de la personalitat. Això, com ens diu Olmo Morales, consisteix a posar en marxa un descentrament en els nois, una posició autocrítica i empàtica amb les dones, i desnaturalitzar aprenentatges que ja tenen adquirits des d'una edat primerenca.

El treball educatiu és essencial i això requereix inversió a l'escola. Requereix temps. Treball al grup. Ràtios baixes. Atenció a la qüestió. Ulleres feministes per al professorat. Revisió dels continguts, de la presentació de referents, dels llibres i materials, dels espais i llocs d'ús i com es reparteixen nenes i nens en aquests. La coeducació necessita un treball pensat, freqüent, troncal, basat en la vida quotidiana de cada escola que permeti que l'equivalència entre homes i dones cali en la subjectivitat de cadascú.

La coeducació no pot ser puntual, un taller que és un bolet enmig d'una programació cega a la problemàtica de la desigualtat estructural entre homes i dones. I el contingut ha d'estar alineat i enfocat, ha de ser rigorós i s'ha de dirigir a forjar els fonaments que permetin a la infància créixer desnaturalitzant i problematitzant, en paraules d'Olmo Morales, tot allò que els acaba desigualant en valor social.

Per fer-ho, cal **avaluar els programes d'educació en igualtat**, així com d'educació sexual que s'estan disseminant per les escoles. Com diu Lei-

re Rincón, això és fonamental per evitar un dels riscos d'aquestes intervencions: el potencial de rebuig que existeix. Ens trobem en un moment en què el feminisme està sent institucionalitzat, la qual cosa pot fer que, per a molts joves, es percebi com una cosa imposada i tediosa. És rellevant, doncs, assegurar la qualitat del contingut, plantejar la feina a partir de la realitat quotidiana i entendre com s'estan integrant aquestes intervencions. Urgeix avaluar què estem fent i de quina manera està sent rebut per la població jove.

Així mateix, i anant a una setena recomanació, recollim aquí la proposta de Paloma Tosar d'establir el **treball paral·lel**. És a dir, a més a més del treball amb menors d'etapa infantil i primària, per al qual es proposa una educació conjunta, igualitària, coeducada, per a l'etapa de secundària i posteriors es proposa establir un aprenentatge en paral·lel, diferenciat per a nois i noies.

El treball amb els nois adolescents ha d'aprofundir en la línia dels valors ètics. Alguns dels objectius específics anirien a la línia, segons Olmo Morales, d'augmentar l'empatia amb les dones, estimular l'autocrítica com a homes, afavorir el canvi d'actituds i pràctiques amb les dones, reconèixer l'aprofitament masculí de la desigualtat, identificar avantatges masculins, incrementar la capacitat de confrontació entre iguals, motivar el canvi ètic en els homes i desnaturalitzar la disposició cuidadora de les dones.

Per això, cal programar un treball freqüent i normalitzat que permeti deslegitimar aquells aprenentatges patriarcals que ja s'hagin ingerit. Seguint l'aposta d'Olmo Morales, això consisteix a treballar en subjectivitats descentrades de si mateixes, amb capacitat empàtica cap a les companyes, que dimiteixin de la fratria i sentin un compromís amb la posició ètica en relació amb les dones. El capítol de Morales conté tres pàgines finals per orientar aquesta tasca, que proposem implementar.

El treball amb les noies adolescents, d'altra banda, però en un mateix sentit de reequilibri, se centrarà en l'enfortiment psíquic, a buscar-ne el poder i l'estratègia. Seguim aquí la proposta de Paloma Tosar. L'autora ens diu que els èxits que han acumulat les dones són enormes, en el sentit de fer saber a les nenes que el món també és seu i que tenen dret al mateix que els seus companys. Però que, tot i així, molts són els reptes, i la posició de les dones es continua construint actualment sota els paràmetres d'agradar, conquerir la mirada i acceptació de l'altre, posant al centre el plaer masculí. Així mateix, reben una afectació en la seva autopercepció en tant que debilitat, indefensió apresada, terror sexual i acceptació del rol de possible víctima.

Les adolescents continuen tement més que cap altra cosa la possibilitat d'una agressió sexual per part d'un desconegut, sense cap consciència que

el gruix de la violència sexual prové d'homes del seu entorn. Així mateix, se senten incapaces de defensar-se d'aquesta violència.

En aquest sentit, Tosar està experimentant (amb èxit) amb l'«autodefensa feminista», i en el seu capítol ens proposa aquest mateix treball troncal i habitual buscant desmuntar les mossegades que l'aprenentatge patriarcal ja hagi proporcionat, a aquestes edats, a la subjectivitat de les noies. Tosar explica en què consisteix aquest treball d'enfortiment, i com treballa, per exemple, problematitzant la indefensió apresada, la idea que una mai no es podria defensar, que millor deixar-se fer, quedar-se paralitzada. Cal desmuntar la por en les dones per poder dreçar dones lliures.

Aquest treball és paral·lel amb nois i amb noies, ens dirà Tosar, una feina que després convergeix, que ha d'educar críticament les noies contra la «lleï de l'agradament i contra la por», i educar críticament els nois contra la «lleï del domini i l'aprofitament de gènere». Ha de posar-les i posar-los en marxa en un mateix sentit, el d'adonar-se del patriarcat que habita en tots i totes també. Ha d'equilibrar-los i tornar-los companyes i companys, iguals, humanitat.

La vuitena recomanació va dedicada als i les **referents**. I això té diverses lectures. En primer lloc, hem de treballar en la recuperació de la genealogia de les dones en tots els àmbits de la vida. Hi ha hagut dones que han creat, pensat, pintat, viatjat, inventat, dirigit; en la construcció del nostre món hi ha hagut dones i aquestes han de figurar a la nostra consciència col·lectiva. Això es pot fer per a qualsevol política cultural o educativa que es posi en marxa, però també científica, esportiva o de qualsevol sector.

En segon lloc, cal cultivar el fet que les noies puguin trobar exemples previs de les possibilitats que el futur els ofereix. I, així mateix, i molt important, cal cultivar que els nois puguin sentir-s'hi referenciats; poden tenir una dona de referent, és una igual. Les dones tenim sempre referents masculins, als homes encara se'ls ridiculitza aquesta referència amb una dona, és una taca a la masculinitat, té més premi social el menyspreu. Cal aconseguir que els homes es puguin identificar amb les dones.

En tercer lloc, cal cultivar que els nois, i també les noies, puguin tenir referents masculins de bon tracte, homes posicionats al món amb consciència ètica respecte a les dones. Però no pas homes posicionats de paraula, de discurs, sinó homes que, de manera autocrítica, reconeixin en si mateixos el masclisme que habitem (així ho expressa Olmo Morales), i promoguin i exercitin una disposició a canviar el lloc des del qual es relacionen amb les dones.

Cal omplir la quotidianitat amb aquests referents. I per això cal invertir fortament en el **treball feminista amb homes**. Aquest treball, ens diu

Morales, significa un exercici honest d'autocrítica, en què el jo, l'autoimatge conseqüència d'una socialització patriarcal, sigui posat en qüestió. Consisteix a alimentar el descentrament dels homes i la seva capacitat de posar-se al lloc de les dones. I ha de problematitzar el poder exercit o l'expertització en la relació quotidiana amb les dones. Amb els homes més resistents, això necessitarà més temps, sessions i confiança que amb els més sensibilitzats, però serà un temps que valdrà la pena, ja que una política que encoratgi aquest treball masculí és una política de fre a la involució neomasclista. A aquestes reflexions de Morales, Tosar afegeix una cosa que tots dos experimenten quotidianament a les aules: aquest treball amb homes l'han de fer referents homes amb formació feminista. Doncs bé, aquesta formació i creació de referents es poden incentivar i animar des de l'acció institucional.

La novena recomanació, molt connectada a l'anterior, és la que té a veure amb escollir bé les **estratègies discursives**. Com parlem i per dir què. La veritat és que les estratègies discursives feministes s'han multiplicat aquests darrers anys en les seves diverses formes i formats. D'entre elles, cal destacar que s'han guanyat un lloc determinades eines poderoses, com ara l'**humor**, tan ben presentat al capítol de Paloma Tosar.

Tosar dedica una part del text a explicar per què l'humor és una bona estratègia de discurs, efectiva i complementària per a la transmissió de valors feministes. Diu que la ràbia pot ser un bon motor, però no serveix com a estratègia discursiva, ja que quan surt genera rebuig i quan es guarda desgasta. Perquè una estratègia discursiva feminista sigui efectiva, diu, ha de generar benestar general (i a les feministes en particular) i ha de sensibilitzar, sobretot aquelles persones no tan properes al feminisme.

Així, l'humor aconsegueix això; és eficaç, el riure elimina barreres i estableix connexions intenses entre les persones que ens ajuden a comprendre el que diu l'altre, i genera benestar, una cosa documentada al capítol i la seva bibliografia. L'humor apareix com un recurs amb potencial polític i teòric, i l'humor feminista com a eina de confrontació no violenta per desafiar la ideologia patriarcal. Ja hi ha evidència del seu èxit a involucrar homes i dones, alhora que projecta perfils de dones habitant rols de desvergonyiment intel·ligent, de provocació i transgressió tradicionalment vetats.

Doncs bé, aquest humor feminista s'està implementant avui des d'un ampli espectre de mons culturals —de teatre a poesia, de monòlegs a pòdcasts o a carnivals— i alhora és una tècnica pedagògica per a algunes especialistes en igualtat. Podem tenir-ho en compte de cara a futures campanyes, o per a les aliances amb creadors i creadores de contingut defensada amb anterioritat.

D'altra banda, també vull portar aquí el canvi discursiu que proposa Olmo Morales, que no tracta les formes, sinó que dispara contra els continguts, i que argumenta sobre la necessitat de centrar el gruix de la força discursiva en l'adquisició d'una **posició ètica**. Pel treball d'homes amb homes, parlem de com tractem les dones. Per això es requereix l'exploració de la quotidianitat, així com el desmuntatge del mite de la lliure elecció, mostrant exemples de l'aprofitament que fan els homes de certes «eleccions» de les dones que encaixen a la perfecció amb els desitjos i les fantasies més sexistes, diu Morales: «Cal problematitzar el desig tan mitificat, situar-lo a l'altra banda de la línia vermella quan aquest col·lideix amb la posició ètica». Així, davant dels discursos neoliberalers que promouen l'alliberament del desig, la proposta discursiva de l'autor va de posar-se límits en pro d'un món més vivible i just per a les altres.

Això no és senzill i va en contra dels signes dels temps, tan plens d'autocentrament, però, al meu entendre, és ple de sentit i de veritat. Ho situo, aleshores, com un repte i com un far, tenint en compte que a l'altra banda de la tanca hi ha la masclosfera (llepant les ferides del *joisme*), que, com ens explica García-Mingo, és un espai d'homosociabilitat masculina on es comparteixen, en «espai segur», sentiments com la ràbia, l'orgull ferit o el ressentiment contra les dones.

Hem vist de prop que la narrativa que s'hi construeix és la del victimisme masculí, viure en una societat que suposadament els discrimina i la necessitat d'actuar pels «drets dels homes». L'autora ha deixat escrit que és fonamental centrar-nos en la dimensió afectiva de la masclosfera, intentar entendre per què els homes joves troben consol emocional en la masclosfera, i a això Zuluaga, Tirado i Fraile afegeixen que la cerca d'identitat i pertinença característica de l'adolescència pot portar molts joves a trobar en les comunitats antifeministes una sensació de pertinença, així com explicacions simplistes per compensar les seves frustracions personals.

Recupero aquí una idea que expressa Elisa García-Mingo al seu capítol, i és que tendim a mirar la masclosfera com un problema en si mateixa, quan és més aviat un símptoma que ens parla de problemes contemporanis dels quals ens hem d'ocupar en les nostres recerques i intervencions. La posició dels homes al món respecte a les dones n'és un, i és amb ells que ha de ser treballat i superat.

Finalment, com a desena i última recomanació, situaria la necessitat d'ordenació, simplificació i coherència en el missatge, i per això la necessitat de tornar a vertebrar el feminisme al voltant d'un **mínim comú denominador**. Paloma Tosar proposa una aglutinació de les diferents posicions feministes avui en disputa per diferents temàtiques de pes al voltant d'uns

compromisos de mínims. Això és la despatriarcalització de la societat i, especialment, el cessament de la violència contra les dones.

Cal tornar a pensar de manera prioritària sobre la violència. Què hem de fer per aconseguir que cessi. Com aconseguir deslegitimar-la, fer-la impensable per als homes, repudiable, insuportable, assenyalable, i per això cal centrar les campanyes i intervencions a visibilitzar els danys a curt i llarg termini que generen les violències masculines, des de les més explícites fins a les més subtils. I una cosa més, cal aconseguir que els homes puguin posar-se a les sabates de les dones. Cal curtcircuitar l'aprenentatge de l'alteritat, «ella és una altra cosa diferent de mi», i cal curtcircuitar l'aprenentatge de la dominació, «ella és quelcom que jo puc o vull doblegar».

Amb tot, del que estem parlant és de centrar les nostres estratègies feministes a «despatriarcalitzar-nos», és a dir, construir una identitat feminista, tant des de l'àmbit col·lectiu com des d'un pla individual d'homes i dones, en paraules de Paloma Tosar.

La transformació s'ha de fer tant sobre les estructures socials, de negocis i de poder com en relació amb un canvi interior individual. I aquestes estratègies, les deu relatades aquí, són només un pensament en veu alta després de llegir tots els capítols; són només algunes de les possibles.

Animo el conjunt de les decisores i decisors polítics i tècnics a intentar-ho amb tots els seus recursos i forces disponibles. Han de sumar el seu afany a segles de vindicacions i dècades de polítiques a favor d'una vida lliure per a les dones. En realitat, tot és, cada vegada, el mateix. El masculisme es reinventa, posa en marxa cabrioles discursives per a la seva supervivència. Però, cada cop, dones i homes compromesos amb la igualtat sortim al seu pas per exigir la fi d'aquest temps i l'aixecament d'un de nou. Un de lliure i igualitari, un sense puny ni por, sense violència, aquell al qual, amb la sororitat a la mà, ens anem encaminant.

Biodata

Maria Freixanet Mateo és la coordinadora de la línia de recerca Gènere i Política de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials de la UAB, on dirigeix, entre d'altres, el Curs d'Idees Capitals del Pensament Polític Feminista. És politòloga i màster en Polítiques Públiques i Socials per la Universitat Pompeu Fabra, on també va ser responsable de l'Observatori Social d'Espanya dins del programa de polítiques públiques de la Universitat. Va ser portaveu d'igualtat al Senat i va participar en l'elaboració del Pacte d'Estat con-

tra la Violència de Gènere. Actualment es dedica a la divulgació sobre pensament feminista i a la recerca sobre l'impacte dels discursos feministes i neomasclistes en la població jove de Catalunya.

